

ФРАНЦУЗЬКИЙ ДЕТЕКТИВ

*П'єр Буало
Тома Нарсежак*

ПРИМАРИ ПІТЬМИ

*П'єр Буало
Тома Нарсежак*

У ЗАЧАРОВАНОМУ ЛІСІ

Дідьє Дененкс

ЧОРНЕ СВІТЛО

Жорж Сіменон

ХТО УБИВ ЛУЇ ?

Жорж Сіменон

ЗНИКНЕННЯ ОДІЛІЇ

ФРАНЦУЗЬКИЙ ДЕТЕКТИВ

Романи, повісті

КИЇВ
ВИДАВНИЦТВО ЦК ЛКСМУ «МОЛОДЬ»
1990

ББК 84.4Фр
Ф 84

Гостросоціальні, глибоко психологічні твори майстрів детективного жанру Франції Буало — Нарсежака, Д. Дененкса та Ж. Сіменона.

Остросоциальные, глубоко психологические произведения мастеров детективного жанра Франции Буало — Нарсежака, Д. Дененкса и Ж. Сименона.

Переклад з французької

Упорядник кандидат філологічних наук
Л. А. Єремєєв

Художнє оформлення
В. В. Машкова

Ф 4703010100—102 БЗ.31.23.89
М 228(04)—90

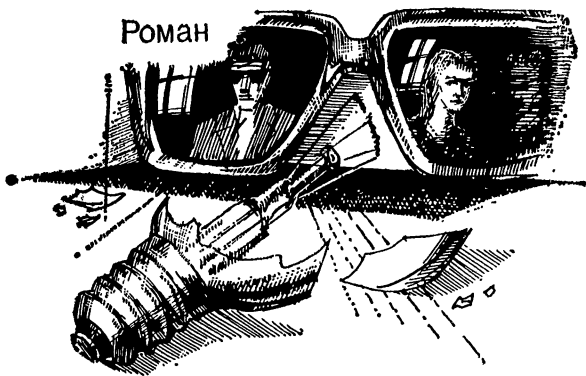
ISBN 5-7720-0402-6

© Упорядкування. Л. А. Єремєєв, 1990
© Художнє оформлення. В. В. Машков, 1990

П'єр Буало
Тома Нарсежак

ПРИМАРИ ПІТЬМИ

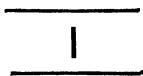
Роман

З французької переклала
Катерина Квітницька-Рижова

Перекладено за виданням:
Boileau-Narcejac. Les Visages de l'ombre //
Boileau-Narcejac. Les louves... Moscou.
Editions «Radouga», 1986. P. 129—250.

Незграбними товстими пальцями Ермантьє водив по перфорованому аркушу, і губи в нього ворухилися; від начтрупальці до папєру, зупинявся перепочити. Що це з ним? Довелося витерти пальці об рукав — так його кидало в пїт. Знову люто мацає. Скїльки ж бо дїрок? Чотири... Двї вгорї, двї внизу. Тож яка лїтера? Сто чортїв, яка ж це лїтера?

ги на чоло набїгла зморшка. Знову і знову він починав спочатку, щось бурмотїв, сильнїше притискав

Він вибухнув: «Годї з мене, годї, годї! Хай менї дадуть спокїй! Я вже не якийсь там школяр!» Він пожбурив посїбник. Раптовий спалах гнїву зсудомив йому кистї рук. Він щосили хряснув кулаками по круглomu столику на одній нїжцї, звївся, перекинувши стїльця. Позад нього щось упало, почувся брязкїт розбитого на друзки скла. Важко сапаючи, обернувся з перекоше-ним ротом — він був завеликий, затяжкий в цьому темному просторї, захарашеному ламкими речами, якї заважали йому пересуватися. У розпачї він стиха вилаявся. Нїколи йому цього не опанувати! Вже два мїсяцї він працює як каторжний. Здоровенї його лаписька, ранїше такї вправнї, коли доводилося користуватися найтоншим їнструментом, здавалося, втратили всю спритнїсть тепер, тїльки-но починали обмацувати загадковї рельєфи посїбника. Та ї навїщо все це? На бїса так їз себе знущатися? Щоб урештї спромогтися прочитати «Знедолених» або «Трьох мушкетерїв»? Книжки його нїколи не цікавили. Крїстіан це знає. То чо-го ж вона так наполягає?

Він обережно ступив кїлька крокїв і зачепився боком об якусь меблю. Нї, то був камїн. За цїлий мїсяць він так і не навчився орієнтуватися у власній кїмнатї. А дехто ще розпятакує про так зване шосте чуття, яке нїбито притаманне слїпим! На якусь мить він завмер, спершись долонею на стїну, як знесилена людина, що мусить трохи перепочити, потїм рушив далї, ледь переставляючи ноги. Правою ногою наштовхнувся на бильце крїсла. Отже, вїкно з цього боку... Він стояв перед вїкном, і обличчя його, напевно, заливало свїтло, можливо, сонце, проте жоден промїник не проникав у темряву, в якїй він тепер постїйно перебував. А втїм, це навїть не темрява. Це небуття. Колись він заплющу-

вав очі, прикладав долоню до повік і бачив чорноту — дивовижну чорноту глибокого неба, куди зненацька вривалися сонячні зірниці, де розлягався Чумацький Шлях, спалахували міради зірок. А він гадав, що це, саме це і є ніч сліпих. Багато б він зараз віддав, щоб віднайти в собі оте мерехтіння примарних світил. Але нема нічого. Ні темряви, ні порожнечі. Анічогісінько. Він раптово потрапив до іншого світу, став зовсім іншою істотою. Але чому його мозок і досі сповнений образів? Чому він так уперто силкувався дивитися за допомогою спогадів? Цієї хвилини за невидимою шибкою він бачив Рону, пагорб Фурв'єр... Він міг би полічити дерева на березі річки — все на диво чітко закарбувалося в його пам'яті, Навіщо? Чи можна обернутися на тварину, приречену винохувати, сортувати запахи, звуки, коли ти в полоні світу зречих?

Він машинально протер шибку, що, певно, запітніла від його подиху. Десята година. Внизу, у вітальні, щойно пробив годинник. А машину й досі не завантажили.

— Ви гадаєте, воно триматиметься? — кричала Крістіан.

— Не псуйте собі крові, мадам, — відказував Клеман.

П'ять місяців тому водій не зважився б відповідати таким тоном. Ермантьє відступив од вікна, пошарив у кишенях. Куди він подів свої сигарети? Щойно вони були тут, на круглому столу, коли він боровся з методом Брайля. Він викурив одну сигарету... а потім? Це ж треба, раз у раз доводиться отак згадувати... Все, що не було на віддалі витягнутої руки, неначе десь губиться, зникає... І весь час мусиш напружувати пам'ять: я був там... підвівся... отже... Найімовірніше, сигарети на килимі, вони впали, коли він пожбурих посібник... Ермантьє став рачки і почав мацати перед себе. Великий Ермантьє, власник заводів Ермантьє! Він повзав на підлозі в пошуках сигарети, і його знов охоплював шалений гнів. Розгублений, спантеличений, він натикався на ніжки столу й стільців, вивергаючи найбрудніші прокльони, які лише принижували його, але полегкості не давали. Позаду прочинилися двері:

— Що це? Що ви тут робите? Боже милий, ваза! Ви її розбили!

Він підвівся, повернув голову в той бік, звідки долинав голос Крістіан.

— Облиште, — мовив він. — Я куплю вам іншу... Чому ви не постукали?

— Та я...

— Я сто разів казав — я наполягаю, щоб у двері стукали... І ви, як усі... Хочете знати, чому я... Самі бачите, я шукаю сигарети.

— Треба було покликати... Не рухайтесь! Ви наступите на них.

Вона вклала йому в руку коробку сигарет. Він відчув пахощі її парфумів.

— Де ви?

— Я тут. Збираю скалки. Ви могли порізатися. А посібник! Добре ж ви його!..

В її голосі вчулася образа, докір, а може, й співчуття. Ермантьє клацнув запальничкою, підніс її до обличчя і, орієнтуючись на тепло від полум'я, припалив сигарету. Цей жест він навчився тепер робити безпомилково.

— Чути більш не хочу про цього Брайля! — заявив він. — На заводі у мене диктофони, секретарки, а вдома, чорт забирай, в мене ще є язик.

— Та не лайтеся ви без угаву, — зніяковіла Крістіан. — Який же ви нетерплячий! У вашому стані, бідолашний друже...

— Що — в моєму стані?!

— Ну ось, слова не можна сказати! Ви вже й розлютились!

— Я розлютився тому, що мені не подобається цей вислів. У моєму стані, у моєму стані... Якби мене в інвалідній колясці возили, то інша річ... Юбер ще не з'являвся?

— Ні...

— Гарна мені цяця! Він починає мене дратувати.

Вказівним пальцем Ермантьє відсунув рукав піджака, щоб поглянути на годинник, але зараз же опустив руку.

— Ви щось хотіли мені сказати, Крістіан?

— Так, з приводу гаража...

— Гаразд. Скільки?

— П'ятнадцять тисяч триста франків.

— Хай йому грець! Він знахабнів, цей Марескаль, Рахунок у вас?

— Так, ось він.

На хвилю запала тиша, потім Ермантьє глибоко зітхнув.

— Заповніть чек.

Він дістав із задньої кишені штанів чекову книжку і простягнув її поперед себе. Він почув, як рипнув стілець, як Крістіан почала водити пером по паперу.

— Підпишіть, будь ласка, — сказала вона.

Він повільно підійшов, і вона підвела його руку до столу, уклала в неї ручку.

— Ось тут. Ні, трохи нижче. Так, отут.

Її голос трохи тремтів. «Ну й вигляд у мене...» — подумав Ермантьє. І хвацько поставив підпис.

— Чудово! — сказала Крістіан.

Він зрадів, що зумів її здивувати.

— Крістіан, — пробурмотів він, — я щойно був надто різкий... Але ви не уявляєте, як цей клятий самовчитель діє мені на нерви. Якби воно хоч нашось мені придалося...

— За містом ви не будете такий знервований.

Вона знову відійшла вбік, і йому спало на думку, який же кумедний він має вигляд, коли звертається не до неї, а до порожнього місця. Для годиться він скинув чорні окуляри й провів пальцями по понівечених очницях.

— Місяць — це небагато,— проказав Ермантьє.

— Місяць чи й більше...

— Та ні, тепер я почуваю себе цілком добре. Спокій, свіже повітря... І запевняю вас: першого серпня я зможу повернутися на завод.

— Це вирішить лікар.

— Це вже вирішено.

Він знову надів окуляри в масивній роговій оправі й провадив далі:

— Юбер — чоловік тямущий, я перший це визнаю, але йому бракує авторитету... ваги... Та й взагалі моє місце — на заводі.

— Цього разу ви могли б і відпочити.

— Чотири місяці в лікарні, місяць на одужання і ще місяць відпустки — гадаю, цього досить.

У двері постукали.

— Прошу,— гукнув Ермантьє.— Хто там?

— Мадам, там мосьє Мервіль. Він питає дозволу ввійти.

— Ви не до мадам, а до мене повинні звертатися,— зауважив Ермантьє.

— Гаразд, мосьє.

— Запросіть його.

— Гаразд, мосьє.

— Ця дівуля мене дратує,— прошепотів Ермантьє.— Ніби я для неї не існую. Яка вона з себе?

— Але ж я... я вам розповідала,— зітхнула Крістіан.— Маленька, досить вульгарна брюнетка.

Ермантьє спробував увявити собі маленьку розв'язну чорнявку. Образ постав надто невиразний — щось подібне до силуету без обличчя, до того ж і силует розпливався.

— Мені ця штучка аж ніяк не подобається. Ви могли б залишити Бланш.

— Вона забагато базікала.

— Можливо, але ми з нею знаходили спільну мову.

У коридорі почулася швидка хода: Юбер.

— Добридень, Крістіан.

«Напевне, цілує їй руку».

— Ну, любий друже, як ви відчуваєте себе сьогодні?

— Нівроку,— відповів Ермантьє.

— Не дуже втомився?

— Від чого мені втомитися? Чи, може, у мене поганий вигляд?

— Ні, ні.

Його голосу бракувало природності і тепла. Здавалося, ніби Юбер щось приховує.

— Я вас залишаю, — мовила Крістіан. — Гадаю, за півгодини можна буде вирушати. Сідайте, Юбере. Рішаре, запропонуйте йому сигарету.

Вони зачекали, доки зачиняться двері.

— Ну як, принесли? — спитав Ермантьє.

— Так.

Ермантьє простяг руку.

— Давайте.

Він стиснув долоню, погладив округлу скляну поверхню, металевий цоколь. Він мовчав, і Юбер, завжди такий балакучий, теж справляв мовчанку. Цілий рік зусиль, пошуків, спроб науково-дослідного бюро, величезні кошти — і все це з єдиною метою: нова лампочка Ермантьє.

Якось сором'язливо Ермантьє запитав:

— Вона добре світить?

— Дуже добре, — відповів Юбер. — Справжнє денне світло.

— Увімкніть.

— Але ж...

— Дарма. Увімкніть! Лампа на нічному столику.

Він почув, як Юбер переставив речі й, простягнувши перед собою руки, підійшов.

— Зараз важко оцінити її гідно — віконниці не зачинені, — промовив Юбер.

— Це не має значення, запевняю вас, — спокійно відказав Ермантьє. — Увімкнули?

— Так.

Ермантьє примружив під окулярами очі, з усієї сили силкуючись уявити собі лампочку, що сяяла, мабуть, як сонячне світло.

— Дорого ж вона мені обійшлася! — вихопилося в нього. — Стільки праці!.. Вимкніть її!

Клацнув вимикач.

— Дякую. А тепер розкажіть мені все до ладу. Адже не можна гаяти часу, еге ж?

— Наші агенти розпочнуть за два тижні, — сказав Юбер.

— Чому не одразу?

— Нема чого поспішати. Почнемо в липні.

— Мене це не обходить. Не можна марнувати жодної хвилини. Про рекламу подбали?

— Певна річ. Я запропонував проспект з повною характеристикою лампочки, з її найважливішими перевагами...

— Погано! Це не прозвучить. Зробіть рекламну афішу... У правому верхньому кутку — лампа. Велика, як світило, як сон-

це. А внизу ліворуч — квіти... море квітів, скажімо, геліотропів, — і всі вони звернені до світла. Второпали ідею? І кольори, кольори, чорт забирай! Щоб усі стіни афішами рясніли! Та знайдіть мені гасло, таке, щоб звучало, щоб било в самісіньку ціль!

— Ви не боїтесь, що така афіша, вона... буде трохи, як би це сказати...

— Кажіть уже відверто — вульгарна! Саме так! Я хочу розворушити селяка на фермі, вугляра в його комірчині, нічного сторожа в його халупі! Я хочу, щоб моя лампочка гриміла, як батареяка «Вандер» чи шинка «Оліда».

— Про це можна сперечатися...

— Ні, любий мій Юбере. Я маю рацію. Це очевидно!

Ермантьє засміявся. Великі пальці він затис під пахвами, всіма іншими вибивав дріб на грудях. Попіл від сигарети впав йому на жилет. Одяг на ньому був пожмаканий, але така неохайність навдивовижу пасувала до його постаті — велика, кремезна, вона мовби засвідчувала його життєздатність. Гармонію порушували тільки чорні окуляри — вони справляли враження маскарадного аксесуара.

— Напишете мені коротенький звіт, — провадив він далі. — Коли ви до нас приїдете?

— Гадаю, тижнів через два. Викрою кілька днів на свята.

— Отож у вас достатньо часу. Тільки без пустопорожніх теревенів. Підрахуйте можливі витрати, зробіть огляд поточних справ, макет реклами. Всім треба думати... Оголосіть конкурс серед службовців фірми. Я задоволений, Юбере. Залиште мені цю лампочку...

Лампочка, ще тепла, не набагато важча за повітряну кульку, опинилася в його долоні...

— В ній, друже, наше майбутнє, якщо ми зуміємо скористатися перевагою в часі. Ми приберемо їх до рук, повірте. Через півроку ви самі подякуєте мені за те, що я спромігся вчинити їм опір. Ми сильніші за них, Юбере, затямте це собі! Ідіть. І пришліть мені зо три дюжини цих лампочок. Я хочу освітити ними всю віллу. Знаю, знаю, про що ви думаєте. Але це мене потішить. Поспішайте. Вам ще треба підписати кореспонденцію, зустрінися з начальниками служб. Щасливчик! А мене в цей час повезуть, як хворого, до Вандеї. До побачення, Юбере. Я справді задоволений, повірте.

— До побачення, друже. Добре лікуйтеся!

Юбер пішов. З коридора до Ермантьє долинув чийсь шеліт.

— Хто там розмовляє? — спитав він голосно. Цього голосу завжди трохи побоювалися.

— Це я.

— Хто я?

— Марселіна, нова покоївка.

— Ну то й що?

— Тут вас хоче бачити один чоловік, мосьє. Ваш друг.

— Хіба вам не було сказано, що я нікого не приймаю? —
grimнув Ермантьє.

— Так, мосьє. Але добродій наполягає. Мосьє Блеш... Він каже, нібито...

— Блеш? Ви не помилились? То впустіть його, чорт забирай!

Блеш! Непоганий видався день! Ермантьє рушив до дверей, наштотхнувся на стіну, знайшов дверну ручку саме в ту мить, коли з'явився Блеш. Вони ледве не зіткнулися.

— Рішаре, друже! — зворушено пробелькотів Блеш.

— Даруй,— сказав Ермантьє.— Ти, мабуть, чув, як я тут кричав. Зрозумій, я... Не хочеться, щоб на мене витріщалися, як на екзотичну істоту. Багато хто зловтішався б... Я тепер з дому — ані на крок. Але ти — це інша річ!

— Я був у Шотландії, коли довідався, яке лихо тебе спіткало. Виявляється, це правда, бідолашний мій Рішаре... Немає жодної надії? Ти повністю втратив зір?

— Повністю. Сідай. Ось, поглянь...

Ермантьє зняв окуляри, і Блеш побачив жахливе видовисько — зшиті повіки з рудими віями були вкриті червонястими рубцями, зигзагоподібні рубці тяглися й до скронь та вилиць.

— Бідолашний!..

— Це потворно? — запитав Ермантьє.— Я мацаю, мацаю, а уявити собі не можу...

Блеш увесь зіщулювся. Нарешті, силкуючись не видати себе, він прошепотів:

— Ні, не таке вже воно й потворне... Особливо коли ти в окулярах. Як нічого не знаєш, то з вигляду й не скажеш, слово честі. Але як це могло статися? Кажали про якийсь вибух...

— Граната,— сказав Ермантьє.— Ти знаєш, у нас у Вандеї, на узбережжі поблизу Марана, великий маєток. Під час війни його займали німці. Вони вирубали половину парку, зруйнували мури. Усе або майже все треба було відбудувувати. Цього року взимку я поїхав туди, щоб домовитися про все з підрядчиком. Ну й — ти ж мене знаєш — не втримався, щоб самому не докласти рук... Поблизу колишнього блокгауза корчував пеньки й черконув лопатою по заваленій землею гранаті. Не знаю, як мене не вбило. Справжнє диво.

— Ти без роботи не всидиш. А своїми заводами все ж таки керуєш?

— Поки ще ні... Я трохи попустив віжки... Надто сильний був струс! Лікарі наполягають, щоб я ще місяць відпочив... Мене заступає Юбер.

— Юбер?

— Так, Юбер Мервіль.

— Не знаю такого.

— Тебе не було у Франції, коли він став моїм компаньйоном. Близько двох років тому. В серпні сорок шостого. Мені були потрібні додаткові капіталовкладення. А Юбер саме дістав чималу спадщину. Щоправда, він зірок з неба не хапає, зате, між нами кажучи, уміє те, чого я ніяк не міг навчитися. Розумієш, в нього вишукані манери. І язик добре підвішений. Він мені потрібен для представництва. Звичайно, я намагатимусь якнайшвидше взяти справу до своїх рук. Особливо тепер, коли картель загрожує отруїти нам життя. Уявляєш, основні мої конкуренти вже злигалися. Сподіваються мене приборкати...

— А твоя дружина? Чи не могла б тобі допомогти вона?

— Крістіан? Ти ж її знаєш... Як завжди, тут вона — голова, там — секретар або скарбник... Ні, Крістіан, як то кажуть, дуже зайнята жінка.— Ермантьє навпацки схопився за спинку крісла, важко сів.— Нічого не перемінилося,— пробурмотів він.— Як завжди, я заробляю гроші, а вони їх розтринькують. Мій брат... Ти пам'ятаєш Максима?

— Отого шалапута? Ще б пак. Хоча з біса багато часу сплило відтоді... Як він? Із серцем гаразд? Колись ви страшенно за нього потерпали.

— Від Максима можна сподіватися чого завгодно. Хлопчисько, справжній хлопчисько! Нізащо не здогадаєшся, що він утнув! Він грає у джаз-оркестрі. Так, так. На саксофоні. Сам подумай, чи це на користь його здоров'ю. Крістіан аж кипить від люті. Уявляєш, Максим у ролі блазня! Щодо Жільберти, то вона захопилася філософією. Готується захистити вже бознакотрий диплом. Ти знаєш, мене в такі речі не втаємничують, але я довідався, що вона заручилася з якимось архітектором. Канікули проводить у родині того хлопця, який, звісно ж, і ламаного мідяка не має. Отож на мою шню іще один утриманець. Чия ж це турбота, як не старого Ермантьє! І вони ще хочуть, щоб я відпочивав! Так ніби завод працюватиме сам!

— Машина подана! — гукнула зі сходів Крістіан.

— Зараз іду,— відповів Ермантьє.— Ні, друже, посидь ще. Вони зачекають. Тепер їхня черга.

— Дуже радий був побачити тебе,— сказав Блеш.— Але прикро, що ти в такому стані. Мені здається, останнього разу, коли ми з тобою бачилися, в тобі була міцніша пружина. Я маю на увазі не твої очі, не здоров'я... Я кажу про душевний стан...

— Ох, що тобі сказати,— зітхнув Ермантьє.— Сім'ю завжди важко на собі тягти. Особливо таку, як моя. І надто тепер! Не одружуйся, старий. А якщо колись тобі закортить привести в дім дружину, не бери директорової удови, послухайся моєї ради. Навіть коли подвоїш, потроїш капітал, тебе все одно мати-

муть за попіхача... А тепер розкажи про себе! Ти й досі попи-
єш статейки?

— Так. Я приїхав побачитися з матір'ю і сьогодні ж ввече-
рі вирушаю до Відня. Звичайно, все це дуже стомливо, але я
б ні з ким не помінявся місцями,

— Навіть зі мною?

— Навіть з тобою.

Обидва засміялися.

— Хто б міг подумати тоді,— посміхнувся Ермантьє,— коли
ми ходили до школи на вулиці Сержан-Бландан, що ти станеш
знаменитим газетярем!

— А ти — промисловим магнатом!

— Ну, так уже й магнатом! Не перебільшуй. Хоча, може, ко-
лись-таки й стану. Шанолобство — це єдине, що мені залишаєть-
ся.

Під вікном просигналили.

— Чуєш, вони готові. Тож і я мушу бути готовий,— сказав
Ермантьє.

— Кого ти з собою береш?

— Дружину, покоївку й шофера. Максим приїде на тижні. А
Юбер обіцяв вирватися на свято чотирнадцятого липня.

— Ви не встигнете завідна. Скільки туди їхати? Гадаю, не
мене семисот кілометрів?

— Сімсот п'ятдесят. Але Клеман добрий водій і машина
швидкісна. «Б'юік!» Крістіан мало одної французької машини.
Увечері будемо на місці.

— Ти там нудьгуватимеш.

— Ні, тільки не там. Там я матиму простір. Мені здається,
там я оживу. Ну і жодної кореспонденції, жодних надокучли-
вих відвідин. Я навіть не знаю, чи полагодили в маетку теле-
фон.

— Мені вже час іти,— сказав Блеш.— Не хочу, щоб через
мене тобі влаштували сцену.

— Це мене не лякає. Коли ти з'явишся знову? Можемо вдвох
повечеряти, скажімо, у вересні.

— У вересні не вийде. Але на різдво напевне. Якщо тільки
мене не зашлють в Абадан... або в Ханой!

— От щасливий чоловік! Зачекай, допоможи мені. А то я
ще гепнуся на сходах.

Вони повільно пройшли коридором і рушили сходами вниз.

— Скажи по щирості,— урвав мовчанку Ермантьє,— я дуже
спотворений? Я питаю про це... через Крістіан.

Блеш завагався.

— Важко сказати. Звісна річ, це помітно. Але нічого від-
разливого, аж ніяк...

— Дякую. А крім цього... крім цього, ти нічого не помітив?

— Що ти маєш на увазі?

— Як би тобі сказати... Не знаю... Крім очей та рубців, на обличчі нічого не видно?

— Ні, абсолютно нічого... Чому ти питаєш?

— Знаєш, мені здається... У мене склалося враження, що вони всі мене уникають, усі вони... бояться. Так, саме бояться. Немовби я заразний, тобто немовби в мене ще щось негаразд, окрім мого каліцтва, і цього вони не можуть витримати...

— Що ти вигадуєш!

— А Крістіан тобі нічого щойно не казала, ні про що не попереджала?

— Та я ж її і не бачив!

Вони перетнули передпокій.

— Пробач мені, Блеш! Тобі я можу все розповісти. Я намагаюся і сяк і так удавати з себе безтурботного здорованя... Але я знаю, мене зачепило добряче... Я радий, дуже радий, що ти навідав мене.

— Любий мій Рішаре!

Вони подали один одному руки. Ермантьє раптом відчув себе страшенно нещасливим і не міг відпустити руку, яку стискав у своїх.

— До побачення! Приходь!

Він розтис пальці і знов опинився у чорному проваллі.

— Крістіан! Крістіан! — покликав він.

Дрібно процокотіли підбори.

— Нарешті цей тип пішов! Що за манера — заявлятися в такий час! Марселіно, позамикайте всі двері! Не забудьте відключити лічильники. Тримайте, Рішаре.

Ермантьє намацав дерев'яний предмет, який подала йому Крістіан.

— Що це таке?

— Це вам ціпок.

— Мені? Ціпок? Я піду без нього...

Але на тротуарі він геть розгубився і мусив зупинитися. Крістіан підхопила його під руку, і він покірливо дав підвести себе до машини. Авто рушило. Тепер в його розпорядженні кілька годин — можна буде подумати, вже вкотре перебрати думки, що його обсіли, спробувати проникнути у власну таємницю. «Що зі мною скоїлося, крім того, що я втратив зір? Чого вони всі жахаються?» Тисячі подробиць виринали з його свідомості, незначних, проте незаперечних. Неспроможний далі стримуватись, він нахилився до Клемана:

— На вулицю Біша. Зупинитесь біля будинку номер тридцять два.

— Послухайте, Рішаре, в нас обмаль часу, — стривожилася Крістіан. — До того ж у яке становище ви мене ставите!

— Я піду сам. Дорогу я знаю. Коли вона втратила чоловіка, я до неї часто навідувався.

— Але чому неодмінно сьогодні?

— Хочу попрощатися перед від'їздом. Хто-хто, а я завжди любив стареньку Бланш.

Мимоволі голос його затремтів, у нього забриніли злостиві нотки. Крістіан нічого не відповіла. А колись вона не змовчала б. І це ще одне підтвердження...

Автомобіль віддалявся від центру. Вже не чути було трамвайних дзвінків, і вуличний рух здавався уповільненим. Вулиця Біша була тут, поруч,— у бістро службовці товарної станції пили аперитив, а їхні дітлахи гралися на хіднику в класі. Ермантьє виразно уявляв собі все це, але картина була застигла, немов на поштової листівці. «Б'юїк» плавно загальмував і зупинився. Ермантьє прочинив дверцята.

— Ви стоїте якраз навпроти входу, мосьє,— сказав Клеман.

— Я ненадовго,— кинув Ермантьє.

Хідник був вузький, всього кілька кроків. Однак йому довелося подолати напад запаморочення, від якого чоло зрослося рясним потом. Біля самісінького входу його охопила страшенна слабкість. Пальці торкнулися каменю, і Ермантьє, тримаючись за стіну, поволі рушив далі. Важка мить минула. Він намацав поштової скриньки— їх було з десяток— і з полегкістю знову відчув під рукою стіну. Головне— весь час на щось спиратися, аби не опинитись у порожнечі. Зійти сходами було нескладно, тут відчуття пастки зникає. На четвертому поверсі Ермантьє зупинився. Двері праворуч. Він почув, як у передпокої зачовгала стара.

— Це Ермантьє. Я прийшов вас провідати, моя люба Бланш.

— О, це ви, мосьє! Я й не сподівалася...

— Можна зайти на хвилинку?

Обоє були зворушені, говорили, перебиваючи одне одного, й товклися в тісному передпокої.

— Дайте вашу руку,— нарешті здогадалася Бланш і повела його до кімнати, в якій тхнуло воском та сирістю. Тут вона підсунула йому одне з рипучих глибоких крісел з потертими бильцями.

— Я зібравсь у відпустку,— пояснив Ермантьє.— Я відчуваю себе набагато краще, тепер мені вже нічого не загрожує.

— Я цьому дуже рада. Мосьє може уявити, як я за нього перехвилювалася. Усі гадали, що ви вже не видряпаєтесь...

— Хто це — усі?

— Та всі— і мадам, і мосьє Юбер, і мосьє Максим... Вони шепотілися по кутках, при мені намагалися не давати нічого знаки, але мене не обдуриш...

Ермантьє зрозумів, що вона відійшла, потім почув, як вона тихо причинила квартиру. Він видобув гаманця, дістав, не рахуючи, пачку кредиток.

— Люба мадам Бланш, я не міг поїхати, не подякувавши вам за все. Тож зробіть мені приємність, прийміть цей невеличкий дарунок... Беріть, беріть! Дайте вашу руку.

— Ні, мосьє. Нізачо в світі...

— Чому? Цього мало?

— Та ні, річ не в тому!

— А в чому ж? Давайте руку! Адже ви мене не боїтесь? — Він почув, як часто стара дихає, і раптом усі його підозри ожили.— Бланш, я знаю, що тут щось криється. Скажіть мені відверто, чому ви не хочете взяти гроші?

— То тому... що я у вас уже не працюю.

— А якби я запропонував вам повернутися?

— Ні, мосьє... Я ніколи не повернуся.

— Ви б не змогли більше жити біля мене?

— Ні, мосьє. Тепер не змогла б.

— Через те, що я осліп?

— О ні, мосьє! Я про це навіть не подумала.

— Я вас не розумію.

— Мосьє зможе прекрасно відпочити там. Кажуть, клімат у Вандей благотно впливає на людей, що перенесли хворобу,— раптом дуже швидко заговорила стара жінка, голос у неї змінився, так наче вона зверталася не до нього, а до когось іншого.

Ермантьє почув, як за його спиною тихенько рипнула підлога. Хтось увійшов до кімнати і слухав їхню розмову. Мабуть, сусідка. Треба йти. Тут він нічого не довідається. Він підвівся.

— Коли повернуся, зайду до вас погомоніти. Проведіть мене, люба мадам Бланш.

Він поклав їй на плече руку, і вона провела його до сходів.

— Будьте обережні,— мовила стара, коли він узявся за поруччя.

Вона причинила двері, і Ермантьє почув, як брязнув ланцюжок. Тоді він перехилився через поруччя. Хтось прудко збігав сходами вниз. Кроки розтанули у вуличному гаморі задовго до того, як він дістався вниз.

— Я не помилився? — запитав він, сідаючи в машину.— Хтось справді йшов поперед мене?

— Чоловік? — озвалася Крістіан.

— Не знаю. Ви не бачили, з під'їзду ніхто не виходив?

На хвилину запала мовчанка.

— Мосьє, мабуть, помилився,— втрутився Клеман.— З під'їзду ніхто не виходив.

«Б'юїк» рушив.

Нагорі стара Бланш, запинаючи фіранку, бурмотіла собі під ніс:

— Бідолашний чоловік! Яке щастя, що він не здогадується. Це було б жахливо!

Стояла спека — ще більша, ніж торік. В парку, на алеї, Ермантьє, скинувши окуляри, підставив сонцю своє

хощами меду й троянд. Гудуть комахи, інколи оса — а це, звичайно ж, оса — покружляє біля обличчя, приміряючись, де б його сісти. Він повагом, неспішно простує алеєю, заклавши руки в кишені й намагаючись поводитись природно — не горбитись, але й не відкидати назад голову. Найважче — це йти і не думати про те, що ти йдеш, рухатись і не знати, що зараз нашттовнешся на стіну. Спочатку його переслідував страх перед стіною — весь час хотілося тримати руки випростаними. Все тіло було, як полохливе звіря. Марно він казав собі, що попереду нема ніякої перешкоди, — його тулуб, коліна не слухалися, завчасу ховалися від ударів, задалегідь готувалися відчутти біль. Йому весь час здавалося, що попереду стіна. Раз у раз доводилося зупинятись, щоб визначити де він. «Я — за двадцять кроків від тераси, гаразд... Я — на відкритій місцині. До воріт іще далеко...» Помалу приходила певність. Він орієнтувався на слух. Якщо гравій під ногами не рипів, це означало, що він збився з дороги й забрів у квітник. Рухатися по прямій було важко. Він постійно збочував, як пошкоджений вітрильник. Кожна прогулянка парком перетворювалась на виснажливу подорож.

З дня на день його ноги при звичаювалися до вигинів алеї. Ось як, виявляється, людина опановує речі, яких уже не бачить! Ермантьє добре уявляв собі цей великий доглянутий парк, небо, з якого струменіло світло, навіть хмарки, що набігали на сонце й несподівано приносили легенький подих прохолоди. Якби він мав тонший слух, то, мабуть, почув би, як у кінці парку попід муром сновигають ящірки. Багато віддав би Ермантьє за те, щоб бодай вийти з цього парку, пробігти піщаними дюнами до моря, походити в прибії понад берегом... Але про таку послугу треба було просити Крістіан, а просити Ермантьє нічого не хотів. Досить уже того, що за столом його годують мов малу дитину. Обійдеться він і без моря. Вистачить з нього й того, що він знає: воно поруч і здійсмає вздовж усього узбережжя велетенські зелені хвилі. Якби повіяв західний вітер, Ермантьє почув би, як гуркочуть морські вали, але вітер дме від берега,

тож сюди долинають лише пахощі пожухлих лук. Ні, Ермантьє не нудьгує. На це в нього нема часу. Він так хапається за життя, що ввечері падає вкрай знеможений, мов дитина, що вдень забагато ганяла. Вже три дні він тут! Ці три дні промайнули як одна година. Уперше в житті Ермантьє скористався літньою відпусткою. Нарешті він усвідомив, що має тіло. А раніше надходили якісь листи, доводилося раптово кудись їхати, йому не давали спокою думки про справи... І щоразу, як тільки випадала вільна хвилина, знаходилася невідкладна робота: пофарбувати двері, змастити замки, прополоти город... Ермантьє хапався то за те, то за те. «Він би вмер, якби не мав роботи!» — запевняла Крістіан. А дзуськи! Навпаки, тепер він тільки починає жити.

Інколи в нього зринала одна химерна думка. «А що як я помилявся? Що як робота — не є головне в житті?» І він посміхався сам до себе, бо це ж безглуздо — розмірковувати з такого приводу! За ці двадцять років, що він воює, боротьба стала для нього необхідністю. Йому конче потрібно перемогти конкурентів, нав'язати їм свою волю, щоб потім чути услід собі шепіт: «Це ж Ермантьє! Той, що електричні лампочки...» І все ж він мусить визнати, що ця пауза його тишила. Йому вже не хочеться вкортити собі віку, як тоді в лікарні, коли Лот'є сказав: «Друже, бідолашний ви мій, тепер вам знадобиться вся ваша мужність...» Тієї миті, якби під рукою в нього виявилася якась зброя, бодай складаний ніжик...

Десь тут, ліворуч, мають рости гвоздики. Ермантьє нахилиється, нюхає, тягнеться пальцями. Ось де вони, квітки! Таки не помилявся. Він обережно зриває одну. Коли б зараз якийсь перехожий випадково зупинився біля воріт і побачив його, то й не подумав би, що цей убраний у біле чоловік, чиї очі сховані за темними окулярами, — сліпий. Припущення безглузде, бо ніхто не ходить повз ці ворота, але Ермантьє залюбки ним тішиться. Йому хочеться мати невимушений вигляд в очах уявного перехожого. Закусивши зубами стебельце гвоздики, він удає, ніби пильно роздивляється грядку під ногами. Ще одне дивне відчуття: коли сам не бачиш, тобі починає здаватися, ніби за тобою хтось стежить, і це нестерпно. Ермантьє раптом розлючено каже собі, що вигляд у нього неоковирний, незугарний, як у дурня заплішеного. Через те він і слухати не хоче, щоб ходити з ціпком. «З таким тільки жебрати! А нехай йому лиха година!» В усякому разі, витівка з гвоздикою вдалася. І не можна сказати, що це йому неприємно. Він стоїть і поживує гіркувате стебельце. Біда лише в тому, що пам'ять підводить. У голові в нього весь час було повно проектів, чисел, графіків, він ніколи не звертав уваги на декорації, серед яких жив. Цікавили його переважно ознаки власної могутності. Приміром, чи пригадає

він обличчя своїх службовців? Виявляється, ні. Жодного. Більше того! Крістіан... Йї теж він не може виразно собі уявити. Вряди-годи ще пригадує обличчя, а от постать — розпливається... Інколи навпаки: з дивовижною точністю бачить жіночу постать, а замість обличчя — тьмянний овал...

Він виплюнув пожоване стебельце й почвалав уперед. Ці гвоздики росли нібито трохи далі. Та, зрештою, яка різниця? Він прогулюється, його не мучить біль, йому тепло. А десь гудуть верстати, триває серійне виробництво нових лампочок... Ці лампочки невдовзі дадуть мільйонні прибутки. Тож він може дозволити собі кілька тижнів перепочити.

Далі висаджені куці самшиту. Їх треба було б підстригти. Але хто це робитиме? Звичайно ж, не Крістіан. І не Максим. Може, Юбер? Але він вочевидь жодного разу не тримав у руці секатора. Що ж до Клемана... «Сам спробую», — вирішує Ермантьє. Чути, як плюскотить, б'ючи в бляху, струмінь води. Так і є, це гараж, і Клеман мие «б'юїка». Водій закручує воду.

— Добридень, мосьє. Ви вже звикаєте? Обережно, тут вода.

Ермантьє підходить ближче. Білі черевики всі в плямах, фланелеві штани забрьохані. Марселіна матиме роботу. Клеманові добре, він бачить, куди йти. Ермантьє лагідно торкається капота машини. Гладить поліровану поверхню, відчуваючи її дзеркальний блиск. Його рука натрапляє на масивну ручку. Він відчиняє дверцята й сідає за кермо. Рипить шкіряне сидіння. Він втягує в себе запах металу, запах розкішних валіз. Не мати змоги водити машину — оце вже по-справжньому прикро.

— Клемане... Того дня, коли ми сюди приїхали... Тоді справді сталася якась несправність? Я задрімав, але мені здалося, що ми ненадовго зупинились.

— Було таке. Але вам немає чого хвилюватися, мосьє. Довелося замінити свічку, та й по всьому.

Ермантьє запускає стартер і слухає, як м'яко працює на малих обертах двигун.

— Клемане, я волів би, щоб ви тримали мене в курсі всього, що стосується машини.

— Через таку дрібницю... Я гадав...

— Не треба гадати. Робіть що вам кажуть.

Ермантьє вимикає двигун. Ще раз мацає кермо, зроблене з гарного матеріалу — на дотик він нагадує агат, — і виходить з машини. Не варто ярити собі душу, такі думки треба відганяти. Він частує водія сигаретою.

— Та й рахунки з гаража надходять просто здириницькі. За червень — шістнадцять тисяч франків, а машина майже весь час стояла, чи не так? Це вже занадто.

— Але ж... Даруйте, мосьє...— Клеман щось мимрить собі під ніс. Цієї хвилини він втрачає самовпевнений вигляд улюбленця публіки.— Здається, сума була менша,— каже він.

— Як це менша?! Я сам підписував чек. Зрозумійте мене правильно, Клемане. Річ не в сумі. Я просто хочу, щоб ви збагнули: життя триває й далі.

— Гаразд, мосьє.

— Тож, коли розмовляєте з мадам Ермантьє, пильнуйте, щоб... Зрештою, ви самі добре знаєте, що я маю на увазі...

Клеман заходився люто шмагати машину водяним струменем із шланга. Вдача у нього запальна, і будь-яка дрібниця доводить його мало не до сказу. Тоді він примружує одне око — Ермантьє забув, котре саме. Водяні бризки зволожують йому обличчя. Якщо Клеман себе не опанує, він обілле його з ніг до голови.

— Мосьє гадає, що я шахрай. Та, мабуть, десь є справжні винуватці, за них і слід братися...

Ермантьє не має бажання сперечатись і рушає геть.

— Не туди, там гараж! — гукає водій.

Ермантьє вмить втрачає душевний спокій. Його вже не тішить сонячне тепло, він уже не чує, як дзижчать оси. Він повертає назад, розлючений, зганьблений. І треба ж було потікати ся зі своїми зауваженнями! Щоб потім розквасити собі носа об якусь перешкоду...— п'яничка, та й годі! Об перешкоду, якої, може, й нема... І не було...

Він зупиняється. Ні, це вже занадто! Так просто Клеман не зважився б. Клеман — чоловік упертий, що йому докори сумління! Але знущатися з... Так, із каліки, що не кажіть... Ермантьє не може ступити далі й кроку. Його охопив розпач, він боїться наскочити на стіну. Ох, як же йому погано! Страх, страх, у кожному м'язі страх, а попереду справді нічого нема! Будинок від нього метрів за тридцять. Мабуть, Клеман стежить за ним з-за повороту алеї. «Не туди, там гараж!» Відтепер Ермантьє вже ніколи не зможе йому наказувати. Над парком із різкими криками кружляють шурпки, десь удалині завиває сирена. За одну мить літо сповнив смуток. Немає очей, нема й шаноби. Щоб командувати, треба бачити. Дивитися так, як він умів колісь. Йому підкорялися відразу. Він нищив у людських душах найменші паростки опору. Той самий Клеман, попри всі свої манери красунчика, перед ним завжди знічувався.

Ермантьє ступає крок, другий. Важко пересувати своє кремезне тіло. Безпорадне, кремезне тіло... Кого взяти поводитирем, щоб ходити по заводу? Без повожатого йому не обійтись. Щиро кажучи, хіба він, Ермантьє, поважав би сліпого господаря? Звідки взялися ці чорні думки? Очевидно, вони сиділи в ньому вже давно, тільки чекаючи слушної нагоди, щоб вигулькнути.

Рано чи пізно, а до них треба було дослухатись. Ось і настав час надати їм чіткої форми.

Ермантьє квапиться дістатись до будинку. Але йде все ж таки поволі. Це йому лише здається, що він квапиться. Він несамохіть простягає вперед руки й ворушить пальцями, немов розплутує сотні, ба ні, тисячі незримо напружених поперек алеї ниток. У будинку він почуває себе вільніше, бо там кожна річ не загадує йому загадок, а править на його шляху за віху.

Мури, справжні мури його захищають. Коли не доводиться шукати собі дорогу, він знову стає господарем.

На порозі веранди Ермантьє вагається, не знаючи, куди ступити, і обмацує ногою сходинку так, наче вона вкрита ожеледдю.

— А ви не забарилися,— каже Крістіан.

— О, ви тут!

Її голос, як і решта голосів, пригломшує Ермантьє, бо вривається в його безконечний монолог зненацька. Ермантьє рішуче переступає поріг. Його шезлонг тут, праворуч від дверей. Він одразу ж його знаходить, важко падає в нього й відкидає голову на спинку. Тепер досить лише простягти руку, й відчуєш шорстку поверхню лозового плетива, за мить можна знайти склянку й карафку, що стоять на столику. Тут несподіванки на нього вже не чигають. Тут панує прохолода. Ермантьє відпружується.

— Сподіваюся, ви залишалися вдома? — спроквола питає він.

Вона плете. Він чує, як час від часу бряжчать дробі.

Певно, вона рахує вічка, бо не відповідає.

— Не доконче,— провадить він далі,— жити самітницею тільки через те, що я не хочу нікого бачити...

— Я щойно повернулася,— каже Крістіан.

Западає мовчанка. Йому подобається те, як жваво дзенькають дробі, майже не порушуючи тиші. Рипить крісло Крістіан, коли вона закидає ногу на ногу. Вони сидять поруч, навпроти, і могли б поговорити, якби мали що сказати одне одному. Мовчанка затягується, і лише через це може скластися враження, що вони вороги...

— Візьміть машину та проїдьтеся до Саблю,— пропонує Ермантьє.— Ви ж любите такі прогулянки. Мені б не хотілося псувати вам літній відпочинок.

— За годину має бути Максим.

Ну звісно! І Клеман поїде зустрічати його до Ла-Рошелі. Ермантьє геть забув про свого брата.

— І чого це йому раптом закортіло цього літа пробути липень з нами? Ось що мене цікавить.

— Ясна річ, щоб вас разрадити. Ви несправедливі до нього,

Рішаре. Хлопець відмовився від двомісячного контракту в Лаболі, а ви...

— Двомісячного? Чому двомісячного?

Рипить крісло, Крістіан кладе руку на його плече.

— Облиште. Треба бути розважливим. Чи ви певні, що в серпні зможете повернутися до Ліона?

— Поза всяким сумнівом. Я можу повернутися хоч зараз. Я ж насправді навіть не хворий.

— Знаю, знаю. Принаймні на вигляд.

— Тобто як? На що це ви натякаєте?

— Послухайте мене, Рішаре, і не гарячкуйте. Ви одужали, це правда. Але ви зазнали нервового стресу... Страшного стресу... Професор Лотьє попереджав нас і не раз повторював: «Бережіть його від будь-якої втоми. Якщо помітите хоч найменші ознаки депресії, дайте йому спокій, цілковитий спокій...»

— Він мені нічого такого не казав.

— Ще б пак. Він не хотів вас лякати. Адже вам не можна нервуватися. Але...

— А чого він, зрештою, боїться?

— Важко сказати напевно... Але він каже, що в разі непередбаченого стресу треба вдатися до надзвичайних заходів. Щиро кажучи, він хотів тримати вас під наглядом. Але Юбер запротестував...

— Хай йому чорт, Юбер добре знає, що сам не виборсається...

— Який же ви несправедливий, Рішаре! Ось що дослівно сказав Юбер: «Я добре знаю можливості Ермантьє. Два-три місяці на морі, в сімейному колі, і він знов буде готовий до бою».

— Я сам напишу професорові Лотьє.

Ермантьє замовкає. Напише!

— За місяць я стану до роботи! За місяць! — повторює він, а у вухах бринить безглузде запитання: «Якби я був робітник, то чи шанував би сліпого господаря?»

Йому вривається терпець, і він підводиться.

— Ви нічого не розумієте, — каже він. — Я все добре бачу. Ніхто не хоче зрозуміти...

— Вас так лякають погрози картелю?

— Картелю? А хіба він існує, той картель? Я думаю про лампочку. Вона може принести не один мільйон. Але тільки за умови, що її добре розрекламують, особливо за кордоном. За умови, що придбають нове устаткування. За умови, що я опікуватимуся цим сам. Сам!

— Нове устаткування?

— А що ж ви думали?!

На біса наполягати, на біса їй усе це пояснювати! Повертатися до колишніх чвар... Адже вона знову звинувачуватиме його, що він, мовляв, надто ризикує, що він надто самовпевнений у своїх розрахунках.

Одного разу він мало не звів усе нанівець. Якби не нагодився був Юбер зі своїм капіталом... Атож, Ермантьє про це знає! Знає, що фірму вдалося врятувати завдяки Юберові! Знає, але розуміє й те, що Юбер нічого не врятував, що він — баласт, нездара з великими претензіями. Нехай краще мають його, Ермантьє, за шанолубця, нехай думають, нібито він страждає на манію величчя, нібито прагне підпорядкувати собі весь світ! Добре ще буде, якщо вона не згадає всіх його коханок, неначе такий чоловік, як він, може вдовольнитися однією крихкотилою жінкою, що намагається справити враження бозна-якої розумної... На жаль, тепер останнє слово не за ним і ніколи вже за ним не буде... А тільки-но він спробує відступитися, йому навздогін пролунає: «Не йди туди, там стіна!»

— Послухай, Крістіан!

— О, я розумію, вас не переконаєш. Ви маєте намір знову втягтися за свої безглузді вибрики!

Ну й голос у неї — різкий, злостивий. Вона сердиться на нього за те, що він став таким, яким оце є — людиною, яку треба водити за руку, годувати з ложки, доглядати, мов дитину. А вона ж дітей ненавидить, і Жільберту народила, певна річ, випадково. Щоправда, вона тримала на нього в серці зло і ранише. Їй дошкуляло багато що: й те, що він закінчив Національну консерваторію промислово-прикладного мистецтва, а не Центральну школу, як її перший чоловік, бо батько Ермантьє був коваль, а мати — наймичка на фермі. А головна причина її неприязні в тому, що він належить до іншої породи. Вона називає його кумедним слівцем «самоук», за яким багато чого стоїть. От дурна! Він її також трохи зневажає. Так, він чоловік вимогливий, навіть брутальний, нехай. Але ж у нього десяток авторських свідоцтв за винаходи! Нехай він невіглас, але він — людина творча! Отож нема чого до нього по-дурному прискіпуватись!

— Мої безглузді вибрики приносять великі гроші! — каже він за хвилину. — Ви її бачили, мою нову лампочку?

— Бачила.

— Ну і як, вона вам не подобається?

— Я на цьому не розуміюся. І не про це мова. Гадаєте, тепер слушний час пускатись у ризиковані авантюри?

— Ви справді думаєте, що я вже не здатен боротися?

— Ні, але вам поки що не можна виснажуватись. Я не інженер, але в мене досить здорового глузду, щоб зрозуміти: справа, за яку ви взялися, надто грандіозна і зачіпає багато чий інте-

реси. За один день таке не робиться. Треба їздити, зустрічатися з потрібними людьми, обговорювати, тримати все під контролем. Ви цього не подужаєте. Навіщо ви зтялися, Рішаре? Якби ви подивилися на себе...

— Годі, облиште...

— Ви так схудли... Ви повинні почути правду. Це у ваших інтересах...

— Ось ви про що! Певно, саме в моїх інтересах ви намагаєтесь мене перекопати, що я людина пропадаю...

— Слово честі, складається враження, ніби ви будь-що хочете самі себе занепасти. Багато ви знаєте людей, які були б здатні повернутися до роботи після такого нещастя, яке спіткало вас? Ото ж бо. А ви залишилися живий, і вже саме це прекрасно!

Він обійшов навколо столу й намацав двері, що вели до передпокою.

— Куди ви? — занепокоїлася Крістіан.

— До себе. Не турбуйтеся, я дорогу знаю.

Ні, скривдженим він себе не почував. Просто він вирішив написати Лотье. Нехай професор скаже йому правду, як чоловік чоловікові. Лотье може помилятися, напевно так воно і є. Ні, Ермантьє не став недоумкуватим телепнем, хоч граната й виврала йому очі. Якби Лотье вважав за потрібне повідомити його про щось важливе, то він зробив би це не через Крістіан чи Юбера.

Ермантьє зійшов навощеними дубовими сходами нагору. Ось його кімната, перші двері ліворуч. Після катастрофи вони з Крістіан сплять нарізно. Він замикає зсередени двері, припалює сигарету, скидає куртку, розв'язує краватку. Відразу знаходить свій письмовий стіл, що стоїть біля відчиненого вікна. Вдалині, за порослими будяками дюнами, шумить море. Крістіан нібито піклується про його здоров'я, а їй і на думку не спало запропонувати йому сходити на пляж. Сказати правду, якби вона й запропонувала, то він однаково відмовився б. Але на душі в нього стало б трохи легше, світліше. Він сідає, дістає аркуш паперу й думає про те, яке складне завдання стоїть перед ним. А чи є в його авторучці чорнило? Він торкається пером руки, потім злизує те місце й відчуває на язичку кислуватий присмак чорнила.

«Любий Лотье...»

Але як довідатися, чи не налазять літери одна на одну, чи тримаються слова лінії? Він бере лінійку й прикладає її до аркуша, щоб вести ручку по ній.

«Я пишу Вам з Буріна...»

Все пропало! Він відчув, що перо вилізло праворуч за край аркуша. А ті карлючки, які він з таким зусиллям вивів, мабуть, ніхто не вчитає. Почерк, як у божевільного. Лотье, певно, вжах-

неться. Проте Ермантьє не здається, він пересовує лінійку нижче, обережно піднімаючи її, щоб не розмазати чорнило, й старанно пише далі:

«Мені здається, здоров'я моє поправилося...»

Надало ж йому відірвати від паперу руку, ось і шукай тепер, де він закінчив рядок! Звідки починати? Треба відступити трохи нижче. Чоло його зрошується потом. Долоні також вологі, та якщо він витре їх, то знов загубить місце, і доведеться починати все спочатку.

«Незважаючи на це, моя дружина твердить...»

Таке відчуття, що ручка водить його рукою, тягне її, куди самій заманеться... Ермантьє мало не втикається носом у папір, мов короткозорий. Через кожні два-три слова він важко відсапується.

«...нібито слід дотримуватися щонайсупорнішого режиму...»

Не завадило б перечитати свої карлючки. Думки плутаються. Він уже забув, з чого розпочав лист. А конверт? Про конверт він і не подумав! Ермантьє пробує уявити свої кривулі на папері, ще й кострубатий, неоковирний підпис унизу. Хто схоче віднести такий лист на пошту? Клеман? Марселіна? Вони відкрито посміються з нього. Крістіан? Ні, годі з нього сцен. До того ж Лотьє, напевно, вже немає в Ліоні. Адже він щороку у липні їздить до Швейцарії.

Ермантьє зіжмакує аркуш. Нічого не вдієш, доведеться зачекати! Він знімає окуляри, витирає хусточкою порожні очниці, в яких пече від поту. Легенько торкається чола, скронь. Ні, більше не болять. Він почуває себе так само, як і колись,— при ясному розумі, й енергії йому не бракує. То чого ж боїться Лотьє? Так, струс був жадливий, цього не заперечиш. Подумати лишень — голова неначе вибухнула, розлетілася на шматки, розсіпалась у світлі блискавиці вогняним пилом. Багато днів він пролежав у цілковитій протрації, непритомний, такий собі великий шмат плоті, що її покинула душа. Довелося йому потім з окремих епізодів відтворювати своє минуле. Його пам'ять стала нагадувати альбом із переплутаними знімками. Але череп, міцний череп горянина з масиву Морван витримав! У родині Ермантьє не годилося здіймати галас через роз'юшений ніс. Лихо трапилося, звісно, у важкий для нього час — він був перевтомлений, бо цілу зиму працював над новою лампочкою. Певна річ, щодня бути в доброму гуморі теж не випадає, надто коли маєш похмуру вдачу і схильний до невеселих думок. Та не викидати ж на смітник, як брухт, як старий непотріб, чоловіка сорока шести років лише через те, що він сліпий!

Ермантьє втирається руками в стіл. Даремно він весь час копірається в тих самих своїх знегодах. Неврастенія, або як каже Крістіан, депресія,— може, це вона і є? Ермантьє навпомацки

дістається до ліжка й ліниво простягається. Відпочивати, гуляти, задовольнитись отаким животінням? Ні, з цією жалюгідною долею він ніколи не змириться! Він крутить ручку нового радіоприймача, здорового «Філіпса», який поставили в його кімнати, й, позіхаючи, шукає якусь станцію. Сама музика! Музика йому ні до чого. Ще раз позіхає. Все ж таки він добряче стомився. Дивні слова прохопилися в Клемана: «Деся є справжні винуватці, за них і слід братися...» Чи правильно він запам'ятав? Співачка замовкла, почав грати джаз. Ермантьє куняє. Звідкись іздалеку до нього долинає голос диктора, що читає метеорологічне зведення. «Західний циклон несе з собою магнітні бурі... Шквальні грозові зливи пройшли в Бретані та Вандеї...» Він ще встигає подумати, що й у метеозведеннях передають чистісіньку брехню... Течія підхоплює його... Раптом очі в нього розплющуються... Він бачить вулиці, парки, розрізняє кольори. Йому сниться сон.

На другий день усе й почалося. Чи таки через день? Та ні, адже Максим приїхав напередодні. А це орієнтирніш один від одного. А календар йому ні до чого. Всі дні для Ермантьє — одна суцільна тоскна неділя. Хоч би там як, а Максим приїхав напередодні, і першими ж своїми словами, сам того не усвідомлюючи, завдав йому болю:

— Не можна сказати, старий, що вигляд у тебе прекрасний.

Оте «старий» допекло Ермантьє особливо, адже Максим був молодший від нього лише на чотири роки. Та Ермантьє завжди мав його за хлопчиська. Він був у Максима хрещеним батьком. І ось тепер при першій же нагоді Максим вирішив показати свою незалежність, навіть заговорив поблажливим тоном. Треба було б поставити його на місце, але Ермантьє цього не зробив. Він рано пішов до себе й зачинився в кімнаті — знервований, невдоволений, відчуваючи невиразну тривогу. Крістіан і Максим розмовляли внизу, стихивши голоси, щоб йому не заважати. Потім теж пішли спати. Пізніше чути було, як хтось ходить по парку і Клеманів голос захоплено проказав: «Ну й місячна ж ніч!» Хіба він, Ермантьє, колись уявляв собі, що звичайнісінькі слова можуть отак краяти душу! Він роздягся, кинувся на ліжко й повернувся обличчям до стіни, щоб не думати про те, як світить місяць, як його сріблясте сяйво заливає кімнату... Спав він погано, сторожко ловив усі звуки, дослухавсь, як у сусідньому селищі на церковній дзвіниці б'є годинник. Удари один по одному лунали вдалині, а повітря було таке сухе, що звук відлунював у

тир найточніший. Єдина відправна точка, бо спливає день за днем, і всі вони такі схожі між собою, що не від-

III

різняються.

ньому довго, дуже довго, сягаючи найвищого напруження перед тим, як згаснути. Ніколи доти Ермантьє не помічав, який приемний тембр має той дзвін! Цвіркунів теж було, здавалося, особливо багато. Вся ніч була сповнена їхнього тихого, тремтливого сюрчання. Ермантьє неспокійно совався в ліжку. Жарко! Він знудьгувався за Ліоном. Хоч, власне, й сам не міг збагнути чому. Адже тут він влаштований, безперечно, краще. Ось і відповідь: тут йому надто добре. Тобто надто чудова стоїть пора. Широ кажучи, цей маєток у Вандей він купив для того, щоб не міняти ліонський клімат: так хороше, коли вдосвіта мжичить дощик, а вітер турляє хмари. Від чого його млоїть, від чого він втомлюється, то це від сонця. З ранку до вечора воно немилосердно шкварить, і на ньому вигрівається сила-силенна комашні. Доводиться зачиняти віконниці, але й через стіни відчуваєш, як воно пече. Потріскує, розсихаючись, паркетна підлога, простирадло прилипає до тіла, вода відгонить болотом. Ермантьє вже серйозно подумує про те, чи не перебратися назад до Ліона. Там, звісно, стоїть така сама спека, але в місті біля свого заводу він забуде цей щоденний триумф світла, який уже починає його бензити.

Він заснув.

На ранок він відчув, що його шикарний костюм із білої фланелі, з ретельно наprasованими стрілками на штанях йому остогид. Він відчинив шафу й знайшов свій, як сам його прозвав, «емігрантський костюм» — старезні, з мішками на колінах штани та безформну куртку. В цьому лахмітті він почувався вільно й реготав, коли Крістіан нервувалася: «Якщо вже хочете влаштувати маскарад, то ходіть у двері для слуг!» Тепер Ермантьє навіть подумав, що помилився: штани на животі не тримались, а в куртці він просто потонув. Він почав копатись у кишнях і дістав свій старий рибальський ніжик, шматок мотузки й всілякий мотлох, який любив збирати під час відпустки. Але ж... Виходить, він так страшенно схуд! Скільки ж він утратив кілограмів — п'ять, шість? За пояс штанів легко можна було встромити кулак! «Не може бути! — подумав Ермантьє. — Я з глузду з'їхав!»

Він машинально заходився обмацувати себе, перевіряючи, чи не випирають кістки. Якщо він так схуд ще в Ліоні, то... Але ж обидва сірі костюми пошиті на нього ще в червні, поки він лежав у лікарні. Йому пригадалось, як шепотілися Крістіан з Юбером, як Блеш одбувався недомовками, коли він, Ермантьє, одного ранку почав розпитувати його, як силувано звучав голос Максима, коли той вигукнув: «Як для тяжкопораненого, то ти ще ого-го!» Це Лотьє їх усіх напутив, чорти б його забрали! «Підтримуйте в ньому оптимізм! Головне — щоб він ні про що не здогадався...» Виходить, кепські його справи. На що-що, а на апетит він не нарікає. Ніколи ні в голові не паморочиться, ні

млість не бере. Щоправда, інколи йому здається, начебто на нього щось падає чи кидається. Але ж це природні наслідки травми, хіба ні?

— Максиме!

Ермантьє гукає щосили, але в голосі його все ж таки вчуваються нотки розпачу.

— Максиме, Максиме!

У коридорі човгають чиїсь капці, потім двері відчиняються.

— Я тут, старий! Чого тобі? Що сталося?

— Максиме, зараз же скажи мені правду! Я приречений, так чи ні? Не вагайся, не роздумуй, кажи!

Максим вибухає реготом. А Ермантьє, всім тілом подавшись уперед і притримуючи рукою свою обвислу пошарпану куртку, міркує: чи природний його сміх, чи щирий? Максим сміється, щоб виграти час. Він знову брехатиме, жаліючи брата...

— Приречений? Чого б то?

— А оце?! — кричить Ермантьє. — Оце ти бачиш?

Він обсмикує на собі куртку, а тоді закутується в неї, мов у пальто. І відчуває, як від гніву, сорому й безсилля в нього сіпаються губи.

— Ну то й що? — каже Максим. — Ти трохи схуд.

— Добре мені «трохи»!

— Не треба драматизувати. Ще нагуляєш тіла!

Ермантьє простягає руку, щоб схопити брата, але перед ним — порожнеча, і він тільки стискає кулак.

— Максиме, будь зі мною відвертий! Гадаєш, я не чую, як ви шепочетесь? Гадаєш, не помічаю, що при мені ви раптом замовкаєте? Щось за цим криється! Щось від мене приховують. Таке, що ніхто не наважується мені сказати. Видно, надто воно жахливе. Але я, кінець кінцем, маю право це знати!

— Та кажу ж тобі, немає нічого страшного! Якби ти менше хвилювався за отой завод, оті лампочки, за весь той мотлох, то вже був би на ногах! Але ж ти не такий, як усі! Постав тебе замість бога, то ти одразу ж вигадєш людям ще якусь роботу — хай би і в неділю працювали! І що ото мені казала Крістіан? Ти не бажаєш добути до кінця місяця? Ти тут світом нудиш, не можеш спокійно всидіти?

Ермантьє опускається на ліжко. Він трохи заспокоївся. Ні, Максим не бреше. Він такий, як завжди, — вітрогон, блазень, надто самовпевнений. Але цього ранку Ермантьє й самому хочеться, щоб на нього хтось насварився.

— Так, я мушу працювати, — сердито відказує він. — Думаєш, я не розумію, чого ти притарабанився сюди серед літа? Знову вскочив у халепу, і якась краля тебе геть обібрала. Візьми сигарету. Коробка має лежати на нічному столику. Хоч гарна була жіночка?

Максим регоче на все горло. Не вперше він сповідується братові, а Ермантьє, дарма що прибирає осудливого вигляду, потай співчуває йому.

— Непогана,— визнає Максим.

— То вже розповідай. Знов дочка якогось пивовара? Кажеш чесно!

— Аж ніяк. Акторка. З трупи самого Маллара. Можеш собі уявити...

— З дублерів?

— Ну що ти! Вона, старий, грає класику.

— Тобі не завадило б трохи більше шануватися. Ніякий я тобі не «старий». І взагалі, чого це я маю вислуховувати такі дурниці?!

— Але ж ти сам спитав мене!

— Припустімо. І дорого вона тобі обійшлася?

— Ще й як!

— Ну звісно! Артистка! Це коштує недешево.

— Що ти в цьому розумієш!

Ермантьє всміхається.

— Негідник! — каже він.— Приїхав трохи підживитися, еге? Той контракт в Ла-Боле — чистісінька липа, чи не так?

— Та ні, не зовсім. Якби я захотів... Але відколи вона втекла, у мене душа не лежить...

— І що, ти менше побивався б, якби не сидів на такій мілині?

— Певна річ, куди менше.

— Тридцять тисяч вистачить?

— Трохи поживу. Але такі гроші доведеться лічити щодня. А лічба — моє слабке місце.

— Тоді тридцять п'ять. І ні су більше. Дістань із сірих штанів чекову книжку. Ти справді певен... ну, якщо я добре відпочину, подбаю про себе?..

— Звичайно. Але за умови, що ти не сушитимеш весь час собі голову тими самими думками. Дай мізкам спокій! Вони в тебе, мабуть, уже засохли, твої мізки, ти ж бо з них усі соки вичавив. Тобі не заважатиме, якщо я трохи повправляюся на саксофоні?

Ермантьє здвигає плечима.

— На дідька він тобі здався, той саксофон? Гадаєш, я не чую, як ти бухикаєш? Давай сюди чек, я підпишу. А тепер — геть звідси! Я закінчу вдягатися.

— Дякую,— каже Максим.— У тебе тільки зуби, як у людожера, а душа твоя лагідна.

— А хай тобі!.. Забирайся звідси!

Ермантьє підводиться й відшукує серед жужмом кинутого в шафу одягу свій костюм. Він почувується вже краще. Максим

правду каже. Не треба перевтомлюватись. Жодних зайвих зусиль! А особливо — не нервуватись. Він рушає до ванної кімнати, щоб поголитися. Ще одна робота, яка його просто казить. Чому це він конче має користуватися звичайною бритвою? Чистісінька бравада! Аби лишень не відмовлятися від своїх звичок. Щоранку він розпочинає нікому не видимо битву. Помазок падає в гарячу воду, мило ковзає по скляній полиці. Ця безглузда марнота його виснажує. Проте він і сьогодні навромацки гойляється, скиглячи, мов поранена тварина.

Коли Ермантьє нарешті спускається вниз, то вже аж кипить від люті.

— Сніданок подано, мосьє,— каже Марселіна.

За цілий день — жодної незіпсованої хвилини! Колись перший сніданок був справжнім таїнством. Як же Ермантьє його любив! Йому подобалося вдихати пахощі гарячої кави, намазувати маслом ще теплі хлібці, проглядати газети, біржові зведення в них, розділ «Різне»... Хрумтіли хлібці, парувала міцна кава. Потім він затягався сигаретою, а стара Бланш уже подавала габардиновий плащ, капелюх і рукавички... Чорт забирай! От було життя! А тепер...

— Якщо мосьє хоче сісти...

— Геть! Принаймні сісти я можу й сам,— гримнув він.

Тартинки з маслом Ермантьє знаходить ліворуч, цукерниця стоїть праворуч. Ще трохи, і його запинатимуть серветкою. Він аж умочає в чашку ніс і їсть швидко, як дитина, що провинилася. Цієї хвилини йому хочеться тільки одного: вирватися звідси, сховатись на веранді, де він, принаймні сидячи у шезлонгу, має пристойний вигляд.

Сонце вже добряче припікає. На алеї зі зрешувальної труби час від часу скапує, тихенько хлюпаючи, вода. За будинком, біля сходів комори, Клеман рубає дрова. «Я мав би почувати себе добре»,— каже про себе Ермантьє. Проводить рукою по щоках, по шиї. От якби хоч на мить побачити себе в дзеркалі! Хоч яке тонке маєш чуття дотику, а все ж таки не збагнеш, чи опустилися кутики вуст, тим більше чи змарніло обличчя й чи зблякла шкіра біля носа й на вилицях. Ермантьє сидить, зронивши руки, зітхає. Раптом він хапається за обручку. Ні, вона не спадає. Навпаки, обручка щільно тримається на його товстому й волохатому підмізинному пальці. Але ж здебільшого спершу худнуть саме руки! Так, здебільшого. Але це — в людей. А в нього? «Ви повернулися з того світу»,— сказав йому якийсь Лотьє. К бісу Лотьє!

Ермантьє вмощується якомога зручніше. Раптом чує — щось ледь чутно шарудить по плитках, що ними вимощена підлога на веранді. Звук віддаляється, знов наближається, зникає. Яка приємна несподіванка! Ермантьє зводиться на лікті, кличе:

— Ріто, це ти, Ріто? Ходи сюди, красунечко!

У відповідь — пронизливе нявчання.

— Плигай сюди. Боїшся моїх окулярів?

Ермантьє скидає окуляри. Кішці він не соромиться показати таким, який є. Стрибок — і Ріта в нього на колінах. Вона вигинає спину, приймаючи його пестощі, розкошує, повільно перебирає лапками, товчється в нього на животі й тихенько муркотить.

— Ти теж, голубонько, схудла. Бідолашна моя...— Його пальці нервово почісують кішку.— Старенька моя Ріто! Ти відчула, що я приїхав, еге ж? Гарний же в мене вигляд, чи не так? Як у того пугача, правда?

Щоб побачити Ріту, очі Ермантьє не потрібні. Він знає, що кішка біла, але вся в брудних жовтих плямах. Крістіан називає її Рудявкою. Живе Ріта за кілометр від маєтку, у сусідньому селищі — чи то в крамниці, чи то в буфеті, де торгують і бакалією, і тютюном. Але шоліта кішка переселяється сюди до них. Вона сумирна, однак уперта й дуже чутлива до пестощів. За Ермантьє Ріта ходить скрізь, навіть на берег. Він би забрав її до Ліона, але Крістіан просто ненавидить домашніх тварин.

— Ріто, моя любя, ну й худа ж ти стала — сама снасть, їй-богу.

Ермантьє почісує їй спинку вздовж хребта, який різко випинається, і доходить до тонкого, мов зав'язаний вузлами мотузок, хвоста. Зненацька він підскакує, як опечений, і кішка мало не падає в нього з колін.

— Марселіно!

Охоплений відразом, він аж угрузає в шезлонг, так наче на колінах у нього раптом опинилося гадюче кубло.

— Я тут, мосьє.

— Марселіно, оцеї кіт... У мене на руках... Який він з себе?

— Це кішка, мосьє.

— Якого вона кольору?

— Сіра.

— Ви певні?

Хоч який Ермантьє переляканий, а все ж відчуває, що Марселіна стоїть і зверхньо шкіряться. Але це його не обходить.

— Сіра з плямами?

— Ні, мосьє.

— На ній немає рудих плям?

— Немає. Кішечка невеличка.

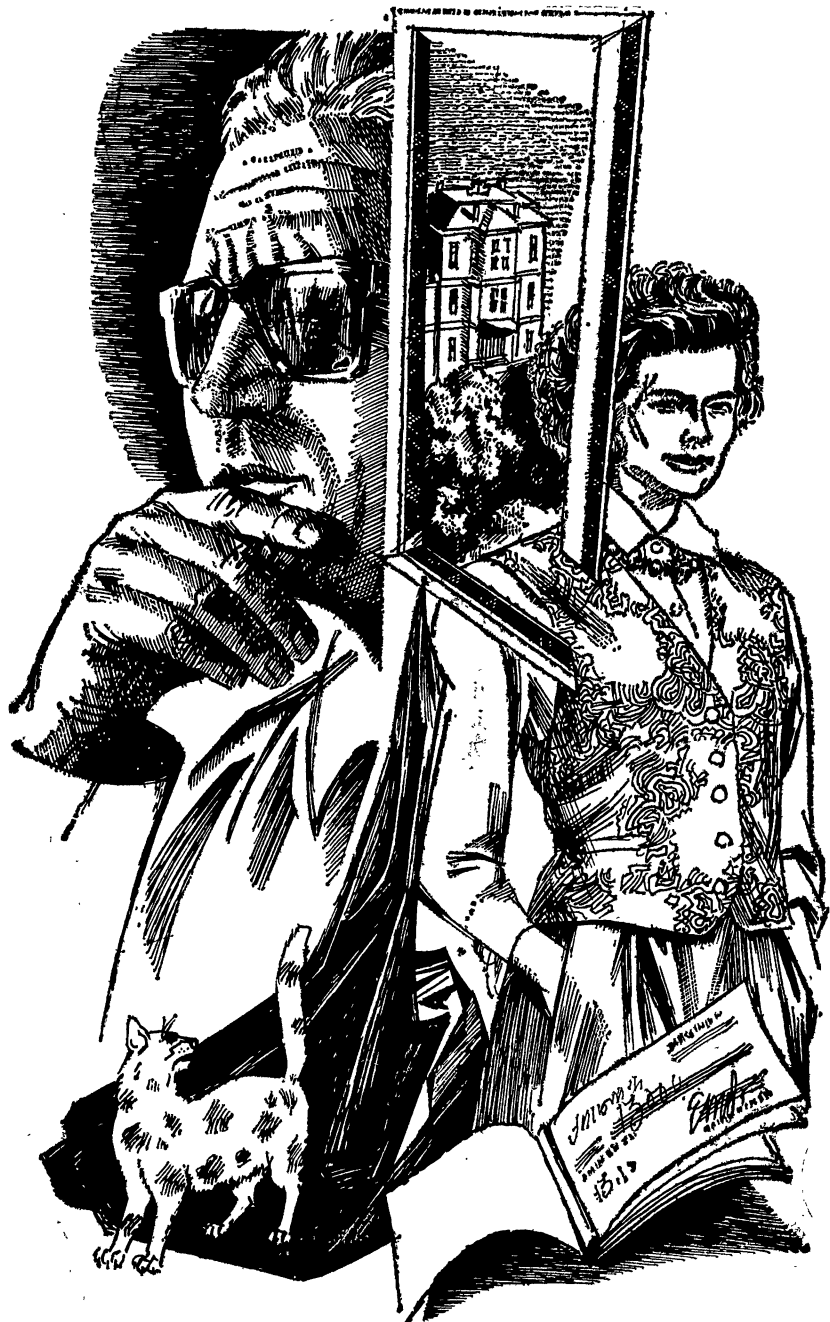
— У неї відтято кінчик хвоста?

— Так, мосьє.

— Проженіть її!

— Ви хочете сказати, мосьє...

— Негаймо проженіть її!

Він уже не може стриматись і горлає на повен голос. Перелякана кішка плигає на підлогу, і Ермантьє чує, як Марселіна біжить їй навздогін, ляпаючи в долоні. Він насилу заспокоюється. Серце в нього шалено калатає. Авжеж, перша-ліпша кішка... Він неспроможний розрізнити...

Ермантьє пробує підвестися, але цієї миті його охоплює відчуття стіни, таке виразне, що він навіть руку зводить, щоб захиститися, і відразу падає назад у шезлонг. Повертається Марселіна.

— Кішка втекла,— каже вона.— Ця тварюка налякала вас, мосьє? Вона скочила на вас зненацька? Коли зненацька, то воно завжди неприємно...

— Більше не пускайте її сюди,— бурчить Ермантьє.— Я не хочу, щоб вона тут вешталась...

Він поволі надіває окуляри. Пальці в нього все ще трохи тремтять. Чути, як нагорі Максим награв на саксофоні якусь веселу музичну фразу. Ермантьє знов уявляє собі будинок: веранда, вітальня, бібліотека, їдальня... І знов чує, як скапують із труби краплі води. Яка безглузда сцена! Спершу він гадав, що пестить свою улюблену кішку, і раптом виявилось — якесь чортзна-що... Усе фальш, підробка, ілюзія!.. Ермантьє довго гладить долонями бильця крісла. Його тішить те, що дерево — це справді дерево, що речі довкола не зраджують.

У передпокої цокотять підбори Крістіан.

— Марселіно, де ви поділися?

Швидкі, нервові кроки дріботять по кахляній підлозі кухні, наближаються до веранди.

— Доброго ранку, Рішаре. Марселіни тут немає?

— Щойно була,— відповідає Ермантьє.

— Я страшенно люта на неї. Тільки що я бачила з вікна, як вона гналася за Рітою.

— За Рітою?

— Так, за кішкою, Рудявкою.

— Ви бачили Ріту?

— Я гадала, вона навідалася до вас. Не скажу, що я її дуже люблю, але навіщо тварину лякати? Звичайно, Марселіна в нас новенька, вона цю кішку ще ніколи не бачила, проте...

— Ви певні, що то була Ріта?

— Дивне запитання!

— Мадам мене кликала? — Марселіна саме повернулася з пральні.

— Ось ви де!

— Стривай, Крістіан. Марселіно, зробіть ласку, скажіть мадам, якого кольору була кішка, що ви її прогнали?

— Вона була вся сіра.

— Сіра? — перепитує Крістіан.

— І за тією сірою кішкою ви бігли по парку?

— Так, мосьє.

— Ви з глузду зсунулися! — верещить Крістіан. — То була Ріта!

— Ні, то була не Ріта, — сумовито каже Ермантьє. — То була не Ріта, і я про це знаю. Марселіно, прошу вас, залиште нас самих.

Западає мовчанка. Чути, як угорі аж розсідається саксофон, беручи басові ноти. Ермантьє нічого не каже.

— Якби ж знаття, — не витримує Крістіан. — Хочеш як краще, а виходить...

— Я вам не докоряю...

— Напередодні нашого приїзду Ріта потрапила під машину. Я не хотіла вам казати. А тоді побачила ту кішку й вирішила...

— Я розумію вас, Крістіан, розумію. Ви збрехали, щоб не засмучувати мене.

— Збрехала? Чи не занадто сильно сказано?

— Ну, коли хочете, зробили правду не такою гіркою для тяжкохворого, якому треба всіляко уникати хвилювань. Це дуже мило з вашого боку, Крістіан. Але річ у тім, що я — не тяжкохворий.

Він виразніше відчув пахощі її парфумів. Рипнуло плетене крісло — Крістіан сіла. Вона часто дихала.

— Рішаре, — мовила вона, — мені не хотілося б, щоб ви надто трагічно сприймали те, що я зараз вам скажу...

Тоді, коли Ермантьє упав, як підтятий, головою в самісінький вогонь, він відчував не такий страх...

— Ми дуже тоді за вас потерпали... Одразу після того, як сподіялося лихо... Багато днів ми взагалі думали... Лікарі казали, що у вас потьмарення свідомості... На щастя, це тривало недовго. Якщо так піде й далі, то сподіваймося... — Вона спробувала засміятись, але сміх у неї вийшов неприродний. — Лікарі радили ні в чому вам не перечити, ні в чому, — вела вона далі. — Щоб ви мали цілковитий спокій. І влаштувати ваше життя так, ніби ніякої катастрофи й не було. Ось чому ця кішка...

— Годі! — урвав її Ермантьє.

Він знову ковзнув рукою по обличчю, мов хотів іще раз переконатися, чи на місці ця частина тіла, яка, може, тепер йому вже й не належить.

— Ви не гніваєтесь на мене? — запитала Крістіан.

— Бідолашна моя, — одказав Ермантьє.

Він знайшов її руку. Мабуть, він завжди був до Крістіан несправедливий. Тепер Ермантьє знав, що побоювання Лотьє були не безпідставні. Коли він раптом збагнув, що кішка, яку він пестить... Від жаху Ермантьє аж здригнувся. Та кішка чи та — яка різниця? Чому ж його пройняв такий невимовний жах?

Чому він так злякався, чому відчув якусь загрозу в цій чужій тварині, що, здавалося, прибрала подобу Ріти? Невже в ньому живе інший Ермантьє, вчинки якого не можна передбачити і якому властиві раптові напади страху? Вже сама фобія стіни була грізним провісником. Він завмер у шезлонгу. Він починав ненавидіти себе.

— Шкода, що ви не здогадалися попередити Марселіну. Вона б мені сказала, що кішка біло-руда, і я заспокоївся б. А щодо відтятого хвоста, то я сяк-так пояснив би це собі й сам.

Хвилину він сидить замислений, не випускаючи руки Крістіан. Думка таки кумедна! Виходить, він може пестити і якусь потвору, аби тільки бути певним, що то — Ріта. Отже, немає жодної різниці між реальним і облудним, уявним і справжнім?! Ось тобі й ще одна хвороблива думка!

Він щосили стискає руку Крістіан.

— Благаю тебе,— Ермантьє знову звертається до неї на «ти», як колись.— Благаю ніколи більше не обманюй мене, навіть як хочеш зробити мені приємність. Зрозумій, мені потрібні твої очі, й Максимові очі, й очі усіх, хто тут живе. А то я не знаю, що зі мною буде! Я мушу вистояти, будь-що вистояти! Через місяць, щонайбільше через два я повинен стати до роботи.

Крістіан поволі забирає в нього руку.

— Я збираюся поїхати до Ла-Рошелі. Вам нічого не треба?

Ні, йому нічого не треба — ні мотузків для ятера, ні гачків до вудок, ні насіння на грядки.

— Привезіть мені електробритву. Годі мені різати свою фізіономію.

...Електрична бритва кілька днів буде йому як забавка. І ще вона стане ознакою його капітуляції, кроком до здачі позицій. «Треба звикнути»,— умовлятиме він себе.

— Купіть лікерів, аперитивів, кілька пляшок «Піно»,— провадить він.— Юбер напевне любить «Піно». Хай не думає, коли приїде, що потрапив у якусь глухомань...

Саксофон, затинаючись, і далі розводив нагорі свої пустопорожні теревені, і Ермантьє навіть не почув, як від'їхав «б'юїк». Дарма, тепер це не має значення. Машина йому не потрібна. Тепер хоч би пройтися алеєю, волочачи ноги.

— Мосьє, будь ласка, посуньтесь трохи,— каже Марселіна.— Мені треба витерти на веранді підлогу.

Ермантьє важко підводиться.

— За кішку я дуже вам вдячний, Марселіно.

Йому важко було уявити собі цю маленьку моторну брюнетку. Він не міг, одначе, її обмацати.

— Ще одне питання, Марселіно. Подивіться на мене уважно й скажіть: чи дуже я змінився відтоді, як ви вперше до нас приїшли? Я... дуже схуд?

— Анітрохи ви не схудли, мосьє. Такі самі, як і були...

— Такий самий?

— Точнісінько...

— Гаразд,— втомлено киває він головою.

Її теж змусили завчити це напам'ять. Як же дізнатися правду?

Непевною ходою Ермантьє простує до дверей, спускається сходами вниз. Із труби б'є струменем вода і обливає йому ноги. Він забув, що в парку на нього чатують пастки.

Вони обідали надворі,
біля веранди. Повітря
було вологе, з боку моря
долинали розкоти
грому.

IV

За десертом Максим сказав:

— Вам би краще повернутися до будинку, діти мої. Щось погода зіпсувалася.

— Ви дуже стомилися в дорозі? — запитала Крістіан Юбера.

— Дуже,— признався той.— Залізниця Ліон — Ла-Рошель — це справжнє страхіття.

Юбер міг би приїхати й машиною, але водив він погано, а тримати водія йому не дозволяла скнарість.

— На добраніч,— сказав Максим.— Я ще трохи прогуляюсь пляжем, викурю сигарету й піду спати. А ви сидіть собі...

Він пішов, і Ермантьє майже не звернув на це уваги. Вже кілька хвилин він сидів, силкуючись уловити пахощі, які йому щойно вчулися. Ні, це не гвоздики, не политий газон і не перегріта земля... Пахощі линули звідкись іздалеку. Може, з ланів? Чи з сусіднього саду? Якийсь незвичайний аромат, він дратував Ермантьє, немов слово, що його все шукаєш, шукаєш і не можеш знайти у нетрях пам'яті.

— Покличте Марселіну, хай подає каву,— звелів він.

На хвилю зависла тиша, потім сонетка задзеленчала так сердито, що служниця вмить прибігла.

— Подайте, будь ласка, каву,— сказала Крістіан.

Вона таки гнівалася. Бо він їй наказав, а вона не любила, коли їй наказували. Бо він розмовляв отим своїм деренчливим голосом, який свідчив про те, що в нього поганий настрій. Однак наміру образити її він не мав. Просто за багато років спільного життя нерви в обох ніби оголилися. Колись Ермантьє лишень стеновав би плечима, встав і пішов геть. А тепер він мусив зостатися й пильнувати за кожним своїм словом. І за кожною паузою також. Їхнє подружнє життя справді сповнене незлагод і взаємного невдоволення.

Юбер відкрив коробочку з пальмовими пастилками. Ермантьє вдарив у ніс різкий запах локриці. Він ненавидів цей смердючий дух, а надто — Юберову звичку раз по раз струшувати на долоні

круглою коробочкою. Хіба чоловіки вживають локрицю? А хіба Юбер — чоловік?..

— Надворі ще видно? — запитав Ермантьє.

Знову тиша. Мабуть, вони презиринулися, перш ніж відповісти.

— Так собі, береться на вечір,— ввічливо мовив Юбер.— Небо затягли хмари, але гроза, гадаю, пройде стороною.

Раптом на скатерці щось сухо клацнуло, раптово почулось і так само раптово урвалося дзижчання.

— Ото гидота! — вигукнув Ермантьє.

Він шарпнувся разом зі стільцем, тупнув ногою, і щось хряснуло, немовби розчавили ячну шкаралупу.

— Жук-рогаль,— сказав Ермантьє.— І здоровенний.

— Як ви здогадалися? — запитала Крістіан.

— По звуку.

— Дивина! — пробелькотів Юбер.— Інколи можна заприсягтися, що ви все напрочуд добре бачите.

Він говорив щиро, та все ж Ермантьє вчувся в цих словах якийсь прихований зміст, і він марно силкувався його збагнути. Та, певно, він знову помилявся, так само, як і кілька хвилин тому, коли вперто принохувався до отих чужих пахощів. Просто в нього вкрай розшарпані нерви. То повітря винне — густе, солодкувате, сповнене важких випарів і несподіваних повівів. Юбер мав би вже перейти до справ, розповідати про те, що діється на заводі. Адже обід закінчено, етикету дотримано. Невже вони не бачать, що йому вривається терпець? «Ім байдуже до моєї роботи,— подумав він.— Їх не цікавить моя нова лампочка. Вони б залюбки торгували й черевиками чи сардинами в бляшанках».

— Я не маю ані найменшого бажання втручатися в те, що мене не обходить,— каже Юбер.— Але ваш брат непокоїть мене... Він майже нічого не їсть. Він справляє враження людини, яка тримається на самих нервах.

— І теж із дня на день худне,— сичить Ермантьє.— Як вас послухати, то нам уже треба в труну лягати...

Юбер відставляє чашку — мабуть, аж надто покvapно. Та за хвилину знов заводить своєї:

— Даруйте, ви ж знаєте, як прихильно я ставлюся до Максима. Я буду в розпачі, якщо його спіткає якесь лихо.

— Яке, приміром?

— Та я нічого напевне не знаю... Але в Ліоні всі тільки те й роблять, що розповідають про його... подвиги. Зовсім недавно, минулого місяця, він усюди бував з тією... як її...

— Ну то що?! До чого тут його здоров'я?

— Мабуть, ні до чого. Хотілося б сподіватися. В усякому разі, Максим має вигляд людини, що місця собі не знаходить. Чи не так, Крістіан?

— Авжеж,— недбало погоджується Крістіан.

Про що вона думає? Цієї миті Ермантьє бачить її у профіль. Чому в профіль? Анфас вона також гарна, схожа на Юнону. І така сама дурепа. Гарний ніс, гарне підборіддя, а от чоло низьке, як у простолюдинки. Спочатку жінка вас принадує своєю вродою. Ви з нею одружуєтеся — чи то з гонору, чи то безсилий перед її чарами — зрештою, це не має значення. А потім виявляється, що вона — просто затуркана злючка, та ще й позбавлена сексуальності. Ось що їх роз'єднало — кохання між ними не було. Ермантьє почуває себе не в своїй тарілці, він промокає чоло, витирає руки.

— Людям не заборониш плескати язиками, — править своєї Юбер. — У цих складних обставинах ви повинні подумати, чим зарадити, як подбати про своє добре ім'я...

— Начхати мені на людей, — каже Ермантьє. — Хочете знати, що вони патякають про мене поза очі? Нібито я — грубіян, якому просто пофортунило! Коли б я, мовляв, не одружився з директоровою вдовою, то й досі був би дрібним інженериком у дослідному бюро. І ще вони кажуть, що я скручу собі в'язи, бо вважаю себе, бачте, ділком і верховодою. А робітники? Знаєте, Юбере, що вони говорять між собою? Буцімто я негідник і вискочень, То я на них, друже...

— Рішарел'

— Та ні, я не гніваюсь. Просто я вважаю, що Максим правильно робить. Нехай розважається за нас обох.

— Годі, Рішарел'! Яка це муха вас сьогодні вкусила?

Ермантьє раптом замовкає. А що як вона надумає розповісти цьому бовдурові Юберу про вранішню пригоду з кішкою?

— Безперечно, це вас така погода стомила.

— Я не відчуваю ніякої втоми!

— Коли хочете, давайте відкладемо справи на завтра...

— Ні в якому разі. Ми візьмемося до них негайно, Ви привезли папери?

— Привіз. Дозвольте, я піду їх візьму.

Юбер легенько відсуває стільця. Рухи в нього розважливі, стримані. Його кроки на цементній доріжці ледве чутно.

— Здається, він образився, — шепоче Крістіан. — Ви зумисне робите все, щоб його шокувати?

— У що він одягнений?

— Тобто як?..

— Що на ньому?

— Чорний костюм.

— Зрозуміло, — посміхається Ермантьє. — А в чому ви, дозвольте запитати?

Крістіан відповідає вже трохи іншим голосом:

— У білій сукні з облямівкою.

— З якою облямівкою?

— Візерунок, схожий на грецький.

— Якого кольору?

— Червоно-коричневий.

— Уявляю,— повагом каже Ермантьє.

Авжеж, то кохання їх роз'єднало. І те, як він... Боже милий, невже йому це й досі болить? Бувало, він почував себе ображеним, коли думав, що не зміг її збудити, не зумів викликати в неї бажання відповісти на його пестощі. Якби вона тільки згодилася... Якби вона не протиставила йому свою вузьку, обмежену, вбогу мораль. Не можна ж пояснити їй, переконати її, що як жінка вона — мертва.

Він промокнув хусточкою очниці — піт роз'їдав рубці.

— Юбер правду каже,— тихо каже Крістіан.— Максим славний хлопець, але він перебирає міру. І з Марселіною він... той...

— Що? Що — «той»?

— Він уже виріс з коротких штанців, але під нашим дахом...

— То що, що саме він дозволяє собі під нашим дахом? Затискає її по кутках?

— Замовкніть, Рішарє! Ви ніби навмисне не хочете зрозуміти...

— Бланш звільнив не я, а ви!

— Я помилилась... Як завжди. Облишмо це. Але дівчина... Це тим більш образливо, що вони з Клеманом... Ви розумієте, що я маю на увазі...

— Знаю,— урвав її Ермантьє.— Я побалакаю з Максимом.

— Тільки не кажіть йому, що це я розповіла. У яке становище ви мене поставите?

— Саме про це я себе й запитую. Сподіваюся, ви вже втаємничили і Юбера?

— О, я тільки натякнула... Щоб він часом не зробив якогось недоречного зауваження. Адже Максим такий вразливий!

— Чи не надто ви довіряєтесь цьому добродію Юберові?

— Але ж він завжди радо приходить нам на поміч.

— Він довго збирається в нас побути? Та ні, не подумайте, я нічого не маю проти, хай живе скільки схоче. Я питаю лишень; щоб дізнатися, хто заступає його в конторі.

— Його обов'язки виконує Курсель.

— Він міг би мене повідомити й сам, Курсель! Чому саме Курсель?

— Курсель чудовий працівник.

— Люба Крістіан, я маю власну думку з приводу того, хто може чи не може заступати Юбера. Колись ви пишалися тим, що навіть не знали, як звати моїх службовців. Тепер ви дуже перемилися...

Вона хотіла відказати щось зухвале. Ермантьє чекав, схрестивши ноги й закинувши руку за спинку стільця. Він не знав, що в

надвечірніх сутінках здавався точнісінько таким, яким був раніше, до вибуху гранати... А Крістіан мовби заціпило, коли він отак сидів, втупившись у неї чорними скельцями.

— А ось і Юбер! — з полегкістю вигукнула вона і, намагаючись говорити невимушено, заторохтіла:

— Я вас залишаю. Бо я вам більше не потрібна. На добраніч. Юбере, будьте розважливі. Не захоплюйтесь дискусіями, Рішарові треба вчасно лягати спати.

Здійнявся бриз, і кожен листочок, кожна билінка відгукнулася на його подув. Ермантьє підвівся, повільно втягнув носом тепле повітря й затамував його в грудях, щоб переконатись...

— Ми шукали всі разом, бо знайти гасло не так і легко... Ви нездужаєте?

— Ні, ні, розповідайте. Я слухаю.

Ось він, запах! Він змішався з пахощами гвоздик, трояндових кущів, волого моріжку. Такий легенький, несподіваний, що Ермантьє, навіть не наважується його назвати. Бо назва ця надто небезпечна. Він вагається між сумнівом та жахом, і Юберів голос не може промкнутися в нетрі його ночі, його самотності і відчаю...

— Я придумав гасло, більш-менш вдале, як на мою думку,— провадить Юбер.— «Замість свічки — сонце!»

— Даруйте...

— «Замість свічки — сонце!» Гасло як гасло...

— З нас сміятимуться,— втомлено каже Ермантьє.— Свічка — невдале слово...

— У такому разі зверніться до фахівців. Є люди, для яких вигадування рекламних формул — ремесло...

— Я дотримуюсь принципу: ніколи не доручати чужому те, що можна зробити самому! — вже аж сичить Ермантьє.— Я свою лампочку зробив самотужки або майже самотужки. Я запровадив машину для кріплення патронів, це по-перше... Вас тоді на заводі ще не було, Юбере. По-друге, наші флуоресцентні трубки...

Свої великі руки він кладе на стіл долонями догори.

— Вони зроблені цими руками. Якби довелося, то я й складальний конвейер спроектував би сам. Отож поставтеся до справи серйозно. Гасло — це наша справа. Точніше кажучи — моя! Я сам за це візьмуся, вільного часу в мене досить. Я зробив би це вже давно, якби мене не примушували...

В нього тремтять ніздрі, він машинально принохується до вітру, який щойно розкуйовдив будяки на березі, кущі тамариску, шпалери козолисту й зарості наперстянки.

— Ви чуєте запах? — нарешті запитує він тихо, мало не сором'язливо.

— Який запах?

Звичайно, де вже йому почути!.. Ермантьє дістає з кишені сигарету.

— Пусте,— каже він.— Продовжуйте. Кормерен надіслав вам свій кошторис?

— Ще ні.

— Поквапте його. Що він собі думає! Тепер відпускний період, і компаньйони візьмуться до роботи не раніше, як п'ятнадцятого вересня. Бачите, до чого це призводить! Ви привезли бухгалтерський звіт?

— Ось він.

— Дайте я підпишу.

Він нахилиється над столом, відкручує ковпачок авторучки.

— Я міг би ввімкнути лампочку на веранді,— каже Юбер.

Ермантьє стенає плечима й підписує папери. Зараз він не вагається, не боїться, що Юбер дивитиметься на нього, як на химерника. До речі, при Юберові він ніколи не боявся видатися смішним.

— Більш немає новин?

— Загалом немає,— каже Юбер.— У Ліоні всі роз'їхались, і я не сподіваюся, що Кормерен надішле кошторис раніш, як за три тижні. Так само й наші агенти за кордоном. Вони тільки надсилають звіти про точні справи,

— Хто вас заступає?

— Курсель.

— Не певен, що це правильне рішення. Я нічого проти нього не маю, але йому бракує рішучості. Він був би більш на місці в адміністративній групі.

— Не поділяю вашої думки.

— Я знаю. Ви рідко поділяєте.

Ермантьє спирається ліктями на стіл. Чи здатен Юбер хоч раз напоягти на своєму? Може, така хвилина нарешті настала?

— Ви ще більше ускладнюєте моє завдання,— веде далі Юбер.— Як тільки я зроблю якусь пропозицію, ви одразу ж пропонуєте протилежне. Чи не так?

— Я мовчу.

Юберові вже забракло духу. Він говорить далі якимось кумедно, майже пошепки:

— Згоден, Курсель — чоловік не надто ініціативний. Але назвіть мені з-поміж своїх працівників хоч одного ініціативного! Якщо хтось замахується щось зробити, ви одразу натягуєте віжки. А якщо він виявляє характер, ви намагаєтесь у той чи той спосіб позбутися його. Можна подумати, ви боїтесь оточити себе ініціативними людьми. Я ледве вмовив Курселя погодитись. Довелось пообіцяти, що ніхто йому нічим не дорікатиме.

Не перестаючи говорити, Юбер з острахом позирає на Ермантьє. Так далеко він ще ніколи не наважувався зайти. А ком-

паньйон усе ще справляє мовчанку. Сидить, похиливши голову, немов дослухається до якогось звуку, що бринить десь у темряві ночі.

— Курсель погодився б залюбки, якби довіряв мені. А так він моїй обіцянці, здається, до кінця й не повірив. Бо ви надто часто підривали мій авторитет...

Юбер дістав коробочку з пастилками, але Ермантьє різким жестом зупинив його.

— Сховайте цю смердючу бридоту. До чого ви ведете?

— Неважко зрозуміти: мовляв, не смій зазіхати на мої права... На мої законні права... Я їх, мовляв, знаю! Вам смішно це чути?

— Та ні, я сміюся не з вас. Просто у вас дивна манера... А втім, не варто про це. То що далі?

— Як то що? Нічого. Це все. Кінець кінцем, мені набридло терпіти ваші кпини. Я вам не найнявся... Ви співали іншої, коли я приніс вам свої капітали...

Ермантьє так рвучко скочив на ноги, з такою силою торохнув кулаком по столу, що Юбер аж притисся грудьми до краю стільниці. Потім він також підвівся.

— Ви забагато собі дозволяєте, Ермантьє! — пролунав його тремтячий голос.

— Та цитуйте ви! — гримнув Ермантьє.

Дихав він уривчасто, обличчя в нього було звернене в бік парку, вигляд — очманілий.

— Хіба ви не чуєте? — забурмотів він.— Це ж запах глиці. Тепер я певен. Це запах соснової глиці. Приноухайтесь добре й самі скажіть.

Юбер почав приноухуватись, усе ще з острахом поглядаючи на компаньйона.

— Так, справді, пахне глицею...

Ермантьє зіперся на стіл, і стільниця зарипіла під його вагою.

— Ні,— видихнув він.— Ні, не треба розповідати байки, щоб утішити мене. Не треба...— Охоплений відчаєм, він проказав це з притиском, роблячи великі паузи між словами.— Ні, сосною глицею тут пахнути не може. Бо в окрузі ніде, на багато кілометрів довкола, немає жодної сосни. І ви про це знаєте не гірш за мене, Юбере...

Ермантьє важко падає на стілець, проводить пальцями по чо-лу, по скронях, скидає окуляри й мацає очниці, де рубці утворюють звивисті потовщення.

— Запевняю вас,— белькоче Юбер,— мені справді ніби вчується запах глиці. Не дуже виразно, але...

— Дякую вам, Юбере. Це дуже люб'язно з вашого боку. Але не варто погоджуватися зі мною, неначе так воно й є. Насправді

воно зовсім не так... Я помиляюся, ось у чому річ. І ви тут нічого не вдієте. Налийте мені, будь ласка, ще трохи кави.

Грім загуркотів уже зовсім близько, потім лунають довгі перекооти.

— Ну й погодка! Треба тікати,— озивається Юбер.

— Зараз підемо.

Вигляд в Ермантьє украй виснажений. Кількома ковтками він допиває каву, застигає, тоді помахує рукою перед обличчям, ніби відганяє муху.

— Юбере, скажіть мені як чоловік чоловікові: я дуже змінився? У мене хворобливий вигляд? Ви мене бачите не щодня, тож вам краще видно...

— Ви здаєтесь роздратованішим... Нерви у вас розшарпані, це правда.

— Я дуже схуд, чи не так?

— Так.

— Дякую вам, Юбере. У вас, саме у вас вистачило мужності бути зі мною відвертим. А щойно... ви справді не почули ніякого запаху глици, чи не так?

— Ні, не почув.

— Ось як треба відповідати!

— Даремно ви, друже, надаєте такого значення дрібницям, вони...

— Годі, годі!.. Справді, це дрібниці. Я згоден. Нехай за вас лишається ваш Курсель. Адже я в ньому теж міг помилитися.

— Але його ще не пізно замінити, якщо це зробить вам приємність. Взяти, скажімо, вашого Матіаса...

— Не треба робити мені приємність. Хай залишається Курсель. Заберіть, Юбере, всі ці справи. Вирішуйте як вважаєте за потрібне. У мене є всі підстави гадати, що наступного місяця я до Ліона не повернуся. На добраніч, Юбере. Я хочу ще трохи погуляти. Котра вже година?

— Десята. Вже зовсім спочіло.

— Це нічого не міняє, Юбере.

Ермантьє простує алеєю. Він чує, як Юбер затягує на веранду стіл. У траві сюрчать цвіркунки. Важка й тепла дощова краплина падає йому на щоку, стікає до вуст. Ермантьє йде, трохи відхилившись усім тілом назад — інакше він ходити не може. Боїться наразитись на стіну. А ніч довкола просякнута пахощами глици. Глици і соснових шишок, які порозчепірювали свої лусочки, і з них стікає живиця. Тепер сосновий дух переважає, він сильніший за решту запахів. Кожен подих болем віддається в душі Ермантьє. «Це мене,— каже він собі.— Мине. Ось уже й минає...» Повіває вологий вітерець, знову долинають пахощі гвоздики, прив'ялих троянд, зопрілого листя. Нарешті — край. Криза минула. Наступний, дужчий порив вітру приносить гуркіт океанських

хвиль, пріснуватий застояний запах піщаного берега після відпливу, дух калюж і в'язких морських водоростей. «Адже я залишився такий, який був,— думає спантеличений Ермантьє.— Принаймні мені здається, що я не змінився. Гадаю, я зміг би працювати, рахувати, навіть робити винаходи. І все ж таки я припускаюся помилок. Схибив з Рітою... А якби я працював, якби провадив обчислення? Бог його знає, що б з того вийшло!»

Він ступає ще кілька кроків і раптом зупиняється, збагнувши, що заблукав. Куди він забрів, поки колупався в отих дурницях? Ермантьє пробує намацати ногою землю, як тоді, коли ще полював у болотистих місцях і йому здавалося, що довкола трясовина. Носок черевика зачіпається за цементний бордюр, і Ермантьє відразу ж здогадується: він на перехресті двох центральних алей, поблизу персикового деревця, маленького трирічного деревця, яке він посадив торік. Крістіан, звісна річ, зняла тоді галас. Які персики обіч квіткової клумби?! А симетрія? І взагалі, навіщо ці фруктові дерева?! Ми ж бо не селяки. Персиків повно на всіх базарах. Крістіан не любить дерев, так само, як і тварин. Квіти її приваблюють лише тому, що їх можна зрізати й ставити у вази. Ермантьє, звичайно, не дуже шанував мистецтво добирати букети. Він завжди тільки й знав, що заробляти гроші. О, тепер вона відчує! Тепер треба буде докласти рук... Якщо Юбер стане до керма, бодай на кілька місяців...

«По честі, мені краще було б у лікарні або ж у санаторії». Від цієї думки на душі в нього стає гірко. Він спльовує. Мучить спрага. Ермантьє почуває себе висхлим, якимсь пористим, як оті легенькі кістки, що їх викидає на берег океан. Він навіть мріє знов натрапити на якусь пекельну машину, сховану в землі, щоб вона вибухнула під його ногами й розвіяла його марення та кошмари. От до чого він дійшов! А в цей час Максим...

В його уяві нестримно пролітають якісь образи — голі жінки, що мають обличчя Крістіан. Він стогне, простягає руки до персикового деревця. Може, хоч персик утамує цю осоружну спрагу...

Ермантьє водить руками в порожнечі, ступає на розпушену землю. Важкі краплі витанцьовують навколо нього, і кожна, падаючи, лунає по-своєму, неначе яблука, що їх струшують з дерева. Десь там, попереду, сховався його персик. Де ж він? Ермантьє повертається на алею. Годі з нього знущань. Ось воно, перехрестя алей. Отут має бути поворот. Помилитися неможливо. Він знову рушає, вимахує руками, лічить кроки — три, чотири, п'ять... Мабуть, він пройшов збоку. Відхилився трохи праворуч. Ні, праворуч нічого немає. І ліворуч... Ліворуч персика теж немає. Персик зник. Ермантьє знову наштовхується на цементний бордюр, мало не втрачає рівноваги й про всяк випадок виставляє наперед ліктя. Але йому ніщо не загрожує. Вітер не вистуває, він дме знов і знов, гуляє по парку. Гілки ворущаться, погойдуються,

здрігаються, і їхній живий гомін сповнює тишу. Ермантьє мусить пильнувати, щоб не впасти й не вбитися на смерть.

«Гаразд,— міркує він.— Персика немає. Вона його викорчувала. Хотіла, щоб останнє слово було за нею». Це пояснення його майже задовольняє. До того ж іншого й нема. Зрештою... Він зчіплює руки. Якби деревце стояло на місці, руки його б не зрадили! Ермантьє опускає голову, так наче може побачити свої руки й додати їм сили. Він відчуває, як вони мацають одна одну, які вони рухливі, покірні й вірні. І все ж таки вони не помилялись! Ба ні, персика таки не було...

До будинку він повертався поволі, важко, ніби несучи на собі весь парк. Грім більше не гримів. Максим? Він вже давно, мабуть, викурив сигарету... Скористався з нагоди й пішов із дому. Певно, заночує десь у дюнах.

Ермантьє востаннє глибоко зітхнув і причинив за собою двері веранди. Повітря тхнуло мокрою курявою. Звідки тут узявся запах глиці? Десь нявкала кішка. Кішка в п'яті плакала за своїм коханням.

Ермантьє прочинив вікно й неквапно, глибоко втягнув повітря. Кожен наступний день здається йому важчим за пому. Ріта, сосни, пахощі глиці... страх, цей осоружний страх, який може повернутися щомиті. 'Лот'є порадить: спокій і ще раз спокій... І, мабуть, геть забути про справи. Чом не так! Але ж...

передній. Через тривогу. Який вирок він почує від Лот'є? Адже доведеться признатися йому у всьому.

Стояла спека. Ермантьє легко уявляв собі блакитне небо, аж надто блакитне, нагорі — парк, унизу пологий морський берег, ані дерева, ані кущика. Він знову дихав на повні груди, аж у голові паморочилось. І ніщо не здавалося йому незвичайним. Він ішов до ванної кімнати й намацував на полиці, де стояли гребінці, щітки та одеколони, привезену Крістіан електричну бритву. Ермантьє знав, що вона біла, що в ній плаваючі ножі і коштує в'она три тисячі франків. Але те, що він тримав у руці, було тільки циліндричним предметом з електрошнуром. Це нічого не говорило його уяві, не збуджувало жодних приемних відчуттів. Йому навіть не хотілося її ввімкнути, послухати, як вони дзижчать. Одна думка не давала йому спокою — безглузда, як і багато інших думок, що гнітили його останнім часом: Ермантьє був певен, що тієї хвилини, коли йому причується запах соснової глиці, він так само добре розрізняв й інші пахощі — квітів, нагрітої землі. Сосновий дух був найвиразніший, але водночас існували й інші запахи. Це означає, що ті самі таємничі нерви, які передавали в його мозок хибне відчуття, були здатні чере-

давати й відчуття цілком реальні. Саме це й було неймовірним. Тут щось не те. Ермантьє пригадав, як колись давно, восьмирічним хлопчиком, заблукав у лабіринті. Зовні той намет нічим не відрізнявся від решти наметів на ярмарку. Він сміливо придбав у касі квитка. І раптом опинився сам у якихось темних нетрищах, і з усіх боків до нього підступали стіни, між якими доводилося пробиратись. Десь чулися — але де? — кроки, голоси, щось шаруділо, і все це створювало відчуття небезпеки. Він посувався вперед, мацаючи рукою по хисткій перегородці з напнутого полотна й урешті опинився на перехресті, де стояли підсвічені криві дзеркала. Він бачив себе в них то з кошмарним обличчям, то в подібі страшної жаби з роззявленим, розтягнутим аж до вух ротом. Тоді Ермантьє кинувся бігти. Йому здавалося, ніби хтось женеться за ним, і нарешті він вискочив з тієї п'тьми на світло. Тут, біля манежу, гучно грала музика. Він зайшов за якийсь візок і виблював. Ось який епізод зринув тепер у його пам'яті. Здавалося, він знову відчуває пальцями грубе полотно намету, знову торкається хистких перегородок, яким намагалися надати вигляду кам'яних стін у підземеллі. І знов у нього було таке відчуття, ніби він блукає в лабіринті.

— Рішарє, можна до тебе?

Не чекаючи дозволу, Максим увійшов до кімнати.

— У тебе немає часом кількох таблеток аспірину? Щось я мляво себе почуваю. Здається, нежить. Цього ще бракувало — у липні!

— Максимє, подумай серйозно про своє здоров'я. Якщо не побережешся, це погано скінчиться... Пошукай у нічному столику.

Ермантьє підійшов до стіни праворуч від умивальника й ковзнув рукою вздовж пофарбованої емалевою фарбою перегородки. Він мацав обережно, бо знав, що розетка була зіпсована. Треба буде сказати, щоб її замінили, — адже тепер у нього електрична бритва.

— В нічному столику нічого нема, — сказав Максим.

— Тоді подивись у шафі, в середній шухляді.

Рука дійшла до плінтуса, ковзнула по закраїні праворуч, повернулася назад. Він став навколішки, обома руками заходився обмацувати стіну. Розетка мала бути саме тут, під вішалкою для рушників.

— Що сталося? — На порозі стояв Максим.

— Пустє... Я шукаю розетку.

— Ти переплутав. Розетка ліворуч.

— Ти мене ще вчитимеш, де розетка!

— Дай-но сюди. — Максим узяв у нього бритву, і за мить вона вже дзижчала. — З біса добре працює! Хочеш, я тебе поголю?

Ні, голитися Ермантьє вже передумав. Він стояв, недовіриливо затиснувши бритву в кулаці. Потім знайшов рукою шнур, що вів до розетки. Нахилився, обмацав гладеньку фарфорову поверхню. Розетка була ціла, жодної подряпини чи тріщини. Ермантьє вимкнув бритву.

— Ти тут, Максиме?

— Тут. Що, не працює? Чи тобі ця бритва не до вподоби?

— Максиме, що робили в моїй кімнаті?

— Що ти маєш на оці?

— Я знаю, тут щось робили. Досі розетка була праворуч і мала тріщину.

Почувся глузливий, зухвалий Максимів регіт, який так часто дратував Ермантьє.

— То ось що тебе гризе! Не багато ж тобі треба, старий! Хіба ти не знав, що ванну кімнату відремонтували?

— Відремонтували? Коли?

— Ще перед великоднем.

— Хто це надумав? Крістіан?

— А хто ж, як не вона, чорт забирай! Адже тут однаково вже працювала ціла бригада — лагодила парковий мур. Чом же було не скористатися нагодою? Агостіні запропонував заразом виконати й інші роботи. Ти ж йому сам звелів перекрити дах. Що, забудь?

— Принаймні ви могли б мені сказати!

— Це правда. Але ж ти не станеш заперечувати, що клопоти в нас і так вистачало. Особливо в Крістіан. Агостіні довів до ладу всю віллу, змінив електричне обладнання.

— До саду теж він допався?

— Ні, не він. То саперний загін. В усякому разі, там зміни невеликі.

— А у парку?

— У парку вони поралися чимало, йому дісталось більше. Блокгауз підірвали, дерева повикорчовували. Місцями там як на полігоні після маневрів.

Максим наповнив склянку водою з-під крана, ковтнув кілька таблеток.

— Крістіан, певно, з цього скористалася, — поволі проказав Ермантьє. — Йй давно вже кортіло все переробити. Вона нарікала, що я придбав серійну віллу.

— Що ти верзеш?! Агостіні зробив лише косметичний ремонт. Дещо підреставрував. Приміром, кімнату для гостей. Адже до неї треба було докласти рук, чи не так? Але Крістіан пояснить тобі все це докладніше.

— Тільки телефон не спромоглися полагодити! — невдоволено бурчить Ермантьє. — Боялися, щоб я не дзвонив увесь час на завод!

Максим знову зареготав, потім закашлявся й долив у склянку води.

— Щось мені коле в попереку. З біса болюче місце. Не мороч собі голову, старий! «Що робили в моїй кімнаті!» А тон, яким тоном ти запитав!..

— Облиш. Уяви себе на моєму місці...

Він знов увімкнув бритву, притис її до підборіддя, з насолодою відчув, як шкіра стає гладенькою, лискучою, свіжою.

— Я добре розумію, що роблюся просто нестерпним. Часом мені здається, що змінився я сам, часом — що перемінилося все довкола. Відтоді, як я втратив зір... Це важко пояснити... Таке відчуття, наче тіло мені підмінили... А іноді — мовби мене перемістили до іншого світу, химерного, повного небезпек...

— Тобі краще було б ходити з ціпком,— мовив Максим.— Намацував би ним дорогу...

— Ні, ти не зрозумів. Ідеться не про це. Ось учора, в саду... мені вчувся запах соснової глици.

— Тобі теж?

— Як — теж? Що ти хочеш сказати?

— Нічого особливого, але я вчора ввечері відчув міцний запах живиці, коли гуляв уздовж дюн. А в окрузі тут — жодної сосни. Я ладен був заприсягтися, що йду сосновим лісом. Гадаю, це через оцю спеку й грози.

— Максиме, дай слово честі, що ти кажеш це не для того, аби лиш мене заспокоїти!

— Та ні, слово честі. Мені й на думку не спало, що той запах міг тебе стурбувати. Облиш, старий. А то дійдеш так бозна до чого!

Максим лагідно забрав у брата бритву, поводить йому по щокках, навколо вуст, під носом. Цей легкий дотик краще за будь-які слова засвідчував їхню дружбу та злагоду, і Ермантьє особливо гостро відчув силу їхньої взаємної приязні. Він покірно підставляв братові обличчя, повертав головою, випинав підборіддя, тамуючи дрож, коли довгі Максимові пальці доторкалися його шкіри.

— Найвищий клас! — вигукнув Максим.— Позич мені цю машинку, я теж її спробую. Ніколи в житті ти не був так добре поголений! Тепер трохи пудри і...

— Дякую. Сказати щиро, вчора ввечері я на тебе страшенно розлютився.

— Ет, якби це вперше! Нахились-но, я освіжу тебе одеколоном! Ти себе геть занедбав! Зачесаний абияк! Ну й зачіска! Та сядь же, в мене через тебе голова йде обертом.

Максим побризкав братові на обличчя одеколоном, кількома вправними рухами зачесав його.

— Це правда, що Марселіна — твоя коханка? — запитав Ермантьє.

Максим аж присвиснув.

— Ну ти дока! Так, вона моя коханка. Хіба я винен, що вони всі вішаються мені на шию?

Ні, Максим не образився, тільки засміявся — хіба ж він ставиться до чогось серйозно!

— Це, звісно, Крістіан на мене наклепала! — провадив він так само безтурботно. — Яка ж вона старомодна! То вона, безперечно, розказала тобі й про те, що коло дівчинки упадає і Клеман, він тільки й чатує, щоб усипати мені перцю! Але не бери собі цього в голову! Він надто поважає ієрархію!

— Ти знаєш, що той Клеман мені якось бовкнув? Я його попередив, щоб він не зловживав приписками до рахунків з гаража, а він відповів: «Ви гадаєте, мосьє, що я шахрай. Та, мабуть, десь є справжні винуватці».

— Він натякає на мене?

— Звідки я знаю!

— А як ти гадаєш?

— Не знаю.

— Якби це була правда... — Максим пожбурился на стіл гребінця. Його тремтячий голос важко було впізнати. — Всі вони проти мене, а мали б... Сьогодні ж увечері поїду звідси, годі!

— Ні в якому разі, — сказав Ермантьє. — Прошу тебе, залишися. Покинь тільки оті фіглі-міглі, підлікуйся. Я відчуваю, що й ти нездужаєш.

— Це тебе не обходить. — І раптом Максим вибухнув: — Це я — шахрай?! Оце тобі маєш! Якби ти, бідолашний мій старий, тільки знав те, що знаю я!..

Від нападу кашлю він, мабуть, аж скорчився. У склянку знову задзюрчала вода.

— Рішаре! — покликала Крістіан знадвору. — Рішаре, можна до вас? Щойно приходив листноша.

Максим сердито поставив склянку на умивальник.

— До вечора! — буркнув він.

— Залишися! — вигукнув Ермантьє. — Залишися, я тобі наказую, бовдуре!

У відповідь грюкнули двері. Ермантьє заляк на місця. Що це з Максимом? Напад шалу. Ото й тільки. Нікуди він не поїде. Куди йому їхати з отими мізерними тридцятьма п'ятьма тисячами? Все це балачки, пусті балачки. «Як же вони мені всі остогидли! — подумав Ермантьє. — Який же я затурканий, боже мій!» Він почував себе порожнім, як струхлявіле дерево. Його життя позбавлене сенсу й нічого не важить. Кожна сутинка з реальним світом, з їхнім світом, приносить йому нову поразку, нові сумніви у власних силах. Оця розетка... Усього-на-всього

двірничка... Проте вона не давала йому спокою. Чому розетка опинилася ліворуч? А чом би їй і не бути ліворуч?..

До кімнати ввійшла Крістіан.

— Ви з Максимом посварилися? Я бачила, як він вийшов звідси. Вигляд хлопець мав розлючений.

— Та ні, пусте.

— Ви розмовляли з ним про Марселіну? Так?

— Майже так.

— Майже? Я вас не впізнаю, Рішаре.

— Гадаєте, мені забракло духу? — Він спроквола звівся на ноги.— Від кого ці листи?

— Один від Жільберти, другий — від її нареченого. Пишуть, що в Ліоні страшенна спека.

— Як там дядечко Курійо? Знову десь завівся?

— Так. Він повідомив, що має намір завітати до вас якось уранці.

— Це не горить. Тим пак, що милувати зір я однаково неспроможний. Крістіан, ви забули мені сказати, що Агостіні робив у нас ремонт.

— Справді? Можливо. Я багато чого забула...

— Він уже надіслав рахунок?

— Ще ні. Але я можу йому нагадати.

— Не треба. Клеман удома?

— Звичайно.

— Я б хотів зараз скористатися машиною. Вона вам не потрібна? — Ермантьє відчув, що дружина вагається, і додав: — Якщо ви зібралися їхати по закупки, то так і кажіть. Я можу зачекати.

— Ви не хочете, щоб я поїхала з вами? — спитала Крістіан якось несміливо.

— Чого ж, я не проти,— пробурмотів Ермантьє.— Це мені буде навіть приємно.

— Ну, то рушаймо, поки що дороги не запружені!

Це вихопилося в неї мимоволі, і наступної миті вона затнулася. Обоє помовчали, дослухаючись, як дзичить велика муха, заплутавшись у зборці фіранки. Ермантьє машинально помацав рубці під окулярами.

— За хвилину я спущуся,— мовив він.

Які ж вони чужі одне одному — ще більше, ніж колись. Уперше Ермантьє подумав про те, що йому робити після відпустки — повертатися до Ліона чи краще залишитися самому в маєтку? Неважко знайти тутешню жінку, яка приходила б готувати обід та, прибирати в кімнатах. Бо, зрештою, цілком можливо, що його вигляд лякає людей. Блеш тільки щось промирив, коли він запросив його прийти ще раз. Стара Бланш, коли він запропонував їй повернутися, відповіла: «Ні, тепер не змогла

б!» А їхні недомовки, ота їхня манера спочатку трохи помовчати, перше ніж заговорити з ним! Отож на заводі таки матимуть підстави... Ермантьє постояв біля дзеркала, похилив голову й пішов до кімнати. Потім зачекав у коридорі, прислухаючись до найменших шерехів у сповненому тиші будинку. У зовнішній потворності йому завжди вважалося щось принизливе. Тепер він сам — потвора! Навіть гірше! Людина з покраєною рубцями фізіономією! Той, кому треба ховатися. Але ніхто йому про це не скаже. Йому весь час брехатимуть.

Виходить, він ніколи не дізнається...

Ермантьє випростав перед собою руки й важко рушив сходами на горщице. В ніс ударив знайомий дух порохняви, давніх паперів, старих валіз. Йому подобався цей запах. Він підніс над головою руку й торкнувся крокви, шкарубкої, подекуди розтрісканої, уतिकаної іржавими цвяхами. Десь тут має бути дахове віконце. Обриваючи павутиння, Ермантьє намацав гачок, знайшов шибки. Так, замазка нова. Агостіні побував і тут. Ермантьє стояв під похилим дахом. Бантини були сухі, пахло свіжими дошками, стружкою. Так, усе зроблено як слід. Він повернувся до виходу, пошукав вимикача й завважив, що електричні дроти сховано в металеві трубки. Ну звісно, Агостіні зробив усе на совість! Та, правду кажучи, Ермантьє прийшов сюди не перевіряти, а тому, що його мучила підозра, жахлива підозра...

Він знову спустився на другий поверх, дійшов до кінця довгого коридора й ступив у кімнату для гостей. Широко розчепиривши пальці, провів ними по обклеєній шпалерами стіні. Поверхня була прохолодна, гладенька. Колишні шпалери місцями поздувалися. А ці ніби щойно поклеєні. Цікаво, чи вони теж зелені, з золотою смужкою? Він залюбки пожертвував би обома руками, але нехай би після вибуху в нього залишилося хоч одне око! Нехай би воно навіть недобачало, та все-таки це було б краще, ніж отак животіти, мов якась мокриця! Ермантьє знайшов умивальник, погрався краном. Фарфор був приємний на дотик. Ні, Агостіні грошей не пошкодував!

Ермантьє почався коридором. Раптом він почув, як позаду рипнула підлога.

— Ви, Юбере?

Ніхто не відповів. У коридорі нікого не було. Принаймні можна не боятися, що на сходах десь у кривому дзеркалі відіб'ється його постать. Лабіринт порожній і темний. Поволі він зійшов униз. Крістіан чекала його в холі.

— Клеман готовий,— сказала вона.— Куди поїдемо?

— Куди скажете. Мені просто хочеться пройтися по піску, подихати морем. Щось я почав тут задихатися.

Вона взяла його під руку, і, як здалося, не тільки для того,

щоб показувати дорогу. В цьому її порусі Ермантьє відчував щось більше, ніж просто співчуття.

— Крістіан,— тихо мовив він,— Як це зворушливо з вашого боку — гаяти на мене час...

Він помітив у власному голосі улесливі нотки й одразу мало не знавіснів: глухий, шалений гнів, властивий йому ще змалку, час від часу проривався назовні.

— Здається, ремонт зроблено непогано, Агостіні заслужив на винагороду. Максим мене запевнив, що сад упорядкований теж добре.

Вони підійшли до перехрестя центральних алей.

— Пам'ятаєте своє персикове деревце? На ньому вродило три персики,— сказала Крістіан.

Він не спромігся відповісти бодай слова. Тільки переступив через бордюр, простяг руку й крізь віти та листя дістався до тоненького стовбура, місцями липкого від глею. Руки в нього тремтіли, і він не міг нічого з ними вдіяти.

— Три персики,— повторила Крістіан.— Як хочете, я...

Вона казала правду. Ермантьє знайшов їх серед листя — теплі, бархатисті, вже м'які, вони пускали під пальцями сік. Біля його обличчя гули оси. А може, це гуде у нього в голові? Ермантьє відступив назад, важко переставляючи ноги, так наче вони загрузали в болоті.

— Ходімо звідси,— прошепотів він.

У машині його обсіли тривожні думки. Клеман повернув ліворуч: він обрав «приватну» дорогу, як її називали,— невеличкий кам'янистий путівець, що звивався серед убогих полів і вів у дюни. Туди їхати чи туди — яка різниця? Праву руку Ермантьє тримав у кишені, намагаючись непомітно витерти хусточкою великий палець. Потім узявся за вказівний. Ще й нігтем пошкріб там, де залишилося трохи липкої вологи. З якою втіхою він би вишкрябав те місце в мозку, де був спогад про голу, геть голу грядку! Бо ще вчора ввечері вона була гола. Принаймні такого висновку дійшли його руки.

«Б'юїк» котився плавно, вони не відчували жодної вибоїни. А в опущену шибку вривався могутній потік повітря, сповненого пахощами, які будили в його уяві одну за одною знайомі картини: морська далечінь, білі вітрила, в лузі пасуться коні.

— Хочете трохи пройтися? — запитала Крістіан.

— Так, хочу,— відповів Ермантьє кволим голосом.

— Можна зупинитися біля вітряка,— запропонував Клеман.

Вітряк Плантавіо. Колись Ермантьє мало не придбав його, приваблений краєвидом, що відкривається від нього на океан. А може, ще й тим, що й крила, й механізм вітряка були неущкоджені. Ці Плантавіо, багаті мірошники з Жонзаку, зробили з

млина щось на зразок неоковирної вілли й ніколи до неї не навідувались.

Ермантьє вийшов з машини, відчув поривистий вітерець.

— А море сьогодні спокійне! — кинула Крістіан.

Він волів би, щоб вона помовчала, щоб дала йому піти навмання й самотужки долати можливі перешкоди і труднощі. А орієнтувався він тут добре. Ліворуч — вітряк. Праворуч берег робить широкий вигин, що закінчується високим крейдяним мисом. Цей мис стрімко спускається до води, нагадуючи крейсер на якорі. Попереду — сіра морська гладінь. Далеко на обрії — нагромадження хмар, звідки ввечері долинає канонада грози. Ермантьє підвівся. Йому здалося, ніби щойно він сидів заворожений, а тепер лихі чари розвіялись. Так би й побіг чимдуж уперед, до живої води!

— Ходімо! — мовив він.

І пішов, широко і пружно ступаючи, лишаючи в піску два разки слідів.

— Я вас проведу, Рішаре! — раптом закричала Крістіан, і в голосі її почувся страх.— Не туди! Не туди!

— Якщо я впаду, то тут не дуже заб'юся, самі бачите,— відказав Ермантьє.

— Ми вже аж на вершині дюни! — підбігла захекана Крістіан.

Ермантьє всміхнувся.

— Вас як послухати, то це справжня гора, а не звичайнісінька дюна з пологими схилами!

— Ходімо назад! — просила Крістіан.

Вітер гуляв у заростях будяків і тамариску. З повитої серпанком тиші долинув ледь чутний крик чайки. Ув'язненому в темряві Ермантьє все тут здавалось урочистим, застиглим, неосяжним. Якби Крістіан не вжила слово «вершина», його, певно, не пойняло б оце болюче відчуття порожнечі. Він ступив крок назад. Дивне щось із ним коїться! Досить було Крістіан сказати, що на персиковому дереві вродило три персики, як дерево враз з'явилося. Досить було їй гукнути: «Не туди!»,— і він незчувся, як у голові в нього запаморочилось. Але в уяві він виразно бачив м'які обриси піщаного схилу. Дитина й та заіграшку б його подолала. «Невже я такий вразливий?» — подумав він. І раптом прогулянка перестала його цікавити. Він зіперся на руку Крістіан і дозволив себе повести.

— Почався великий приплив,— пояснила вона.

Хай собі. Великий чи малий — усе одно невидимий. Пісок рипів під їхніми ногами, і час від часу щось хрускало — мабуть, сухі каракатиці.

— Мені хотілося б дійти до води,— попросив Ермантьє.

Тепер вони ступали по щільнішому ґрунті. Море майже не

шуміло, прибій не перекочував рінь, не обрушував, як завжди, свої вали. Ледь чутно хлюпали невеличкі хвилі, і це суперечило загальному відчуттю безконечності. Ермантьє сподівався почути величезний, буремний голос океану, а він грався біля його ніг, наче струмок. Ермантьє нахилився й зачерпнув теплої, трошки наче аж липкої води, що пінилася на піску, мов молоде вино в келиху. Він покуштував її на смак — вода гіркувато-солоня, якась мертвотна. В цьому принаймні не було жодного сумніву.

— Може, пройдемо до Кардинальських скель? — запропонує вала Крістіан.

— Краще їдьмо додому, — відповів Ермантьє.

Його місце не тут. Йому досить знати, що море, як і завжди, існує, що ловці креветок товчуться зі своїми сачками на косі Шарпантьє, як і він у минулі роки... Ермантьє важко повис на руці в Крістіан, мов хворий, що після тривалої недуги вперше вийшов із дому і його приголомшив подув свіжого вітру. Відкинувшись на шкіряну спинку сидіння, він відчув полегкість. Клеман нечутно повернув назад. Крістіан мовчала. Мабуть, вона дивилася на нього. Що було в її погляді — туга? Співчуття? Чи, може, нудьга? Йому хотілося, щоб вона заговорила. Він почував себе винним за те, що бажав поїхати на цю прогулянку. Язика трохи пощипувало від морської води. А на великому пальці, яким він торкнувся персика, й досі був ликий слід від соковитого плоду. Яке з цих двох свідчень не омана? Кому й чому можна вірити?

«Б'юїк» зупинився біля гаража.

— Лиште мене, — сказав Ермантьє. — Ніхто мені не потрібен.

Він розстібнув на грудях сорочку, витер спітнілу шию. Коли він зайде за поворот алеї, вони вже його не бачитимуть. Ермантьє зупинився там, де мало бути персикове дерево, обережно поводив у повітрі рукою, схопив гілку. Тоді притьмом зірвав персика й люто вп'явся в нього зубами. І здивовано відчув, як плід аж розтанув у нього в роті. Так, це був справжній, у міру достиглий персик.

Ермантьє крутиться в ліжку. Ногою скидає в себе простирadlo, вслід за ним на підлогу падає ковдра. Він

ли прокидався, розплющував очі. Але ніч для Ермантьє триває далі, і він не знає, чи ще спить, чи вже прийшов із мороку підсвідомості й опинився у п'ятмі свідомого існування. Гуркоче грім, шумить дощ. Ермантьє пригадує... У вітальні грали в бридж... Мабуть, він проспав довгенько, бо дощ уперішив, коли

VI

важко дихає. Він стогне. І нарешті, лежачи горілиць, завмирає — в тій самій позі, в якій раніше, коли

Юбер роздавав карти. Максим повернувся перед самісіньким обідом і постійно кашляв. Крістіан мовчала. Тільки Юбер, здається, тишився грою. Він хвалився кожним влучним ходом, давав поради, сперечався з Максимом, який, як завжди, спочатку припускався найгрубіших помилок, а потім починав запально виправдовуватись. Бридж утрюх — яке безглуздя!

— Будьте свідком, Ермантьє! — кричав Юбер. — Адже партнерові треба завжди ходити в масть! Це класичне правило. А він сподівається взяти взятку на свого жирового короля!

Максим зухвало огризався. Вони геть забули, що він сліпий і для нього карти тепер — ніщо. Поки вони сварилися через невдалий захід, Ермантьє тихенько пішов собі.

— На добраніч, — гукнув Юбер. — Ми теж скоро розійдемося.

Але з його збудженого голосу не важко було здогадатися, що гра ще триватиме довго. А тепер? Закінчили вони вже партію? Мабуть, розійшлися спати, страшенно невдоволені одне одним. То й що? Як давно минули часи, коли й він грав у бридж, брав участь у бучних вечірках, удосвіта повертався додому!..

Ермантьє підкладає під голову сплетені пальцями руки, слухає, як шарудить у листі дощ. Уявляє собі, як від спалаху блискавки на підлогу падає тінь від ґратчастої віконниці. Йому вже не так душно. Головний біль помалу минає. Отак він і лежить горілиць. Попереду — ціла ніч. Якщо хоче, він зможе ще раз розставити свої орієнтири. А втім, у чому йому орієнтуватися? Ну ж бо, сміливіше! Розкоти грому вже не такі гучні. Всі напевно послули. З вікна долинає свіжий повів. Ермантьє бачить себе ніби збоку, як це трапляється з людьми, яких уночі не бере сон.

Несподівано в нього виникає таке враження, наче він перед суддею. Перед своїм суддею. Запізно вигадувати якусь брехню, тут не зарадить крутість, не допоможуть спростування. Бо насправді ніяка він не сильна людина! Ні, не весело в такому признаватись. Сильною людиною, магнатом — ось ким він почувався відтоді, як зробив свій перший винахід. Усе його життя було підпорядковане одному священному переконанню: інші люди нічого не важать. І помалу він прищепив цю думку і їм. Ермантьє був магнатом у всьому: і в манері одягатись, і в тому, як вітався зі швейцаром, підносячи один палець. Він був магнатом і з Максимом, коли оплачував його рахунки, навіть не дивлячись на них. І з Крістіан, коли вигадував для неї лампочки найрізноманітніших форм, примушував сяяти над сонним містом велетенські світляні реклами, які сповіщали про його успіх і могутність. Навіть після катастрофи Ермантьє все ще лишався магнатом; словитий бинтами, він тишив себе думкою, що доведе до кінця шойно розпочату справу життя. А таке до снаги лише сильній людині! Але тепер — край. Він ні на що не здатний.

Він боїться. На це і тільки це він має тепер спрямувати усі свої здібності та енергію. Ні, в нього немає підстав боятися! Його підприємство працює непогано; Юбер чоловік відданий; Крістіан усі ці місяці доглядає його неймовірно терпляче. Ось вони, факти! Вагомі, незаперечні, є ще й інші, теж утішні: апетит у нього добрий, сон більш-менш здоровий, напади головного болю трапляються дедалі рідше. Тож побоювання Лотье виявилися марними.

Ермантьє позіхає, перевертається на бік. Перебираючи отак думки, він уже знайшов чимало аргументів «за» і «проти». Тепер йому відомі сильні й слабкі сторони кожного з них. Ермантьє знає також, що він не божевільний і ніколи божевільним не стане. Про це не може бути й мови. Однак він ладен визнати, що страждає на певний нервовий розлад. Гаразд, це, вважає, з'ясовано. Але надалі треба міркувати обережніше. Чи може отакий нервовий розлад зламати справжнього магната? Ні. Справжній магнат довго б не роздумував, а лів би до якоїсь спеціалізованої лікарні й позбувся б своїх дрібних галюцинацій. Одне слово, чом би йому, великому Ермантьє, не лягти до лікарні? У глибині душі він не від того, щоб мати собі про всяк випадок якесь виправдання — мовляв, він усе ж таки намагався допомогти Юберові. Лише на самоті, лежачи вночі без сну, він признається собі: новий експеримент може й не вдатися, нова лампочка може призвести до цілковитої поразки. В такому разі тим гірше для Юбера! Що важить якийсь там Юбер? Пересічна людина, що здобула блискучу освіту, його наставники, отці єзуїти, витрусили з нього останній розум, і тепер Юбер знає лише одне: добре вкладений капітал має давати п'ятнадцять відсотків прибутку! Отож, якщо Юбер стане жертвою, великого значення це не матиме. В разі невдачі — і про це треба сказати відверто, бо це правда, — ніхто не звинуватить його, Ермантьє, в тому, що він схибив. Це головне. Бо їхнє починання ризиковане. Ті, хто натякають, нібито всі його відкриття — не що інше, як блеф, не дуже й помиляються! Його винаходи — це те, що було винайдено до нього, тільки в іншій формі, з іншого погляду. Дехто казав, ніби Ермантьє «майструє саморобки», і він через це страшенно потерпав. Але сьогодні вночі його ніщо не тривожить. Він помалу проник у глибини власного «я». І, на втіху собі, цілком себе розуміє. Чого б йому соромитися, що він — не геній? Ніде правди діти, колись він справді мріяв винайти машини, які перевернуть світ. І для початку йому навіть поталанило створити нову нитку розжарювання. Цим він заклав підмуток свого багатства. А невдовзі по тому одружився на Крістіан. У той час Крістіан, поза всяким сумнівом, була трохи засліплена його успіхом, його силою, його поступом. Саме йому, з його грубими рисами, великою головою і чолом мислителя, судилась, здавалось, якась надзви-

чайна доля. Якби він і далі створював такі неповторні речі, як ота крихта металу, завдяки якій собівартість лампочки зменшилась на двадцять відсотків, тоді... тоді все, звичайно, було б інакше... Та винаходи, на жаль, не робляться за командою...

Він починає нервуватись, перевертається під ковдрою. Грім гуркоче все рідше, все далі. Здіймається вітер, і щось раз по раз грюкає за вікном. Мабуть, погано закріплені віконниці. «Якби я дістав був крашу освіту, мав солідну наукову основу, я б виправдав надії!» Звичайно, він удосконалив процес виробництва. Але це міг зробити й тямущий майстер. Ермантьє підвищив потужності заводу, не дуже зважаючи на можливі ризик. Що справді важило, мало значення, то це те, якими очима подивиться на нього Крістіан. А вона помалу відверталася від нього. Важко сказати, хто з них у цьому винен... І все ж таки він людина значна, справді значна, незважаючи на всі свої помилки та вади. Навіть тепер він спроможний виграти там, де хтось інший програв би. І запорукою цьому — його нововведення з лампами денного світла. Лампа сама собою — маленький технічний шедевр. Але коли вона з'являється на ринку, конкуренти можуть її скопіювати. Проблема впирається лише в устаткування. А устаткуванням картель забезпечений краще, ніж він, Ермантьє. Виходить, треба за кілька місяців заволодіти ринком збуту. Це така гра в покер... Якби він мав очі, то напевне виграв би партію. А потім можна було б скористатися з молодих сил, випускників політехнічного інституту... Стоп! Це вже він мимоволі почав збиватися на манівці. Не варто тишити себе брехнею — адже він міг вскочити в халепу й тоді, якби мав очі. Він діставав таємні застереження... з різних джерел... із кіл, близьких до урядових... Щоб виграти, треба знайти союзників і зайти з ними в спілку... Картель сила могутня, вона здатна на все. Що ж, тим гірше для Юбера! Він і стане козлом відпущення...

А хай їй абищо, тій віконниці! Ермантьє підводиться, рушає вздовж стіни. Проходячи повз камін, намацає годинник, відхиляє скло й торкається пальцями стрілок. П'ять хвилин на першу. Ну й чудасія! А він гадав, уже ранок. Отже, він і двох годин не спав! Треба дати мозкові перепочити від усіх цих дурниць, що снують в голові, немов курява в повітрі. Ермантьє підступає до вікна. Вітер одірвав половинку віконниці, й тепер вона теліпається. Дощ шамотить по каменю, по землі, по листю. Він вдихає одвічні пахощі мокрого саду і не може надихатись, бо цей сад під зливою нагадує йому власну розбурхану душу. Ще раз зринає думка: зметуть вони Юбера! Сказати правду, вони зметуть разом і їх усіх. Але сам він більш ніжчим не ризикує. Йому що потрібно? Мати ліжко та ще щоб якась чуйна людина давала поїсти. Це можна знайти в будь-якому притулку для сліпих. Гроза мине, і йому слід сподіватися, пощастить для відно-

вити. Він почне спочатку і, головне, сам! І цього разу від нього ніхто не втече!

Ермантьє відступає од вікна. Але думки снуються далі. Так, він усе обміркував, усе зважив, то що ж його лякає? Вже кілька днів він наче в якомусь кошмарі. Ермантьє признається собі в цьому не соромлячись. Він живе в світі, де його зраджують, від нього ховаються очевидні речі, і за них не можна схопитись, як за струхлявілі поручні... Хтось інший на його місці вже давно б не витримав. І Ермантьє чудово розуміє: цей страшний сон ще не скінчився, він триватиме далі, бо коли сліпий не хоче вчитися, жити по-новому, коли він намагається жити, як колись, серед речей, що повстали проти нього, він приречений припускати ся сміховинних помилок. І все ж таки не в тім річ...

Ермантьє знову лягає. Щось йому стало трохи холодно. Він піднімає з підлоги ковдру й укривається. Ні, не в тім річ. Тоді, коли стався той випадок з Рітою, його пройняв жах. Це так. Потім він злякався, коли відчув запах соснової глиці. А ще більший страх охопив його, коли він віднайшов персикове деревце... Так, Ермантьє злякався, що вже став нікчемним схибнутим бідолахою. Але ним володів й інший страх: йому здалося, що він у небезпеці. Хтозна, коли вперше виникло в нього це відчуття, таке невиразне, що його навіть важко описати словами. Мабуть, уперше це сталося в Ліоні. Потім воно прибрало трохи чіткіших обрисів. І все ж воно залишається найбезпідставнішим з усіх безглузких відчуттів, які обсідають його останнім часом. Але воно існує, воно завжди з ним, воно вкарбувалося в його нервові клітини, як отой страх перед стіною чи іншою перешкодою. Чом би цьому відчуттю небезпеки не бути привілеєм сліпих? Сліпий кінь у вугільній шахті першим передчуває вибух рудникового газу. Десь поблизу чатує небезпека. Можливо навіть, вона загрожує не йому. Тоді кому ж? Крістіан? Клеманові? Десь під землею причаїлася ще одна граната? Цей відлюдний будинок серед рівнини, довкола якого партизани й боші поливали одні одних вогнем,— яке безумство було придбати його й зробити місцем свого відпочинку! А може, його свідомість, утративши зв'язок із реальним життям, почала вбирати в себе, мов той медіум, розкидані по світі жахи?.. Годі, треба спати! Проте Максим обіцяв зазирнути до нього на часинку. Та ліг уже той Максим! Усі вже послули. Приемна знемога повиває тіло, думки розбігаються. Рука безсило заплуталась у зборках ковдри. Але він усе ще чує шум дощу, стукіт віконниць. Грім ударив гучніше, зовсім близько, аж шибки задеренчали, й покотився далі. Відразу по тому щось тихо, ледь чутно загуло. Ермантьє нашорошує вуха. Це «б'юїк». Ермантьє зводиться на лікті. Так, під'їхав «б'юїк». Машина зупиняється біля гаража. Хтось починає дверцята, але не кладає ними — певно, притримує рукою.

Це, звісно ж, Максим! Накивав п'ятами, щойно брат пішов до себе в кімнату. Міг би й дозволу попросити, щоб скористатися машиною... Ермантьє знову лягає горілиць. Дивно, що він не почув, як машина від'їхала. Надворі не так уже й гуркоче. Звук двигуна він мав би розчути. Ермантьє повертається обличчям до стіни, але відчуває себе в цій позі незатишно. Не любить він лежати спиною до дверей чи до вікна. Він знову вмощується на лівому боці. Що це — вітер задув у вікно струмені дощу й вода хлюпнула на підлогу? З перехрестя алей долинає ніби чиесь дріботіння. Втративши зір, усі шерехи починаєш приймати за людську ходу, тож і помиляєшся. А оці краплі дощу, що лопотять по підлозі... Точнісінько наче тось чалапає босими ногами. Ще ввечері, коли вітер ворушив квітами й листям, Ермантьє не міг позбутися враження, ніби в саду хтось причаївся і підходить усе ближче й ближче. А втім, чи не відчуття небезпеки й спричиняє появу такої мари? Думки плутаються, важка голова вгрузає в подушку. Але внутрішнього монологу він урвати не може. «Встану й зачиню вікно, а тоді — спати». Ермантьє уявляє собі, як він підводиться, перегинає кімнату й, спершись на підвіконня, задивляється на зірки. Він бачить, як над неозорою рівниною сходить сліпучо-білий місяць. Зненацька щось рипнуло. Ермантьє враз виринає з туману сновидіння. Тепер він уже встане. Він спускає на підлогу ноги. Тіло уві сні затерпло, доводиться триматись за стіну. Він поминає камін, широко позикає. Якщо підлога намокла, Крістіан йому цього не подарує, дорікне, він мацає підлогу перед вікном. Паркет зовсім сухий. Жодної краплини дощу. Але ж... Ох, як рвучко обірвалося серце... Сну мовби й не було. Ермантьє підходить до дверей. Хвилю вагається — чи не ввімкнути світло? Тільки не втрачати самовладання! Подумаєш — щось рипнуло! Мабуть, вітер укинув жмут листя і воно залетіло десь під меблі. Ермантьє зачинає вікно й знову чалапає до ліжка. Зіткнувши, лягає. Він зітхає так, ніби хтось може його почути. Інколи з ним це буває — він поводиться так, мовби грає роль перед невидимим глядачем. Ермантьє лежить нерухомо, але пильно прислухається, бо й сам не вірить в оцю вигадку про листя. Десь далеко, на першому поверсі, лунають кроки. Може, то Клеман повертається від Марселіни? Чи Максима мучить спрага і він пішов узяти з льодовні пляшку води? Або там і зовсім нікого нема. Бо на свої чуття він уже не може поклагатися. О, знову рипнув паркет! І не те, щоб ледь чути, як ото буває, коли після спеки на пересохлій деревині утворюються тріщини. Ні, там щось аж клацнуло, немовби хтось закрив складаного ножа. От морока! Та це ж може бути якийсь нічний птах! Залетіло, скажімо, совеня чи кажан, а тепер черкає крилом підлогу. До цих старезних мостів тільки доторкнився, враз усі заграють! То чого ж він завмер? Чому так нерівно

дихає? Ермантьє ненавидить цих нічних тварюк. Колись він умикав в узголів'ї лампу, оглядав нашвидку кімнату й знову лягав. Та саме оглянути отак кімнату він тепер і не може. Переконатися б лишень, що все на своїх місцях, а тоді вже й ніч не страшна. Але його зашиті повіки більше ніколи не розтуляться... Ось чому він такий вразливий. Дерево й далі порипує. Ермантьє пробує поворухнутись, і раптом його осяває здогад: то ж кішка, то, певно, кішка! Спустилася з даху веранди по дикому винограду й скочила в кімнату — це ж не важко. Ермантьє нахилиється й кличе кішку. Тепер, коли Марселіна розповіла, який вигляд у цієї кішки, вона йому не відразлива, він може її погладити. Але марні його сподівання — котячий писк не тицьнувся йому в простягнену руку. Ермантьє охоплює несамовитий гнів. Та яка це в біса кішка?! Ну, рипить підлога, то й що? Що з того? Невже він отак і лежатиме цілу ніч без сну, дослухаючись до найменшого шереху, боягузливий, як хлопчисько?.. Ермантьє сідає на край ліжка й, шукаючи ногами капці, зав'яже на собі халат.

Виявляється, вікно розчинене навстіж. Може, його розчахнув протяг? Ось до чого він дійшов, він, Ермантьє! Це він, очманілий з переляку, озирається на всі боки головою без очей! Це він ладен мати сміховинний, блюзнірський, який завгодно вигляд, аби лиш позбутись цього нестерпного відчуття, ніби ти в кімнаті не сам. Якщо він помиляється, якщо він у кімнаті справді сам, в цьому не важко переконатись. Він рушає до дверей... Зненацька він робить три стрибки. Хто б міг сподіватися на таке від сліпого?! Щось зачепилося за ніжку стільця. Стривай, стривай! Не такий він, виявляється, й божевільний!

— Хто тут? — хрипко запитує Ермантьє.

Власний голос, що пролунав у темряві серед розкотів далекої грози, здався йому чужим і сповнив його трепетом. Підперши спиною двері, Ермантьє намацав замок. Ключа хтось витяг. Та ні, він же сам інколи, лягаючи спати, замикає двері й кладе ключа в кишеню куртки. Але тепер йому не хотілося перевіряти кишені. Зараз важило тільки одне: чи ховається хтось у кімнаті, чи є хтось поруч? Ермантьє простує до круглого столу, що стоїть посеред кімнати. Може, цієї самої миті якась тінь ковзнула попереду, щоб причаїтися по той бік столу? Може, вони стоять уже одне навпроти одного. Ермантьє впирається кулаками в край дубової стільниці, нахилиється вперед. Він і справді чує чийсь віддих. Чи то вітер ворухить фіранками? Ермантьє поволі рушає навколо столу. Він усвідомлює, що в цьому халаті, який робить його кремезну постать ще ширшою, з пополотнілим, спотвореним гримасою обличчям, він являє собою в сутнін страхітливе видовище й повинен розчавити свого супротивника... Якщо він, звісно, е... Ермантьє хотілося б, щоб той з переляку вмер.

Обходячи стіл, Ермантьє високо підіймає ноги й ступає твердо, як на полюванні, коли ось-ось схопиш дичину, що її собака вже тримає зубами, притиснувши до землі. Розтуленою долонею він раптом відчуває легеньке, наче від помаху віяла, коливання повітря. Може, він уже десять хвилин як спить? Чи ламає сам для себе оцю комедію? Чи справді переслідує реальну істоту, когось невідомого, хто щомиті може облишити цю гру в хованки, перейти в наступ і першим завдати удару? Ермантьє вже обійшов круг столу. А може, ворог просто ходить собі поперед нього? Чи сховався за бюро? Поки Ермантьє маневрує, підступаючи до письмового столу, мостини знов починають рипіти. Він навіть не здогадується, хто б то міг удатися до таких жартів,— глупої ночі закрається до нього з візитом! Принаймні це не котресь із домашніх.

— Відповідайте! — щідить він крізь зуби.— Я вимагаю! Негайно відповідайте!

Щось клацнуло. Може, він ударився перснем об ріжок письмового столу? Ні, швидше то клацнув вимикач. Ермантьє завмирає. Якщо світло й увімкнене, він однаково не побачить, як воно сяє. Нестерпно усвідомлювати, що воно світить не для нього, а для того, іншого. З нього збиткуються, він доведений власним безсиллям до знемоги. Мимоволі Ермантьє на крок відступає, чекаючи удару. Ворогові досить лише вибрати місце й мить. І раптом Ермантьє осяває думка! Адже він із самого початку, від самого вибуху чекав, що хтось урешті зглянеться над ним і неодмінно його порішить, доб'є. Він весь час у глибині душі відчував, що граната — це тільки початок. Так, він був цього певен. І все ж ноги в нього тремтять, він опирається — точнісінько як тварина на порозі різниці.

— Чого ви від мене хочете? Грошей?

Він стоїть, заклавши руки, в кишені халата, й чекає. З дерев скапують краплі. Скрикнув, пролітаючи, птах. На зелені саду падає, певно, прямокутник світла. Це освітлене вікно видно, мабуть, від самісіньких воріт. Дивний злодій — виставився, щоб його всі бачили! А може, то клацнув усе ж таки перстень? Ермантьє знову никає по кімнаті. При яскравому світлі чи в цілковитій темряві? Він підходить до лампи, простягає руку. Лампочка тепла.

Ермантьє хоче переконатись, що не помиляється. Він викручує лампочку й притискає її до щоки. Лампочка трохи тепліша, ніж тіло. Або вона світилася лише кілька секунд, або вже прохолола. Але можна сказати напевне: вона була ввімкнена.

Ця певність — ось що жахливе, жахливіше за все, що було досі. Бо тепер будь-який доказ може збити Ермантьє з пантелику, видатися йому сумнівним. Будь-який, але не лампочка,— тут він не схибить. У кімнаті справді хтось є, чоловік чи жінка,

і цей хтось, зрозумівши, що його виявлено, ризикнув увімкнути світло, щоб знайти собі схованку. Ермантьє випростується.

— Припиніть цю гру! Давайте поговоримо,— каже він.

У відповідь — тиша. Навіщо цей невідомий прийшов до нього в кімнату? Обікрасти його? Безглуздя. Вбити? Зробити це було куди зручніше чверть години тому. Справді, все, що коїться останнім часом довкола нього, позбавлене будь-якого сенсу.

І раптом він чує — гуде двигун «б'юїка»! Машина виїздить на першій передачі й потрохи газує, щоб подолати вибоїни перед ворітьми. Ось під колесами вже рипить гравій на дорозі. Ермантьє охоплює руками голову. Проте аналізувати він здатний цілком. І певен, що не помиляється. Спочатку машина приїхала, потім поїхала. Хоча годилося б, щоб це відбулося навпаки... Але є справа важливіша, ніж машина.

Напруживши всі свої органи чуття, Ермантьє обходить навколо письмового столу. Панує повна тиша. Він похалцем зачинає вікно, рвучко опускає шпінгалет. Потім неквапно йде до дверей і вмикає люстру. Нарешті сідає на ліжко. Тепер йому залишається тільки одне — чекати. Його першого нерви не зрадять, це вже напевне. Час спливає повільно в тому ритмі, в якому цокає годинник. Вікно зачинене, із саду не долинає жоден звук. Не чути, чи йде ще надворі дощ. Казематна тиша аж дзвенить у вухах Ермантьє. Вряди-годи нагорі потрїскують, розсихаючись, крокви. Але — жодної ознаки життя, жодного подиху, який би свідчив про те, що в цих чотирьох стінах є ще жива душа. Неможливо й звільнитися, покласти край чеканню. Нікого немає. Нікого не було. Він довго сидить нерухомо, і тіло терпне, бере дрімота, хилиться голова. Але ж Ермантьє твердо вирішив не спати! Він примусить свого супротивника просити пощади. І якщо в глибокій тиші раптом пролунає голос і також попросить: «Припиніть цю гру, Ермантьє. Давайте поговоримо!» — він мабуть, від хвилювання сам упаде, як підкошений.

Ні, годі про це думати. Спершись підборіддям на зчеплені руки, він і далі сидить на своїй сміховинній варті. Тіло спливало холодним потом, ноги наче крижані. Щоб витримати, Ермантьє вирішив поміркувати над якимсь дрібним питанням. Скажімо, над загадкою «б'юїка». Безперечно, Максим вирішив спробувати щастя в казино у Ла-Рошелі. От і подався туди, а згодом повернувся. Але ж він, Ермантьє, чув, як машина спершу приїхала, а потім поїхала! І взагалі, після того, як він утратив зір, закони елементарної логіки стають, здається, непотрібними. Чого ж тоді дивуватися, що й Крістіан, і Юбер, і навіть Максим вважають його хворим? Можна міркувати так: одне з двох — або «б'юїк» тепер десь у дорозі і його в гаражі нема, або, хоч двигун було чути цілком виразно, машина таки в гаражі. Якщо вона там, що ж, доведеться визнати...

Ермантьє заходжується розтирати собі руки, ноги. Скільки часу він сидить отак, мов в'язень? Годі з нього цього осоружного чатування! Він підхоплюється, знаходить стільця, на якому лежить його одяг. Ось де він, ключ від дверей, у кишені куртки, під носовичком. Він бере його і — що буде, те й буде! — відмикає двері. В коридорі мертва тиша. Ермантьє зачиняє двері на ключ і, тримаючись рукою за стіну, рушає до сходів. Йому байдуже — йти через увесь будинок о другій годині ночі чи о другій годині дня: Відчуття однакове. Нічого не зачепивши, перетинає, мов сновида, передпокій. На веранді стільці стоять не так, як завжди, здається, що їх безладно совали. Чути сморід холодного тютюнового попелу, тхне спиртним. Двері до саду на засуві. Ермантьє відсуває засув, сходить з веранди. Якщо хтось його побачив, то він скаже, нібито в нього болить голова і він вийшов дихнути свіжим повітрям. Дощу нема. Вітер ушух. Співають цвіркуні. Та Ермантьє не звертає уваги на лагідну красу ночі. Він простує алеєю вздовж бордюру, тримаючись його, мов рейки. У нього свої орієнтири. Рахуючи кроки, він іде все швидше й швидше, гнаний новим пекучим нетерпінням. Перетинає забетоновану площадку перед гаражем і прочиняє дверці в ковзній передній стінці. І враз натикається ногою на бампер.

Отже, машина тут. Таки тут. Його руки торкаються крила й відчувають знайомий вигин. Збоку на кузові патьоки багнюки. Машина була в дорозі. Ермантьє не вистачає духу простежити до кінця весь ланцюг своїх висновків. Зіпершись на радіатор «б'юїка», він стоїть і дихає так часто, немов тікає від погоні. Він чекає світанку.

Ермантьє зустрів Клемана на веранді.

— Ви вже прокинулись, мосьє? Ще тільки початок восьмої!

Вони зійшли сходами нагору. Ермантьє попереду, заппадливий Клеман поштиво тримався на три кроки позаду. Ермантьє поторгав двері. Так, вони були замкнені на ключ. Він відчинив і пропустив водія до кімнати.

— Люстра й досі горить?

— Так, — ствердив Клеман.

— Що з вікном?

— Воно зачинене, мосьє.

— Подивіться, чи опущено шпінгалет.

Він чув, як шофер перейшов кімнату.

— Так, мосьє. Коли хочете, послухайте, як я відчиняю вікно.

Клацнув, повертаючись, шпінгалет, від вікна повів про-

VII

— Чогось голова болить, Клемане. Добре, що я вас тут перестрів. Зробіть мені величку послугу.

тяг. Тоді Ермантьє зачинив двері й глибоко зітхнув. Ясно як божий день: він змагався з тінню, бо в кімнаті все так само, як він залишив.

— Дякую, Клемане. І останнє запитання: чи не помічаєте ви тут чогось незвичного? Роздивіться добре. Не кваптесь...

Хай собі Клеман думає що хоче. Це вже не має ніякого значення.

— Ні, не помічаю, мосьє...

— Заждіть! Невдовзі після нашого переїзду сюди ви мені сказали: «То, мабуть, десь є справжні винуватці». Пригадуєте? Ми тоді навіть трохи посварилися.

— Так, мосьє, пригадую...

— Тоді скажіть: кого ви тоді мали на увазі? Не бійтесь, кажіть правду. Я не розгніваюсь...

— Нікого, мосьє. Я бовкнув просто так, спересердя...

— Ви цього певні?

— Так, мосьє.

І тут глухий кут. Ужито всіх заходів. Наказано: хворого не хвилювати, щоб не прогресувала його неврастенія.

— Ну що ж, Клемане, дякую.

Водій пішов, ступаючи навшпиньки, і така його обачність розлютила Ермантьє. Він знайшов сигарети, припалив, випустив цівку диму. Він змушений був курити оцю смердючу гидоту, напхану світлим тютюном, бо Крістіан уже кілька днів підряд привозила йому американські сигарети, що не мають ніякого смаку. Купувати його улюблені французькі сигарети «Голуаз» вона вперто відмовлялася — він од них, мовляв, кашляє. З одного боку, всі вони ладні брехати йому просто в очі, щоб його відпустка була приємніша і спокійніша. А з другого, чим можуть дошкуляють і виводять його з рівноваги.

У вранішній прохолоді нічні примари розсіювалися. Ні, йому зовсім не страшно і ніколи й не було страшно! І ніколи ще його думки не були такі ясні... Він твердо вирішив довести гру до кінця. Бо це була таки гра, жорстока й захоплююча, гра в піжмурки, коли важко сказати, хто ловить, а хто тікає.

Умивальник був залитий сонцем — рука відчула його гарячі промені, коли він брав з полицки гребінець або зубну щітку. Цей день теж обіцяв бути спекотним. На сходах пролунали кроки — Юбер був узутий для міста. У стіну гупнули розчахнуті навстіж віконниці — це прокинулася Крістіан. На кухні засорчав кавомлинок. Тільки Максим ще не давав про себе знати. Ермантьє вирішив постукати до нього й зажадати пояснень з приводу «б'юїка». Бо брат таки дозволяє собі зайве. А він же міг скористатися ситуацією ще й не так: скажимо, поставити на чекові замість тридцяти п'яти тисяч франків — сто!

Ермантьє обіруч ухопився за умивальник. Досі йому таке

ще не спало на думку. Він раптом укляк на місці, зіщулюючись, й аж рота роззявив, уражений оцією раптовою підозрою. Ні, не може бути, Максим на таке не здатний! Чого ж, навпаки, саме він може таке втнути! Ермантьє враз пригадалися всі колишні Максимові витівки. Вони були, звісно, дрібні, невинні й аж ніяк не заважали Максимові залишатися чудовим хлопцем. Про нього завжди казали, що він не знає ціни грошам, що надто любить життя...

Ермантьє намочив махрову рукавичку, потер обличчя, вуха. Що це він вигадує?! Хіба Крістіан чи Юбер уже давно не здогадалися б, якби Максим собі щось таке дозволив... За банківським рахунком Крістіан пильнує дай боже! Проте чек він підписав лише минулого тижня. Треба зачекати, поки його оплатять. Якщо тільки... «Мабуть, десь є справжні винуватці, за них і слід братися... Клеман часто їздить до Ла-Рошелі й до Саблю і міг щось почути в барах при казино... А Максима на узбережжі знають добре.

Ермантьє ковтнув води з тієї самої склянки, з якої брат запивав аспірин. Ні, це підлість — звинувачувати людину, не маючи жодних доказів її вини! «Ось до чого я докотився,— міркував він.— Нікого не бачу, то нікому й не вірю, всіх підозрюю. А може, вони мають рацію, що мені брешуть? Хворому правда ні до чого...— І водночас, соромлячись самого себе, подумав: — А яка сума стоїть на чеку насправді — лише сто тисяч? Чи не сто п'ятдесят? Чом би й ні? А отой Максимів зверхній тон! Та воно й не дивно, нещасливих завжди зневажають, ними гребують, з них ладні три шкури злупити...»

Кожне слово, кожен образ завдавали йому болю. Ермантьє випив другу склянку води. Потім зав'язав краватку, надяг куртку. Проходячи повз годинник, торкнувся пальцями стрілок. Чверть на дев'яту. Крістіан уже, мабуть, готова. Він вийшов у коридор, прикинув, де її двері.

— Можна ввійти?

Вона відчинила. Він спроквола, плавно повів рукою в повітря, ніби намагався вловити пахощі Крістіан і обернути їх на лінії й кольори, на обриси її постаті. Але не відчув нічого, крім запаху вишуканих парфумів, цієї примарної ознаки реального існування жінки, яку колись так палко кохав. Ермантьє закликав був — із простягнутою рукою, неначе жebraк.

— Ну, то що сталося? — запитала Крістіан.

— Можна з вами побалакати?

— Схаменіться, Рішаре, що за дивне запитання?! Ви поведіть так, ніби прийшли в гості!

Саме таке враження він і мав. Він увійшов і став, прихилившись спиною до дверей,— боявся наштотхнутися на крісло або на стілець.

— Зараз накину халат,— мовила Крістіан.

Він уявив її роздягнуеною. Тепер важко було збагнути, що вона — його дружина, та сама жінка, що подала йому руку в церкві перед священиком, та сама, з якою він зв'язаний навік. Мимоволі, непомітно навіть для себе, він повертав голову то в одні бік, то в інший, силкуючись зрозуміти, які пахощі доливають від туалетного столика, а які — від розстеленого ліжка. Ермантьє почував себе винним, так немов його бажання було страшним гріхом чи блюзнірством. Він ледве стримався, щоб не затулити собі руками обличчя.

— Я вас слухаю,— сказала Крістіан, перебираючи у ванній кімнаті флакони.

— Я з приводу Максима...— почав Ермантьє.— Він багато грошей тратив останніми днями?

Поли її халата метлялися по килиму. Вона ходила по кімнаті, і цей ледве чутний шурхіт був сповнений спокуси.

— Я нічого особливого не помітила. Вам краще знати, скільки ви даєте вашому братові.

— Я підписую чеки. Але ж не я їх заповнюю.

— А-а, он що! Ви гадаєте...

— Він грає. І, я певен, грає з розмахом. І ще я певен, що він програє.

— Мені буде не важко це з'ясувати.

— Спасибі, Крістіан. Я буду вам дуже вдячний. Найімовірніше, що я помиляюсь. Та я не матиму спокою, поки не знатиму напевне. Забагато я дав йому волі. Дарма, ось я його попритрунчу, цього поганця! Що він собі дозволяє?! Куди хоче йде, коли хоче приходить, машину бере без дозволу! Живе, як у готелі. Зараз я з ним побалакаю, панькатися не буду!

— Не треба.

— Чому не треба? Ви не схвалюєте мого наміру?

— Не в цій річ, Рішаре. Сідайте...

Вона взяла його за руку, провела через кімнату, і йому знову спало на думку, що він має право сюди приходити, що тут — удома, він чоловік Крістіан. І ще він подумав: може так статися, що через нього ця жінка втратить свої статки. Ермантьє незграбно сів.

— Максима тут більше нема,— сказала вона.— Він поїхав. Сьогодні вночі.

— Я про це знаю. Він кудись подався, потім повернувся...

— Ні, він поїхав назавсім.

— Ну годі, зробіть ласку, поясніть усе до ладу! — скипів Ермантьє.— Годі з мене цих таємниць!

— Немає тут ніяких таємниць,— зітхнула Крістіан.— Просто сталося те, чого я боялася від першого дня. Максим зайшов до буфетної — нібито випити содової. І там між ним і Клеманом

спалахнула сварка. Коли прибїгли ми з Юбером, вони вже мало не билися. Сцена була досить неприємна. Клеман хотїв покликати вас. Я заборонила. По-перше, ви тоді вже лягли спати, по-друге, те неподобство треба було негайно припинити. Максим, до речі, це зрозумїв. Він знав, що не має рації, тож вирішив за краще чкурнути, не чекаючи вашого втручання. Ох і вечір то був! З одного боку, рюмсає Марселїна, з другого — Клеман погрожує, що йде складати речі... Ви собі просто не уявляєте, як мені важко було вгамувати їх! Одне слово, Юбер відвїз вашого брата до Ла-Рошелї. Гадаю, він сяде на перший же поїзд до Ліона...

— Треба було сказати мені відразу,— мовив Ермантьє.

— Відразу! Ви такий запальний, бїдолашний мїй друже, що ваше втручання навряд чи зарадило б. Вони гризлися, як собаки. До того ж будити вас ні сіло ні впало, серед ночі...

— Максим сам вирішив поїхати?

— Ні, я його, по суті, виставила за двері. Досить ввічливо, звичайно. Я сказала, що йому треба провітритись і він може повернутись, коли заспокоїться. Я заявила також, що коли він трохи думає про ваше здоров'я, то нехай...

— Розумію, розумію. А потім?

— Він не став заперечувати, нишком зібрав свої речі, а Юбер тим часом вивїв машину. Перед від'їздом Максим ще сказав: «Вибачте мені, Крістіан. Я втратив голову. Мені дуже прикро і перед вами, й перед Рїшаром».

— Це все?

— Так.

— Гадаєте, він вибачився щиро?

— Так.

— Де Юбер його висадив?

— Перед готелем «Два острови». Юбер каже, в Ла-Рошелї вчора була страшенна злива.

— Ви не спитали в Максима, чи є в нього гроші на дорогу?

— Ні, мені це й на гадку не спало. Сказати правду, я хотїла тїльки, щоб він якомога швидше поїхав.

— О котрій годині повернувся Юбер?

— Відразу після першої. А чому ви питаєте?

Ермантьє завагався. Те, що він мав сказати, навіть йому самому здавалося безглуздя! Чи мїг він признатися, що чув, як машина спершу підїхала замість відїхати? Як усе зв'язати до купи?

— Невдаха він, цей Максим,— промимрив Ермантьє.

— Ви хочете сказати, що вам його шкода? А щойно ж ви збиралися його висварити! Я вас не розумію.

— Він мав стомлений вигляд?

— Не можна сказати, щоб вигляд у нього був гарний, але ж він так живе...

— Ми з вами, Крістіан, мало про нього дбали. По суті, він хворий тяжче, ніж я. Хочу вас попросити... Пообіцяйте, що не гніватиметесь... Скажіть Юберові, хай вас туди відведе.

— До Ла-Рошелі?

— Так, до Ла-Рошелі. І якщо Максим ще не поїхав, привезіть його назад.

— Рішар! Чи ви розумієте...

— Так, розумію. Але я знаю ще одне: я йому потрібний, цьому хлопцеві. Я хочу, щоб він знав: двері мого дому для нього завжди відчинені. Я його за поріг не виставляв.

— На вашу думку, я зробила помилку?

— Та ні.

— Якщо він повернеться, життя тут стане нестерпним. А Клеман від нас напевне піде...

— Піде то й піде. Мені рідний брат дорожчий, ніж ваш водій.

Ермантьє підвівся. Від гніву кутки рота в нього сіпались. І надало ж йому повірити, що війна скінчилась. Оця невидима війна з боями, перестрілками й засідками, де він був не сильнішим за супротивника. Та вище голову! Не давати супротивникові спуску!

— Ви поїдете негайно. Скажете Максимові, що я наказую йому повернутися. Що ж до Клемана, то я заспокою його сам.

Таким голосом він нажив собі в житті багато запеклих ворогів.

Ермантьє чекав відмови, протесту. Крістіан мала б його ненавидіти. В цю хвилину. Він і сам себе ненавидів. Проте дружина мовчала. Він рушив до дверей, але на порозі обернувся.

— Максим — хлопчисько, — показав спокійно. — Нехай він навіть змахлював з тими чеками, біс із ними. Я не зубожію...

Крістіан — ні пари з уст. Немовби її й не було в кімнаті. Ермантьє вийшов і, тримаючись рукою за стіну, попрямував до сходів.

На веранді снідав Юбер. Побачивши Ермантьє, він підвівся:

— Доброго ранку, любий друже. Як спалося?

— Дякую, сідайте. Крістіан щойно розповіла мені про брата...

— Он як, вона вже розповіла...

Чому це голос у Юбера раптом почав тремтіти? Чого він злякався?

— Максима треба привезти назад, — вів далі Ермантьє. — І негайно! Звісно, йому не треба було зв'язуватися з Клеманом. Але якщо він повернеться до Ліона, то неодмінно зане-

дужає. Тож не баріться. Ви з Крістіан поїдете до Ла-Рошелі і, в разі потреби, силоміць примусите його сісти в машину.

— Еге ж, мені це теж більше до вподоби,— заявив Юбер.— Відверто кажучи, бачити, як бідолашного Максима женуть у шню, немов якогось волоцюгу...

Ермантьє нашорошив вуха. В тоні Юбера пролунало щось таке, що здалося йому підозрілим. Але що саме? Безперечно, почувши його, Ермантьє, рішення, Юбер відчув полегкість. Навіть велику полегкість. Бо спочатку він ніби чогось боявся.

— Розкажіть, як усе те сталося в буфетній,— недбало, ніби між іншим, попросив Ермантьє.

— Дуже просто: ми пішли спати, а вашому братові захотілося пити. Він подався до буфетної взяти з холодильника пляшку води. Марселіна була там сама, й ваш брат, очевидно, поліз до неї цілуватися. У цю мить через задні двері ввійшов Клеман. Ми з Крістіан нагодилися вже тоді, коли вони мало не схопилися за барки.

Ермантьє неквапом намазував маслом тартинки, намагаючись уявити собі ту сцену: ось Максим нахилиється до Марселіни — мабуть, щоб подражнити водія... Але навіщо було Максимові заводити цю колотнечу?

— Він не протестував, коли Крістіан звеліла йому забиратися геть?

— Ні.

Ось що викликало найбільший подив.

— Піду скажу, щоб Клеман подавав машину,— промовив Юбер.

— Ні в якому разі! Якщо Максим побачить за кермом Клемана, він ніколи в світі в машину не сяде. Ви поїдете самі, як сьогодні вночі.

— Правильно! — охоче погодився Юбер.— Скоро я вже з глузду зсунуся через цю історію!

Його жвавість здається Ермантьє якоюсь неприродною. Ось Юбер дістає коробочку з пастилками — як завжди, коли почуває себе невпевнено.

— То бувайте! Невдовзі я вам привезу блудного сина!

«Щось він хитрує»,— подумав Ермантьє, але примусив себе всміхнутися. У холі процокотіли підбори Крістіан,

— Покваптеся! — сказав Ермантьє.

Він поклав ножа й схилив набік голову, щоб не пропустити жодного звуку. «Б'юїк» рушив, і коли переїздить через вибоїну, гуде натужніше. Точнісінько як і вночі! Приїзд і від'їзд машини переплутати неможливо. Ермантьє знову навпомацки знаходить ножа і масельничку. Масло має неприємний присмак, воно не досить солоне. Або ж це він через свою хворобу не здатний сприймати речі такими, які вони є насправді.

- Ви вже поснідали, мосьє?
- Так. Скажіть, Марселіно, де зараз Клеман?
- У саду, мосьє. Поливає траву.
- Дякую.

Ермантьє відштовхує стільця. Розпитати про все в дівчини? Але навіщо? Вона однаково брехатиме, щоб вигородити себе. Або ж навпаки — натякне на якісь соромітні подробиці, ще й потішиться, коли він зніяковіє. Мала негідниця! Ермантьє спускається з ганку. Йдучи зі своєї кімнати до воріт і назад, він завжди робить, немов в'язень, ті самі рухи. І не тому, що уникає зайвих зусиль, ні. Він ув'язнив себе добровільно. Чи слушно він чинить, живучи отаким відлюдницьким життям? Уже не вперше Ермантьє ставить собі це запитання, але, охоплений потаємною тугою, не зважається на нього відповісти. Від згадки про недавню прогулянку в дюнах у серце гострим жалом упинається страх. І раптом Ермантьє усвідомив, чому він так хоче, щоб Максим повернувся. Максим не відмовився б спати поруч, у сусідній кімнаті! Тоді, в разі чого, можна було б просто постукати в стіну. Бо є ще одна річ, на яку Ермантьє досі не звертав уваги: всі їхні кімнати розташовані віддалік від його. Його ізолювали, мов прокаженого. Чому? А чому б і ні? Ще одне безглузде запитання...

— Ви тут, Клемане?

— Так, мосьє. Ви ж чуєте — біжить вода.

Чом би йому не покинути на хвилинку шланг, коли до нього звертаються?

— Підійдіть сюди, Клемане.

— Зараз, мосьє.

Загупали черевики, почувся запах поту й мокрого одягу.

— Я знаю, що трапилося сьогодні вночі,— сказав Ермантьє.

— Он'як!

Така сама настороженість у голосі, як і в Юбера.

— Прошу вас вибачити мого брата,— стиха промовив Ермантьє. Він ніколи не вмів як слід просити пробачення. І не розгнівався б, якби Максим... Годі, просто Клеманові довелося втрутитись, щоб утримати Марселіну.— Не забувайте, що мій брат нездужає. Ось чому він невдовзі повернеться.

— Мосьє Максим повернеться? — недовіриливо перепитав Клеман.

Так, у його тоні недовіра й до того ж — чи не зухвальство?

— Це вас дивує?

— Так, це мене дивує... Після того, що сталося...

— І все ж він повернеться. І я волюю — ви чуєте, Клемане, я волюю,— щоб подібні сцени не повторювалися!

— Не турбуйтеся про це, мосьє...

Клеман також грав фальшиво, страшенно фальшиво. Клеїв дурня ще й, здавалося, мав з того якусь втіху.

— Гаразд,— урвав його Ермантьє.— Я сам простежу, щоб кожен був на своєму місці. Можете йти.

— Добре, мосьє.

Клеман удавав із себе покірного, але в голосі його прохоплювалися переможні нотки. Брудний тип! Він би залюбки заточив Максимові в обличчя, адже для нього Максим уособлював свого брата, самого Ермантьє. «Я не прагну, щоб мене любили»,— сказав про себе Ермантьє, простуючи до воріт. П'янку пахли гвоздики. Гули комахи. Персикове деревце, мабуть, обсіли осі... Ермантьє взявся руками за пруття воріт. Воно було тепле від сонця. Раптом у Ермантьє виникло бажання вийти за ворота й рушити поміж голих пагорбів до села. Але він не зважився взятись за залізну ручку— Клеман почує і нишком сміятиметься з нього. І все ж таки треба піти! Покинути сім'ю, справи, позбутися цього жалюгідного страху, який тепер володітиме ним щонаочі. Хіба він винен, що став боягузом?

Ермантьє відступив од воріт. Яке щастя, що в нього є Максима! Його охопила гарячкова нетерплячка. Скоріше побачити Максима! Біс з ними, з грішми, яких він вимагатиме! Зате Максим принесе йому мир і спокій, поки він буде тут, нічого поганого з Ермантьє не скоїться.

Повернувшись до будинку, він покликав Марселіну.

— Приберіть кімнату, що поряд із моєю. Відтепер її займатиме мій брат.

Та що він такого сказав? Чому вона не відповідає, чому не сходить з місця? Ермантьє відчував, що дівчина чимось приголомшена.

— Ідіть, Марселіно. Ви чуєте?

— Слухаюсь, мосьє.

Вона ледве видушувала слова, голос її тремтів.

— Зі своєї кімнати мені легше буде пильнувати, щоб він більше не робив дурниць.

— Так, мосьє.

— Що це? Ви плачете? Марселіно, верніться!

Але дівчина вже зникла на сходах. То вона, виявляється, щиро любить Максима? Зрештою, можливо, він і помилявся щодо неї. Ермантьє і собі рушив нагору. Пахощі гвоздик і троянд долинали аж сюди, в коридор. Він увійшов до своєї кімнати, підсунув до вікна крісло, запалив сигарету. Зморений безсонною ніччю, він непомітно задрімав, і вві сні його очі бачили прекрасне сновидіння... Ермантьє не чув, як під'їжджав «б'юїк». Не почув він і стишених голосів на першому поверсі, ані кроків на сходах. Крістіан довелося кілька разів постукати в двері, поки під понівеченими повіками згасли барви, розплив-

лися обриси і в очницях знову запанувала темрява. Тоді Ермантьє прокинувся: голова в нього була важка, і він не одразу зрозумів, що з ним.

— Це я, Рішаре, Крістіан.

Він підхопився, прояснів.

— Та заходьте ж, боже милий! Де він?

Потім враз отямився і знову важко опустився в крісло.

— Він поїхав,— сказала Крістіан.— Ми спізналися.

— Хіба вночі був поїзд?

— Був. Паризький. Про всяк випадок Юбер дав йому в Ліон телеграму: «Інцидент вичерпано. Повертайтеся. Цілую». І підписав вашим ім'ям.

— Це вперше він проявив розумну ініціативу,— сказав Ермантьє.— Що ж, почекаємо. Гадаю, той поганець Максим...

— Ну звісно,— підхопила Крістіан.— Даремно ви так хвилювалися... — Потім, трохи повагавшись, додала: — Знаєте, кого я зустріла в Ла-Рошелі? Подружжя Беллемів.

— Мене вони не цікавлять.

— Беллеми довго розпитували, як ви себе почуваете. Вони прийдуть завтра в гості.

— Що ви кажете?!

— Я їх попередила, що ви нездужаете і, мабуть, не вийдете зі своєї кімнати.

— Певна річ! Я їх терпіти не міг... і до того. А вже тепер...

— Я не можу повестися нечемно з людьми, які завжди бездоганно ввічливі. Але я скажу їм, що ви нездужаете.

— У глибині душі вам і самій, погодьтеся, не дуже хочеться показувати мене гостям. Скажіть відверто.

— Як вам не соромно, Рішаре!

— Хто знає, що б вони подумали, якби побачили мене. Мабуть, ужахнулися б, еге? Ні? Хіба я помиляюся?

— Рішаре, це неподобство — говорити отак. Мені неприємно...

— Припустімо, я жартую. А чого це вашим Беллемам так закортіло сюди навідатися?

— Як я зрозуміла, вони дуже цікавляться роботою Агостіні,— призналася Крістіан.— І їхній маєток також дуже пошкоджений, і вони не знають, до кого звернутися. Беллеми, здається, процвітають. Він розповів, що вони придбали ще дві бавовнянопрядильні в Рубексі. А якби ви побачили їхній новий автомобіль! «Паккард». Там такий салон!

— Мені «паккарди» не до вподоби, у них їздять лише вискочки!

— Ох, Рішаре, бідолашний мій, коли ви починаєте злоститися... Бувайте!

Крістіан пішла, і Ермантьє замкнув за нею двері на ключ,

так наче Беллеми були вже тут, на сходах. Подружжя Беллемів — випадкові курортні знайомі, з якими вони з року в рік зустрічалися влітку. Він — опецькуватий коротун з потрійним підборіддям і обличчям без брів. Вона — худюща жовчна брюнетка з золотими зубами, схожа на ворожку. Але грошей у них до біса.

Ермантьє штовхнув ногою стілець, що трапився йому на дорозі. Якщо сюди занадяться гості, то він і сам поїде звідси. Знайде Максима, і вони вдвох подадуться світ за очі. Так, він поїде з Максимом. Але чи схоче Максим мати такого супутника?..

— Гарзд, ми про все домовились,— сказав Ермантьє.— Від завтрашнього ж дня візьметеся до роботи і проблеми. Треба починати саме з цього. Якщо нам пощастить

VIII

скличете на нараду всіх наших агентів в Іспанії та Португалії. Сьогодні вночі я ще раз обміркував наші

проблеми. Треба починати саме з цього. Якщо нам пощастить викинути лампочку на ринок по такій ціні, то вона його, незважаючи ні на які сумніви, завоює. Потім прозондуєте ґрунт в Італії та Швейцарії. Я сподіваюся на успіх. І все це можна встигнути ще до перших чисел жовтня. Але ж ворушіться, Юберел! Не забувайте: розпочато велику гру, і нас спробують торпедувати. Котра година на ваших?

— Чверть на дев'яту,— відповів Юбер.— Часу ще доволі.

— Добре мені доволі! У вашому розпорядженні всього година. Якщо за п'ятнадцять хвилин Крістіан не збереться, руйтуйте самі. До крамниць вона поїде пізніше. Ще не вистачало, щоб ви спізналися на поїзд.

— Я ніколи не бачив вас таким знервованим, Ермантьє. Не метушіться. Я про все подбаю, обіцяю вам.

— Пишіть мені докладно, до найменших подробиць. Деталі для мене теж важать. І ще... Сьогодні ж увечері повідомте мене телеграмою, чи Максим у Ліоні.

— Навряд чи він там. Подумайте самі, хіба за три дні він уже не дав би про себе знати?..

— Авжеж, я й сам про це думав. Але де ж тоді він подівся? Ось у чому річ? — Ермантьє навпомацки знайшов на столі дві таблетки аспірину й проковтнув їх, запивши кавою.— Де він міг подітися? — проказав поволі.— Знаєте, чого я боюся? Може, він такий хворий, що не може й написати.

— Та що ви кажете!

— Повірте, це передчуття. Можете мати мене за ідіота, але я відчуваю, що він нездужає.

— Послухайте, Ермантьє, сьогодні ввечері вже пізно, але завтра вранці я про все довідаюсь. Я його, чорт забирай, виве-

ду на чисту воду! Та я не маю жодного сумніву: він знову подався до отої своєї актрисочки!

— Котра вже година?

— Двадцять хвилин на дев'яту.

— Ідьте, не зволікайте. Не треба на неї чекати. Де Клеман?

— У гаражі. Машина готова. Мій багаж теж. Заспокойтеся. Мені не подобається, коли ви отак смикаєтесь.

— Не звертайте уваги,— відповів Ермантьє.— Просто в мене страшенно болить голова.

Ох, не варто було про це казати! Ермантьє відчув, що Юбер, сидючи навпроти, доскіпливо придивляється до нього,

— У вас часто болить голова?

— Трапляється, коли надто велика спека.

— На вашому місці я б запросив Меруді. Одразу після нещасливого випадку цей лікар дуже вам допоміг. Ви не проти, щоб ми по дорозі його викликали?

— Я не хочу нікого бачити. І Меруді теж.

— Саме це мене й непокоїть. Ви, Ермантьє, почали дичавіти, мов той ведмідь. Ви стаєте відлюдкуватим. Згадайте лишень, як ви повелися позавчора з Беллемами. Це вже виходить за всякі рамки!

Ермантьє нічого не відповів. Він устав і припалив сигарету. Курить він забагато. Аж язик горить, і в роті все наче попечене. Він заходився шукати карафку. Юбер подав її, допоміг налити в склянку води й спостерігав, як Ермантьє пив.

— Тож добре лікуйтесь. Сподіваюся, за місяць ви вже будете в строю.

І знову Ермантьє здалося, ніби в голосі Юбера пролунав неприродний оптимізм — так розмовляють при невилікованих хворих.

— Та не потерпайте ви через мене! — гримнув він.— Коли на заводі щось піде не так, сповістіть мене негайно. Я приїду. Ходімо, я проведу вас до машини.

Здійнявся вітер, сильний південний вітер, що спопеляв своїм гарячим подихом сад і не давав дихати на повні груди.

— Ну й погода! — промимрив Ермантьє, витираючи на чолі й на грудях піт.

Все обличчя в нього боліло, страшенно хотілося пошкребти рубці в очницях. Коли Юбер підхопив його під руку, він не опирався.

— Даю вам слово честі, Ермантьє, я візьму завод до рук,— проказав Юбер з несподіваною рішучістю.— Єдине, що вимагається від вас,— це відпочити. Не думайте про справи, поживіть спокійно. Чого вам не сидиться, чорт забирай? Хіба дут погано?

«Так, погано!» — мало не вигукнув Ермантьє. Але він не

хотів розкривати душу, краще помовчати, ніж признаватися, що ти нещасливий, що почуваш себе ні в сих ні в тих. Йому все більше бракувало Ліона, і ця туга за містом із дня на день зростала. Ермантьє тут задихався. Йому здавалося, що його поступово, повільно душать. Але сказати про це він не міг. А надто Юберові. Вони підійшли до «б'юїка».

— Крістіан, нарешті! — вигукнув Юбер. — Тримайтеся, Ермантьє!

Вони потисли один одному руки, поки захекана Крістіан укладала до машини якісь кошики.

— Я скоро повернуся. Вам нічого не треба? — звернулася вона до чоловіка.

— Ні, рушайте швидше. Ви вже добряче припізнались.

«Б'юїк» завив, долаючи вибоїну перед ворітьми. Ермантьє ще раз прислухався до цього звуку. Ні, помилки не може бути! Він стенив плечима й заходився зачиняти ворота. Це в нього забрало чимало часу, бо треба було вставити назад у гнізда довгі залізні прогоничі. Потім Ермантьє витер обличчя й закурив сигарету. Попереду — довгий день, низка порожніх годин, протягом яких він думатиме-передуматиме ті самі невтішні думки... І ніхто не розділить із ним його скрути, бо Максим поїхав геть. Чи згодиться брат повернутись? Адже він такий вразливий... Жити без Максима! «А от колись я легко обходився без нього», — признався собі Ермантьє. Це правда, але ж колись у нього кожен день був ущерть заповнений боротьбою. Тепер боротьбу скінчено...

Ермантьє почвалав алеєю назустріч дужим поривам вітру, які мало не збивали його з ніг. «Треба буде розпитати про все Максима, примусити його сказати правду. Чого вони всі бояться?» Знову ця невідчепна, настирлива, мов отруйна комаха, думка. Як її прогнати? Вони всі чогось бояться. Ермантьє в цьому був переконаний. Він виразно відчував, що вони стежать за ним, слідкують, пильно придивляються до нього, що їх охоплює дедалі більше, вже майже відчутне на дотик занепокоєння. Вони вдають, ніби ставляться до нього точнісінько так само, як до нещасливого випадку, але він знав: атмосфера дуже перемінилася. Мабуть, Лотьє повідомив їх під секретом про свої прогнози, і тепер вони живуть у тужливому чеканні, що стає чимдалі нестерпнішим. Вони якісь і надто запопадливі, й водночас щось мають собі на думці. Так звичайно поводяться з хижакком, якого пощастило приборкати, але від якого щомиті можна чекати нападу. Але Ермантьє був майже певен, що вони бояться аж ніяк не того, що він збожеволіє. Йому це підказувала інтуїція. Звісно, інтуїція — річ ненадійна, то коли мусиш жити в суцільній темряві, доводиться покладатись і на таку ефемерну річ. Час від часу в нього виникало таке відчуття, ніби він не-

сповна розуму. Приміром, коли мацав оті три персики. Та хоч які жажливі його химери, їм не вдалося позбавити його твердого переконання, що він при повному розумі. Часом він у собі сумнівався, але це тривало недовго. Ні, тут щось не те. Цілком очевидно: вони гадають, що він будь-яку мить може впасти і вмерти наглою смертю, підкошений таємничою хворобою, яка вже тепер визріває в його тілі. Ось чому вони біля нього так упадають. Вони з ним панькаються, щоб за всяку ціну скрасити його останні дні. Всі ці маленькі хитрощі, на яких він їх ловить,— не що інше, як потурання смертельно хворій людині. Навіть сестри-жалібниці, навіть священики брешуть тому, хто вмирає. Ермантьє зупинився. В голові гупала кров. Його мучив страшний головний біль — таблетки не допомогли. У чому його хвороба, він уявлення не мав. Почував він себе не гірше, ніж завжди, коли не брати до уваги мігрені. Міцно стояв на ногах, дихав на повні груди, руки мав дужі. Чи, може, десь у судинах причаївся тромб, здатний щомиті зупинити серце? А може, під час вибуху малесенький осколок застряг у якійсь неприступній ділянці мозку? Може, на нього чекає параліч, що звалює з ніг і найкремезнішого, обертаючи його на слиняве опудало? Ох, мабуть, так воно і є! І оті галюцинації, що так його приголомшують, тільки перші симптоми...

Ермантьє притис долоні до скронь, де бився пульс. Він наче бачив внутрішнім зором, як під його пальцями по тонесеньких судинах мозку струменить кров, живлячи цю дорогоцінну, глибоко сховану тканину, що породжує в ньому стільки образів, стільки надій. Ермантьє гарячково хапав ротом повітря. Він щомить може впасти як підтятий... Ось чому Крістіан майже не відлучається з дому, хоч колись їздила хтозна-де цілими днями. Ось чому вона з ним така терпляча. Ось чому Юбер умовляє його не лише відпочивати, а й забути про завод. Ось чому приїхав Максим — нібито через те, що геть вибився з грошей. Треба дізнатися, що саме сказав Лотье. Чи назвав лікар термін? Скільки йому лишилося? Півроку? Три місяці? Ще менше?

Коли Ермантьє доплетав до веранди, він почував себе страшенно стомленим. Стомленим і старим. На веранді він упав у шезлонг і гукнув:

— Марселіно!

— Слухаю, мосьє.

— Принесіть пляшку коньяку й склянку.

— Мосьє, ви хочете пити о цій порі коньяк?

— Покваптеся, Марселіно!

Він підпер рукою голову й спробував відпружитись. Отже, перебравши ті самі чорні думки, він створив гіпотезу, яка чітко пояснює все, що з ним діється. Незважаючи на свій пригнічений стан, у глибині душі Ермантьє пишався собою. Йому завжди

давала віху притаманна йому здатність мислити не лише логічно, а й винахідливо, чого так бракує більшості людей.

Марселіна поставила поруч пляшку, наповнила келишок.

— Не варто цього робити, мосьє. В таку спеку спиртне викликає страшно спрагу.

— Облиште, Марселіно.

Вона подалася до кухні, звідки невдовзі почувся брязкіт посуду. Ермантьє зробив кілька ковтків. У роті запекло. Ні, його гіпотеза пояснює не все. Скажімо, чому він спить у лівому крилі будинку сам? Проте ця прогалина, по суті, нічого не міняє. Хіба його підозри розвіялися б, якби Крістіан ночувала в сусідній кімнаті? Хіба б він не помітив, що від нього щось приховують? До речі... Ермантьє аж стиснув у кулаці келишок, так його вразила одна думка. До речі, а може, вони навіть навідуються вночі до нього в кімнату, щоб пересвідчитись, що він спить? Адже тієї ночі хтось ліз у вікно — хіба ж не для того, щоб зазирнути в кімнату? Маячня! Ніхто до нього не лазив. Але ж міг би влізти, щоб пересвідчитись, що він ще живий...

Ермантьє вицідив із келишка останні краплі коньяку, і рука його безсило впала. Він так уперто жадав істини! Тепер він її знає. Вона виявилася жахливою за все, що він досі собі уявляв. Тому він і не зважається поворухнутись. Рясний піт котиться в нього по щоках, по чолу, виступає з кожної складки на шкі. Одяг прилип до тіла. До горла підступає нудота. Порішити себе? Так, звичайно, треба вкоротити собі віку. А що як він помиляється? Що як він собі вигадав цілий роман? Коли з'явиться Максим, Ермантьє попросить його дістати отрути. В разі паралічу Максим зглянеться над ним, зробить усе, що треба. Ні, просто неможливо уявити себе нерухомим, прикутим до ліжка, змушеним лежати довгі роки в суцільній темряві. Каліка — це ще с'як-так. Але обернутися на непотріб, на бридку покидь...

Він знайшов на столику пляшку і відпив просто нахильці — він боявся, що не попаде в келишок. Коли ставив пляшку на місце, почув бемкання дзвонів.

Вони лунали тихо й монотонно. Це був похоронний дзвін, Ермантьє знову схопив пляшку і зробив кілька великих ковтків, щоб прогнати це надокучливе бемкання. Бо ж насправді ніяких дзвонів не було. В будні о пів на десяту відправи нема, тож...

І все ж Ермантьє, всупереч власній волі, й далі дослухався до далеких, глухих, ледь чутних ударів, що долинали, коли сильний подув вітру проносився по саду. Іноді бемкання ставало виразнішим і неначе ближчало, пробившись крізь якусь повітряну западину між двома поривами вітру. Ілюзія була цілковита. Коли дзвін стихав, Ермантьє сам викликав його в уяві, й далі рахував удари, сам вибирав для них ритм, ці дзвони,

здавалося, належали тільки йому, як оркестр, що підкоряється паличці диригента. В Ермантьє було таке враження, ніби він бере участь у якійсь таємничій жалобній відправі, долучає й свій голос в унісон урочистому похоронному співу. Ніколи ще чари міражу не охоплювали його так владно.

Він поставив пляшку поруч себе, на викладену плитками підлогу, й тихо підвівся, немов боячись необережним рухом порушити, а то й урвати сумовиту мелодію дзвонів. Навшпиньки дістався до дверей веранди. Південний вітер став ще гарячішим, він навально вів з-за обрію, де, мабуть, збиралися грозові хмари. Вітер розгойдував гілля дерев, свистів на розі веранди, але не міг заглушити настирливого бемкання дзвонів, якого насправді не могло бути, бо тоді слід було б припустити, що...

Ермантьє обернувся й гукнув не своїм голосом:

— Марселіно!

І мало не підскочив, коли зовсім поруч почув тихе:

— Я тут, мосьє...

— Котра година?

— За двадцять хвилин десята.

— Що означає цей дзвін?

— Який дзвін?

— А ви підійдіть послухайте!

Він чув бемкання дзвонів надивовижу виразно. Це був стихшений відстанню, уривчастий, але такий живий звук, що якби Ермантьє був музикантом, то навіть назвав би ноту, яка вперто лунала там, удаліні.

— Вибачте, мосьє, але... я не чую ніякого дзвону.

— Стривайте, Марселіно, чи не хочете ви сказати...

— Я певна, що немає ніякого дзвону. По-перше, коли вітер з цього боку, дзвонів із села взагалі не чути. А по-друге, хто б у такий час дзвонив?

— Може, весілля... Чи похорон...

— Ми про це знали б. Коли я вранці ходила по хліб, ніхто нічого мені не казав.

Ермантьє ступив кілька кроків по алеї, Але марно він дослухався, марно прикладав долоню спершу до одного вуха, потім до другого. Все скінчилося, Дзвони змовкли, Вітер на хвилинку вщух.

— Ви помилилися, мосьє,— сказала Марселіна,— Якби справді дзвонили, то тепер ми таки почули б.

Мабуть, вона мала рацію. Певно, у нього в голові відмовив якийсь нервовий центр. Адже хворі на гіпертонію часто чують у вухах свист, їм учувається калатання дзвонів, бій курантів.

— Ходімо в дім,— мовив Ермантьє.— Не кажіть нічого пані Ермантьє.

Якби Крістіан була вдома, вона б нічого не спростовувала,

а просто підтвердила б, що теж чує дзвони. Ермантьє знов умостився в шезлонгу й поринув у роздуми. Так, Крістіан збрехала б. Та чи це доводить, що Марселіна каже правду? А що як Марселіна також бреше? Однак дівчина не дуже вміє прикидатися. Він уже й сам заплутався в цих суперечливих думках. Ермантьє пошукав пляшку. Марселіна її прибрала. Мабуть, вирішила, що він уже напідпитку. Через це й розмовляла з ним якось силувано, надто категорично. Ще трохи, і вона наказовим тоном заборонила б йому дослухатися до тих дзвонів. Та досить було йому прислухатися до самого себе, як він знов чув бемкання дзвонів, і їхній тембр цілком збігався із тембром дзвонів сільської церкви. Про цю обставину він Марселіні не сказав, але саме вона найбільше його й непокоїла. Бо якщо причиною галюцинації стали його розладнані нерви, то звук мав бути або вищим, або нижчим і взагалі зовсім іншим. А він — точнісінько такий самий. Урочистий, величний, і навіть чути, як від ударів серця гуде бронза.

Тепер Ермантьє вже не міг усидіти на місці. Йому хотілося рухатись: розум його працював цілеспрямовано, напружено, як тоді, коли він, бувало, стояв на порозі винаходу. Ермантьє довше, ніж звичайно, шукав у будинку сходи. Але ні помилки в орієнтуванні, ні безладні рухи, які він робив, — ніщо його не бентежило. Діставшись до своєї кімнати, він розчахнув вікно й зіперся на підвіконня. Припалив від недопалка нову сигарету; щоб трохи опанувати дивне збудження, яке вогнем розлилося по судинах. Він не боявся, що в ньому щось зламається і він упаде мертвий. Хай йому чорт, це дрібниця! З вікна він одразу почує, коли приїде «б'юїк». Крістіан, звичайно, спершу піде до себе переодягтися, а вже тоді спуститься, щоб перенести до буфетної привезені продукти. Тож треба зачекати. Вітер приніс куряву, запах нагрітого піску.

Ермантьє не пригадував, щоб у Вандеї коли-небудь вівяв такий палючий, такий сильний південний вітер. Зібгавши в кулаці хусточку, він стояв і тяжко дихав. Але йому завдавала страждань не так спека, як власні думки, що поволі зринали в голові, і чим виразніші, тим жакливіші.

Почувши гудіння «б'юїка», Ермантьє обережно підійшов до каміна й намацав стрілки годинника. Було чверть на дванадцятку. Так він і думав. Прочинив двері в коридор і прислухався. На першому поверсі розмовляли, спочатку голосно, потім пошепки. Крістіан не гребувала правити теревені з Марселіною, тож і тепер довго з нею про щось балакала, перше ніж рушити нагору. Потім зарипіли східці, і тоненькі «шпильки» процокотіли в кінець коридора. Спливло кілька хвилин, і Крістіан знову пішла вниз, хляпаючи пантофлями. Це була слухна нагода. Ермантьє ввімкнув приймач, знайшов гучну музику. Від хви-

лювання в нього аж жижки затрусилися. Горло так стислось, що важко було проковтнути слину. На порозі він зупинився. В ідальні хтось ходив. Він упізнав голос Крістіан, але слів розібрати не зміг. Почекав ще трохи й рушив перевальцем далі. Намацавши ручку дверей, прихилився плечем до одвірка. Він знав, яке страждання чекає на нього за цими дверима, тож мав зібратись на силі. Ермантьє ввійшов і неквапом, крок за кроком попростував до шафи, де Крістіан тримала свій одяг. Довелося обійти крісло, потім стіл. Навіть легеньким шарудінням можна було себе виказати, а він волів зустріти випробування на самоті. А тоді рвучко, майже люто шарпнув дверцята шафи й заходився шукати.

І одразу його пальці завмерли — він натрапив на капелюшок, загорнений у збористий жалобний серпанок. Ермантьє відсахнувся, руки його безсило повисли вздовж тіла, голова похилилась. Він зціпив зуби, щоб не знепритомніти. Спочатку Ермантьє дав собі слово, що витримає, але тепер його взяв сумнів, чи він не зламається. Вогнем пекло порожні очі, які не могли вже зронити жодної сльозини. Він силкувався глибоко вдихнути, щоб послабити обруч, який стискав його груди. Це йому вдалося. І одразу ж він зненавидів сам себе за те, що стоїть отут — живий, неушкоджений. Якщо йому судилося померти на якийсь крововилив, то тепер наспіла слухна хвилина. Ермантьє не хотілося більше жити. Він своє віджив.

Ермантьє зачинив шафу й пішов з кімнати. Тепер він уже не стишував ходу. За ці кілька секунд усе йому стало байдуже. В коридорі він нікого не зустрів. Перший шок минув, і Ермантьє, обважнілий, напівживий, никав по власному дому, як випадковий зайда. Фактура шпалер тепер його не цікавила. Він забув, що треба лічити двері. Не знав навіть, де він — у правому крилі будинку чи в лівому. Кімната, до якої він заблукав, була напевне не його. Дивно тхнуло пустою і зів'ялими квітами. Наштовхнувшись на залізне ліжко, бильця якого були оздоблені мідними кульками, він аж підскочив. Це була Максимова кімната. Несвідомо, скерований інстинктом, він опинився в кімнаті, заходить до якої зовсім не хотів. Ермантьє сів на ліжко, руки самі заходилися погладжувати покривало. Тоді зітхнув і звівся на ноги, неспроможний витримати цю тишу й пустку. Вікно було зачинене. Він пройшов по кімнаті, торкнувся каміна, нічного столика, невеличкого бюро. Ні, Максим нічого свого не залишив. Не було й саксофона. На нічному столику — зів'ялі пелюстки, на бюро — пожухле стебельце гвоздики. Ермантьє покрутив стебельце в руках, споглядаючи щось видиме тільки йому. Про сигарету він геть забув, і згаслий недопалок усе ще стримів у кутику рота. Час від часу в його свідомості народжувалися окремі слова, і він вимовляв їх безбарвним голо-

сом, неначе уві сні. Потім кинув пожухлу гвоздику на підлогу, випростав зсудомлені плечі й раптом згадав, що має одержати від Юбера телеграму. Ермантьє вийшов з кімнати, навіть не причинивши за собою дверей. Він волів повернутися вниз і дослідити все ще раз. Адже не раз уже траплялося, що й слух, і нюх, і руки його підводили. Він хотів дати собі останній шанс, перше ніж... Ермантьє сам достоту не знав, що вчинить. Напевне, він прийме якесь рішення, поки ще має силу його здійснити.

Коридор здавався безконечним і тягся мов поштовий шлях. Двері, що в нього виходили, нагадували станції, і на кожній треба було зупинитися, прислухатись до звуків на першому поверсі. Марселіна накривала на стіл, бряжчали срібні прибори, і це навело його на думку про похоронний дзвін. Ермантьє стиснув кулаки й рушив далі. У кімнаті Крістіан він ризикує застати її саму. Чи зважиться він пояснити їй, чого до неї запхався? На щастя, в кімнаті нікого не було, принаймні так йому здалося. Крістіан неодмінно заговорила б до нього, якби була тут. Він знову приступив до шафи, відчинив дверцята, простяг уперед руки. Натрапив на хусточки, на зіжмакані панчохи, на букетик лаванди, на акуратні стосики білизни, між якими можна було вільно покласти капелюшок. Але капелюшка не було, він зник.

«Вона зробила все, що могла,— подумав Ермантьє.— Навіть про це подбала. Бідолашна Крістіан! Як їй за це подякувати?»

Запізно, запізно навіть узяти руки Крістіан і з любов'ю стиснути їх у своїх... Краще помовчати, зачекати. А через кілька днів, якщо він залишиться живий, якщо до нього повернеться спокій, якщо йому вистачить сили говорити розважливо, через кілька днів він висловить їй усе, що думає про її мужню поведінку. А доти він удаватиме, ніби не знає того, чого ні в якому разі знати не повинен...

— До столу! — гукнула Крістіан.— Ідіть до столу, Рішар!

Він покwapно відійшов од шафи й хрипко кинув:

— Зараз! Іду!

Він провів хусточкою по обличчю, кілька секунд зачекав. З біса важко зберігати спокій, так ніби нічого й не сталося. Нарешті він рушив униз.

— Ви не перевтомилися? — стривожено запитала Крістіан.

— Та ні, анітрохи... Просто я був задрімав... Ет, забув вимкнути радіо! Марселіно, зробіть ласку, підіть вимкніть приймача.

Марселіна вийшла з їдальні. Ермантьє розгорнув серветку, переконався, що хліб лежить біля нього.

— У поїзді була страшенна штовханина. Але Юберові все ж таки пощастило знайти вільний куточок.

Крістіан говорила досить невимушено, і це допомогло Ермантьє зіграти свою роль.

— Мені дуже приємно, що Юбер так і рветься до бою. Відтоді, як ви дали йому карт-бланш, він став просто-таки іншою людиною. Він ще раз пообіцяв мені подбати про Максима. Невдовзі ми щось знатимемо про вашого брата.

— Ви повернулися пізно,— зауважив Ермантьє.

— Я трохи затрималася в селі,— пояснила Крістіан.— У Паюно загорілася клуня, і селяни передавали ланцюжком через дорогу відра з водою. На дзвіниці навіть забили на сполох. Хіба ви не чули?

— Чув,— відказав Ермантьє.— Я, звісно, чув, а ось Марселіна марно намагалася довести мені протилежне...

Бідолашна Крістіан! Звідки вона могла знати, що він знайшов її капелюшка...

Ермантьє наказав принести ще одну пляшку коньяку. Він хотів збадьоритись. Перед Крістіан йому було со-

IX

ромно пити спиртне, що отруювало його, кидало в сон, але аж ніяк не відвертало від тяжких думок. Змучений він нудив світом, тинявся по всьому будинку, падав то в крісло, то в шезлонг, куняв десь часинку, потім знову виходив надвір, а там голова починала розколюватись. Тоді він вертався до будинку, ковтав таблетки, підставляв голову під кран і починав ходити сюди-туди по кімнаті, від вікна до дверей, від дверей до вікна, й бубонів собі щось під ніс. Крістіан майже не виходила зі своєї кімнати. По продукти вона посилала Марселіну. Ермантьє розумів, що дружина пильнує його здаля, не показуючи цього. А коли вона піднімалася до себе на другий поверх, то завжди хтось нагоджувався й також не спускав його з очей. Крістіан намагалася розтягти спільні сніданки, обіди й вечері, і Марселіна готувала тепер вишукані страви. Проте ні фаршировані курчата, ні філе з морського язика, ні тістечка — справжні шедеври кондитерського мистецтва — не могли відвернути його від похмурих думок. Крістіан докладала неймовірних зусиль, жваво балакала, переказувала йому сільські новини, розповідала, що дочка Андро побралася з торговцем мідіями з Мараку, що бакалійну крамничку Марсіро переобладнали на чайний салон. Ермантьє ввічливо слухав, але ніколи не ставив жодного запитання. Тепер, коли спізнавався листоноша, Ермантьє не виявляв ніякого занепокоєння. Крістіан читала йому листи від Юбера:

«З нашими агентами я все залагодив. З цього боку, здається, все гаразд. Кошторис надішлють наступного тижня». Далі

йшли міркування з приводу виробництва лампочок, і Ермантьє змушений був позіхати. Наприкінці листа Юбер ніколи не забував згадати про Максима.

«Як і слід було сподіватися, Максим повівся десь зі своєю коханкою. Якщо мої відомості правильні, тепер він у Герардмері...»

Він обіцяв дізнатися про всі подробиці, і Крістіан додавала й свій коментар:

— Марно ви, Рішаре, через нього так побиваєтесь. Цьому хлопцеві треба постійно подорожувати. Справжня богема...

Ермантьє згідливо кивав головою і випивав два келишки коньяку. Потім простягався у шезлонгу й бурмотів:

— Підіть прогуляйтеся, Крістіан. Я трохи покуюню.

Залишаючись на самоті, Ермантьє мучився докорами. Він себе не впізнавав. І щоразу давав собі слово поговорити з Крістіан ще того ж таки дня — по обіді, за вечерею чи перед тим, як іти спати. Кінчилося все тим, що він присягався завести з нею розмову на другий день. Нарешті Крістіан дала йому привід сама. Вони пили каву на веранді. Клеман із Марселіною саме подалися в село купити риби. Чути було, як у квітах гудуть комахи.

— У вас скоро відірветься гудзик,— сказала Крістіан.— Я його зараз пришию, нагадаю Марселіні, що вашу куртку не завадило б випрасувати.

Ермантьє до такої розмови не був готовий. І цілком природно відказав:

— Тоді разом прийдіть і жалобний креп мені на вилогу.

От і все. Крістіан припинила бряжчати ложечкою в чашці. Ермантьє спроквола розлігся в шезлонгу. Його огорнув цілковитий спокій. Крістіан тихенько відставила чашку, нахилилася над ним.

— Та не хвилюйтеся так! Ви ж бачите, перший удар я витримав.. А тепер можна й поговорити.

— Рішаре, ой Рішаре! Я в розпачі. Якби ви знали, як мені тяжко!..

Дружина схопила його за руки, і йому здалося, ніби він чує, як вона плаче.

— Дякую вам, Крістіан,— промовив він.

— Але... Як ви довідалися?

— Ваш капелюшок. Ви його запізно прибрали з шафи. Я встиг помацати вашу жалобну вуаль.

— Проте...

— Ви забули про подзвін. На дзвіниці били не на сполох, Крістіан. Я ще можу відрізнити, чи то б'ють на сполох, чи то лунає похоронний дзвін.

— Мені б так хотілося, щоб ви...

— Я знаю, Крістіан. Не плачте. Ви поводитися бездоганно. І Юбер теж. Я перед вами завинив.

Мука, страх, нерішучість — усе зникло. Залишилася тільки туга, безмежна солодка туга...

— Пояснити ваші недомовки інакше не можна було. Відколи я не бачу, я навчився про щось здогадуватись.

Рука Крістіан міцніше стисла його зап'ясток.

— Простіть мені, що я вам брехала! — благально прошептіла вона. — Я попереджала Лот'є, що це погано скінчиться. Часом мені здається, що я ось-ось збожеволюю...

— Ви обманювали мене зумисне, Крістіан. Пусте. А сварка з Клеманом у буфетній справді була?

— Так. У Максима раптово почався напад ядухи. Ми одразу ж розповіли, що це серйозно, куди серйозніше, ніж завжди... Я^о послала Юбера по лікаря Меруді. Клеман зовсім утратив голову й досі не оговтається. Бідолашний... Він вважає себе винним. Геть приголомшений. Меруді вже вкладався спати. Але швиденько вдягся й узагалі прибіг дуже скоро. Але Максим уже хрипів...

— Якби телефон працював...

— Це теж не зарадило б, Рішаре. Меруді поставив діагноз: гострий набряк легенів. Спробував пустити кров, але марно. Надії вже не залишалось. Максимові треба було систематично лікуватись, а ви ж самі знаєте, як він жив! Він просто-таки танув на очах...

— Гадаєте, хлопець не розумів, у якому він стані?

— Щоб Максим не розумів! Він усе виношував плани на майбутнє. Якби ви знали, чого мені коштувало переконати його відмовитися від того контракту в Ла-Болі й приїхати до нас на відпочинок! На відпочинок, і тільки! Врешті я дійшла висновку, що він людина цілком безвідповідальна...

— Все це моя вина...

— Зовсім ні, бідолашний мій друже. Ви не могли весь час водити його за ручку.

— Він мучився? Розумів, що...

— Ні, він швидко знепритомнів.

— Ви мали підстави вчинити так, як ви чинили, Крістіан. І все ж треба було мене покликати.

— Спершу я хотіла це зробити, але Меруді заперечував. Він-бо добре знає, яким ви стали... вразливим. Він порадив нам зачекати, поступово підготувати вас. Меруді допоміг Юберові перенести тіло небіжчика до бібліотеки — єдиної кімнати, куди ви не ризикуєте заходити. Допивайте каву, Рішаре, а то прохолодне...

— Дякую, не хочу. Коли Юбер виїздив із дому вперше, він викотив машину за ворота руками, чи не так?..

— Угадали. І так само вкотили її після того, як відвіз Меруді додому. Ми намагалися уникати будь-якого шуму. Я ладна була піти на все, аби тільки ви нічого не почули й не спустилися.

«Ось чому я спершу почув, як машина приїхала, а потім — як поїхала,— подумав Ермантьє.— Ось чому вони послали Клемана наглядати за мною. А я ще просив його подивитися, чи зачинене вікно! Виходить, я тоді не помилявся. Хоч як дивно, здається, я не помилюся жодного разу!»

Ермантьє мовчав. Він був надто пригнічений, щоб розмовляти. Але про себе зауважив, що невдовзі доведеться знову повернутися до перського дерева, до запаху соснової глиці, до всього, що помалу відібрало в нього снагу до боротьби, смак до життя. Крістіан висякалась.

— Тепер ви все знаєте, так воно й краще. Господи, який же це був жах! Оті Юберові листи, які я мусила вам читати!.. І до чого б вони нас довели, всі ці хитрощі? Однаково рано чи пізно довелось б про все вам розповісти. Лікарі самі не тямлять, чого від вас вимагають! Я весь час тремтіла!

— Коли я вас вранці попросив із Юбером забрати Максима в Ла-Рошелі, ви натомість поїхали до похоронної контори?

— Так.

— А ввечері, коли ви інсценували приїзд Беллемів?

— У нас не було іншої ради, Рішарє. Зрозумійте мене! Прибув фургон, треба було вивезти тіло. Не могли ж ми залишити Максима тут, поруч із вами...

— Розумію,— сказав Ермантьє.

Але до його скорботи додалось й ледь відчутне роздратування. Бач, як спритно вони пошили його в дурні! У візит Беллемів він повірив. Крістіан здавалася тоді цілком щирою. Звичайно, у неї була причина брехати, вона дістала наказ. Але де вона навчилася так майстерно прикидатися?! Чи зміг би він удавати щось так переконливо й упевнено? А Юбер! Адже Ермантьє вважав його людиною обмеженою і затурканою. Юбер також зіграв свою роль, виявивши неабиякий хист! Навіть Клемана втягли в свою гру. Ермантьє пригадались його інтонації. Треба бути неабияким лицеміром, щоб у розмові не прохопилася жодна нота збентеження чи просто жалю. Лише Марселіна трохи схибилла. Пустила сльозу. Не тому, що мала до небіжчика ніжні почуття. Ні. Просто дівчина була знервована або, може, й перелякана. Ніколи він не почуватиме до них щирої вдячності. Надто вони всі спритні. А крутість, піднесене на такий високий шабель, не може не викликати зневаги.

— Похорон був як годиться, вся округа зійшлася,— вела далі Крістіан.

— Хто служив відправу, абат Мішалон?

— Звичайно.

— Він, мабуть, здивувався, що мене немає?

— Ні, люди зрозуміли все правильно. Ви собі навіть не уявляєте, як щиро й співчутливо до нас поставились! Я й не думала, що нашу сім'ю в окрузі так поважають!

Це були типові для Крістіан міркування. Він чув таке від неї не вперше.

— Ви повідомили кого треба в Ліоні?

— Я добре подумала й вирішила цього не робити. По-перше, в Ліоні Максим мав лише далеких знайомих. Крім того, уявіть собі, сюди приїхала б ота шльондра, надягла б жалобу й приймала б на кладовищі разом з нами співчуття! Я навіть Жільберті не написала. Максима проводжали в останню путь тільки селяни з довколишніх сіл. Я певна, Максимові це сподобалося б!

— До кого ви звернулися з приводу надгробка?

— До Лобре, звісно. У нього це виходить усе ж не так жахливо, як в інших. Могила праворуч від каплички, неподалік від родинного склепу Дюран-Брюже. Скромно, але дуже гарна гранітна плита, на ній хрест.

— А Юбер? Він справді спізнився на поїзд?

— По-вашому, було б краще, якби він не зостався на похорон? Опівночі він сів у автобус і встиг на нічний поїзд.

— Хто платив за похорон?

— Юбер. Коли схочете, підпишете йому чек. Але це не горить. Як ви себе почуваете?

— Звісно як — геть розбитий.

— А мене наче розчавили. Ви не дуже на мене гніваєтесь?

— Ні, Крістіан. Скоріше це я повинен просити вас про дещо забути. І не зважати на мою вдачу. Не дуже я став товариським...

— Бідолашний мій Рішар!

Вона погладила його по голові, і він одразу ж забув, що тримав на неї в серці образу.

— Я вам не завдаю болю? — запитала вона.

— Ні, біль у мене з'являється здебільшого ввечері. Цього року видалося надзвичайно спекотне літо.

— Даремно ви стільки п'єте спиртного. Не хочу вам суперечити, але Лотье був би не дуже задоволений, якби довідався...

— Біс із ним, із тим Лотье! Вам не завадило б відпочити, Крістіан. Я тут собі посиджу на самоті. Хочеться подумати про Максима, про минуле...

— Справді? І вам нічого поки що не треба? — Вона підвелася, підійшла до нього ззаду, поцілувала в маківку.— Бувайте, Рішар!

Крістіан його поцілувала. Без ніякої відрази. Це був у неї широкий порив.

Увесь зболілий, Ермантьє сидів нерухомо, намагаючись утримати цю солодку мить. Він утратив Максима. Та, може, йому пощастить віднайти її. Може, ще все в житті повернеться. Просто досі вони погано одне одного знали, ось у чім річ. Тепер їх більше ніщо не розділяє.

«Ти забув, що маєш померти,— подумав він.— Забув, що приречений і лише тому тебе так оберігають!»

Він рвучко підвівся, мовби протестуючи проти своїх безглузких думок. Наче без них йому мало лиха! Тепер, коли Максима не стало, він одразу постарів. Біль і гіркота знову тягарем налягли на нього, плечі згорбилися. Тягнувши ногу, Ермантьє ходив круг столу й важко дихав, не знаючи, за що зачепитися думкою. Він почув, що приїхав «б'юїк», як Марселіна порається в буфетній кімнаті, кладе до холодильника рибу чи молюсків. І раптом Ермантьє прийняв рішення. Він повинен поїхати туди. В цю найспекотнішу пору дня там нема живої душі. Він узяв капелюха, в якому колись працював у саду. Його там ніхто не побачить. А як і побачить, то йому начхати, що подумають у селі!

Виставивши вперед антену, напівзігнуту ліву руку, мацаючи пальцями порожнечу, Ермантьє дістався до гаража, де Клеман бряжчав відрами з водою.

— Що ви робите, Клемане?

— Мию машину, мосьє. Від риби смердить у багажнику.

— Потім домнете. Мені треба їхати.

— Слухаюсь, мосьє.

Ермантьє вмовстився на передньому сидінні, зачекав, поки Клеман сяде за кермо, і, коли той узявся за ключ запалювання, промовив:

— Везіть мене на кладовище.

Настала пауза, така сама, як щойно на веранді.

— Слухаюсь, мосьє,— нарешті відповів незворушно Клеман.

Ні, цей чоловік був не дурень. Він, звичайно, подумав, що в Крістіан не витримали нерви і вона в усьому зізналася. Тепер водій боявся іншого — щоб не прогнівати господаря. Проте з місця він рушив, як завжди, легко.

Так, Ермантьє вже кілька днів знав, що Максима немає на світі. Але що з того? Він ще не відчув цього серцем. У його пам'яті брат був живий. Що для сліпого життя решти людей? Чи не є воно лише спомином? Ермантьє чув звуки саксофона. Він знов бачив Максимове обличчя, таке, яке брат мав торік. Щоки запалі, але вираз той самий — насмішкуватий. Ермантьє пригадував, як брат ляскав пальцями,— мовляв, з мене нічого не візьмеш. Максим був довічний хлопчик. І Ермантьє мусив

собі признатися: він анічогісінько не зробив для того, щоб збити з брата путящу людину. Він, діловий чоловік, промисловець, позбавлений наївності, байдужий до всього прекрасного, зокрема й до мистецтва, з властивим йому егоїзмом скористався з усього найкращого, що було в Максима,— безтурботності, оптимізму, волелюбності, безоглядного марнотратства. Максим уособлював його примху, був для нього предметом розкоші. Він дозволяв собі утримувати Максима, як інші утримують яхту чи стайню породистих бігових коней. Йому, Ермантьє, годилося би бути суворим. Вряди-годи, надто рідко, він робив спроби приборкати цю невірноважену й доброзичливу натуру. Так, Максим був невловимий, та коли життя заганяло його в тісний кут, він звертався до старшого брата так ласкаво, що в того аж серце мліло, й Ермантьє йому вибачав, прощав усі його гріхи. А Максим знову витворяв бозна-що. Скільки разів Ермантьє хотів силоміць затягти брата бодай до якогось лікаря! Для всіх було очевидно: Максим проживе недовго. Досить було тільки глянути на його мертвно бліде обличчя, на обтягнуті шкірою скроні й почути уривистий хрипкий віддих... Симптоми аж надто виразні. Ота нестримна, пожадлива хтивість, яка просто лякала Ермантьє! У свої двадцять два роки Максим ледве оклигав після запалення легенів. Лікарі попередили: найменша небачність дорого йому обійдеться. А він через тиждень уже став коханцем якоїсь співачки й подався за нею в Австрію. Список його донжуанських подвигів був досить довгий, як і список його подорожей та покайних повернень, що завершувалися ніколи не здійснюваними обіцянками й присяганнями.

За його здоров'я ніхто не дбав. Він прийшов у цей світ, щоб марнувати свої сили, братові гроші й кохання своїх полюбовниць. Ермантьє завжди передрікав йому жажливий кінець. І тепер, без Максима, він почував себе невтішно...

Клеман торкнувся його руки.

— Мосьє!

— Що?

— Ми приїхали. Ви хочете вийти з машини?

Охоплений розпачем, Ермантьє геть забув, що вони їдуть на кладовище. А Клеман уже повертав машину, грюкав дверцями.

— Спирайтеся на мою руку, мосьє. Бо дорогу саме всипали гравієм.

Під ногами перекочувалися камінчики. Стримуючи відразу, Ермантьє все ж таки взявся за Клеманову руку. Дорога вела спершу праворуч, потім — ліворуч. На цьому невеличкому кладовищі, впорядкованому, наче чепурний садок, і залитому сонцем, орієнтуватися було неважко. У кипарисах шарудів легенький вітерець.

— Ми прийшли, мосьє,— сказав Клеман.

Аж тепер, нашоventhнувшись ногою на кам'яну плиту, Ермантьє вперше усвідомив усю глибину свого розпачу; він навіть при Клемані не міг стримати стогону, що розривав йому груди. В душі він заволав: «Максime! Максime!» Двадцять років Ермантьє вважав себе братовим опікуном і аж тепер збагнув, що з них двох він виявився слабкішим, вразливішим, самотнішим. Він плакав, а сліз не було, плакав усім своїм зсудомленим обличчям. Потім махнув рукою, намагаючись відтрити Клемана. Але водій, певно, не зрозумів його жесту, й Ермантьє прошепотів:

— Клемане... додому... квітів...

— Тут уже й так повно всяких вінків,— озвався Клеман.

— Я теж... хочу покласти... квіти.

Клеман вагався. Він добре пам'ятав наказ ні на хвилину не залишати господаря на самоті.

— Ідіть,— мовив Ермантьє.

— Слухаюсь, мосьє.

Клеманові кроки віддалилися, зарипів гравій, машина рушила. Ермантьє ще трохи зачекав, тоді нахилився й крадькома погладив надгробок. Камінь був дрібнозернистий, гладенький на дотик і теплий, неначе лискуча жива тварина. Хтосьна-чому, але Ермантьє раптом відчув полегкість. Максимові, який так любив гарні костюми, тонку білизну, черевики з м'якої шкіри, добре буде спочивати в цьому затишному куточку вандейської землі, де гуляє вітер, кричать птахи і чується глухий рокіт моря.

«Прости мені! Прости мені, Максime! — промовив про себе Ермантьє.

Йому хотілося помолитись, але він позабував усі молитви, які вчив колись у школі. Він мусив стільки працювати, вести таку вперту боротьбу, що подумати про смерть, а тим більше про потойбічне життя, не лишалося часу. Може, ніякого потойбічного світу й нема, хай би там що твердили священники. Однак Ермантьє всією душею сподівався, що для Максима скінчилось не все. Зради Максима він ладен був повірити в бога. Він невміло, перехрестився. Знову до горла клубком підступили сльози. Хіба він має право тепер повернутися до Ліона? Ще раз покинути напризволяще брата, якого так і не спромігся вчасно вилікувати? Краще буде послухатись Крістіан і відкласти від'їзд. Щодня він приходитиме сюди, приносить квіти й тихенько промовлятиме: «Я тут, Максime. Я прийшов до тебе». Та й те сказати — чи довго протягне він сам? Може, ще до Нового року ляже в могилу поруч... Досі йому й на думку не спадало придбати місце на ліонському кладовищі. В родині Ермантьє ніхто й ніколи не замовляв помпезних мармурових склепів, оздоблених скульптурами ангелів, де ховали б помер-

лих із покоління в покоління. Ермантьє спочивали де кому доведеться, здебільшого на своїй батьківщині в Морвані, і дикі трави буяли у них на могилах. А сам він ляже тут, поруч із Максимом. Крістіан його зрозуміє. Він простяг руку до букета, від якого вже пахло тлінням. Сонце опалило квіти, висохлі стебла хрустали під пальцями, як хмиз, Звісно, Крістіан була заклопотана іншим... Проте могла б послати Марселіну, Ермантьє намацав чималий вінок. Цікаво, що написали на стрічках? «Моему братові», «Моему незабутньому братові», «Максимові»? Ці вінки небіжчикові навряд чи сподобалися б, треба наказати, щоб їх прибрали. Нехай залишиться гола плита і на її полірованій поверхні відбиватимуться хмарки, що пропливають у небі.., Ермантьє намацав ногою всипану гравієм доріжку біля могили, ступив три кроки. Знайшов руками хрест. Лобре працював на славу. Хрест був витесаний з такого самого граніту, що і плита. Він був високий, з широкою поперечкою. Ермантьє відчув під пальцями літери й легко прочитав закінчення слова: «...мантьє». Гарний, без зайвих викрутасів шрифт. Пальці ковзнули нижче, знайшли дату: 1948. Він посунув руку трохи лівіше й, намацуючи літери та цифри, бурмотів собі під ніс: «Вісімнадцяте липня тисяча дев'ятсот сорок восьмого року». Ще лівіше: «Двадцять третє лютого тисяча дев'ятсот другого року».

Ні, тут він помилювся. Навіть пошкодував, що занедбав савоччитель Браїля, який таки допомагає розвивати чутливість пучок. Ермантьє терпляче заходився досліджувати напис далі, намагаючись прочитати літери під пальцями. Як можна переплутати цифри 2 і 3?.. І слово «лютий!» Максим народився у квітні. А Лобре вибив «лютий».

Ермантьє спалахнув од гніву. 23 лютого 1902 року! Це ж його власний день народження! Геть за всім треба стежити самому, досить недоглянути, і вони накоплять казна-чого! Але ж Крістіан знала дату народження Максима! І Юбер знав. У нього ж були Максимові документи. Просто вони дуже спішили. Ім обом геть памороки забило, тож і переплутали. А під час похорону, коли кругом було стільки людей, ні він, ні вона не помітили, що напис неправильний. Їх можна зрозуміти.

Треба поїхати до Лобре й замовити новий хрест. Біс із ними, з витратами! Бідолашний Максим!..

Ермантьє вертається до прізвища на хресті. Треба все як слід перевірити, а вже тоді викликати Лобре.

Чи Крістіан указала обое братових імен — Максим — Анрі? Ні, під пальцями в нього лише одне слово, і прочитати його досить важко. Воно не схоже ні на «Максим», ні на «Анрі».

Тобто як?!

Спершись коліном на плиту, Ермантьє знов і знов мацає обома руками напис. Потім випростовується й розгублено вити-

рає рукавом піт на чолі. Здається, він таки збожеволів. Хвилину він чекає, поки вгамується серце. До воріт кладовища повільно під'їжджає автомобіль. Це повернувся Клеман. Ермантьє рвучко, вправними рухами досвідченого зломщика ще раз обмацує плиту. Невимовний жах охоплює його. Нарешті він прочитав увесь напис:

РІШАР ЕРМАНТЬЄ

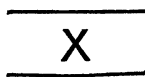
23 лютого 1902 — 18 липня 1948

Небіжчиком, якого благословив священник над відкритою домовиною, покropивши його освяченою водою, цим небіжчиком був він сам! Для кожного, хто відтоді зупиняється біля цієї могили, Рішара Ермантьє вже нема живого. З 18 липня 1948 року він спочиває вічним сном під оцією масивною гранітною плитою. Ермантьє інстинктивно відступив од могили на доріжку. Він ніби боявся, щоб його не заскочили біля цього хреста. Про Максима вже не думав. Він узагалі ні про що не думав. Його проймав жах. Смертельний жах. Тепер це був просто переляканий, загнаний у глухий кут безпорадний бідолаха.

Кроки завмерли поруч.

— Ось квіти,— мовив Клеман.

Ермантьє взяв квіти й поклав їх на гранітну плиту. Згорнувши руки, спробував зосередитись. Він не стра-

ждав. Він був до всього байдужий і докладав зусиль, щоб устояти на ногах. І водночас йому хотілося про-

стягтись, упасти крижем у затіненій кімнати й лежати нерухомо, як мрець. Власне, він і є мрець. Так написано на могильній плиті. Все готово, щоб прийняти його останки. Може, самого його вже й нема, залишилася тільки тінь, приречена пережити тіло. А втім, здається, м'язи в його тілі напружились, воно час від часу здригається, немов дерево під ударами сокири...

— Мосьє, вам пора додому,— сказав Клеман.— Сонце сьогодні небезпечно.

Ермантьє кивнув головою. Розмовляти він не міг. Треба було поберегти голос, зекономити повітря в легенях. По щоках котився піт. Одяг пекучим панцирем прилип до тіла. Ні, він не мертвий. Тоді, виходить, його прокляли?!

— Надійте капелюха, мосьє!

Клеман узяв з плити солом'яного капелюха й тицьнув його в руки Ермантьє. Соломка була шорстка й порипувала. Ермантьє обмацав капелюха й переконався: так, це реальність. Старий садівничий капелюх раптом набув величезного значення, як вірний друг, що існував реально. Ермантьє повагом надів

його і згадав про похоронний дзвін. Не буває подзвону без похорону. І на порожній могилі не викарбовують дату смерті. Та й квітів не кладуть. Отже, могила не порожня. У ній — Максим.

Ермантьє відчував полегкість, якої й самому було соромно. Поворушив язиком, розтулив губи.

— Їдьмо,— промовив нарешті.

У могилі Максим? Поховали Максима, а ім'я поставили його? Це неможливо. Меруді нізачо б не згодився... Чорт забирай! Виходить, викликали не Меруді, а когось іншого! Отже, Крістіан збрехала.

— Ідіть повільніше, не кваптеся так,— наказав Ермантьє.

Він спотикався об камінці і змушений був узятися за Клеманову руку. Боліла потилиця. На кладовищі стояла мертва тиша, яку порушувало тільки ледь чутне дзюрчання струмка та шум кипарисів. Думки працювали неначе уві сні: йому здавалося, ніби він складає з окремих уламків якусь чудернацьку мозаїку. Отже, викликали іншого лікаря, чужого. Хай так. І сказали йому, що помирає Рішар Ермантьє. Ніяких сумнівів це в лікаря не викликало, і він підписав свідоцтво про смерть. Гаразд. Що ж далі? Потім дістали потрібні документи — посвідчення, шлюбне свідоцтво, адже всі його папери зберігаються у вітальні на першому поверсі, разом із паперами Крістіан. І якийсь клерк зареєстрував факт його смерті. Ось і все. Скінчився великий Ермантьє! Кюре покрутився навколо домовини, побризкав святою водичкою: «Requiescat in pace». Хай спочиває в мирі... Ермантьє уявив собі, як усе село висловлювало вдові співчуття. Як у Ліоні на день зупинили заводи. Він чув, як у кабінетах, у конторах розриваються телефони: «Ермантьє помер! Я щойно довідався! Це багато чого міняє...» Про картель ніхто, певна річ, не згадував, але думали про нього всі. І Юбера, й Крістіан підкуплять, зроблять статистами... І всі його патенти, його лампочка — все зійде нанівець, усе піде з молотка...

— Ось машина, мосьє.

К бісу машину! Йому починає відкриватися вся їхня махінація. Юбер злякався. Бо мине ще кілька тижнів, і битву доведеться розпочати. Тоді вже не відступиш, не об'єднаєшся з розлюченими супротивниками. Тож Юбер вирішив, що краще відразу здатися, підкоритись картелю і мати гарантований прибуток. Як усе це просто! Крістіан теж попалася на гачок і виторгувала собі спокійне існування. Тим гірше для сліпця! Адже він однаково приречений... Ермантьє відкинувся на сидінні. Машину погойдувало, і його почало нудити. Чому його смерть так забарилася? Чому не забрала його туди, на кладовище, а дала йому час, щоб він бабрався в цьому болоті? З місяця в місяць він підписував і надсилав папери, гадаючи, що вершить важли-

ві справи. А хто знає, що то були за папери? Може, то він сам підписав своє зречення, погодився з ними, щось пообіцяв і тим завершив власний занепад? Чи існує ще фірма? Може, тепер вона всього-на-всього філія? Чи залишилося в нього бодай кілька су після всіх отих чеків, які він так довірливо підписував?

Кожне запитання сліпучим чорним сонцем вибухало у нього в голові. Він опустив шибку, але повітря здавалося якимсь масним і липким, воно було переповнене пахощами, життям.

Ермантьє сидів розбитий украй. Він почував себе зовсім мізерним, наче порожнім місцем. Його ж бо навіть уже нема серед живих. Тепер нічого не вдіеш. Написати листа? Перехоплять. Та й до кого писати? Що пояснювати? Чи не надрукували вони в газетах коротенький некролог з його фотографією? Хто завтра про нього згадає? Про Максима, може, побалакають хоч у барах та за лаштунками невеличких театрів. Але нікому й на думку не спаде, що сталося насправді. Всі знали, що Максим — хлопець непосидючий, людина божемна, здатна раптом надовго кудись зникнути. Та й про Максима теж невдовзі забудуть. Більш нема на що сподіватися...

— Ми приїхали мосьє.

Машина стояла. Клеман узяв його за руку, щоб допомогти вийти, і Ермантьє ледве не скрикнув. Адже він, Клеман, знає правду! Чому ж він мовчить? І Марселіна знає? Мовчить, бо вони — поплічники, їм заплатили. Вони мовчатимуть.

Ермантьє відчув під ногою цементовану доріжку.

— Нехай, я сам дійду.

Він рушив алеєю. Та чи це була справді алея? Чи не потрапив він знову до якогось лабіринту? Світ довкола нього нагадував струхлявілу, огидну декорацію. І звідусіль визирали невидимі істоти й тикали в нього пальцем. Хотілося йти швидше. Він був у такому стані, коли людина й з найміцнішими нервами попросить пощади. І Крістіан дозволила отак із нього знущатися! Приєдналась до цієї мерзеної гри! Пальці його наштотхнулися на шибки веранди. У розпачі Ермантьє не міг знайти дверей і змушений був мацати руками й ногою. На веранді хтось ходив.

— Це ви, Марселіно?

— Так, мосьє.

— Де пані Ермантьє?

— Вона...

Пауза. Він подумав, що дівчина зараз скаже: «Вона зайнята». Але Марселіна відповіла:

— Вона в себе. Зачекайте, я покличу.

— Ні, ні, не треба її турбувати.

Мляво, невпевнено ступаючи, він рушив далі, поплентав сходами нагору. На останньому східці сів, пожбурих позад себе в

коридор свого жалюгідного капелюха, що личив би пенсіонеро-ві. Машинально зняв окуляри і протер скельця. Тихий прохолодний будинок, здавалося, спав серед квітів. Дарма! Якщо Крістіан задрімала, він її розбудить. Настав час поговорити відверто, покінчити з цими нестерпними сумнівами. Ермантьє встав, сперся рукою на стіну. Що вона, Крістіан, вигадуватиме на своє виправдання? Як пояснюватиме напис на могилі? Він зупинився перед її дверима. Ні, жалістю всього пояснити не можна. З жалості на таку страшну брехню не пускаються. Він підстукав і, не чекаючи дозволу, штовхнув двері. Почувся придушений крик:

— Боже милій, Рішаре, звідки ви взялися? Вам погано?

«Я, мабуть, весь червоний і спливаю потом. Видовище досить неприємне»,— подумав Ермантьє. Ту ж мить щось ковзнуло по паркету. Він зрозумів, що Крістіан підсунула йому крісло. Але сідати він жестом відмовився.

— Я взявся з кладовища,— проказав він.— Випадково я торкнувся напису. І прочитав його.

— Прочитали?!

— Так.

— Бідолашний мій!

Він і сам був такий зворушений, що стояв і не міг вимовити задалегідь приготовлених слів. Тепер, віч-на-віч із Крістіан, у глибині душі він був згоден на все. На все, крім зради. Невже вона ще не зрозуміла, що якби зважилася зробити перший крок...

— Рішаре!

— Ні,— прошепотів він.— Ні, мовчіть, я знаю все, про що ви говоритимете. Лот'є наказав вам приховати від мене правду. Я ніколи вже не повинен був повертатися до Ліона. Виходить, я не здатний керувати заводом.

— Але...

— Облиште! Ви зі мною повелись, як із недолугим недоумком.

— Та ні, ви помиляєтесь, Рішаре! Найкращий цьому доказ — те, що ми залишили вас удома. Лот'є наполягав покласти вас у клініку.

— Хіба це означає...

— Ви знаєте не все. Прошу, вислухайте мене спокійно. Сядьте. Мені легше говорити, коли ви сидите.

— Гарзд.

— Лот'є боявся не тільки за ваше здоров'я. Він боявся й за нас...

— Що ви вигадуете?!

— Я не вигадую, Рішаре. Ви правильно здогадалися. Лот'є потерпав, щоб ви не стали небезпечним...

— Я?.. Небезпечним?!

— Вам зробили тяжку операцію. А ви, погодьтеся, завжди були схильні вважати, ніби вас хтось переслідує.

— І через це ви надумали перелицювати могилу?! — вигукнув Ермантьє.

— Ось бачите, бачите! Ви ще нічого не знаєте до ладу, а вже здіймаєте крик. Це правда, я завинила, бо...

— Передбачаючи події...

— Я благаю вас, Рішарє! Допоможіть мені. Це такий жах... те, що я маю сказати... Так, я обрала цей шлях — нехай люди думають, нібито ви мертвий. Після всього, що ви зробили, після того, ким ви були, я не захотіла, щоб люди знали правду...

— То це лише про людське око!

— Ой, ні... Скоріше, щоб зберегти гідність. Гадаєте, страждали тільки ви? — Вона всіякалась і сіла поруч. — Чому нам завжди бракувало сміливості поговорити відверто? Ми б уникли багатьох прикроців! Наша помилка в тому, що ми прагнули жити так, як жили доти. Лотьє мав би сказати вам, що ви...

— Приречений.

Голос Крістіан враз осікся.

— Не знаю, — мовила вона. — Це викликає в мене жах. Подумайте самі — хіба я винна, що хотіла утримувати вас тут, як людину, котрій потрібен догляд? Хіба ви в цьому домі почуваете себе нещасливим? Чи не був це найкращий вихід? Тут вам ніщо не загрожує. Юбер здатний вести ваші справи...

— Ні, не здатний, — кинув Ермантьє. — Але це деталь. Річ в іншому, Крістіан. Може так статися, що невдовзі я помру, чи збожеволю, чи накладу на себе руки — як вам завгодно... Але, можливо, я все ж таки виживу...

— Годі, Рішарє!

— Не бійтеся, — провадив далі Ермантьє. — Я цілком спокійний. Усе, що сталося, мене не вбило, тож прогнози Лотьє не справилися. Принаймні не справилися негайно. То що ж усетаки означає той напис на могилі, Крістіан? Нам треба зараз набратися мужності й поговорити. Той напис означає, Крістіан, що вам потрібна моя смерть. Ні, не фізична, а формальна, офіційно підтверджена смерть. І причина цьому — картель. — Він простяг руку, знайшов лікоть Крістіан і стиснув його. — Я правду кажу, чи не так? Юбер хотів капітулювати. Трапилася нагода, і він вирішив її не пропустити. Це йому спало на думку використатися смертю мого брата?

— Так.

— Мерзотник!

— Ви несправедливі. Чи можете ви поручитися, що нова лампочка принесе успіх? Ви певні, що тут немає жодного ризику?

— Ні, звичайно. Це діло ще треба спробувати. Та я маю шанси досягти успіху!

— Але ж не тепер, Рішаре... Подумайте, в яке становище ви нас ставите! Ви самі визнаєте, що ви — єдина людина, здатна забезпечити цій справі успіх. Однак... ви вже не той. Чи подбали ви про Юбера, про мене, про фірму? Якщо справа не вигорить, ми збанкрутуємо! Вам немає діла до чужих грошей! А картель ви хочете знищити через... через власний гонор!

— Ні,— відказав Ермантьє.— Тут ідеться не про гонор. Власне, не лише про гонор. Я хотів би завоювати вашу повагу, Крістіан. Коли я кажу — повагу, то лише тому, що не звачусь сказати... — Він ще міцніше стис її лікоть.— Я звик говорити більше про справи, ніж про почуття,— провадив він.— Звичайно, я не завжди був ідеальним супутником у житті. Але я б з радістю спробував щастя заради вас, Крістіан! Я б хотів, щоб вам кланялися ще нижче, щоб люди замовкали, коли ви проходите мимо, Крістіан! Адже влада жінці таки личить! Це єдине, що я міг би вам запропонувати, але ніхто, крім мене, вам не дав би цього! І не згадуйте більше про того бідолаху Юбера. Так, він робить що може. Але Юбер з породи боягузів, невпевнених дрібних заробітчан. Він усього-на-всього клерк... А я... Якби ви мені допомогли, Крістіан!..— Він ударив себе кулаком у груди.— Ви й не здогадуєтесь, скільки ще в мене снаги! Якби ви лише довірилися мені! Так, я ведмідь, але скільки ж у ведмедя сили! І скільки вірності! Я б нічого й не просив натомість, хіба трохи ласки, час від часу трохи уваги, привітного слова...

— Рішаре, заспокойтеся, прошу вас!

— Не заспокоюсь! Осоружні мені оті розважливі мудрагелі з їхніми дріб'язковими підрахунками! Одне тільки слово, Крістіан! Чи підписано угоду? Коли Юбер має її підписати?

— Я не знаю. За кілька днів... Він ще вагається...

— Вагається! Впізнаю Юбера. Всі свої сорок років він тільки те й робив, що вагався. Виходить, іще не пізно. Нехай я приречений, але краще вмерти на своєму посту! Дайте йому телеграму, Крістіан. І забороніть підписувати угоду. Я ще хаязїн, чуєте! Він підкориться. Треба будь-що домогтися, щоб він підкорився! Начхати на його мільйони! Якщо він і втратить свої гроші, це означатиме лише, що він не гідний був їх мати. Але якщо я виграю, він стане вдсятеро багатшим. Цього разу я ставлю на кін його гроші, але свою голову! Я забороняю йому вагатися!

Ермантьє відхопивсь, обійшов навколо крісла, в якому сиділа Крістіан, і нахилився над нею.

— Крістіан,— лагідно сказав він.— Лотьє помилився. Хоч би там що трапилось, я ніколи не стану для вас небезпечним. Навіть якби я геть збожеволів, вам би я зла ніколи не залодив.

Я на вас гніву не тримаю. Ви поселилися тут, щоб наглядати за мною. Ви ізолювали мене в тому крилі будинку й поводились зі мною, як із причинним. Та все це не має значення. Тільки дозвольте мені командувати звідси моєю останньою битвою! Для вас, Крістіан. Бо я б так хотів...— Він рвучко нахилився і притулювся щокою до її щоки.— Ох, як би все було просто, коли б ви мене любили!

Крістіан завмерла. А Ермантьє ніжно поклав їй на чоло й очі руку. І відчув, як під його долонею котяться її сльози.

— Ох, Крістіан, я й сподіватися не міг!.. — прошепотів він.

І надовго замовк, схилений над нею. Від такого несподіваного щастя він почував себе безпорадним.

Саме в цю хвилину Ермантьє почув запах. Спочатку він подумав, що йому здалося. Не повертаючи голови, спробував збагнути, звідки той запах лине. Може, це букет у вазі, в якій забули поміняти воду? Адже декотрі квіти, коли прив'януть, пахнуть локрицею.

Та ні, пахло не прив'ялими квітами.

Цієї миті Ермантьє вловив ледь чутний шерех і все зрозумів. Сумніву він уже не мав. Це був запах локричних пастилок.

Він поволі випростався, відвів руку від обличчя Крістіан. Ніхто не міг почувти, як лунко б'ється його серце.

— Дякую,— тихо мовив він.— Дякую вам, Крістіан... Я не забуду цього повік.

Голос у нього тремтів, але це було, певно, й краще. Ермантьє відійшов од крісла. Ступив крок, ще крок, ще, Тепер він стояв посеред кімнати.

— Куди ви? — запитала Крістіан.

— Піду відпочину. Треба трохи поспати.

Поспати! Ось тепер він не має права спати! Треба хитрувати, збити їх з пантелику. Ермантьє знайшов двері, на порозі примусив себе обернутись і всміхнутися. Він швидко рушив коридором. Тільки б побути на самоті. Не думати більше про всю цю ницість. Він зупинився, прислухався. Йому здалося, ніби хтось іде назирці. Та ні, на таке вони не зважаться. Поки що не зважаться.

Він ускочив до себе в кімнату, повернув у замку ключа, причинив вікно. Як довідатись, чи є хтось у кімнаті? Хвилинку він розмірковував, чи не пошукати в шафі, під столом, під ліжком. Потім згадав, що Клеман у цей час допомагає Марселіні готувати обід. Мабуть, він таки сам. У ванній кімнаті Ермантьє хлопнув в обличчя водою і, навіть не витершись, простягся на ліжку.

Отже, Юбер — її коханець. Він може до неї увійти коли

йому заманеться. І тепер він там, смочке свої пастилки, розважається комедією, яку грає його полюбовниця. Юбер усе бачив і все чув. І, мабуть, жестами їй підказував, що говорити. Однак Крістіан плакала. В цьому сумніву нема. А якщо Юбера там не було? То й що з того? Це означає лише, що вона вміє пускати сльозу так само легко, як і брехати. Коли вони почали готувати удар? Тоді, коли Крістіан залучили до фірми? Чи після того нещасливого випадку? Як це взнати? А він навіть ні про що не здогадувався! Він вважав її обачною, холодною егоїсткою. А з Юбером, бач...

Ермантьє кидався в ліжку. Кожна наступна думка кислотою пекла його серце. Він, Ермантьє, її чоловік, мало не став перед нею навколішки! А Юбер, заклавши руки в кишені, слухав, як він виливав душу, обіцяв їй золоті гори, домагався її ласки. Цей жалюгідний Юбер, якого він раніше, коли мав очі, пристукнув би, наче муху, тепер отак із нього збиткувався! Добре ж тебе пошили в дурні, сердего Ермантьє! Тебе, хто так пишався своєю силою, своїм успіхом! Хто вважав, що лише він сам знає справжню межу своїх можливостей! Хто нахвалявся, нібито всі його бояться!

Стара Бланш про все дізналася, через це її вигнали, через це вона й не хотіла до нього повертатися. І Клеман знав. І Марселіна. Як же вони, мабуть, глузували з нього! Навіть Максим...

Ні, тільки не це. Максим нічого не знав! Він ні про що не здогадувався. Ермантьє так і застиг, лежачи долілиць, звівши руки на підлогу. Постривай, не гарячкуй. Чи є підстави підозрювати Максима? Його сюди привели родинні почуття, адже йому розповіли, що зі старшим братом сталося велике нещастя і він перебуває у тяжкому стані. Про решту він і гадки не мав. А то неодмінно б їх викрив. Ні, тільки не Максим... Він вчасно помер. Йому пощастило померти вчасно.

Ермантьє звівся на лікті і рвонув комірць сорочки. У наглухо зачиненій кімнаті повітря було важке й задушливе.

— Як же мені погано! — зітхнув він.

І все-таки Ермантьє не полишала цікавість, хотілося збагнути, яке ж лихо його спіткало насправді, як далеко вони зайшли в своїй підступності. Адже Крістіан в усьому, безперечно, його обманувала. Ставши коханкою Юбера, вона чинила так, як той вимагав. І завод, і банківський рахунок — усе він прибрав до рук. Та цього йому виявилось мало. Вони перевезли його, Ермантьє, до маєтку, щоб остаточно усунути від справ. Мабуть, хотіли, щоб він схибнувся, тож день при дні втовкмачували йому всілякі дурниці, видаючи їх за поради й висновки Лотьє. А коли їм було вигідно, відбувалися недомовками, вдавали,

нібито співчувають... І нарешті — цей похорон! «А якби я вирішив повернутися до Ліона? — подумав він.— Цікаво, що б вони зробили?!»

Ермантьє так розхвилювався, що аж сів у ліжку й опустив голову на схрещені руки. Так, досить лише оголосити про свій від'їзд, і... Як вони спробують його затримати?.. Але й тоді, коли він, Ермантьє, сидітиме мовчки, їхній план однаково провалиться. Адже він залежить тепер від першої-ліпшої випадковості. Як тільки хтось запримітить сліпого в саду чи на кладовищі,— вся ця комбінація лясне. Вибухне скандал. Не зважати на це вони не можуть.

«Саме це й змусило Юбера повернутися»,— дійшов висновку Ермантьє.

Адже Юбер мав би бути тепер не тут. За логікою, він мав би бути в Ліоні. Чого ж він таємно повернувся сюди? І чи від'їжджав Юбер узагалі? Може, він тільки вдавав, що від'їздить? Так чи так — чому він переховується?

Не міняючи пози, Ермантьє застогнав. Нарешті він схопив її, ниточку істини. Але ця істина виявилася страшною! Напевне, на початку Крістіан і Юбер вирішили просто його ув'язнити. Однак смерть Максима перемінила їхні плани. Він, Ермантьє, формально мертвий, тож тепер їм треба скористатися з цього. Ніякого ризику. Досить викопати в парку звичайнісіньку яму... Суша дрібниця. Хто знає, може, всьому настане кінець ще сьогодні ввечері...

Ермантьє встає з ліжка й припалює сигарету. Що ж, головне тепер — не втратити гідності. Чого-чого, а цього вони від нього наостанку не дїждуться. Він іде до ванної, вмивається, зачісує волосся. Потім мацає стрілки годинника — пів на восьму. За кілька хвилин його покличуть вечеряти. Ермантьє відчиняє вікно — тепер це вже не має значення. Щурики над дахом зі свистом розтинають крилами повітря. Від нагрітої землі лунають пахощі сіна. Він не зненавидів Крістіан, принаймні поки що. Йому хотілося задушити Юбера. Але той з'явиться тільки для того, щоб завдати удару.

Ермантьє сперся на підвіконня. Нехай думають, що він хоче подихати свіжим повітрям. Клеман, мабуть, спостерігає із саду. Але водій не прочитає думок господаря. Ермантьє міркує про те, який спосіб вони оберуть. Юбер, безперечно, боїться крові. Крістіан, звісно, бажала б, щоб кінець настав якнайшвидше. Вона людина жорстока, але надто добре вихована, щоб жадати тривалих мук. Отже, отрута?

— Рішарє!

Це вона. Як і щовечора, кличе його знизу, від сходів.

— Зараз, іду! — гукає Ермантьє.

Він глибоко зітхає, поволі перегинає кімнату. Ніколи ніхто

не дізнається правди! Ось що найгірніше. Ермантьє виходить у коридор. Де Юбер? Як і раніше, ховається в кімнаті Крістіан? Або никає навшпиньки десь у будинку, як завжди, в чорному костюмі, ввічливий і коректний? Ермантьє простує до сходів. Під його ногами ледь чутно порипує паркет. Сьогодні на дворі дуже спекотно. Сходинка по сходинці він дістається вниз.

— До столу! — запрошує Крістіан. — Ви, певно, зголодніли?

Голос у неї лагідний, привітний. Справді, хіба ж вони не помирилися?.. Ермантьє сідає спиною до веранди.

— Марселіна приготувала на вечерю холодні страви, — каже Крістіан. — Я подумала, вам це сподобається? — Вона дзвонить. — Марселіно, можна подавати на стіл.

Юбер, поза всяким сумнівом, десь поруч. Клеман, мабуть, теж. Готові розпочати, потім забрати тіло. «Я втрачаю спокій, — ду-

XI

має Ермантьє. — Адже при Крістіан цього не станеться, вона не витримає. Але після кави, коли я лишусь сам, — тоді інша річ...»

— Покласти вам ще трохи салату? — питає Крістіан.

— Ні, дякую.

— Хіба ви не голодний?

— Ні.

Марселіна поміняла тарілки. Ермантьє чує, як Крістіан наливає йому в келих вина. Він поволі його випиває. Ніякого підозрілого присмаку. Марселіна подає нову страву.

— Риба під майонезом, — оголошує Крістіан.

— Мені зовсім трошки.

— А майонез покласти? Марселіна його зробила так, як ви любите, — якомога більше гірчиці.

Голос у неї звучить рівно, ніщо не виказує хвилювання. Хіба що надто демонстративно вона про нього піклується, підкреслює, як прихильно ставиться до свого чоловіка.

— Зовсім трошки, тільки покуштувати, — бурмотить Ермантьє.

Навіщо стільки гірчиці? Кінчиком ножа й виделки він перекидає рибу, крає її на дрібні шматочки. Йому здається, ніби на нього дивляться сотні очей. Якщо він відмовиться їсти, Юбер із Крістіан, та й решта зрозуміють, що він розгадав їхню гру, і не чекатимуть кінця вечері, вдарять одразу. Ніж і виделка Крістіан розмірено побрязкують по тарілці. Ермантьє принюхується до майонезу, кладе в рот шматочок риби. «Що буде, те й

буде! Певно, цей терпкуватий, пікантний присмак майонезу має замаскувати смерть...»

— А риба, здається, трохи з душком,— зауважує Крістіан,— У таку спеку дуже важко дістати зовсім свіжу.

Вона починає розводитись про сина риботорговця Одро. Звідки раптом у неї таке нестримне бажання розмовляти? Від чого вона намагається відвернути його увагу? Що в майонезі? Миш'як? Чи снодійне, яке відбере в нього сили опиратися? Крістіан не пошкодувала майонезу — в Ермантьє таке враження, ніби риба просто-таки плаває в соусі. Аж язика пече. Скільки отрути він уже ковтнув?.. Ермантьє кладе виделку.

— Справді, щось у мене сьогодні немає апетиту.

Він сам віддався їм до рук. Жодного шансу вижити тепер в нього не залишилося. Добре поміркувавши, Ермантьє дійшов висновку, що марно сподіватися на ласку з боку Крістіан. Це вона керувала грою з самого початку. Саме вона примусила Юбера діяти. У пам'яті спливає багато чого такого, що підсилює цю його впевненість.

— Марселіно, несіть, будь ласка, фрукти.

— Даруйте, але з мене, здається, досить.

— Трохи компоту вам не завадить.

Турботливу дружину краще й не зіграєш! Ермантьє бгає у руках серветку.

— Ні, досить.

— Ви часом не захворіли?

Тон у неї справді стривожений. Мабуть, у цю хвилину вона пильно вдивляється в нього, намагаючись помітити на його обличчі перші ознаки отруєння. Може, й решта поволі підступають до столу... Проте він почуває себе прекрасно. Чи не вигадав він усю цю мару, цей кошмар? Ермантьє підводиться.

— Я вип'ю каву на веранді.

Важко ступаючи, він рушає до дверей. Крістіан іде за ним услід. «Зараз це станеться,— думає він.— Навіщо їм зволікати?» Ермантьє пригадує, що він на голову вищий за Клемана і Юбера. Напасти спереду вони не зважаться. Проте всі його припущення неслухні. Боятися треба лише отрути, до того ж такої, яка подіє дуже швидко і не дасть йому часу поміркувати, зрозуміти, що й до чого. Отже, в майонезі нічого не було. А ось у каві...

— Хіба ви не полегите в шезлонгу? — питає Крістіан.

Цього разу голос у неї тремтить. Щоправда, ледь чутно, колись він би цього не помітив.

— Ні, я хвилинку посиджу. Бо дуже спати хочеться. До завтра оговтаюсь.

Ермантьє підтягнув стільця до плетеного столика. Крістіан наливає каву, вкидає цукор, і Ермантьє чує, як вона розколюче

його срібною ложечкою. І знов у нього зринає думка: «А що коли все це — лише плід моєї уяви?» І відразу ж відкидає цей сумнів. Якщо він сумнівається, йому кінець. Він не повинен вагатися. Він певен, що Юбер десь у домі, й розуміє, що означає його присутність.

— Марселіна приготувала надто міцну каву,— каже Крістіан.— Покласти вам ще одну грудочку цукру?

— Не треба.

Крістіан легенько дме на свою каву. О, здається, вже п'є. Принаймні раз у раз ставить чашечку на блюдце. Мабуть, хоче ввести його в оману. Щоб виграти час, Ермантьє закурює сигарету. Кава стоїть на столику, і він має її випити, бо нема жодної причини відмовитися. Якщо він скаже, що кава гіркувата, й не вип'є її, вб'ють у коридорі на другому поверсі або в його кімнаті. Юбер, безперечно, все передбачив. Ермантьє бере чашку, підносить її до рота. Ложечка в Крістіан уже не бряжчить. Кава розливає тонкий аромат. Ермантьє вмочує губи, вдає, ніби кілька разів ковтає. Аж соромно отак відчайдушно боронити своє життя. Воно йому вже обридло. Але ж він ще не зовсім утратив смак до боротьби...

Ермантьє простягає руку, щоб поставити чашечку, натикається нею на край столика, і тоненька порцеляна розбивається на друзки, а рідина обливає пальці.

— Бідолашний мій друже,— зітхає Крістіан. Вона ледве приховує невдоволення й досаду.

— Вибачте,— покірно просить він.

— Марселіно, приборіть, будь ласка. Витріть стіл і принесіть ще одну чашечку!

— Не варто,— бурмотить Ермантьє.— Я краще піду спати. На добраніч, Крістіан.

Найважче вийти так, щоб не прискорювати ходи, як ходить виснажена людина. Це йому вдається блискуче. А от біля сходів доводиться зупинитись. Це випробування йому вже над силу. Ермантьє береться однією рукою за стіну, а другою схопившись за поручні, й повільно піднімається вгору, прислухаючись до тиші в будинку. За ним ніхто не йде. Але небезпека може чатувати попереду — дуло пістолета або наставлений тесак... Якщо так триватиме й далі, він не витримає. Нарешті Ермантьє нагорі. Ніхто поки що на нього не кинувся. Він живе, мов личинка, яку щомиті хтось може розчавити ногою. Ермантьє рушає коридором — кремезний, могутній, переможений.

Та ось він уже ввійшов до своєї кімнати, замкнув на ключ двері, повернув голову праворуч, потім ліворуч, намагаючись із ледь чутного коливання повітря здогадатися, звідки підкрадається ворог. Помацав вимикач. Світло вимкнене. Перетнув кімнату, помацав лампочку на нічному столику. Холодна. Вихо-

дить, нікого нема. Ні Юбер, ні Клеман не наважилися б напасати на нього в темряві. Але чи темно тепер? Він торкнувся стрілок. Годинник показував дев'яту. Отже, сонце стоїть на вечірньому пружі, і цього червонястого світла цілком досить для того, щоб... Ні, коли вже сьогодні нічого не сталося, значить, вони вирішили це відкласти... Мабуть, сподівалися на каву, а тепер усі четверо сидять і обмірковують новий план на завтра.

Ермантьє голосно позіхнув і впав на ліжко так важко, що пружини ще довго гули. Якщо хтось підслуховує, бо все може бути... Та годі йому остерігатись! Залишається одне — чекати. Головне — не заснути. Ермантьє відпружився, підклав руки під голову. Думати ні про що більше не хотілось, він уже й так настраждався...

Насувалася ніч. Його чола торкнулася прохолода. Отже, сутінки густішають, порятунок близько. Опівночі вони полягають спати. Вони, певно, теж украй зморені. Чи місячна сьогодні ніч? Мабуть, ні. Ермантьє спробував відтворити в пам'яті останні дні, але збився і облишив цей намір. Він пригадував тільки, що в день їхнього приїзду місяць був уповні. Виходить, сьогодні ніч безмісячна. Вдалині пролунав дзвін. Той самий дзвін на сільській церкві, який бемкав, коли ховали Максима... Ермантьє перевернувся на бік, підібгав коліна до грудей. Той самий новий, гострий біль. Тепер Ермантьє не мав сумніву: Максим знав про все, що вони готували. Про це свідчать і слова, які він вигукнув того ранку, коли відчув, що на нього впала підозра в махінаціях з чеками: «Це я шахрай?! Якби ти знав те, що знаю я!..» Він ледве в усьому не признався, це ж ясно. Ох, Максим! Максим співучасник! Йому заплатили, щоб і він грав брудну комедію! «Виявляється я був тираном? — подумав Ермантьє.— Виявляється, я заважав їм усім жити...»

Він силкувався дихати повільно, щоб не розбурхати біль, який уже потроху вщухав. Знов бемкнув дзвін. Ермантьє поринув у півзабуття, вловлюючи водночас усі нічні звуки: десь гавкав собака, десь далеко пугукнув пугач, глухо й жалібно рокотало море...

І раптом його, як бувало після тривалих напружених пошуків, осяяла думка. «Настав час діяти!» — Ермантьє звівся на ноги, навшпиньки перетнув кімнату, широко відчинив вікно. Там, зовсім поруч, досить лише простягти руку, — життя, бурхливе розмаїте життя! Він виліз на підвіконня, спустив ноги. Під вікном грядка, земля там м'яка. Ермантьє стрибнув. Тіло важко, глухо вдарилося об землю, й удар віддався аж у серці. Оглушений, він загріб зсудомленими пальцями мокру землю. Коліна боліли. Ермантьє дослухався. Будинок спав. Перед ним був сад — тихий, напоений нічними пахощами, знайомий. Він

ував, витер хусточкою руки. Окуляри загубилися, тож вигляд він мав, певно, страшний — штани забрюхані землею, обличчя без очей. Але тим легше буде людям упізнати його. Перший же, хто йому стрінеться, зрозуміє... Ермантьє відійшов од стіни й рушив навпростець у бік алеї — пригнувшись, чекаючи, що ось-ось пролунає постріл. Він відчував націлену на нього зброю і водночас був певен, що до ранку його втечі не помітять, отож поспішав скоріше дістатися до воріт. Мов потопаючий, він ухопився за штахетини, підвів до неба понівечене обличчя і кілька разів глибоко втягнув повітря. Серце шалено калатало. Ермантьє витяг один із залізних гаків, натис на стулку, відчув, як вона подалася на завісах, і протиснувся в отвір. Потім вийшов на дорогу. Він був за воротами. Він був на волі. Ермантьє повернув ліворуч і почав лічити кроки. Налічив п'ятдесят. Якщо він не помилився, тут мала проходити дорога в село. Він зійшов на узбіччя й одразу ж натрапив на насип — напрямок, отже, був правильний. Тримаючись насипу, Ермантьє ступив ще кілька кроків і відчув, що дорога завертає. Тоді він знову вийшов на середину, щоб не впасти. До села недалеко, не більше, ніж кілометр. Головне — не збитися з дороги. Діставшись у село, він постукає до Меруді, і той відвезе його до Ла-Рошелі. А якщо не знайде будинок Меруді, постукає в перші-ліпші двері. Ермантьє там знають усі, й усі стануть на його бік. Пантофлі на каучуковій підшві ступали нечутно чи майже нечутно. Довкола було тихо, аж надто тихо. Лише шурхотів гравій, коли Ермантьє сховався на узбіччя. Тоді він одразу ж брав ближче до середини дороги. У небі, мабуть, миготять міріади зірок, а дорога стелиться, гладенька й лискуча, мов тиха вода. Праворуч що три секунди спалахує, мабуть, червоне світло — як у Балені. Чудова ніч для втечі! Хотілося бігти, і не лише від страху. Щоправда, ніякого страху Ермантьє й не відчував. Але він повертається до життя. Хай навіть їм пощастить його схопити, він краще помре тут, якомога далі від їхніх ретельно розмішаних пасток. Але вони його не доженуть, тепер село зовсім близько. Мабуть, уже видно будиночки на околиці: кав'ярню Пабуа з лавровими деревцями в діжках обабіч дороги, кузню Паюно, насінневу крамницю братів Люкас, де у вітрині завжди лежить, згорнувшись клубочком, сірий кіт. Ермантьє наддав ходи. Він уявляв краєвид так виразно, так чітко, що навіть не завдавав собі клопоту простягти вперед руку. Ще дві-три хвилини, і він буде на місці, відчує під ногами старовинну бруківку на центральній вулиці села. Коли Меруді його побачить, то, певно, вжахнеться. Треба буде озватися до нього знадвору, пояснити, що це не привид шукає притулку, а чоловік, якого поховали живцем. Не варто лякати людей...

Ермантьє ішов уже добрих п'ять хвилин, приножуючись до

повітря. Звичайно запахи кузні чути здалеку, а вночі її охороняють два-три собаки — з переляку вони ховаються до будки й гавкають, як скажені. Коли він вийшов? Цього Ермантьє не знав. Здається, давненько вже, але ж просувається він не дуже швидко. Вперед! Іще одне зусилля! Раптом він помітив, що ступає, випроставши перед собою руки. Тоді він сховав руки до кишень, намагаючись самому собі довести, що не боїться нічого, а особливо заблукати. Ні, з дороги він не зіб'ється, адже вона веде прямісінько до села й не має жодного повороту. Тож нічого занепадати духом, треба простувати вперед. Так, але коли йдеш уже не менше, ніж півгодини? Невже на кілометр шляху потрібно стільки часу, навіть коли йдеш непевно, вихляючи від узбіччя до узбіччя? Ермантьє нахилився й помацав землю під ногами, хоч і так знав, що там буде нагрітий за день асфальт. Трохи занепокоєний, він побрів далі. В нього було таке враження, ніби попереду стоїть пустою село, а вдалині розкинулися луки. Помалу, майже всупереч власній волі, він знову випростав уперед руки, хода його стала невпевненою. Він боявся наштотхнутися на щось таке, що буде вже не селом, яке він шукає... Невдовзі Ермантьє мусив визнати, що ніякого села тут нема і, мабуть, ніколи й не було. Але ж він ішов дорогою, яка мала вести до села. Дорога зробилася спільницею Крістіан. Ось чому вони випустили його за ворота. Вони знали, яка ця дорога підступна, й поклялися на неї.

«Візьми себе в руки! — наказав собі Ермантьє. — Ти повинен уникати таких думок. Ця дорога ні в чому не винна й добре тобі відома. З кожним кроком ти віддаляєшся від них, отже, наближаєшся до порятунку».

Ермантьє твердо вирішив іти скільки стане сили. Протриматися він міг ще кілька годин. Аж раптом він почув, що попереду хтось іде. Ермантьє зупинився. Незнайомець насвистував. Його підбори постукували по асфальту. Мабуть, дачник або якийсь селянин шукає худобу, що забрела в болото. Та ось перехожий перестав насвистувати і далі крокував мовчки.

— Вибачте, де я? — запитав Ермантьє,

У відповідь — жодного звуку.

— Я заблукав, — заходився пояснювати Ермантьє. — Я переніс операцію і... дуже погано бачу...

Черевики затупотіли частіше. Вони віддалялися. Віддаляли-ся все швидше й швидше!

— Благаю вас! — закричав Ермантьє. — Скажіть, де я?

Він спробував побігти слідом за перехожим, але той повернув назад і кинувся навтьоки. Його тупіт ще довго відлунював на дорозі, наганяючи на Ермантьє жах. Невже він став страшнішим за ураженого проказою? Чимось схожим на смердючу

тварину, чий вигляд примушує людей сахатися й тікати? А може, той чоловік упізнав його й вирішив, що це мрець із могили? Виходить, то був хтось місцевий із сусіднього села. З якого села? Де воно сховалося, те село, куди весь час тікає від нього цієї тривожної ночі? Що буде, як цей чоловік закричить на гвалт? Але треба йти вперед і тільки вперед. Треба будь-що знайти людей. Скоро займеться на день, і за ним, певно, вишлють погоню.

Ермантьє рушив далі. Дорога так само гладенько стелилася йому під ноги. О, здається, починається підйом? Чи це він підупав на силі? А коли він стомлюється, голова підносить йому всілякі сюрпризи. Ось тепер, у цю хвилину, хіба він не чує нюхом глици? Легенький запах, але ж це запах соснового лісу! Максим запевняв, нібито у велику спеку земля пахне живицею. Максим прагнув розвіяти його сумніви. І тепер — та сама галюцинація. Чим далі Ермантьє йшов, тим сильнішим ставало враження, наче він заглиблюється в якийсь задушливий підлісок, і всюди, всюди панує сосновий дух...

Він повернув ліворуч — і нога зависла в повітрі. Може, там урвище? Взяв праворуч — знову схил. Куди йти? Міцний дух нагрітих на сонці сосон, що спливають живицею, затоплював усе довкола. Йому стало млосно. Отже, вони сказали правду, коли повідомили йому присуд Лотьє... Ризикуючи вдаритися об щось чи власти, він кинувся бігти і раптом правим плечем з розгону зачепився за якийсь предмет край дороги. Ермантьє впав і нерухомо застиг, чекаючи, що його хтось доб'є. Але навкруги стояла мертва тиша. Ніхто на нього не нападав. Легенький вітерець, неначе пустуючи, шелестів десь у верхівках дерев. Ермантьє обережно простяг руку, намацав щось тверде, залізне. Потім звівся на ноги. З розсіченого підборіддя юшила кров.

— Я Рішар Ермантьє! — закричав він.

Хто йому відповідь? Поруч не було нікого, анікогісінько. Він заходився обмацувати холодний циліндричний предмет, схожий на стовбур дерева. Руки ковзнули вище, й Ермантьє зрозумів: це якийсь стовп. Може, дороговказ? Ні, бо вроти не табличка, а куля. Куля завбільшки з людську голову. Але там, де на обличчі мали б бути вуста, його пальці намацали щось зовсім інше. Це був висячий замок! Атож, висячий замок, заборона говорити! Вони все передбачили. Безгучний сміх вихопився з його грудей. В голові запаморочилось. Він витер рукавом чоло, відчув, що ось-ось знепритомніє, і прихилився до прохолодної колони. Вона виявилась багато товщою, ніж звичайний стовп. Певно, це була опора якоїсь гойдалки, що їх Ермантьє не раз бачив колись у громадських парках. Може, це таки гойдалка? А ця дорога — насправді не дорога? Межу якого світу

позначає ця фальшива колона? Обличчя пекло від болю, права шокана зацімвала, та Ермантьє ще мав силу йти далі. Тримаючись за залізну опору, він запитав себе, чи не втратив напрямку, чи в той бік вирушає. Але «того боку» тепер узагалі не існувало. Головне — просто йти, до самої смерті. Він випустив з рук опору. Сосновий запах зник чи Ермантьє його просто не відчував — у роті було повно крові.

Стало прохолодно. Це була найглибша, найглухіша година ночі. Дорога спускалася вниз, і прохолода посилювалась. Раптом Ермантьє чхнув, і цей звук віддався луною, наче в глибокому погребі. Ермантьє прокашлявся, й одразу довкола почувся десять, двадцять хрипких голосів, і їхнє таємниче покашлювання ще довго не змовкало.

— Хто тут? — заволав Ермантьє.

У ту ж мить це запитання повторилося, мов у підземеллі, луною, і в ньому вчулися погрозливі ноти.

«Мабуть, я дуже забився»,— подумав Ермантьє. Тамуючи подих, він побрів назустріч тим голосам у вологій, щільній тиші темного коридора. Та згодом не витримав, гучно хапнув повітря, і тиша враз озвалася десятками голосів. Невидимий почет важко зітхав, крехтав, хекав біля нього. Підземний лабіринт наповнили якісь стражденні істоти, що мовчки волочили ноги, надривались на чорній дорозі. Ермантьє наткнувся плечем на якусь стіну край дороги. На дотик вона була неначе масна, і з неї щось сочилось. Здавалося, цій стіні не буде кінця-краю. І раптом вона урвалася. Гамір натовпу, що доти супроводжував Ермантьє, ущух. Він знову залишився сам. Яке випробування чекає на нього далі? Він помацав землю. Дорога була така сама гладенька, тільки трохи волога від легкого туману. Доки вона тягтиметься під його ногами, доти він уперто, всупереч усьому, сподіватиметься. Бо дорога завжди кудись приводить, навіть коли здається плутоною. А ця дорога була справна; гладенька, наче шкіра, вона вгиналася під ногами. Та, виходить, уздовж неї нема осель, не живуть люди? Чи, як тільки він підходить ближче, всі кидаються врозтіч? Ні, просто люди, напевно, сплять. Те, що він чув і відчував,— усього-на-всього сновидіння людей, які цієї хвилини сплять у своїх просторих ліжках на невеличких фермах, розкиданих тут і там у болотистій місцевості. Скоро він дістанеться до селища обабіч дороги й торкнеться рукою чиїхось дверей чи вікна... Ермантьє простував уздовж насипу, і думки його потроху починали мерхнути. Він ступав, мов загнаний звір, і спав не зупиняючись. Може, він спить так уже давно? Він сам винен, що пропустив село. І взагалі, він сам у всьому винен. І тепер його за це безжалюно покарано. Вони вигадали для нього знаряддя тортур — оцю дорогу. З її поворотами, стінами, мабуть, і з дзеркалами обабіч,

з усілякими пастками. Дорогу, що веде колом! Дорогу, що не має кінця! Аж раптом Ермантьє почув звук, що вмить вивів його з заціпеніння. Ніби котяче нявчання. Сумніву не було. Потім кішка занявчала ще раз, зовсім поруч. Кішка! Стіна. Сад. Будинок. Він прийшов. Нарешті!..

Ермантьє простяг руку й неквапно пішов далі. Пальці намацали стіну, справжню стіну. Залишалось тільки посуватися вздовж неї, і Ермантьє нетерпляче надавав ходи. Ось і ріг. Але його руки намацали ще щось... Грати! Страшна підозра сяйнула в голові. Він повернувся туди, звідки щойно прийшов. Та кішка, яка нявкала, щоб привернути його увагу, була Ріта! Який же він був йолоп, коли боявся отрути! Це ж треба було забрати собі в голову, нібито своєю втечею він розірве замкнене коло!.. Ермантьє застогнав. Стільки зусиль, і все марно. Марно? А хто знає! Адже він може ще дістатися до берега, підійти до води. Він може в ці останні хвилини ночі ще відчутти себе вільним!.. Ермантьє перейшов дорогу, пошукав пологий схил, де було б легше спускатися. Але замість трави, замість вологої від роси зелені його руки натрапили на високий частокіл залізного пруття. І з цього боку були ґрати... Тепер Ермантьє вже не розумів, де він,—назовні чи всередині, вільний чи ув'язнений. Він нагадував пацюка, який обнюхує пастку, ще не усвідомлюючи, що вона за ним зачинилась. Ермантьє проминув ґрати, ще не знаючи, куди йти. Ґрати закінчились, і знов почалася стіна, а за нею — ще одні ґрати. Стіна. Ґрати. Стіна. Ґрати. Як у в'язниці. Він застогнав і кинувся бігти.

Різко пролунав автомобільний клаксон. Виснули шини. Брязнули дверцята.

Ермантьє лежав на землі долілиць, безмовний, напівпритомний. Його взяли на руки, він спробував пручатися. Ні, тільки не в «б'юїк»! Тільки не туди! Його поклали на сидіння. Чулися голоси, але так далеко, що він нічого не міг зрозуміти. Потім автомобіль рушив. Ермантьє вже був згоден на все. «Хай везуть, хай везуть якомога далі!» — промайнуло в нього. Він не мав уявлення, що сподіялось, не знав, чи помре, знав тільки одне: в ту хвилину, коли, як йому здавалося, вже все пропало, сталося диво. Пастка відчинилася.

Він підніс руку до підборіддя, з якого ще точилася кров. Потім поринув у півзабуття. Але тіло його відчувало, як погойдувався й трясся автомобіль, і кожен м'яз, кожна кісточка в Ермантьє раділи з цього. Коли машина зупинилася, він міцно спав.

Ермантьє мовчки одягався, притримуючи стільця, на якому висів одяг,— стілець був трохи клишоногий і

ковдру. Якщо почнеться обхід, подумають, що він спить. Але обхід буває рідко. Сусід праворуч жалісно бубонів щось хрипкою скоромовкою, вовтузився в ліжку і час від часу кулаком чи ліктем зачіпав тоненьку перегородку. Зліва долинали тихе бурмотіння — другий сусід цілісіньку ніч проказував молитви. Годинник видзвонював кожні чверть години. Спершу чулося глухе зітхання, механізм оживав, дзижчали якісь колищатка, й нарешті лунав на диво чистий і величний удар, в якому було щось ніжне й утішне. Причаївшись під ковдрою, Ермантьє лічив чверті години. Стегно боліло від уколів, хотілося почухатись, але ворухитися не варто. Він сам був зацікавлений у тому, щоб відпочити якомога краще, тож намагався відпружитись, ні про що не думати, прогнати будь-яку тривогу. О першій годині ночі він вирушить. Не спати вночі він уже звик. Тепер Ермантьє навчився терпіти й ждати...

Він зачекав, поки на поверхні тиші розійдуться ледь чутні брижі від удару годинника. Тоді поволі випростався, відкинув ковдру, звівся на ноги. Кожен його крок по лінолеумі видавав звук, з яким відклеюють папірця. Обережно, міліметр за міліметром прочинив двері, прислухався. У коридорі, безперечно, світить нічник. Та кому спаде на думку визирати глибої ночі в цей коридор! Ермантьє вийшов. Якби тут хтось був, його неодмінно помітили б. Але ніхто його не гукнув. Він вдало вибрав хвилину. А от позавчора припустився помилки й вирушив зарано. Звичайно, зарано. Тож і потрапив вовкові в зуби. Але цього разу доля йому таки всміхнеться, він це передчуває! Голіруч його не візьмеш!

У кінці коридора були сходи. Досі Ермантьє пробирався без труднощів. Килим на прогумованій основі поглинав усі звуки. Що ж до сходів, то вони вочевидь вели до вестибюля. Внизу буде видно. Ермантьє навіть уявлення не мав, на якому він поверсі — на третьому, на четвертому? Та й звідки йому про це знати! Взявшись за поручень, він вирішив триматися його, поки опиниться на першому поверсі, а там по запаху знайде кухню. Адже центрального входу краще уникати, Треба дістатися до підсобних приміщень, а там він уже якось дасть собі раду — намацає вікно або двері чорного ходу. Десь у будинку запрацював ліфт — Ермантьє почув, як у шахті рухається кабіна. Вона підіймалася вгору й зупинилася поверхом нижче. Хтось обережно причинив залізні двері, брязнув замок. Зрозуміти, в який бік подалася людина, що вийшла з ліфта, було важко —

прогумований килим поглинав не лише його власні кроки. Він пришвидшив ходу, і раптом поручень урвався. Сходи закінчилися. Він — у вестибюлі. Тут, мабуть, стоїть скляна кабіна вахтера. Зараз його хтось гукне. Ні, тихо. Навкруги — ні звуку, наче пуста. Намагаючись зорієнтуватися, Ермантьє рушив уперед. Може, під сходами пощастить знайти вихід...

Чиясь рука торкнула його за плече. Це сталося так раптово, так несподівано, що Ермантьє аж поточився з переляку.

— Ансога voi! — пробурмотів чийсь голос.— *Siete incorrignibile! Via, venite!*¹

Його схопили! Він почував себе надто кволим і нещасним, щоб опиратися. Навіщо відбиватись, як він робив це позавчора вночі? Жінка покличе на допомогу. І знов його скрутять, кудись потягнуть, замкнуть, доведуть уколами до оціпеніння...

— Пустіть мене! — благав він.

Але французької вона не розуміла. Вона знову заговорила своєю швидкою говіркою, тепер трохи голосніше, розкочуючи «р», як маленькі камінчики:

— *Ricoricatevi. Non siete cattivo!*²

Вона підштовхнула його вперед, прочинила двері ліфта, і вони опинилися в кабіні.

— Я не хворий,— пояснював він, голосно, старанно вимовляючи кожне слово, неначе жінка була глухувата.— Я не хворий! Мені конче треба вийти звідси!

Ліфт рушив і зупинився на другому поверсі.

— *Andate fuori!*³

— Таж кажу вам, я мушу вийти звідси. Ви не маєте права затримувати мене проти моєї волі!

Вона взяла його за руку, і він підкорився. Але, простуючи коридором, безнадійно повторював:

— Я — Рішар Ермантьє... Ермантьє... Електричні лампочки Рішара Ермантьє...

Вслід за ним вона увійшла до кімнати й замкнула двері на ключ.

— *Spogliatevi!*⁴

— Що ви кажете?

— *Spogliatevi.*

Ермантьє не розумів, чого від нього хочуть, і жінка заходилася стягати з нього куртку. Він покійно завершив справу сам. За перегородкою так само скімлив сусід. Другий без угаву шепотів молитву,

¹ Знову ви! Ви невиправні! Ну, йдіть сюди. (Італ.)

² Треба спати. Ви ж непоганий чоловік! (Італ.)

³ Виходьте! (Італ.)

⁴ Роздягайтеся! (Італ.)

— Vi manderò il medico di servizio ¹.

Він зрозумів тільки слово «лікар». Безперечно, зараз вона натисне кнопку й викличе лікаря. Тим краще. Може, хоч той погодиться його вислухати. Ермантьє ліг у ліжку і, зіпершись на лікоть, заходився крутити головою, прислухаючись, в який бік іде по кімнаті медсестра.

— Самі подивіться,— казав він.— Бачите, я зовсім спокійний. Запевняю вас, уколи мені не потрібні. Мені треба лише зателефонувати... Зателефонувати...

— Telefonate? ²

Вона здогадалася, що він хоче, і, засміявшись, поклала йому на чоло руку.

— Ні, ні! — заволав Ермантьє.— Я не божевільний, повірте! Я знаю, тут мене всі вважають божевільним. Але ж — о господи! — невже в цій лікарні нема нікого, хто б мене вислухав і зрозумів?!

— Non parlate piu. Riposatevi! ³

Ермантьє простягся на ліжку, шкодуючи, що виказав своє нетерпіння. Тепер вона розповість лікареві, що в нього була нервова криза чи щось таке. І йому знову робитимуть ін'єкції бозна-яких наркотичних препаратів, щоб він лежав тихо. Як же втовмачити їм у голови, що він не може гайнувати жодної хвилини?

Двері знов тихенько прочинилися.

— Via, che cosa c'è? ⁴

Це був лікар. Як і решта персоналу, він мав співучий голос і, здавалося, говорив щось приємне. Сестра у відповідь йому щось заторохкотіла, і лікар торкнувся руки Ермантьє.

— Я не хворий! — запротестував Ермантьє. Він люто цідив слова: — Я не хворий! Я вимагаю, щоб мене вислухали!

— Avete già parlato a l'interprete ⁵.

— Ох, та що той перекладач! Він же розуміє французьку не краще за вас! До того ж він переконаний, що це в мене марення...

— Bisogna dormire. Domani, quando sarete piu quieto tornerò ⁶.— Лікар трохи подумав і нарешті додав по-французькому:— Завтра.

Вийшло смішно.

¹ Я пришлю до вас чергового лікаря. (Італ.)

² Подзвонити? (Італ.)

³ Не треба більше розмовляти. Відпочивайте! (Італ.)

⁴ Ну, що тут трапилось? (Італ.)

⁵ Ви вже розмовляли з перекладачем (італ.).

⁶ Треба спати. Завтра, коли ви заспокоїтесь, я знову прийду (італ.).

— Я благаю вас, лікарю! — вигукує Ермантьє.— Завтра буде пізно. Вони можуть мене знайти. Ви ж не хочете, щоб мене вбили! Якщо вони мене заберуть, мені кінець... Кінець!.. Мої листи відіслали? — Він сіпнув лікаря за руку.— Питаю, листи відіслали?

— Si, si... le sie lettere sono partite! ¹

— А втім, вони, мабуть, не встигнуть,— зітхає Ермантьє...— Ви не знаєте, що то за люди. Вони здатні на все! Треба, щоб ви тримали мене у своїй лікарні аж до закінчення слідства.— Він заговорив стримано, розважливо, намагаючись повернути до своїх слів увагу лікаря.— Треба, щоб ваша поліція... Розумієте, по-лі-ція... зв'язалася з французькою. І негайно все перевірити, викликати свідків, моїх знайомих із Ліона... Вони мене впізнають. І засвідчать, що мене оголосили мертвим.

— Si, perfettamente! ²

Ермантьє зрозумів, що лікар відповідає просто так, для годиться, навіть не дослухаючись. Сестра поралася на столі, і в її руках щось дзенькнуло. Ермантьє відчув запах ефіру й здогадався: зараз йому зроблять ін'єкцію транквілізатора.

— Зачекайте, зачекайте! Я говоритиму повільніше. Ви ж бачите, я не гарячкую. Я собі міркуюю... Як ви... Як решта людей. Будинок, де мене тримали, існує насправді. Я його не вигдав.

Лікар і сестра стояли обабіч ліжка й мовчки дивилися на нього. Мабуть, їх таки вразила щирість, що бриніла в його голосі.

— Будинок стоїть десь на березі моря,— провадив Ермантьє.— Люди в автомобілі, які мене підібрали, можуть вам показати, де саме я лежав. Перед тим, як упасти, я йшов з години, не більше, тож міг подолати не багато, кілометрів з чотири. Чуєте, чотири...— Він загнув великого пальця, розчепірів решту чотири й помахав рукою.

— Я йшов через основний ліс. На узліссі має стояти бензостанція. Далі, мені здається, дорога спускається вниз і проходить крізь тунель. А потім починаються вілли з ґратчастими огорожами.

Лікар шепнув щось сестрі.

— Можу вказати й інші подробиці: той будинок стоїть недалеко від села. Бо я чув церковні дзвони. Треба переглянути церковні книги, акти в мерії. А на кладовищі — могила з написом «Рішар Ермантьє, тисяча дев'ятсот другий — тисяча дев'ятсот сорок восьмий».

¹ Так, так... Ваші листи відіслано (*итал.*).

² Так, прекрасно! (*Итал.*)

Сестра відгорнула ковдру. Він спокійно, але рішуче її зупинив:

— Зачекайте, я ще не скінчив. Ви неодмінно повинні мене вислухати, бо це надзвичайно брудна історія. Коли вони придуть, то брехатимуть вам так само, як брехали мені. Але я нарешті збагнув, що сталося насправді!

— *Via, é tempo di dormire!*¹

Тепер лікар виказав деяке невдоволення, хоча й намагався говорити ввічливо. Ермантьє добре розумів, що йому не терпиться знову піти спати. І Ермантьє підкорився, дав зробити собі укол. Сестра обійшла довкола ліжка й сіла на його край, тоді як лікар мацав в Ермантьє пульс. Треба було поспішати й розповісти їм усю свою історію, поки вони не пішли з палати. А особливо йому хотілося показати, що він не тримає на них зла.

— Розумієте,— провадив Ермантьє,— то не справжні злочинці. Юбер — це просто нікчема, людина, позбавлена волі. А Крістіан хотіла лише одного — щоб я покинув завод. Тим-то вони й надумали вивезти мене за кордон, ізолювати в такому місці, де б я не знав жодної живої душі й мене ніхто не знав. Їх би влаштувало, щоб у Франції мене вважали померлим. В одній із ваших установ вони взяли фальшиву довідку про мою смерть. Відібравши в мене гроші, вони забагатіли. Тепер з їхніми статками можна купити що завгодно.

Лікар пустив його руку.

— Ні, ні, не йдіть,— попросив Ермантьє.— Будь ласка, не йдіть. Я розумію, ви собі думаєте, нібито все, що я вам розповів,— чистісінька моя вигадка. Та коли їх заарештують, вони змушені будуть признатися. Тоді ви самі побачите, що я казав правду.

Голова Ермантьє робиться важкою, втопає в подушці. Тіло нерухоме, перед очима пливе туман. Але розум у нього, як йому здається, ясний. Слова народжуються самі, і він певний, що й лікар, і сестра слухають його уважно. Вони, звичайно ж, загально зрозуміли його історію. Бо обое сидять і мовчать... Так, вони сидять, вони ще не вийшли. Коли б вони встигли? Ермантьє тихенько сміється, сам не чуючи свого сміху. Власної мови він також не чує, але губи його ворухаться, розповідь триває...

— Розумієте, лікарю, Юбер багато подорожував. Йому нічого не варто було знайти таку віллу, як у нас у Вандеї. Всі ці літні будівлі подібні між собою. До того ж за п'ять місяців можна було й позамуровувати деякі вікна, й попрорубувати нові двері. Прибудували веранду, гараж... Скрізь дали лад, по-

¹ Але пора вже спати! (*Італ.*)

клеїли шпалери, прибрали і — готово! Щодо саду, то це зовсім просто — досить лише прокласти алеї, розбити грядки, завезти квіти. Навіть персикове деревце... Коли з'ясувалося, що його немає, того ж дня поїхали в якесь садівництво, купили інше — і квит! Це ж так легко — обдурити сліпого, примусити його повірити у що завгодно!..

Язик в Ермантьє заплітається. Він уже забув і про лікаря, й про сестру. Він вдивляється в самого себе, туди, де з-поміж кошмарів та примар прозирає істина. Тепер йому навіть байдуже, слухають його чи ні. Він сам собі розповідає про власне лихо, і думки в нього раз у раз повертаються до одного...

Сліпий! Хіба з ним треба рахуватися? Йому кажуть, що їхали, як завжди, вісім годин, а насправді — десять-дванадцять. Йому брешуть, нібито в дорозі щось сталося з машиною, а то була коротенька затримка на кордоні. Митники? Хіба ж вони будитимуть каліку, що спить у машині? Як добре все придумано! Ермантьє не повинен був нічого запідозрити. Скинули його з рахунку і як чоловіка, і як власника фірми. А коли б він про щось здогадався, коли б уперся, зажадав повернутися до Ліона? Як би вони повелися тоді?

Ермантьє кидається в ліжку. Щось вони сказали? Він спробує простягти руку, торкнутися сестри, яка сидить поруч, на стільці, але рука не підводиться.

— Бачу, у вас потроху переконав,— бурмотить він, ледве повертаючи язиком.— Максим? Що Максим! Вони йому пообіцяли гроші, великі гроші...

Його проймає дроз, губи змикаються, але якийсь інший голос у ньому говорить далі: «Максим... Гарний був хлопець Максим... Він не тямив, що робив. Бо якби тямив... Ой ні!.. Він Ермантьє. Він справжній Ермантьє. А потім він помер, Максим... От і відпала потреба діставати фальшиве свідоцтво про смерть, залучати нових небезпечних спільників. Є мрець, то його треба поховати. Поховати мене, мене...»

Цівочка слини потекла по його розпухлому підборіддю. Внутрішній голос заволав: «Лікарю! В них немає іншої ради! Тепер вони змушені вбити мене... Не пускайте їх сюди! Ви чуєте мене? Ви чуєте?»

Мабуть, у тумані, що огортав його, Ермантьє побачив якийсь добрий знак, бо заспокоївся і вмовився на боці. Нічник освілював його масивний профіль і порожній куток кімнати. За перегородкою уже ніхто не молився.

Директор клініки галантно нахилився до руки Крістіан, привітався з Юбером. Потім його погляд знову прикипів до Крістіан — вродливої, напахченої, гарно вбраної. Директор говорив довго, допомагаючи собі жвавими жестами. Марно він удавав співчуття до її горя, його темні очі аж сяяли. Усміхаючись, він показував надзвичайно білі зуби.

— Що він каже? — пошепки спитав Юбер.

— Каже, що Рішар ніяк не вгамується. Йому весь час роблять уколи. Минулої ночі він спробував утекти.

Директор пошукав у шухляді й простяг Крістіан кілька листів. Вона стенула плечима і передала їх Юберові. Той трохи зблід, кинувши погляд на нашкрябані кривим, жакливим почерком рядки:

«Панові Міністру юстиції... Панові Прокурору республіки...»

А директор, згорнувши руки, торохтів далі. Крістіан відповідала стримано, обличчя в неї було спокійне.

— Що він каже? — запитав Юбер.

— Каже, що, на його думку, забирати Рішара з клініки не варто. Хоч Рішар нікому й не загрожує, але директор радить усе ж таки тримати його в клінічних умовах.

Вона знову взяла листи і з сумовитим виразом на обличчі поволі, один по одному порвала їх на шматочки.

Директор натис кнопку дзвінка й дав вказівки секретарці. Потім, гречно схиливши голову, попросив Крістіан і Юбера йти за ним. Вони проминули вестибюль і зупинилися біля сходів. Дві медсестри підтримували на сходах Ермантьє. Юбер бгав у руках криси капелюха. Крістіан дивилася на сліпого, що, оглушений наркотичними препаратами, повільно спускався сходами. Вона запитала про щось у директора, і той ствердно відповів тоном, що не припускав заперечень.

— Перекладіть! — кинув Юбер.

— Він каже, що зараз Рішар не цілком тямить себе і в машині він, безперечно, засне.

Юбер кінчиком язика облизав губи.

— Тоді поквапмося, — прошепотів він.

Випередивши сестер, він прочинив надвірні двері. Крістіан щось лагідно говорила до Ермантьє, який, похнюпивши голову, важко висів на руках у сестер. Клеман рвучко вистрибнув з-за керма й відчинив дверцята. Вахтер допоміг втягнути хворого в машину. Крістіан дякувала, на всі боки роздавала купюри, перемовилася ще кількома словами з директором. Клеман увімкнув мотор. Крістіан сіла посередині між Юбером і своїм чоловіком.

Тоді Ермантьє вистромив з вікна руку й ухопив директора за піджак. Від напруження обличчя його скривилося в гримасі.

Ермантьє хотів щось сказати й гарячково стискав пальці, намагаючись учепитися в піджак міцніше.

Директор востаннє гречно всміхнувся до Крістіан і відірвав од себе ті цупкі несамовиті пальці. Коли машина вже рушила, він нахилився до Ермантьє і, знайшовши в пам'яті кілька французьких слів, ще встиг сказати своїм співучим голосом:

— З мадам... ви одужати... швидко одужати...

П'єр Буало
Тома Нарсежак
У
ЗАЧАРОВАНОМУ
ЛІСІ

Роман

З французької переклав
Орест Черній

Перекладено за виданням:
Boileau-Narcejac.
Au bois dormant // Boileau-Narcejac.
Le mauvais œil.... Paris.
Editions Denoël, 1956. P. 135—211.

«Це мій заповіт, за кілька днів я поставлю останню крапку в моїй сумній долі й мене вже не буде. Пишу ці рядки при повному розумі і можу заприсягнути, що дивні події, свідком яких мені довелося бути, відбувалися точнісінько так, як я маю намір їх викласти. Якби я міг знайти їм бодай якесь розумне пояснення, гадаю, я б не був доведений до такого трагічного кінця. Хай Господь пробачить мені, зваживши на те, що я все-таки не порушив присяги і повернув моїм предкам, графам Мюзіак, несправедливо відібраний родовий маєток, в якому мені судилося спіткати смерть. Тому всім тим, хто познайомиться з цими лиховісними записами,— моїм далеким родичам, юристам і, хтозна, може, й допитливим дослідникам майбутнього століття,— я мушу дати кілька попередніх роз'яснень.

Я, П'єр Орельєн де Мюзіак дю Кії,— останній прямий спадкоємець графів Мюзіак, чие не до кінця з'ясоване походження сягає періоду, що передував релігійним війнам. Наш родовий замок Мюзіак був збудований моїм предком, благородним сеньйором Орельєном дю Кії, Божої милості року 1632-го. Досить мені лише окинути поглядом стіни мого кабінету, де зараз сиджу, і я бачу всіх тих, хто свого часу жив у нашому родовому гнізді: П'єр де Мюзіак — товариш маршала де Тюренна¹; Едуард і П'єр Мюзіяки — радники парламенту Бретані, і нарешті мій нещасливий батько Жак Орельєн — офіцер полку її Королівської Величності, страчений на гільйотині у 1793 році, якраз двадцять п'ять років тому. Моїй бідолашній матері вдалося втекти зі мною в Англію, де я й виріс серед білих скель, на узбережжі неподалік від Дувра. Інколи мати брала мене за руку, вела піщаною рівниною до мису і, показавши рукою в бік нашої батьківщини, яка уособлювалась для мене у завислій над водою хмаринці, пристрасно благала мене: «Обіцяйте мені повернутись туди, вирвати замок з рук самозванців і поховати тлін графа, вашого батька, у замковому склепі поряд з предками... Заради мене...»

Матінка замовкала, бо їй було несила договорити, і зі сльозами в очах дивилася на небо. Ми поверталися, схвильовані, а

¹ Анрі де ла Тур д'Овернь Тюренн (1611—1675) — полководець, маршал. Прославився під час Тридцятилітньої війни 1618—1648 рр. (Тут і далі прим. пер.)

мое рішення міцніло з дня на день. Так, я поїду у Францію, як тільки вік дозволить мені відстоювати своє право. А поки що я з усієї сили старався загартувати свій дух, читаючи затамувавши подих піднесені твори свого співвітчизника — графа Шатобріана¹; його «Рене» став моєю духовною книгою. Гай-гай! Хіба я не був так само, як Рене, незвичайною молодою людиною, приреченою на жахливі випробування й трагічне кохання? Хоча поки ще рано розповідати про Клер...

Отже, ріс я самотнім і відлюдкуватим на березі океану, куди рідко долинав гуркіт далеких битв та відголос дзвонів, які били на сполох по всій Європі, сповіщаючи про наближення Узурпатора. Час од часу у ці краї наникував якийсь посланець втраченої нами батьківщини. То був або житель Вандеї², який приїздив просити грошей, або бретонець-дезертир. При світлі свічки вони розділяли з нами скромну вечерю і розповідали новини про наш замок. За цей час його власники мінялися двічі і двічі їх спіткало нещастя. Перший, член Конвенту³, наклав на себе руки, а другий, що скуповував національне майно, збожеволів. Селяни вбачали у цьому гнів божий, та й ми думали так само — адже всі знали, що ці нечестивці зруйнували нашу каплицю. «То помста наших предків», — запевняла мати, яка із шаленим запалом захоплювалась тоді Левісом, Матюреном, Байроном. Ця надто марновірна жінка так пристрасно благала всіх наших бретонських святих, що її молитви оберталися для нових власників Мюзіяка страшним прокляттям.

Незадовго до поразки 1815 року й падіння Бонапарта⁴ моя бідолашна мати захворіла. Щось ізсунулося в її свідомості, переобтяженій спогадами, скорботою та нездійсненими мріями, й вона вже не могла ходити і плела всіляку нісенітницю. На той час реставрація Бурбонів дала нам можливість повернутися у Францію, але я не міг залишити хвору матір, яка була мені дорожча за життя і яка б не перенесла цієї подорожі. Я покійно чекав її смерті, сповнений смутку, якого неможливо вповісти ніякими словами. Новини про наш замок пригнічували ме-

¹ Ш а т о б р і а н — французький письменник і політичний діяч. Під час революції 1792 р. боровся на боці роялістів. В часи Реставрації був міністром.

² В а н д е я — департамент на заході Франції. Під час Великої французької революції і в наступні роки — центр контрреволюційних заколотів роялістів, підтримуваних Великобританією.

³ Національний Конвент — вищий законодавчий орган періоду франц. буржуазної революції кінця XVIII ст., скликаний 20 вересня 1792 р.

⁴ Наполеон I Бонапарт (1769—1821) — у 1815 р. зробив спробу повернути собі владу, але після битви під Ватерлоо. 22 червня вдруге зрікся престолу. Був висланий на о. Святої Єлени, де й помер.

не ще більше — його купив Луї Ербо, що став бароном при Наполеоні, в період Імперії. Кажали, що він дуже багатий. Чи зможу я з моїми скромними статками переконати цього вискокчу повернути мені землю батьків-матерів? Я, звичайно, міг сподіватися на відшкодування, які давали емігрантам і про які так багато писалося в газетах, але для цього слід було звернутися до суду, я ж був на чужині, ще й прикутий до ліжка вмираючої матері. О Боже милостивий! Я не давав тобі спокою своїми молитвами! Як я просив тебе або зцілити матір, або відібрати й моє життя! У хвилини помутніння розуму я благав тебе покарати всю сім'ю Ербо: моя вимушена свідомість зробила її символом тріумфуючої несправедливості! Я не знав, Боже всевишній, що ти почувеш мої молитви, я не відав, що на мене чекає!

Мати поволі згасала. Перед тим як замовкнути навіки, вона стиснула мою руку і голосом, якого я ніколи не забуду, ледь чутно сказала:

— Заприсягніться!

І я поклявся докласти всіх зусиль і відібрати в барона замок — цю коліску нашого роду. Одного ранку, сповнений відчаю, я сів на шхуну, що тримала курс на Кале¹. Важко передати, який я був збентежений, коли ступив на землю моєї батьківщини, зазначу лишень, що мене зраджувало обличчя. Принаймні в перші дні своєї подорожі я був об'єктом пильної уваги і делікатного поводження з боку хазяїв готелів, пошмейстерів, так само як і всіх інших людей — ремісників, студентів і виряджених міщаночок, з якими доводилося тіснитися в диліжансах. Незважаючи на своє горе, я був у захопленні від Парижа. Мати часто розповідала мені про красу столиці, про меланхолійну чарівність її неба, але нічого не казала про звабну принадність великих парків, розташованих за планом якогось художника-геометра, про широкі вулиці й крамнички з найрізноманітнішими найдорожчими товарами, про зухвалу прямолінійність вулиць, що, мов промені, розбігаються в усі боки від гордовитого монумента, який повинен був увічнити перемоги теперішнього в'язня острова Святої Єлени, а проте своїми незакінченими арками символізував падіння тирана. Мені трохи докоряє сумління, що я піддався чарам столиці. Це правда — я досить-таки легко спокушався і, оскільки я вже вирішив нічого не приховувати, відразу розм'якав, побачивши гарне миловидне личко. Уявіть собі юнака, вихованого в атмосфері жалоби й сліз, юнака, який звик вести спартанський спосіб життя й приборкувати ніжні поривання, що завжди терзають серце підлітка, юнака, якому постійно товкли про гірке почуття помсти, — і ви матиме-

¹ К а л е — місто-порт на півночі Франції.

те уявлення, який я був насправді: наївний і запальний, сповнений відчаю і водночас спраглий розради. Кожний звабливий погляд, який я на собі ловив, ставав для мене болючою раною, що довго не загоювалася. «Невже,— у розпачі думав я,— мені не стане сил і я зраджу своє високе покликання!?»

Само тому я вирішив прискорити свій від'їзд і негайно замовив місце у диліжансі, яким за кілька днів добрався до міста Ренн, а звідти — за два дні — до замку Мюзіак.

Диліжанс їхав піщаною рівниною серед соснових лісів. Нарешті я дихав повітрям любої Бретані, чув, як навколо виспівують птахи рідної батьківщини, і пишномовні слова Рене змушували моє серце шалено калатати; здавалося, голос з неба прокукував мені: «Людино, ще не прийшла пора твого повернення. Зачекай, коли здійметься вітер смерті, і тоді ти полетиш до незаних країв, за якими тужить твоє серце».

Звідки мені було знати, що вітер смерті невдовзі повіє на мене самого?..

Наш диліжанс під дзвін бубонців та виляски батога прибув у Мюзіак після обіду. Служник стягнув мій багаж, і через кілька хвилин я поселився під чужим прізвищем у найкращій кімнаті заїжджого двору. З вікна я побачив базарну площу: кілька старих будинків з величними ганками, жменьку низеньких будиночків і густу зелень парку, який закривав удаліні обрій. Я знав: той парк підступав до самісінького замку. Отже, стародавня обитель Мюзіаків покоїлась десь тут, на відстані кількох рушничних пострілів. Я навіть мало не зомлів од радості, побоювань, гіркоти та надії, які оволоділи мною. Мені захотілося кричати, і, приголомшений силою своїх почуттів, я упав на ліжко. Але за мить я був уже на ногах — так мені кортіло пройти селом, де в пору дитинства я часто прогулювався разом із матір'ю. Я видобув з валізи скромний сюртук, черевики з пряжками і, кинувши погляд на себе у дзеркалі, яке висіло над каміном, переконався, що можу вийти на вулицю.

Я досить-таки непогано орієнтувався і відразу попрямував у верхню частину села, оскільки хотів завітати до нотаріуса. Чи ще живий метр Кверек? Якщо так, то він напевне не відмовить мені допомогти. Сонце немилосердно пекло — не пам'ятаю, чи казав я вам, що все відбувалось у травні,— і я вирішив зайти у церкву. Зупинившись на якусь хвилину в тіні колони, я подивився на баптистерій, де мій хрещений батько — граф де Савез — тримав мене над хрестильницею. Він пропав у вихорі революції, так само як моя тітка Агнеса де Лезей та дві її доньки — Франсуаза й Аделаїда. Я був останнім паростком цієї міцної гілки, зрубленої сокирою на пню... Від цієї думки відчай закрився мені в душу, тому коли я постукав у двері нотаріуса, настрій у мене був кепський. Ще більшого удару я за-

знав, коли довідався, що метр Кверек помер, а його контора перейшла тепер якомусь метру Меньяну. Зайшовши в його кабінет, я побачив, що то привітний і добре вихований чоловік. Крізь окуляри на мене дивилися лагідні очі. Я відразу відчув до нього довір'я і вирішив усе розповісти. Він ввічливо запитав, хто я такий.

— П'єр Орельєн де Мюзіак! — не вагаючись, відповів я.

Цей люб'язний чоловік зашарівся і простягнув маленьку тендітну руку.

— Графе... — пробурмотів він зворушливо. — Графе... Невже це ви?

Украй здивований, він підійшов до мене, ми досить довго стояли мовчки, схвильовані зустріччю. Нарешті він опанував собою і попросив мене докладно розповісти історію свого життя.

— Боже мій!.. Боже мій!.. — лише повторював він, коли я описував йому наше сумне животіння в Англії. Потому, стягнувши окуляри, він дивився на мене своїми добрими короткозорими очима. Коли ж я закінчив свою оповідь, він у пориві схопив мої руки і гукнув:

— Ще ніколи в житті я не чув такої хвилюючої розповіді! Ви просто приголомшили мене, графе! Можете покластися на мене як на самого себе.

— Перш за все я б хотів зберегти інкогніто, принаймні зараз. Навіть найменший натяк може насторожити барона й звести мій план нанівець. Крім того, я дуже хочу, щоб ви переговорили з ним особисто і з'ясували його наміри.

— На жаль, це неможливо, графе, — зітхнув нотаріус.

— Що це означає?

— Те, що барон Ербо не належить до балакучих людей. Ви не повірите, але я ще не бачив його.

— Як?! Навіть у день оформлення купчої?

— Угоду вклав мій попередник — метр Кверек, за декілька днів до його смерті. Нехай земля буде йому пером.

— І невже з тих пір?..

— Відтоді я часто бачив ландо¹ барона в селі й навіть розмовляв зі служником Антуаном, але жодного разу не мав нагоди порозмовляти з його господарем.

— Як?! Вас жодного разу не запрошували в замок?

— Саме так. Ербо не приймають у себе нікого.

— Чому ж це так?

— Бо вони знають, графе, що замок не їхній. Так, звичайно, вони його купили (і купили, між нами кажучи, за безцінь), але почувають себе тут чужаками. Гадаю, коли б вони і з'явилися

¹ Ландо — чотиримісна крита карета, верх якої розсувається і опускається.

у село, з ними ніхто б навіть не привітався. До їхнього кучера Антуана також ставляться з підозрою. Наші люди не люблять барона й кожного разу намагаються підкреслити це своєю поведінкою.

— Але...

— Стривайте, графе. Річ у тім, що на нас чекають, наче на месю, та й барон вже багато років живе у страху, що ви повернетесь. Досить вам з'явитися, він одразу ж забереться геть.

— Дякую,— пробурмотів я, зворушений його наївністю та ширістю.— Однак я зовсім не маю бажання проганяти цього чоловіка. Він мабуть, має сім'ю...

— Так, він одружений,— визнав нотаріус.— Має доньку, і, здається, досить чарівну... Інколи під вечір вона прогулюється в глибині парку.

— Скільки їй років?

— Двадцять. Її звати Клер.

— Вона зовсім не винна, що її батько розбагатів на службі в Бонапарта.

— Звичайно!.. Але, мабуть, дочці не все одно, як ставляться місцеві жителі до її сім'ї. На мою думку, вона дуже страждає через те. Навіть лікаря не один раз викликали. Кажуть, що вона трохи... дивна. Все це видається досить сумним.

— Може, саме через неї Ербо зачинилися в замку, мов у монастирі.

— Ні, графе. Вони ховаються тому, що чули про прояви ворожнечі, жертвами якої стали попередні власники замку. Спочатку замок купив якийсь Мерлен. Бундючно походжаючи селом, він викликав справжній бунт. Його мало не закидали камінням, і йому довелося вирити водяний рів. Коли ж він виходив прогулятися в парк, то на гілках дубів висіли опудала з дощечками на шиях: «Смерть членові Конвенту!» Потім хтось отруїв його собак. Врешті-решт, переможений самотністю й страхом, він повісився. Через кілька місяців власником замку став Леон Ледерф, якому також улаштували нелегке життя. Я не буду перераховувати всіх тих принижень, яких він зазнав. Закінчилося тим, що він і кроку не ступив без рушниць. Мало-помалу він почав худнути, все більше дичавів і невдовзі збожеволів. Довелося силоміць посадити його в карету, і, коли вона проїжджала селом, чути було, як він кричав і шосили гамселив кулаками. Потім багато років замок був без хазяїна. Ербо купив його вже після зречення Бонапарта од престолу. Скоріше всього, вони хотіли заховатися чимдалі від Парижа, де почалися переслідування прихильників Імператора. Наші люди, побажавши, які вони скромні, залишили їх у спокої. Аби ви мали уявлення, як вони ведуть себе, скажу лише, що коли вони й

виїжджають, то фіранки на вікнах карети завжди старанно засунуті, так що нічого не видно...

— Чи знаєте ви,— вигукнув я,— яке співчуття до цих людей ви викликали у мені?! Я хочу негайно написати їм листа і запропонувати вигідну угоду, бо не належу до тих людей, які користуються скрутою інших. Щоправда, я вже не такий багатий, але ніхто не посміє сказати...

Нотаріус підніс обидві руки, наче кюре перед вітарем.

— Дозвольте поставити вас до відома, що ваші статки ще досить солідні. Мій попередник, метр Кверек, досить спритно вів справи вашого покійного батька. Я також намагався зробити все якнайкраще. Про стан ваших справ ми поговоримо пізніше, але знайте, що віднині й навіки, які б не були претензії барона, ви зможете викупити замок!

— Дякувати богові! — зрадів я.— І вам! Отже, я хочу негайно братися до діла...

Нотаріус вклонився, викликав писаря і наказав принести письмове приладдя. Він був такий люб'язний, що особисто застругав перо, яким я вмить написав чемний лист, кращого й бажати годі... Але мені не давала спокою думка про бідолашну дівчину, таку саму, як і я, жертву людського зла та лихих часів. Запропонована мною ціна була, по суті, незрівнянно вища за ту, що барон міг запропити. Та все-таки в листі я дав зрозуміти, що в разі відмови моя щедрість поступиться місцем великому гніву. Поки я писав, метр Меньян стояв коло вікна і дивився на базарну площу.

— Оно, до речі, іде служник барона Антуан, про якого я вам щойно розповідав,— мовив він, коли я вже посипав листа піском.— Купує харчі. Гадаю, графе, найкраще передати листа ним.

Я погодився і дав йому прочитати лист. Коли він побачив запропоновану суму, то аж здригнувся і похитав головою.

— Ви надто щедрі, але я дуже сумніваюся, що барона можна умовити такими аргументами.

— Що ж. Треба спробувати.

Люб'язний нотаріус ввічливо провів мене і показав служника, після чого ми розпрощалися. Антуан купляв свічки та коноплі, але я не затримував свою увагу на його покупках, оскільки відразу впізнав наше старе ландо, яке стояло на площі, і моє серце шалено закалатало. Коли Одиссей повернувся до берегів рідної Итаки, його зустрів вірний собака. А мене стрічав лише старезний екіпаж — хвилююча пам'ятка нашої қолишньої величі! Я підійшов ближче і провів рукою по дерев'яних дверцятах, на яких майже стерся наш герб: золотий хрест на блакитному тлі. І раптом, стоячи перед екіпажем, який тхнув шкірою, я цілком виразно побачив свого батька. Від страху я застогнав

і відступив на кілька кроків. «Тіштеся,— подумав я.— Ваш син дотримає присяги — ваш тлін з почестями буде перенесений в замок, де ви народилися!» Але тут надійшов слуга, навантажений численними пакунками.

— Гей! — гукнув я.— Будьте ласкаві передати це баронові Ербо.

— Від кого? — підозріло запитав він.

— Від графа Мюзіяка де Кії! — гідно проказав я.

Досить було цьому грубіяну почути моє ім'я, як він зараз же вклонився майже до землі, кинув пакунки абияк на сидіння і, лягнувши батогами, погнав коней, які понеслися щодуху і протрясли мою нещасну карету так, що вона мало не розсипалася. Я не зміг стримати усмішки. Незабаром барон отримає мій лист, і тоді йому нічого не залишається, як тремтіти, заховавшись за вежами.

Неспроможний перебороти невтримне бажання знову побачити прабатьківську домівку, я швиденько минув село і подався до густої зелені, в якій ховалася огорожа парку. За кілька хвилин я вже йшов уздовж замкової стіни, яка, хвалити Бога, вціліла. Лише верх стіни то тут, то там був пошкоджений поваленими деревами. Завдяки викорченому корінню та переплутаним гілкам, я легко пробирався парком. У цьому занедбаному парку було досить важко орієнтуватися. Але коли я вибрався з густої хащі, то впізнав стежину, когра вела до ставу. Мені перехопило подих, і з очей покотилися сльози. Хотілося впасти ниць й цілувати цю землю, щоб відчути її живе ество, яке було мені дорожче, ніж моє власне. Нарешті моєму погляду відкрилася велична здеркальна гладінь, яка тягнулася аж до підніжжя замку, і з мене вирвався крик: «О Мюзіяк, твій син повернувся до тебе!» Упавши на коліна на багnistий берег ставка, я подякував небесам за свою щасливу подорож. Вечірній вітерець гойдав очерет і куйовдив моє волосся, він видавався мені подихом надії. Певний своєї перемоги, я звернув свій погляд на домівку, де минуло моє дитинство. Кидаючи виклик часові та буревіям, замок так само здійсмався всіма своїми гордівливими вежами, повитими густим плющем, до самісіньких дашків. Флюгери, що мали форму здиблених драконів, розсікали тонку цівку блакитного диму, яка в'юнилася з витяжної труби, а згасаюче сонячне проміння забарвило вікна фасаду багрянцем. Знагла я помігив над балюстрадою, яка нависала над клумбою, тендітну постать замріяної дівчини у світлій сукні, з букетом у руці.

«Це вона»,— подумав я і завмер.

Скорботна пора дня, легенький плюскіт води навпроти берега, сум'яття суперечливих вражень надавали цій випадковій зустрічі більше таємничої чарівності, ніж перше побачення. Проте, як-не-як, ця дівчина була донькою самозванця, а я — повно-

правний господар цієї землі — повинен був ховатися, наче злодій. Кінець кінцем цікавість перемогла обурення, і, вгамувавши свою злість, я закрався очеретом до самої тераси, над якою літали стрижі. Меланхолійна дівчина навіть не помітила мене. Її постать вирізнялася темною плямою на кривавому тлі неба, і я не міг роздивитися її обличчя — лише руку, котра зривала пахучі пелюстки з троянди. Довго кружляючи, ті падали біля мене на землю. З вікна вітальні долинав млосний звук спінета¹, і на якийсь час у глибині моєї душі заворушився докір сумління. Адже я зруйную цей супокій. Через мене це обличчя, котрого я все ще не бачив, заллється сльозами. Ах матінко моя! Я добре пам'ятаю ваші настанови, але мене мучить їхня безжальна строгість. Сп'янілий від гіркої насолоди, я мучився сумнівами, коли раптом почув жіночий голос:

— Клер! — покликав він її. — Клер!..

Зітхнувши, дівчина зникла. Я про себе повторював це ім'я, яке чомусь видалося мені таким чарівним. Клер! Як мені хотілося вберегти бодай її...

Усе довкола огортала пільма. Поверхня води взялася зморшками, в очереті закумкали жаби. Нечутно, мов кіт, я швидко поминув господарські будівлі й опинився біля клуні. Боже! Каплиця зникла. Точніше, вона була тут, у траві: її гарні колони попадали, маленькі арки пообвалювалися і руїни заросли бур'яном. Простягнувши руки, я, мов сліпий, ступив кілька кроків по цих святих для мене каменях. Невимовний жах опанував мною. Але ні! Доля вберегла мене від найстрашнішого удару: склеп лишився неушкодженим, вівтарний камінь з покаліченим хрестом, облутаний павутинням, заступив собою вхід.

Тепер я зрозумів затятість моїх односельців, а також жах, який не покидав Мерлена й Ледерфа. Я відчував і гнів одних, і страх інших — велич сплюндрованого святого місця робило людське блюзнірство відчутнішим. «Боже,— пробурмотів я,— пробач ім і пробач мені!» Я перехрестився, аби відвернути прокляття, що нависло над замком Мюзіак... Тоді я ще не знав, що те прокляття вже тяжіє і наді мною, що невдовзі і я стану невинною жертвою, якій судилося відпокутувати злочин!

...Хто б ти не був, шановний читачу, дозволь мені трохи перепочити на своєму нескінченному шляху. Дозволь мені ще раз розважити про цю урочисту мить, коли я, стоячи перед руїнами сімейного склепу, повторив цю жахливу присягу. Моя доля епіткнулася саме тоді. Зважений на її вагах, я був відкинутий

¹ Спінет — старовинний музичний інструмент, клавесин невеликих розмірів.

у п'їтму. За які гріхи, Боже, ти мене покарав? Може, я погано вчинив, коли запропонував баронові завелику суму? А може, слід було залишити їх у спокої і позбутися тієї ненависті, яку прищеплювала мені моя мати? Чи варто було змушувати і мене розплачуватися ціною крові?

Цього мені знати не випало. Мене оповила п'їтма, і в душі моїй царюють потемки. Гаразд, Боже мстивий, зроби ще одне зусилля! Допоможи мені звести цей важкий пістоль. Нехай і моя кров проллється! Тоді я зможу заснути біля своєї коханої сном Трістана!..

...Страшенно втомлений, я повернувся на заїжджий двір; мое обличчя й руки були сколоті шпичачками, а серце розривалося від кохання та люті. Так, побачивши цю дівчину, я вже палко покохав її і водночас зневажав те кохання. Я довго сидів і, спершись ліктями на підвіконня, розглядав місяць, який сховався на небі, та вслухався в гавкіт сільських собак.

Нарешті я ліг і відразу запав у сповнений страхіть сон. Це була, одначе, моя остання спокійна ніч.

Наступного дня я навідався до метра Меньяна і з його допомогою склав угоду на випадок, якщо барон Ербо пристане на мої умови. Мої фінансові справи були страшенно заплутані, і мені довелося докласти великих зусиль, аби вникнути у нескінченні пояснення цього чесного нотаріуса. Очевидно, мені був чужий усякий практицизм, і я ніяк не міг збагнути, як мої дід і батько спромоглися за кілька десятиліть нажити стільки добра. Зазначу принагідно, що від них я успадкував лише гордовиту поставу, привабливе обличчя і невтримну пристрасть до верхової їзди. А від матері разом із схильністю до містицизму я успадкував меланхолійну і похмуру вдачу, завдяки чому я не приділяв своїм інтересам належної уваги. Отож з усієї розмови з нотаріусом я виніс лише його запоруку зібрати для мене протягом двадцяти чотирьох годин запропонувану баронові суму. Мені довелося підписати величезну кількість паперів, після чого ми домовилися про зустріч на наступний день.

Наближалася вечірня пора, і я вирішив проїхатися верхи до сусіднього села. Знайти в Мюзіяку хорошого коня під сідлом було дуже легко. Я зупинив свій вибір на гарячій напівкровоці, яка невдовзі мчала шаленим галопом піщаною рівниною. Сп'янілий від швидкої їзди, я віддався на милість коня. Я жадібно вдихав п'янке повітря, настояне на чебреці та майорані, й відчував, як кров, мов молоде вино, виграє у жилах. Я сповільнив біг коня й поринув у щасливу замрію, в якій та дівчина з тро-

яндюю уявлялася мені небесною зорею, що високо піднеслася над хаосом розбурханого моря. Ні, я аж ніяк не міг покохати незнайомку, риси обличчя якої сховали від мене сутінки. Вона була всього-на-всього тінню, подмухом, сновидінням, появою в білому, що раптом з'явилася зі ставу у присмерковій імлі. Марно я пробував одігнати цю набридливу яву. Даремно, висуваючи усі доводи розуму, я пробував примусити себе зневажати доньку цього облагородженого за рахунок інтриг селяка. Моє серце кликало її, а уста шепотіли її ім'я. Почуття, поставши проти честі, горіли таким жаром, що я відчув: мій стан близький неприйнятності. Мов божевільний, я весь час повторював: «Клер! Клер!», і мені здавалося, що навколишня природа втворює мені співом птахів, подмухами вітру й жебонінням джерела. Клер!.. Клер!.. Я був найнещасливішою і водночас найщасливішою із смертних людиною.

Я й не помітив, як кінь збочив, і дуже здивувався, коли побачив, що їду шляхом до замку. Тепер село було відгороджене від мене парком, а щоб добратися до призначеної для коней алеї, яка вела до воріт, треба було зробити добрячий шмат. Поки я роздумував, чи варто їхати далі, ризикуючи зустріти того, чий смерті я так часто прагнув, ззаду раптово донеслося торохтіння екіпажа. Повернути назад? Про це пізно було думати. Проте я ще встиг затаїтися в гаю, який межував з лівого боку з парком. То було знайоме мені ландо із замку. Служник голосом і батогом підганяв коня і наш старий екіпаж, торохтячи й хитаючись на вибоїнах, мчав, мов швидкісний корабель по морю. Чи чоловік зсунувся з глузду, чи якась невідкладна потреба змусила його гнати щодуху? Роздумувати не було часу, бо сталося те, чого я боявся: пролунав оглушливий тріск, і екіпаж, нахилившись уперед, мало не перекинувся. Антуан відчайдушно мордувався з конем, який аж запінився. Пришпоривши коня, я поскакав на допомогу і, на щастя, зумів стримати переляканого коня. У цей час грюкнули дверцята карети, і я обернувся. О Боже! Якими словами передати те, що я відчував тоді?! Геть остовпілий, я не міг ступити й кроку. Я прикипів очима до цієї дівчини, і моє життя продовжувалося лише завдяки тому, що я її бачив. Так само здивована, вона дивилася на мене, наче лань на мисливця, і, прочитавши в її очах переляк, я зараз же заспокоївся. Я спшився, церемонно привітався і представився. Поки мій язик промовляв, очі старанно карбували кожную рисочку її лица! Навіть зараз, незважаючи на жахливі події, що спіткали мене, я бачу її золотаве волосся, боязку усмішку, на рідкості блакитні очі, тендітну руку, яка судомно трималася за дверцята, переляканий вигляд... Вона заговорила трохи тремтливим голосом, і я впевнився, що не помилявся. Так, то була Клер — донька барона Ербо.

— Не бійтеся. Тільки випадок привів мене сюди,— сказав я.— Дуже радий, що зміг допомогти вам у скрутну хвилину.

Вона схилила голову на знак подяки і, притримуючи край сукні, підійшла до візника, який розглядав пошкоджену вісь.

— Чи зможе екіпаж їхати далі? — запитала.

— Сподіваюсь,— буркнув служник, чий тон мені не сподобався.— Зараз я накладу хомут.

— Поспішайте!

Відчуваючи, що моя присутність стає настирливою, я вже вбрався розпрощатися і скочити в сідло, коли це гарне створіння жестом затримало мене.

— Графе, я хочу, не відкладаючи, засвідчити вам свою вдячність...

Вона заговорила тихіше і вже без тіні страху пустотливо підняла руку, щоб стримати заперечення, які ось-ось мали злетіти з моїх вуст.

— Знайте,— прошепотіла вона,— ваш лист був схвально зустрінутий у замку. Мій батько й сам подумував вийхати звідси... з відомих вам причин... Але я шкодуватиму, якщо ми поїдемо...

— Мадемуазель!..

— Я вам не дорікаю. Цей замок завжди був тільки ваш...

— Запевняю вас, що...

— Ми прожили тут дні, сповнені неприємностей... І виною була не лише навколишня ворожість. З людською неприязню ще можна змиритися, а от з неприязністю речей!..

Вона зітхнула, розгладила долонею край сукні, що мала колір соковитої зелені, й продовжила:

— Річ у тім, що мої батьки бояться. Супокій цього величезного лісу, який відгороджує нас од навколишнього світу, смуток цієї піщаної рівнини, де зрідка проходить самотній подорожній, скигління куликів над ставом — усе це видається їм лихим передвістям...

— А вам?! — гукнув я.

— Мені?.. Я вже примирилася з меланхолією тутешнього життя. Я люблю нічні шерехи і таємниці, що їх нашіптують старі стіни. Інколи мені здається, що я знаю, чому повисився бідолашний Мерлен, а потому збожеволів його наступник.

Коли Клер говорила, якась дивна екзальтованість оживляла її гарні риси; її палаючий погляд, здавалося, стежив за моїми плечима за якимсь жорстоким й захоплюючим видовищем. Несамохіть — вона навіть не образилася — я схопив руку дівчини і палко стис.

— Мадемуазель... — почав я.

Проте вона делікатно вивільнилася.

— Приходьте завтра, — мовила, усміхаючись. — Батько чекає

тима на вас і на метра Меньяна. Він збирався відповісти на ваш лист, але я скажу йому, що зустріла вас і передала запрошення.

— Отже, ви запросили мене! — жваво відреагував я.

Антуан, перевіривши ще раз, чи витримає вісь, виліз на перек. Я хотів відчинити дверцята, але Клер, легка, мов птах, випередила мене й зникла за фіранкою. Антуан клацнув язиком, і екіпаж покотив далі. Ландо зникло в передвечірній млі. Ще якусь мить я чув стукіт копит, а потім запала мертва тиша.

Ніякі слова не можуть передати тих почуттів, які терзали мою душу. Мною опанували водночас палкість на грані божевілля й відчай. То мов дитина я повторював: «Завтра я побачу її!», то починав каятися і благов матір простити мене. Проте жага знову огортала мене, і я згадував гарне обличчя й граціозні рухи її тіла; я повторював уголос почути від неї слова, сподіваючись віднайти в них таку саму, як у мене, палку пристрасть. Досить було нам розлучитися, і я вже страждав од її відсутності й шукав свою кохану серед лісів та балок. Через якийсь час, охоплений чорною меланхолією, я подивувався: чому це барон не вислав до мене посланця? Я починав підозрювати, що ця романтична дівчина плете якусь хитру інтригу, і завтра її батько зустріне мене із сарказмом, а може, й грубощами. Потім я подумав, що її слова й дії надто сміливі, але зараз же похопився, що поводжуся як жорстоке й гордовите чудовисько, і, стиснувши коня острогами, примусив його мчати стрілою, аж іскри летіли з-під копит.

Я сповістив метра Меньяна про свою випадкову зустріч і попросив його супроводжувати мене наступного дня в замок, після чого, ледь живий від втоми, подався в заїжджий двір. До страв, приготовлених самим хозяїном, немов той здогадувався, що під скромною зовнішністю його жильця ховається справжній власник Мюзіаку, який повернувся з вигнання, я ледь доторкнувся. Але чи насправді я повернувся з вигнання? А може, я лишуся нещасливим пілігримом, доки кохана не полюбить мене? Поринувши в такі, а то й ще сумніші думки, я дуже рано піднявся у свою кімнату в надії, що втома врятує мене від мук. Далєбі ні. Години поволі спливали, а сон ніяк не брався. Невдовзі на мое обличчя впало бліде проміння місяця й викликало в мене якийсь шал. Я швиденько одягнувся й підійшов до вікна, аби хоч трохи відчутти подмух свіжого повітря. На обрії громадилися важкі свинцеві хмари, раз од разу гуркотав грім, короткі спалахи блискавиці освітлювали на мить верхівки дерев у лісі. Наді мною небо все ще було чистим, лише зоряні розсипи, ніби рої світлячків, мерехтіли у темній синьві. Неспокій, мов зголоднілий хижак, знову ожив у лоні. Неспроможний стримувати себе, я виліз у вікно і став на землю, зачепивши цинію, з якої на мене посипалися пахучі пелюстки.

Село спало глибоким сном. Я був сам, якщо не брати до уваги моєї тіні, яка нечутно супроводжувала мене. Отож, мов той привид, через годину я йшов навпомацки вздовж старої стіни, бо, як ви самі бачите, я все-таки піддався спокусі, відважившись на цю безглузду витівку. Якоюсь мірою я був привидом власного замку, про який ніколи не переставав думати. І якщо інколи легенький хрускіт паркету або рипіння дверей, які відчинялися од власної ваги, примушували власників замку здригатися від страху, то ніхто не забороняв мені думати, що то мій двійник ледь чутно ступає по підлозі або прочиняє якісь двері. Я міг — а тепер знаю, що повинен був — дочекатися дня, і тоді, можливо, уникнув би цього жахливого страхіття. Проте дуже вже я прагнув сам, без свідків, подивитися на житло, де минуло моє дитинство. Мені хотілося торкнутися рукою покритого мохом каміння і почути завивання вітру, який розгулював по баштах замку. Я хотів побачити вікно, за яким спала та, що позбавила мене сну. Я прагнув... О Боже, чого лише не бажало моє юначе серце?! Кохання гнало мене вперед по стежці, валитій блідим сяйвом місяця.

Минувши дорогу, яка огинала став, я пішов по довгій алеї, де колись батько вчив мене їздити на коні. Ця алея широким колом тягнулася по парку і знову завертала до замку. Раніше її старанно доглядали: посилали піском та дрібною річковою галькою. Зараз-бо вона наполовину заросла травною, і я постійно натикався на сухі, мертві гілки. Я йшов поволі, насолоджуючись прогулянкою в цьому парку, який незабаром повинен знову стати моєю власністю: неподалік височів замок, котрий через кілька годин прийме мене навіки. І хоча зараз кохання було моєю єдиною мрією, все ж вона переривалася думками, які мене тішили: я вже думав про ремонт свого замку, про відбудову каплиці, про впорядкування парку, саду та городу. Вода із ставка буде випущена, а сам ставок — почищений; якщо ж став буде причиною нездужання Клер, то доведеться взагалі осушити його. Я був певний того, що вона залишиться зі мною і ми удвох господарюватимемо тут серед цієї первісної краси. Плекаючи такі рожеві надії, я блукав під плетивом дерев, перебуваючи під владою невимовного захоплення, коли раптом моє вухо вловило якийсь дивний звук: то був не грім, який гуркотав удаліні... І не сон... То бовкав замковий дзвін... Він лунав довго, глухими ударами, наче на похороні, навіваючи жахливий смуток. Було, мабуть, вже по опівночі. Хто це міг дзвонити? Барон? Але ж він зачинявся ще вчора. Антуан? Може, він помітив пожежу десь у замку? Від цієї думки я спочатку впав у відчай, але згодом помітив, що дзвін бемкає короткими ударами й тихіше, немов чиясь обережна рука спеціально пом'якшує їх. Невже Клер, повертаючись з нічної прогулянки, влаштувала

собі забаву — примушує дзвеніти бронзу, аби співставити звучання металу із загадковим бринінням своєї екзальтованої душі?.. Та ба! Таке припущення, яким би чарівним воно не було, дуже мало скидалося на правду. Найімовірнішим було припустити, що за мотузку дзвону смікав якийсь волоцюга, аби настрахати господарів замку. Але він мав би дзвонити щодуху, а проте таємничий дзвонар неквапно й мелодійно сигналив. А може, сигнал сповіщав про моє прибуття?.. Але я відразу відкинув таку божевільну думку. Мені вдалося викинути її з голови, та в глибині душі не давали спокою страх та невтримне бажання спізнати загадку. Дзвін замовк, і в той самий час, наче в казці, в природі щось перемінилося. Затремтівши, я почав дослухатися, і всі звуки, які ще хвилину тому чарували мене, мов сільська музика, раптом видалися мені лиховісними. Я, силкуючись ступати якомога тихіше, пильно вдивлявся в дерева, що бовваніли в п'ятні, й здригався од совиного крику. А луна, як і раніше, розлягалася замогильними перекотами громовиці. Спостерігаючи стільки лихих прикмет, мені слід було повернутися назад! Але навіщо я повторююся? Я зробив інакше, бо, привчений нікого не боятися, вірив у власні сили. До того ж я не мав жодних підстав щось запідозрити. Я лише відчував якийсь неспокій, котрий можна було пояснити пізньою порою та рапто-вим бемканням того дзвону.

Минуло досить багато часу, поки я добрався до подвір'я і в нечіткому світлі місяця побачив фасад замку з чорними, закритими віконницями, з обох боків якого височіли башти. На подвір'ї нікого не було. Над ганком нерухомо висів ланцюг, прив'язаний до дзвону. І нікого! Я стиха вилаявся. Та й хто міг трапитися мені в таку пізню пору? Як кожний бретонець, я був марновірний, і мою дитячу свідомість не раз уражали поетичні й жахливі легенди, котрі частенько розповідають о вечірній порі на моїй батьківщині. Проте, перебуваючи надворі і відчуваючи над головою Боже склепіння, я не був схильний, мов дитина, боятися тих жахів. Я сміливо пішов уперед і помітив світло у вікні Маршальської вежі, названої так на честь славнозвісного Тюренна, який пробув там одну ніч. Ця вежа височіла з лівого боку будівлі і раніше правила батькові за бібліотеку. Широкі засклені двері вели звідти на подвір'я. Я попрямував туди. Раптом я пригадав слова Меньяна про те, що до Клер часто викликали лікаря. Мої побоювання наростали, і, сповнений відчаю, я кинувся до башти.

Засклені двері були зачинені, але крізь ромбоподібні шибки я помітив канделябр, який стояв на круглому столику з однією ніжкою. Ще я запримітив меблі, картини, рухомий столик, заставлений стравами. Мій погляд зупинився на дивній групі людей, що сиділи в кімнаті: троє людей спочивали в глибоких

кріслах, які стояли колом. Я відразу впізнав Клер, бо вона сиділа лицем до мене. Я ніколи раніше на бачив чоловіка й жінку, котрі сиділи впівоберта, але мав усі підстави гадати, що то були барон і баронеса Ербо. Усі троє завмерли, але не як по•снули люди, а мов фігури з воску — руки покоїлись на бильцях крісел, а голови були трохи похилені. Полум'я свічок гойдалося від подиху протягів, й навколо застиглих тіл рухалися тіні. Від мого дихання шибки запітніли, але я був такий приголомше•ний, що навіть не здогадався відступити трохи вбік. З недові•рою я витріщив очі, сподіваючись, що хтось із сплячих поворух•неться. Як я цього прагнув! У глибині душі я благав Клер: «Вставайте!.. Скажіть щось!.. Скажіть!..» Проте вони продовжу•вали своє жадливе нічне пильнування — мовчазні, позбавлені ознак життя. «Та вони мертві!» Ця страхітлива думка блискав•кою пронизала мій мозок. Мертві?! Це неможливо!.. Я тихенько постукав у шибку. Зараз вони всі повернуть голови... Що я їм казатиму?.. Одначе стукіт не порушив їхнього смертельного за•ціпеніння, жодна рука не ворухнулася і жодна голова не повер•нулася в мій бік. Ніщо не могло перебити їхньої мовчазної на•ради. Світло від канделябрів падало на чоло та щоки дівчини, і я завважив їхню крейдяну блідість. Все виглядало так, ніби Клер та її батьки були раптово, миттєво зачаровані саме в момент розмови і перетворені на статуї. Тепер я був певний: їхні повіки зімкнулися під вагою смертельного сну. Треба було щось негайно робити. Але що? Гукати на поміч? Збудити Антуана? Цей слуга мав надто вже підле обличчя. І я вирішив діяти сам. Я штовхнув двері, які легко піддалися, і ввійшов у кімнату. Посуваючись навшпиньках, я прихопив канделябр і підняв його над головою, аби краще бачити. Та ба! Я відразу переконався, що все марно. Потилиця барона — а його легко було впізнати по вишуканому вбранню й по персню з вигравіруваною короною на правій руці — була того самого кольору, що й свічки, які тремтіли в моїй руці. Крім того, я побачив ще одну деталь, за достовірність якої можу поручитися: біля його бакенбардів кружляла муха, а потім сіла на вухо — і жодного поруху. Я ступив крок вперед і взяв барона за руку, намагаючись нама•цати пульс, але від холодного дотику лише глухо зойкнув. Сахнувшись, я зачепив ліктем крісло баронеси. Вона поволі, наче манекен, який утратив рівновагу, похилилася на бік. Я тремтів од страху перед цими покійниками, чия смерть, мов од блискавки, була геть незрозумілою! Легенький подмух вітру, який повіяв од зовнішніх відчинених дверей, мало не загасив свічки на канделябрі, моя тремтяча рука насилу втримувала його, і віск почав капати на килим. Я поставив його збоку на карточний столик і машинально підняв віяло мадам Ербо. Так само машинально я поклав його поряд з нею на круглий сто•

лик з однією ніжкою і перевів погляд на Клер. Вона була в тій самій зеленій сукні з буфами, якою я милувався кілька годин тому. Її волосся спадало на одне плече, а руки безвільно лежали на колінах. Потонувши в глибокому м'якому кріслі, оббитому оксамитом з лілеями, вона скидалася на Дюймовочку, яка заснула в квітці. Я знемагав од відчаю — як же я кохав її! Отже, передчуття не збрехало — дзвін гув саме тоді, коли моя кохана перестала дихати. І там, на алеї, її душа щось жалібно шепнула мені, відлітаючи вдалину й довіряючи вітрові своє сумне прощання. А я, нещасливий, як міг дихати, як міг жити, коли Клер назавжди залишила мене! Я лив сльози і марно благав смерть узяти й моє життя. Мої очі ледь розрізняли речі, які були навколо. Протягом якоїсь миті, котра видалася мені страшенно довгою, а тривала, мабуть, не довше хвилини, я був у такому стані прострації, що мало не знепритомнів. Я витер долонею піт з чола і поволі прийшов до тями. Я ще раз кинув погляд на цю неймовірну сцену: барон, його дружина, Клер. Ці люди, донедавна невідомі мені, зараз були мені такі любі. Я стояв серед них, мов приятель, якого чекали. Але, видно, при моєму наближенні їхня розмова обірвалася, і я застав трьох небіжчиків. Що робити? Побігти в село і привести лікаря? То було б найрозумніше рішення, але піти я не мав сили. У смерті цих трьох людей було щось таке надзвичайне, якийсь невиразний страх, який тримав мене тут, і я вже не вірив самому собі. Нарешті вирішив, незважаючи на відразу, ще раз помацати руку барона. Руки Клер я б не торкнувся нізащо в світі. Я повинен був пересвідчитись. Смерть обірвала життя цих трьох людей, а ще раніше підкосила колишніх господарів замку Мерлена й Ледерфа. Од цієї думки я ще більше впав у паніку, якої вже ніщо не могло перебороти, і кинувся до порога. Саме тоді я почув, як десь у глибині замку грюкнули двері, і одним стрибком я опинився на подвір'ї. Очманівши від страху, я вже не знав, чи біжу по допомогу, чи хочу захватитися десь у надійному місці. Я втікав і повинен у цьому признатися! Втікав, не знаючи, що біжу назустріч ще гіршим випробуванням...

Після багатьох днів напружених роздумів я заприсягнувся, читачу, нічого не пропустити і скрупульозно описати все те, що сталося протягом першої половини цієї осоружної ночі. Моя пам'ять назавжди закарбувала неймовірні події, свідком яких мені довелося бути. Тому якщо навіть наступні події вам видаватимуться дещо дивними й нереальними, я все одно продовжу оповідь, оскільки певен, що бачив усе на власні очі. І саме тому, що бачив це, я й чекаю смерті.

Я біг по алеї, якою прийшов у замок. Мені хотілося лише одного: вибратися з цього проклятого місця, бо дівчина, когру я кохав, була мертва. Сильний душевний біль довів мене до безумства, й, очманілий од розпачу, я розгублено мчав навмання, а потому дуже жалкував, що не вчинив інакше. Коли саме я зійшов з алеї? Не знаю. У місячному сяйві лісові хащі виглядали мов міраж. Я почав блукати по зарослих стежках, загубившись у тому казковому світі, що купався у синьому світлі й то відчиняв, то знову зачиняв мені шлях до порятунку. Пригадую лишень, що дужий удар повалив мене на землю. Опам'ятався я під деревом, на яке нашттовхнувся. Голову проймав біль, я підніс руку до чола й помітив на ній якісь темні плями, мабуть, крові. Я довго лежав непорушно — силкувався зібратися на силі, подолати ту слабкість, яка прикувала мене до землі. Поволі я отямився і рушив далі, коли раптом мене зупинив дивний звук. То було загадкове монотонне рипіння. Той звук рухався на певній віддалі од мене і нагадував порипування екіпажа, який їде по вибоїнах. Заінтригований, я заховався за дерево. Рипіння наближалось, супроводжене глухим стукотом коначих копит по траві.

Признаюся, ті звуки розбурхали мою цікавість. Незважаючи на головний біль, який мені дуже дошкуляв, я пильно слідкував за алеєю. Так ось — у північ справді котив екіпаж і в цьому не було жодного сумніву. Ця істина блискавкою пронизала мою свідомість, а мене проінняв невимовний жах, бо нарешті я впізнав це особливе рипіння. То було наше ландо, яке їхало по зарослій травою центральній алеї, наїжджало на гальку й гілки: воно наближалось з якоюсь величною повільністю, і я відразу пригадав дитинство, легенди про дивний екіпаж, що відвозив покійників у царство Аїда. Яким чином ландо опинилося в парку і в таку пізню пору?.. І все-таки то був не сон: рипіння наближалось. Далека гроза вщухла, і навкруги запала така тиша, що було чути найменший нічний шерхіт ночі. Раптом в кінці довгої алеї у місячному блідому світлі я побачив ландо! Здавалося, дивний екіпаж плыв, мов човен, по поверхні води молочного кольору. На передку маячила довга нечітка постать візника, а кінь був ніби сповитий легенькою млою. Зате колеса, незважаючи на віддаль, видно було чітко: кожна шпича, обертаючись, відбивала місячне сяйво. Екіпаж їхав повільно, як під час прогулянки, і м'яко хитався на вибоїнах.

Серце мое калатало; я дивився і чекав, що буде далі, запитував себе: чи не по мене їде екіпаж, чи не моя черга бути жертвою неминучого випробування?

У напівтемряві кінь видавався великим і чорним. З його ніздрів вихоплювалися дві цівки пари, і час од часу брязкотів ланцюжок на вуздечці. Коли він увійшов у смугу півми, я чув

лишень глухий стукіт його копит, які топтали високу траву, і рипіння екіпажа. Але ось чаклунське місячне світло знову упало на кінські ноги та на лискучі обриси екіпажа. Я мимоволі витягнув шию, аби краще роздивитися дивакуватих любителів нічної прогулянки, і побачив, що верх ландо був відкинутий. Я запримітив дві постаті на лаві позаду, ще одна людина сиділа обличчям до них. З наближенням ландо я дедалі чіткіше усе розрізняв, немов поступово наводив на різкість підзорну трубу. Спочатку я впізнав широкий рукав зеленої сукні, потім місячне сяйво вихопило з темряви волосся Клер і нарешті обрис її профілю. Я вкусив себе за руку, щоб не закричати. Клер повернула голову в напрямку куців, де я ховався, і, попри тьмяне світло, яке зафарбувало її обличчя смертельною фарбою, я побачив, як зблиснули її зіниці, коли екіпаж порівнявся з моїм спостережним пунктом. Водночас я розгледів її супутників. Не знаю, де беруться сили писати ці рядки, бо навіть зараз мої руки тремтять. Барон пахкав сигарою і вказівним пальцем, на якому виблискував масивний перстень, струшував попіл. По його бакенбардах, маніжці та сюртуці ковзали тіні. Баронеса недбало бавилася віялом — тим самим, яке я щойно бачив на килимі у вітальні. Ні! Ні! Я був жертвою ілюзії, галюцинації, що було результатом удару головою об дерево. А восковий колір обличчя Клер, коли ландо проїжджало поряд? Бліда застигла маска мерця. Хіба все це не було породженням мого гарячкового стану? Проте я добра бачив, як угинається трава під колесами, чув сопіння коня й скрегіт вісі. Та що казати! За екіпажем тягнувся димок сигари, що поволі танув у повітрі. Легенький вітерець доніс до мене запах тютюну... Раптом ландо в'їхало в острівок пільми. У мене перехопило подих, ніби наді мною нависла якась жахлива небезпека. Невже екіпаж зник? Чи провалився під землю разом з привидами?.. Та ось його невиразні обриси зненацька виринули знову, і за мить ландо розтануло в пільмі. Як мені хотілося метнутися вслід, наздогнати, доторкнутися до нього, але ноги мої наче вросли в землю. Сповнений підозри й сумніву, я ще довго стояв і вдивлявся в пільму. І лише мелодійний щебет солов'я розвіяв чари. Я вийшов зі сховку і підійшов ближче до місця, де проїхав дивний екіпаж. У траві, вкритій росою, чітко пролягли дві паралельні колії, які тягнулися аж до повитих млою дерев — сліди від коліс. О Боже, чому ти не дозволив мені збожеволіти тоді?! Скільки лиха та сліз мені вдалося б уникнути!

Тисячі суперечливих підозрінь мучили мою свідомість. Я стояв нерухомо посеред алеї, і кажан мало не зачепив мене своїм чорним крилом, але я вже трохи оготвався, і видава цієї жахливої ночі вже не бентежили мене. Я намагався розв'язати цю лиховісну, повну суперечностей загадку. Жили вони чи такі

змерли? Третього припущення не могло бути. Коли саме очі обдурили мене? Я ніяк не знав, до чого пристати. Відколи я переліз через замкову стіну, мені здавалося, що я потрапив у казку, в одну з тих страхітливих легенд, якими так захоплювалася моя бідолашна мати. Одначе я не марив, і цікавість не давала мені спокою. Нарешті після довгих вагань я вирішив не відступати і, незважаючи на загадкову небезпеку, яка, можливо, справді загрожує мені, знайти якийсь доказ. Якщо моя кохана справді померла, то я відмовлюся від своїх намірів. Але якщо вона жива, якщо... Я перехрестився, щоб здобути прихильність ангелів, і знову крадькома подався до замку, минаючи галявини, перехрестя й узагалі всі освітлені місця. Я чуйно прислухався, але чув лише солов'їний спів та далеке сумкання жаб...

Я довго спостерігав за подвір'ям замку із симетричними тіннями двох башт і химерними силуетами флюгерів. Невже страх переможе і примусить мене відступити? Я стиха підбадьорював себе і несподівано для себе наважився — кількома стрибками подолав тих десять-п'ятнадцять туазів¹, які відділяли мене від дверей салону. За дверима, як і раніше, мерехтіло світло канделябра. Поволі я перевів погляд на середину кімнати й заціпенів од жаху — вони були там, усі троє! Але на інших місцях. Виходить, вони перемістилися! Чорт вибирай! Після прогулянки в парку вони знову повернулися у вітальню... Гадаю, що тоді мене врятував приступ гніву — звичайна реакція сміливої натури, яку я успадкував од батька. Рішуче я увійшов до кімнати.

— А ось і я... Мюзіак!

Дивно пролунали мої слова. У вітальні ніхто навіть не ворухнувся, лише полум'я свічок гойднулося, а на підлозі ожили тіні, від чого мені здалося, що на якусь коротку мить родина Ербо ожила. Схожі на мармурові статуї, штивні, заклаклі, вони сиділи в тих самих кріслах. Проте барон трохи присунувся до своєї дружини і поклав руки на бильця, а в купці попелу дотлівала викурена сигара. Біла баронеси стояв низенький столик з кошником на шитво, а на її пальці тепер був наперсток... Клер... Але навіщо тішити себе? Така мертва тиша не може вести в оману навіть найбільшого скептика. Цілком очевидно, що ці тіла були позбавлені життя, мов фігури з воску, які можна побачити в деяких музеях і які для потіхи відвідувачів рухаються завдяки схованим усередині пружинам. Невже це були чудово зроблені манекени? Але я відразу відкинув цю божевільну ідею і, щоб змусити замовкнути своє друге «я», яке вже добру годину докучало мені своїми нездоровими умоглядними надбудовами, в пориві гарячковості чи то зі страху схопив із кошика ножиці й штрикнув ними праву руку барона. Лезо встромилосся

¹ Ту аз — стародавня французька міра довжини.

глибоко у великий палець — на краю рани виступила брунатна рідина й одразу згорнулася. Що б я не робив, мені все одно не вдасться вирвати їх з обіймів смерті...

Ноги мої підломилися, і я лише чудом утримався на них завдяки зусиллю волі. Немилосердно боліла поранена голова. Я кинув ножиці, перехрестив небіжчиків і крадькома вийшов з кімнати, неспроможний ні міркувати, ні стогнати, відчуваючи знесилля душі і тіла... Над селом займалася ранкова зоря, коли я дістався до готелю і ціною останніх зусиль зійшов сходами до своєї кімнати. Я впав на ліжко і поринув у сон, подібний до смерті...

Збудившись о пізній порі, я почував себе, ніби душа, яка щойно потрапила в чистилище. Ким я був? Чому мене переслідує гірка печаль? Я здивовано розглядав незнайому кімнату. Якийсь кінь цокав підковами по бруківці, поряд у садку виспівували птахи. Несподівано я зрозумів причину своїх мук: щастя навіки залишило мене. Страждаючи від душевного болю, я прокляв той день, коли народився, потому почав будувати лиховісні плани. Навіщо мені жити в Бретані? Хіба не краще буде виїхати з цієї негостинної країни і пошукати кращої долі десь в іншому місці? З грішми, котрі зумів приберегти мій нотаріус, я напевне зможу придбати гарний будиночок, наприклад, у далекій Америці — землі обітованій для всіх вигнанців. Мої роздуми перебив стукіт у двері. То був служник, який повідомив, що метр Меньян чекає на мене у великому залі внизу.

Метр Меньян! Що я йому скажу?.. Одягаючись, я придумував причину, яка б звільнила мене від поїздки в замок і водночас приховала мою душевну рану. Проте нічого путнього мені на думку не спадало, а дійсність видавалася такою неймовірною, що я в очах нотаріуса виглядав би, безперечно, божевільним, коли б розповів йому про все. Марна справа доводити очевидність тих подій, які я бачив на власні очі, — мені б заперечили: буцімто погано ви бачили. Якби я розповів про те, що напередодні був у парку і замку, то, знаючи мов вороже ставлення до барона, мене самого зараз же звинуватили б у смерті його сім'ї. Виходить, я повинен був мовчати. Але в такому разі мені доведеться їхати туди... О Боже! Я відчув, що пополотнів, тільки-но згадав про те, що чекає на нас. Минали хвилини, а я так і не зміг придумати нічого, що могло б спасти мене. Я почував себе страшенно втомленим, і мені здавалося, що протягом тієї мерзеної ночі я посивів. Я ледь тримався на ногах — мов старець, зігнутий роками й болячками. Коли я йшов по сходах униз, суперечливі думки терзали мою свідомість, але жодна не видавалася мені слушною.

Нотаріус зустрів мене так само запопадливо, як і минулого разу. Він тримав на колінах великий портфель.

— Тут у мене,— сказав він, погладивши шкіру рукою,— зібрано все, що ставить їх у повну залежність від вас. Та ви, бува, боронь Боже, не захворіли?

— Пусте,— відповів я.— Це від хвилювання...

— Так, справді,— визнав цей добрий чоловік,— на нас чекає урочиста мить. Навіть я...

Він хвацько перехилив свою чарку і додав:

— Не можу відмовити собі в приємності сказати декілька слів тому баронові Ербо. Мій екіпаж чекає на площі. Хвилини за п'ятнадцять...

— Я б хотів...

Він хитрувато посміхнувся.

— Графе, можете покластися на мене — все буде гаразд.

— Але...

— Ніяких але. Довіртеся моєму досвіду!

Він узяв мене під руку й шанобливо, але впевнено провів до дверей.

— Чому така поспішність? — пробував я заперечити.

— Коваль клепле, доки тепле. Барон може й передумати. Поки він ще не отямився від вашого нежданого приїзду і танцюватиме під нашу дудку. Завтра він передумає — і тоді все лясне.

Підбадьорений завзяттям та доброзичливістю мого супутника, я погодився. Хоча будь-яка нерішучість з мого боку видалася б йому підозрілою. Крім того, через якесь помутніння свідомості я почав визнавати ситуацію, в якій опинився, небезінтересною. З усіх невдач я, безумовно, був найсумніший і найнещасливіший. І все-таки мені було цікаво грати зарозумілого глядача, і я сів у кабріолет поруч з нотаріусом, читаючи про себе сонети Шекспіра. Хто зможе розкрити таємницю людського серця, котре то стискається од болю, то радісно тріпоче від того ж таки болю? Поринувши у такі думки, заціпенілий, у стані, який бажав подовжити навіть, я слухав жваву балаканину нотаріуса. Він уже почував себе господарем становища: отримував ренту, домовлявся про вигідну аренду і клявся поновити бодай за п'ять років мій статок. Як би я виглядав, коли б сказав, що відмовляюся від боротьби?

Невдовзі кабріолет в'їхав у замковий парк. Я пригадав ту ніч, яка коштувала мені стількох розчарувань. Пан Меньян запримітив моє хвилювання.

— Ми можемо відкласти наш візит, оскільки я бачу, які ви анервовані.

— Втома... — пробурмотів я.— Ця поїздка... Але на свіжому повітрі це пройде...

— Вибачте, що я так наполягав.

Ми замовкли. Екіпаж поволі їхав під гору шляхом, який вів

до замкової огорожі. Я впізнав те місце, де вперше і востаннє розмовляв з Клер. То було вчора, і то було так давно. Тоді вона ще жила, а зараз... Відтак мої думки полинули в інше русло: я чомусь подумав, що троє людей не можуть померти разом на хворобу або ж покінчити життя самогубством. Виходить, якийсь загадковий вбивця... Проте я відразу відкинув таке жахливе припущення. Хіба я не бачив, як вони, живі, рухались в ландо? Хіба я не вчував дим баронової сигари? Щоправда, через якусь мить у вітальні... Мене занудило, і нотаріус співчутливо нахилився:

— Ви геть блідий, графе. Одне ваше слово — і ми повертаємо назад.

Але я вирішив випити до дна свою гірку чашу, бо відірвати її од своїх вуст я вже не міг. До того ж завтра, можливо, небезпека чигатиме на мене самого. Я лише заперечливо кивнув головою, і наше ландо в'їхало на подвір'я. Тут нічого не змінилося. Ліворуч я помітив так само прочинені двері вітальні. По баштах, каркаючи, походили ворони, а весняне проміння освітло старі мури, од чого ті стали ще сірішими і, як мені здалося, ще ворожішими. На подвір'ї нікого не було.

— Справжній замок сплячої красуні,— пробурмотів метр Меньян, який сподівався, певна річ, що нас урочисто зустрінуть.

Він зупинив кабріолет перед ганком, і ми зійшли на землю.

— Агов! Є тут хто? — покликав він.

Я мало не сказав йому, що він даремно марнує час і що господарі замку не почують нас, але всі свої зусилля я витрачав на те, щоб триматися на ногах і переборювати слабкість, яка забидала мої останні сили. Нотаріус потягнув за ланцюжок дзвону, і я почув моторошні удари. Дзвінок журливо бемкав, а мені здавалося, що я все ще чую похоронний дзвін, стоячи в глибині лісу. Я потягнув Меньяна за рукав.

— Клянуся богом, я не знаю, чого ці люди, які запросили нас, примушують чекати, графе.

Розлючений, він щосили смикнув за мотузку. Нарешті двері відчинилися. На порозі стояв Антуан, який низько вклонився.

— Будьте ласкаві йти за мною. Барон чекає на вас.

— Сподіваюся,— бундючно мовив нотаріус.

Я розумів, що скидався на людину, яку трусила лихоманка. Меньян пропустив мене вперед, і я слідом за візником увійшов у той проклятий замок, що належав моїм предкам. Ми пройшли декілька залів, по яких я лише ковзнув поглядом,— страх не давав мені спокою. Ми прямували до башти. Невже слуга кепкує з нас чи, можливо, він отримав розпорядження ще до того, як сталася ця драма? Так воно, мабуть, і є. Але ж цей самий служник правив конем у парку... Я знову зайшов у таку безвихідь з усіма тими суперечливими припущеннями, що коли служ-

ник постукав у двері салону, я несамохіть учепився в руку нотаріуса.

— Не бійтеся,— прошепотів він.— Мене не так легко обдурити.

Немов я боявся цього! Через мить усе проясниться, і я запитував себе...

— Заходьте! — проказав голос.

Служник відчинив двері:

— Граф де Мюзіак. Метр Меньян.

Я ступив кілька кроків і побачив їх — усі троє сиділи в глибоких кріслах: я побачив Клер у сукні німфи, баронесу, яка прикривалася віялом. Потім я перевів погляд на барона, який підійшов і простягнув мені руку із перев'язаним великим пальцем.

— Прошу, прошу, графе. Ми дуже раді заізнатися з вами...

Його голос дзвенів у моїй голові, мов сурми Страшного Суду. Я затремтів од страху, коли він тис мою руку: вона була тепла й суха, але ще моторошніше стало мені, коли я схилився над рукою баронеси. Невже я збожеволів? Чи мав справу з демонами? Але погляд коханої, звернений на мене, був чистий, мов джерельна вода, й не приховував ніякої таємниці. Хто присунув мені крісло й коли саме? Що відповідав я на привітні слова барона? Цього я не можу пригадати. Зате в пам'яті навіки закарбувався спогад про страх, який наростав, коли мені на очі потрапляли на мить призабуті деталі: масивний перстень, що мінився на пальці барона, тоді як він машинально пригладжував свої бакенбарди, кошик на шитво, що стояв біля моїх ніг, ще помітні на килимі сліди від воску.

— Сигару, графе?

Я відмовився. Нотаріус пояснив, що поїздка вимучила мене. Але я вже не слухав його, а ніби зачарований втупився у сигару, вдихав її дим, силкуючись порівняти його з димом, який я вдихав учора в лісі. Нарешті я відірвав погляд од сигари і перевів погляд на людей в кріслах — вони були на тих самих місцях, де я їх бачив уночі. Коли млява розмова, підтримувана нотаріусом, обірвалася, у мене виникло передчуття, що зараз усе повториться спочатку, що наші господарі знову заснуть, замруть у своїх кріслах, але цього разу вони заснуть навіки. Проте барон, ніби йому не давали спокою такі ж побоювання, кинув репліку, яка дещо пожвавила розмову. Я не міг не помітити, що його покvapність була вдавана і нестерпне відчуття скутості, яке гнітило мене, певно, мучило й Клер: вона уперто мовчала, втупившись у підлогу. Саме тому я без усякої ніяковості добре розгледів її обличчя: бліді щоки й вуста, сині кола під очима. Її мати виглядала ще гірше. Особливо мені впали у вічі її тремтячі руки. Барон, незважаючи на його бадьорість,

сигару та огрядність провінційного дворянина, як здалося, щойно очунив після якоїсь хвороби — так дивно тремтів інколи його голос. Навіть метр Меньян помітив якусь ніяковість, що не давала мені спокою. Він совався на своєму стільці, покахикував і, не відважуючись почати мову про мету нашого візиту, чомусь говорив про худобу, врожай і погоду,

— Може, ви бажаєте оглянути замок? — раптом запропонував барон, обернувшись до мене.— Гадаю, це ваше найзаповітніше бажання.

Коли ми виходили, метр Меньян прошепотів мені на вухо:

— Вони якісь дивні. Як ви гадаєте?

Я подав руку Клер, і ми пропустили барона з дружиною та нотаріуса трохи вперед. Нас зовсім не цікавили ділові питання, до яких узявся Меньян. Поволі ми проходили кімнати, що я їх зі смутком упізнавав. Я вже жалкував, що замок уцілів, бо доля прирекла мене тут на жахливу самотність. Коли Ербо поїдуть, я матиму досить часу, щоб блукати по його залах, мов останній його привид. І я завжди пам'ятатиму про трьох покійників у салоні, які зараз оточували мене і люб'язно розмовляли... Я ніяк не міг утамувати дрож, і Клер тихо промовила:

— Якщо ви погано почуваете себе, то...

Миле створіння! Я мало не розповів їй про все, та й сьогодні сам не знаю, що саме мене тоді стримало.

— Тут зимно,— лише мовив я.— Ходімо далі.

Не знаю, що перешкодило мені натякнути їй на події тієї ночі. Я все ще горів бажанням проникнути в цю таємницю, але не знав, в який спосіб сказати про свої думки, щоб природно перейти до того, що не давало мені спокою. Крім того, шурхіт шовкової дівочої сукні, легенький дотик її пальців, запах волосся, одне слово, її присутність так мене збентежила, що я втратив дар мови. Ми зійшли на другий поверх. Я неухважно слухав нотаріуса, який підтримував жваву розмову і сипав цифрами. Раптом ми ввійшли в скромно умебльовану кімнату зі свіжопобіленими стінами.

— Це моя кімната! — вихопилося в мене.

— Ми відремонтували її,— мовила Клер.

Я довго розглядав вузьке металеве ліжко, застелене сніжно-білими простирадлами, потріскане розп'яття, секретер з відкидним верхом, за яким я читав і писав, старий стільк біля вікна із тазом та глечиком на воду. І з цієї кімнати мене вигнали у заслання, а тепер я повернувся, аби зазнати ще гірших випробувань. Як я прагнув, щоб ці любі мені речі і спогади наповнили б мое серце вірою та рішучістю! Чи мав я право візнатися цій дівчині в почуттях, що розривали мені душу? Чи мусила вона разом зі мною нести важкий тягар цього страху?

Та й як мені розповісти все те, що я бачив на власні очі?! Я був подібний до стародавнього лицаря, зачарованого коханням феї, і, може, анітрохи не здивувався б, коли б моя кохана Клер на моїх очах перетворилась у райського птаха або в єдинорога.

Проте я відкинув ці безглузді думки і підвів Клер до дозорного посту — внизу буяла зелень парку, виднівся став, садок і рештки каплиці.

— Я мріяв про іншу долю, — зітхнув я. — Я прагнув, щоб цей замок знову став моїм. Але зараз мені байдуже, чи житиму тут, оскільки згоду між вашими батьками і мною... Що й казати! З великим смутком підпишу я цю угоду.

— Чому? — запитала Клер. — Невже?..

Я зупинив її жестом і нерішуче вів далі:

— Я дуже жалкуватиму, якщо мені доведеться жити самому серед цих алей, де ви так часто гуляли. Тут усе, повірте, нагадуватиме про вас: ці пелюстки на свічаді ставу, які ви зривали, це каміння, на яке ви дивилися щоденно, а якщо мої пальці торкнуться спінета, то звучатиме улюблена ваша музика... Ваша тінь буде в'язнем цього замку, а я буду в'язнем вашої тіні.

— Замовкніть! — Клер затулила мені рота рукою.

Від хвилювання вона дихала часто-часто, а щокі були кольору камелії. Я ніжно взяв її руку й обсипав поцілунками.

— Клер... Клер... Вислухайте мене. Це необхідно. Від цього залежить, може, ваше й моє життя... Я не зможу жити без вас.

— Графе, прошу вас, відпустіть мене!

Я навіть і не думав пускати її. Коли ж гарні очі дівчини затуманилися від сліз, я розповів їй про своє дитинство, про життя вигнанця і про своє кохання. Вона вже не відштовхувала мене, і, втративши розум, я впав перед нею на коліна, пропонуючи їй своє ім'я і титул, свої статки і цей замок, який я раніше запрягнувся відібрати в неї.

— Ні, — простогнала Клер. — Ні... Це неможливо!

— Ви мене не любите?

Вона провела рукою по моєму волоссю.

— Я не казала цього.

Я рвучко підвівся й пригорнув її:

— Ви кохаєте мене, Клер! Я знаю! Я це бачу! Ви кохаєте мене! Ви будете моєю!

— Ні, я лишуся нічиєю. Це вирішено.

— Ким? Вашими батьками?

— Ні, ні! Батьки тут ні при чому.

Тоді я пригадав її сповнені таємничості слова, її натяки на ворожість речей і побоювання барона.

— Клер, — наполягав я, — вам не дає спокою якась таємниця. Розкажіть її мені. Я зумію вам допомогти.

— На жаль, то не моя таємниця.

— Не може бути такого секрету, якого б я не зберіг. Ви боїтесь когось?

— Проти цього ворога ви нічого не вдієте.

— Де він ховається?.. У замку?

Клер підняла руки до шиї, її очі блукали в пошуках чогось невідомого.

— Він ховається у мені... Мені часто хочеться померти. Я заздрю Мерленові й Ледерфу! Часом мені здається, що Бог таки почує мої благання і я спізнаю супокій, а тоді...

— Клер, люба, заспокойтесь! Мені не подобається ваша несамовитість. Зі мною ви в безпеці... А пізніше ви мені поясните...

Обійнявши дівчину за плечі, я вів її по кручених сходах. Легенький вітерець пестив нас. Безмовними тінями шугали ящірки. Мене охопило відчуття божественної радості, а дух мій піднісся.

— Ми обоє — жертви самотності,— шепотів я їй на вухо.— Ці величні ліси, ці мирні стоячі води, ці трави, які ростуть, мов ліани, і які перетворили парк на якийсь дикий куточок,— ось що стало причиною вашої іпохондрії, вашої похмурої та лякливої натури. Але я маю намір перебудувати маєток: позрубую дерева, осушу став, де замість очерету будуть квітнути лілеї та троянди. Замок також...

Клер заперечливо хитнула головою.

— Благаю вас, не засмучуйте мене ще більше... А ось і мій тато.

З башти справді долинув голос барона. Я відступив на кілька кроків.

— Що б не трапилося, я ніколи не залишу вас у біді! — поклявся я.

Слідом за бароном з'явилися його дружина й нотаріус, який радісно потирив руки.

— Ми дійшли згоди,— сповістив барон.— Ви можете пишатися, графе, що в особі пана Меньяна маєте такого спільника.

Я дивився на його перев'язаний палець, і його слова пролітали повз мене.

— Дуже радий,— пробурмотів я.— Особисто я взагалі не розуміюся на таких справах...

— Лишилося підписати документи,— втрутився нотаріус.— Я вже приготував.

— Гарзд,— погодився господар.— Ходімо вниз... Графе, що б ви ще бажали оглянути?

Якусь мить я вагався, бо не хотів видатися смішним.

— Та...— нарешті обізвався я.— Та... я б хотів побачити склеп під каплицею.

— Склеп? — перепитав барон.

Він раптом завмер і пополотнів, а баронеса сперлася на стіну — вона була така сама сіра, як камінь, що підтримував її. Клер потупила очі, і, незважаючи на яскраве сонце, всі вони трое, здавалося, закам'яніли, скуті якоюсь дивною смертельною хворобою.

— Але то не така вже спішна справа, — квапливо додав я. Барон невпевнено погодився:

— Справді, з цим можна не поспішати.

Відтак він узяв мене під руку й повів уперед.

— Краще дати мертвим спокій. Чи не так?

— Хіба вам ніколи не спадало на думку відвідати цей склеп? — запитав я.

— Я вже був там... один раз.

— Ну і як?

— Побувати там вдруге немає ніякого бажання.

— Чи склеп дуже зруйнований?

— Зовсім ні. Але, повірте, графе, то дуже сумнівна справа ховати мертвих так близько біля живих.

Ми замовкли — лише вітер зітхав раз у раз. Раптом мене знову охопило почуття тривоги, яке не давало спокою ще на початку нашої візити. І тут мені спало на думку, що барон, може, не погодився б на пропозицію нотаріуса, якби не керувався якимись міркуваннями. Чому цей чоловік, який раніше й не думав продавати замок, так швидко пристав на мою пропозицію? Напередодні Клер казала, що її батьки відчувають страх... Мій погляд безперестанку повертався до перев'язаного пальця барона — адже кілька годин тому я глибоко поранив його. Ні, страх ще нічого не пояснює, і таємниця сім'ї Ербо, без сумніву, крилася в чомусь набагато жажливішому.

Заплутавшись у своїх роздумах і втративши надію переконати Клер, я втрачав волю на життя. Разом з бароном ми прямували до салону. Нотаріус вихлюпнув увесь свій запал і, здавалося, також заглибився у похмурі роздуми. Видобувши з портфеля документи, він заходився рахувати гроші, а ми з бароном підписалися внизу на пергаментному аркуші. По щирості, я вже не розумів, сон це чи дійсність. На столі вже чекала тая з чарками. Барон налив нам старого вина, але я навіть не розпробував його букет. Даремно я втовкмачував собі: «Замок належить тобі. Ти у себе вдома. З минулим покінчено», — а проте я відчував ще більший смуток, ніж на похороні своєї матері. Нарешті нотаріус сухо клацнув замком свого портфеля.

— Бароне, — мовив він, — у вас, звичайно, є час...

— Дякую, але цієї ж ночі ми поїдемо.

Я спробував заперечити.

— Не наполягайте, графе. Я поспішаю в Ренн, де на мене

чекає дуже цікава справа. З вашого дозволу я лише візьму деякі речі, до яких уже звик. Якщо ви залишите мені на декілька днів ландо, то я буду дуже вам вдячний.

Мене зворушила його делікатність, і я запропонував йому залишити собі екіпаж назавжди. Розпрощалися ми як найкращі приятелі. Поки Меньян прощався з господарями, я підійшов до Клер.

— Я також поїду в Ренн,— прошепотів я.

— І не смійте.

— Я не хочу втрачати вас.

— А я не хочу виходити за вас заміж.

— Чому?

— Це таємниця.

— Все одно я розгадаю її.

— Благаю вас — забудьте мене.

— Ніколи!

То були наші останні слова. Схвильований, я сів у кабріолет, який одразу рушив. У моїй голові вже роїлися тисячі сміливих планів. Врешті-решт я вирішив викрасти Клер. Я заприсягнувся, що вона таки буде тільки моєю. Нотаріус помітив мою знервованість.

— Бачу, графе, що ви відчуваєте те саме... Дивна сім'я... Чи не так?

— Так, дивна.

— Я б сказав: якась неспокійна,— уточнив він.— Там панує атмосфера... Не знаю навіть, як точніше передати словами своє враження,— атмосфера, яка пригнічує вас... Ці люди, схоже, живуть якимось іншим життям. Одначе не можна запевняти, що вони загадкові, ні... Слід визнати, барон має добру юридичну освіту... Але я б не хотів бути в замку в їхньому товаристві... Може, це смішно...

— Зовсім ні. Я цілком поділяю ваші почуття... Чи ви знали особисто колишніх власників замку: Мерлена й Ледерфа?

— Ні.

— Це правда, що один з них збожеволів?

— Так. А другий наклав на себе руки.

Якусь мить Меньян мовчав, міркував, мабуть, над моїми запитаннями, відтак продовжив:

— Ще одна річ не дає мені спокою. Я чекав зустріти серйозний опір, проте коли Ербо дізнався, що ви маєте можливість платити готівкою, він одразу погодився. Гадаю, він хотів позбутися цього замку чимскоріше.

Нотаріус був трохи ображений тим, що угоду було підписано так швидко і він не мав можливості вдатися до різноманітних юридичних хитрощів. Я ж уперто не розповідав йому того, що бачив напередодні, оскільки був певен: сім'я Ербо була

жертвою якихось чарів. А слова барона про склеп лише підтверджували мій здогад. Це, звичайно, не допомогло мені збагнути таємницю. Проте підсвідомо я відчував, що ця таємниця пов'язана з трагічною долею колишніх господарів замку. Дивна поведінка барона ще більше посилювала мою впевненість, що я не був жертвою галюцинацій. Але тоді... Я знову заплутався і вирішив, як тільки випаде вільна хвилинка, розповісти все папотцеві.

Тим часом ми в'їхали в село. Нотаріус, завваживши мій пригнічений стан і, можливо, здогадуючись — адже він був на диво проникливий — про мою згубну жагу до доньки барона, люб'язно запросив мене на обід. Я охоче погодився — не хотів залишатися наодинці зі своєю мукою. Розповідати про те, який був обід, було б гаєнням часу. Нотаріус довів до мого відома придумані ним можливості збільшення моїх статків. Чемно слухаючи його, я міркував про господарів замку, котрі збиралися виїжджати. Я, звичайно, також поїду в Ренн і попрошу в барона руки його доньки. Отож у від'їзді Клер немає нічого страшного. Але неспокій гриз мені душу. Якесь невизразне передчуття, котре нашіптувало, що я не повинен пускати її, стало особливо нестерпним надвечір. Неспроможний більше перебувати серед собі подібних, я попрощався. Моя душа прагла самоти.

Я вийшов за село, на рівнину, і захоплююче видовище надвечір'я знову пробудило мої почуття. Повними гірких сліз очима я дивився на небо, забарвлене пурпуром і багрянцем. Як ніколи самотній, я йшов навмання і закликав усіх святих на допомогу. На землю поволі насували сутінки. Я ніяк не міг зважитись на якесь конкретне рішення, коли раптом думка про цей шлюб видалася мені жахливою — я не сумнівався, що люди в селі показуватимуть на мене пальцем. Водночас я так палко прагнув цього шлюбу, що моє серце шалено калатало, а сам я трусився, ніби під ударами сокири. З-за дерев виглянув місяць: великий і багрянний, він скидався на стародавнє світило, яке вело друїдів¹ до місця їхніх жертвоприношень. Я ж, мов нечутна тінь, мимоволі прямував до воріт замку. Я впізнав шлях, коли під моїми ногами зашаруділа галька. Виходить, я прийшов на місце нашої першої зустрічі і чекав на свою кохану, що мала назавжди покинути цей замок! Піддавшись відчаю і знесилений біллю, я почвалав до воріт. Учепившись у ґрати, мов в'язень, який востаннє бачить схід сонця, я спрямував свій вмираючий погляд на високі стіни, за якими вона впродовж років кохала мене, навіть не знаючи мого ймення. А зараз... О Боже, який ти жорстокий! Ледве наші руки торкнулися одна одної, як доля

¹ Друїди — жерці у стародавніх кельтів.

рнову розлучає нас. Я підвів очі до неба й повторював свої гіркі молитви.

Похилий дах сріблясто вилискував у місячному промінні, яке поволі насувалося на порожнє подвір'я. Раптом я почув торохтіння екіпажа. Він, певно, об'їжджав північну частину замку, отже, за мить я його побачу. Дзвінко лунали підкови коня у нічній тиші, і я, пройнятий якимось забобонним жахом, позадукував до муру. Ось колеса заторохтіли на подвір'ї, й екіпаж несподівано виринув з п'їтьми, такий самий фантастичний на цьому величезному подвір'ї, як і напередодні, там, у глибині парку. Кінь захрипів і глухо заржав, дзенькнула зброя. Візник у циліндрі, що лиховісно мівнися, скидався на якогось воїна. Карета з піднятим верхом й опущеними фіранками наближалася з якоюсь байдужою і водночас загрозливою величністю; попереду ж рухалася спотворена тїнь коня з двома величезними, настовбурченими вухами, що скидалися на рїжки сатани. Екіпаж минув огорожу, й Антуан — я відразу впізнав його худорляву постать — зіскочив, аби зачинити масивні залїзні ворота замку. Я дивився на шибку екіпажа, в якій відзеркалювалось усїяне зїрками небо. Що відбувалося за цією шибкою? Барон, мабуть, курив сигару. Баронеса обернулася, щоб востаннє глянути на втрачений замок. А Клер? Чи думала вона про мене в цю хвилину?

Ворота замку не піддавалися. Я не зміг стримати себе. До біса умовності! Нехай кажуть про мене, що хочуть, але я мушу побачити Клер, мушу ще раз доторкнутися до її руки! Я чимдуж помчав до ландо і відчинив дверцята.

Усі троє були там, вони нерухомо напівлежали на сидіннях. Три тіла, які я погано бачив, але які я впізнав інстинктивно. Місячний промінчик ковзнув по бакенбардах барона та по світлому волоссю Клер, яке засвітилося, наче фосфор. Я розгублено пробурмотїв:

— Прошу вибачити.

Хоча знав, що ніхто мені не відповість. Позад мене грюкнули ворота, і підбїг візник. Розгубившись, я приготувався захищатися. Служник-бо не мав ніякого злого наміру — лише рукою зробив мені знак, щоб я не рухався. Сам він ступав навшпиньках. Підїшовши до мене впритул, він приклав палець до вуст, а потїм відчинив дверцята навстїж.

— Мерщїй сїдайте! — наказав мені. — І ні звуку!

Натикаючись на тіла, я навпомацки сїв у ландо. Кінь рушив — я втратив рівновагу і впав на лаву біля Клер. Простягнувши руку, я відчув її холодне тіло і дико закричав. Проте мїй крик нічого не перемїнив — екіпаж і далі котив, жахливо гойдаючись на своїх переобтяжених ресорах. У такт екіпажеві жахливо гойдалися мертві тіла. Я задихався. Солодкавий дух бу-

кета, який довго простояв у воді, забивав мені подих. Цей запах був мені знайомий. Такий самий дух стояв у похоронній кімнаті вночі біля гроба моєї матері. Од трохи сильнішого поштовху тіло барона з обурливою безцеремонністю впало на мене. Волаючи од жаху, я намагався вивільнитися з його мертвих обіймів. Я гамселив кулаками по внутрішній стінці, та Антуан гнав коня — лише колеса стрибали по вибоїнах. У моїй голові нарастив гуркіт. Дверцята ніяк не відчинялися. Я нічого не бачив, крім світлих плям трьох мертвих облич, які, здавалося, втупилися в мене своїми застиглими зіницями. Раз у раз проміння місяця вихоплювало чийсь рот з напіврозтуленими вустами.

Я востаннє погукав Клер і зомлів...

Чому смерть не взяла мене тоді в свої обійми? Вона пошкодувала мене для того, щоб улаштувати мені ще важче випробування, і невдовзі таки ввійшла в мій дім.

Коли я розплющив очі, була ніч. Я лежав на великому ліжку: ліворуч стояла груба шафа, праворуч — комод із дзеркалом, У головах горіла свічка. Тиша. Куди я потрапив? У заїжджий двір Мюзіяка? Та чому мене не поклали у моїй кімнаті? Раптом я все пригадав і, вбитий тим спогадом, упав на ліжко. Я збожеволів або став жертвою кошмару... «Клер!.. Клер!..» Навіть у маренні я вимовляв ім'я дівчини. І тут чиясь тінь ковзнула по кімнаті й нахилилась наді мною. Світло свічки позолотило її біляве волосся й засвітило зіниці її очей.

— Я тут, — прошепотів привид. — Спійть. Не вставайте.

Ніжна, м'яка рука витерла піт з мого чола.

— Клер!.. Невже це ви?

Дівчина всміхнулася.

— Так, Орельєне. Це справді я... Я вже не залишу вас...

— А ваші батьки?!

— Вони поїхали.

— Ви певні?

— Цілком.

— Вони, бува, не захворіли?..

— Захворіли?.. А чому вони мали б захворіти?

Я стомлено заплющив очі.

— А я? Я хворий?

— Ви стомилися, — тихо мовила Клер. — Не розмовляйте, Спійть.

Я взяв її руку і знову запав у темний морок.

Хто б ти не був, читачу, я зовсім не хочу випробувати твоє терпіння або викликати співчуття докладною оповіддю про своє нещастя. Я хотів усього-на-всього точно відтворити головні

події цієї жакливої історії, яка видається неймовірною, хоч я й не відступив ні на крок од правди. Все те, про що я розповів, я пережив насправді, не один раз зазнаючи страхітливих ударів долі. Проте зачекай ще трохи, читачу, бо це ще не кінець. Найсумніше попереду, і я відчуваю, що, приступаючи до останнього епізоду своєї історії, сили зраджують мені.

Завдяки міцному здоров'ю я швидко одужав. Навіть, гадаю, надто швидко, оскільки цей недовгий період одужання був оазисом щастя на тлі всіх тих таємничих і жакливих подій. Клер, мов добрий жалісливий ангел, не відходила від мене; дотик до мого чола її дбайливої руки геть проганяв сумні думки, що клубочились, мов грозові хмари, в моїй свідомості й загрожували холодним вітром загасити мое кохання. Ми відчували невимовну насолоду. Хіба вона не пообіцяла, що вже не залишить мене? Нас чекало щасливе безтурботне майбутнє. Чому я не квапився йому назустріч? Бо, незважаючи на всі зусилля Клер і на мої спроби все забути, минуле все-таки жило в моїй свідомості. Воно поставило на нас вічне тавро, яке я легко розпізнавав на блідому обличчі Клер, чиї запалі очі не давали мені спокою. Ми, звичайно, кожного дня робили відчутні кроки в забутому мистецтві усмішки. Ну і, ясна річ, пристрасть все палкіше палала в наших очах і квапила нас об'єднати серця. Але як ми зможемо бути разом, коли не знаємо всього одне про одного? Отож я сподівався, що Клер заговорить перша і погодиться пояснити ті таємничі події, свідком яких мені довелось бути. Закладаюся, що вона відчувала те саме. Не один раз я бачив: слова відвертості вже були на її вустах. Але в останню мить сумнів, сором чи то якийсь страх примушували її мовчати. Незважаючи на з'єднані руки, палкі погляди, ми відчували, що між нами стоїть якась перешкода.

Незабаром я вже ходив і, розуміючи, що прийшов час, сказав Клер, що вирішив написати до її батьків. Клер неначе здивувалась і навіть розсердилась.

— Але ж, любя,— наполягав я,— так не може тривати далі. Ваше перебування тут суперечить загальноприйнятим нормам моралі. Дякувати богові, нещасливий випадок трапився зі мною у цьому маленькому селі, де нас ніхто не знає, і тому нас не обходить людська думка. Однак ваші батьки, гадаю, матимуть усі підстави вважати мене підлим спокусником, якщо я негайно не попрошу в них вашої руки.

— Я вже доросла і відповідаю за власні вчинки.

— Але ж звичай...

— Я сповіщу їх про мій шлюб, і цього досить. Не думаю, що вони будуть особливо стривожені.

— Чи повинен я це розцінювати, що ви у поганих стосунках з ними?

— Так. У нас різні смаки.

Я не наполягав. І не лише тому, що не хотів бути неделікатним, а передусім тому, що відчував: далі — ґрунт непевний і небезпечний. Я сподівався, що повне довір'я, як наслідок сумісного життя, й ніжність, котра має бути продовженням будь-якого кохання, покладуть край недомовкам Клер. Ми обговорили деталі нашого весілля, і я ледве переконав її дати згоду жити в замку, де колись сам присягнувся поселитися. Вона зрозуміла: коли я поступлюся присягою, то ціле життя мене мучитимуть жахливі докори сумління. Саме тому вона й погодилася. То був, скоріше, вияв втоми, аніж покори. З того моменту в її поведженні і навіть у словах відчувалася ледь помітна зміна. Вона стала така покірна, що якимось я таки наважився запитати:

— Замок пов'язаний, мабуть, з якимись прикрими спогадами. Проте його легко можна перебудувати. Яким би ви хотіли бачити його?

Клер, одначе, переконала мене, що замок повинен лишитись таким самим і що він не пов'язаний ні з якими болісними спогадами. Просто вона завжди любила помріяти, як усі дівчата, але завдяки особливості її натури ці мрії мали дещо хворобливий характер. Біля мене вона відчуватиме себе щасливою. Та поки вона старалася заспокоїти мене, її обличчя пополотніло, і навіть не дуже проникливий спостерігач запримітив би, що якусь частину правди вона таки приховує.

Тим часом, одужуючи, я частенько поринав у роздуми, хоча заборонив собі робити це. Залишаючись наодинці, я відчиняв двері в минуле і ніби потрапляв у кімнату, де повно скорботних речей, які залишилися від померлого. Після цих довгих подорожей у трикляте минуле я повертався до дійсного життя дуже стривожений і переконаний, що Клер зберігала в собі живу загадку. Більш того, мені інколи спадало на думку, що це невинне створіння, само того не знаючи, таїло в глибині душі якийсь привід для докорів сумління, що раз у раз давалися знаки. Я вдавав бадьорого й веселого, водив Клер на прогулянки і, щоб розважити її, розповідав про своє життя в Англії. Ця країна, мабуть, зацікавила Клер, бо одного вечора вона навіть вигукнула:

— Ось де ми могли б жити і де б я почувалася в безпеці!

— Тобі щось загрожує, люба?

У відповідь Клер лише схилила голову мені на плече.

День нашого шлюбу наближався, і ми прибули в село. Нотаріус, якого я сповістив про наші плани, радий був запізнатися з дівчиною, що через кілька днів мала стати моєю дружиною. Я ж боявся нового випробування: як жителі села поставляться до нової графині де Мюзіак? Треба віддати належне

нашим бретонцям — тут вони показали себе з найкращого боку! Завдяки метру Меньяну я дешево купив легкий двоколісний екіпаж, який дав змогу коли завгодно бувати в селі. Швидко переобладнав другий поверх, отож усе було готове для урочистої церемонії. Інколи я навіть лічив на пальцях, скільки ще днів залишилося до весілля, і бачив, що Клер часто заплющує очі, але не знав: чи то від щастя, чи від страху. На мої пестощі вона відповідала то з якимось гарячковим забуттям, то з розгубленою люб'язністю, і я не міг знайти відповіді на питання: чи я все чиню розумно, чи, навпаки, стою на порозі непоправної помилки.

Напередодні весілля я вирішив оглянути весь замок. Мені не давав спокою страх, якого я ніяк не міг пояснити. Саме тому я вирішив ретельно все оглянути і передусім склеп — єдине місце, куди я ще не заглядав. Боязко, відчуваючи огиду, я ступав по слизьких од вологи сходинок. Посунувши вівтарний камінь і витягнувши руки із свічником, я спробував проникнути в пійму, у якій спочивав тлін моїх предків, але мені вдалося це не відразу. Полум'я мерехтіло і ледь жевріло в ядушливому повітрі. Сходи губилися в непроглядній темряві, і серце моє шалено калатало, але я все одно йшов униз, поринаючи в могильну тишу склепу. Невдовзі я вже стояв на ослизлій підлозі й розглядав у напівтемряві кам'яні ніші, де спочивали останки моїх предків, чекаючи воскресіння. Я поволі опустив свічник і подумки звернувся до померлих з молитвою, яка була, по суті, звіренням моєї душі, що очікувала милосердя. Усі мої життєві незгоди лишилися на порозі цього склепу. Розлючена юрба, схожа на розбурханий океан, все ж не поглумилася і відступила від цього останнього притулку. Після довгих поневірянь у вигнанні я приплив нарешті у рідний порт, щоправда, не увінчаний лаврами, як античні аргонавти після щасливого прибуття, бо поки дістався до затишної, давноочікуваної гавані, то знесилів, постарів і зазнав досить горя. Я не міг стримати сліз і довго стояв так, зі сльозами на очах, аж свічка вже почала догоряти. Вибираючись нагору, я помітив на ослизлих сходах численні сліди й плями від воску, що мене дуже здивувало. Але я пригадав барона Ербо, який казав, що одного разу був у склепі.

Я присунув на місце вівтарний камінь і запрягнувся збудувати нову каплицю, ще гарнішу. Потім під суворими поглядами предків, що дивилися на мене з потемнілих позолочених рам, я пройшов великими залами замку. Двоє служників, сю недавно поселилися у флігелі, прикрасили кімнати квітами. Сонце заливало своїм промінням усі зали. Замок, в якому я готувався зустріти Клер, вже не виглядав похмурим, незважаючи на якусь строгість, і я запрягнувся прикрасити його ще більше...

Побралися ми наступного дня. Я не розповідатиму ні про цей день, ні про подальші дні, бо вони, мов у раю, пролетіли як одна-однісінька мить...

Але щастя моє тривало недовго. Одного вечора, сидячи в малій бібліотеці над якимись підрахунками, я попросив Клер:

— Серце моє, я забув нагорі важливі папери. Якщо будете там, чи не могли б ви принести їх сюди?

— А де вони?

— У кімнаті мушкетера.

То була маленька кімната з вікнами на північ і називалася так через те, що там висів портрет двоюрідного брата моєї матері, який у чині капітана вірою і правдою служив Великому кардиналові. В жарку літню пору я дуже любив працювати в цій кімнаті. Клер взяла свічник і вийшла. Я знову поринув у підрахунки і довгий час не помічав нічого, окрім рипіння свого пера. Закінчивши писати, я позіхнув і глянув на годинник — минуло вже двадцять п'ять хвилин. Що ж вона робить так довго? Я не хвилювався, але якесь неприємне відчуття не давало мені спокою. Я пішов у кімнату мушкетера, навіть не прихопивши свічки, бо чудово знав тут кожний закуток. Клер не було ні на сходах, ані в коридорі, який після кількох розгалужень вів у ту кімнату. У тьмяному світлі я помітив свої папери, які лежали тут-таки на столі. Вже трохи стривожений, я пішов назад, гукаючи: «Клер! Клер!»

Я відшукав її, всю в сльозах, на протилежному боці замку. Протяг загасив їй свічку, і вона, настрахана пітьмою, що огортала замок, не наважувалася навіть повернутися.

— Але, заради Бога, поясніть мені, як ви потрапили сюди?! — здивувався я.

— Я заблукала.

Я не дав цьому значення і провів Клер до наших кімнат, де її страх швидко минув. Проте тієї ночі спав я дуже погано. Ще б пак! Клер заблукала в будинку, де прожила стільки років! Це було досить дивно. Виходить, вона щось приховувала від мене. Мої побоювання наростали. Я потайки почав стежити за дружиною і трохи пізніше, вже серед білого дня, знову повторив свій експеримент. І цього разу Клер, мов сновида, блукала замком серед відомих їй речей. Я пригадав, що мені розповідав нотаріус, коли вперше заговорив про сім'ю Ербо. Тоді він сказав, що Клер була трохи несповна розуму. Щоправда, цього я раніше не помічав, але, мабуть, таємнича хвороба після недовгого затишшя знову відновилася. Отже, Клер таки була хворою. Й, очевидно, хвороба душі перекинулася на тіло. Клер втратила апетит, її бліде вихудле обличчя несло на собі знак якогось таємничого страждання. Я викликав у замок молодого

лікаря з міста Ванна, якого мені рекомендували. Він довго обстежував Клер, слухав дихання, потім відвів мене до віконної ніші і сказав:

— Не приховуватиму від вас, графе, що я дуже стривожений. Діагноз не підлягає сумніву — чітко виражене виснаження...

— Ви припускаєте туберкульоз? — запитав я, злякавшись цього найстрашнішого слова.

— Я не хочу стверджувати, що мій діагноз остаточний. Але, щоб позбутися цієї підступної кволості, потрібен добрий догляд, добре харчування і цілковитий спокій. Ніяких турбот і розумової перевтоми. Спочатку спробуємо лікувати осличим молоком. Я навідаюсь за два тижні...

Кінець моїй радості! Починався найсумніший період мого життя, якому не судилося закінчитися. Незабаром Клер злягла і не відпускала мене ні на крок. Якщо вона, траплялося, засинала, то я виходив у парк, аби хоч трохи подихати свіжим повітрям, але, повернувшись, заставав її знервованою, наляканою і навіть заплаканою. Коли ж я благав розповісти, чому вона плаче, Клер завжди казала: «Я боюсь... боюсь...» — «Чого, любя? Адже я тут. Ніщо не загрожує вам».

Але вона вперто мовчала, заплющувала очі й, тримаючись моєї руки, западала в дрімотне заціпеніння, яке могло тривати годинами. Ліки їй не допомагали. Стурбований, я просив її написати листа батькам, чие мовчання видавалося мені досить-таки незвичайним. Вони навіть не спромоглися приїхати на церемонію вінчання своєї дочки, хоча я надіслав їм найлюбезнішого запрошення. Клер якось хворобливо сприйняла мою пропозицію, і я остерігався повторити її — боявся погіршення стану своєї коханої. Щодночі, лежачи в ліжку і дослухаючись до звуків у сусідній кімнаті, я не міг перебити собі воскресати в пам'яті приголомшливе сплетіння подій, які ось уже три місяці тримали мене в нестерпній невідомості. Сам того не бажаючи, я дійшов висновку, що ці загадкові події й хвороба Клер мають між собою якийсь незрозумілий мені зв'язок. Звідки взявся цей страх, який поволі вбиває її? Звідки цей страх перед самотністю? Чому вона здригається від найменшого рипіння підлоги? Чому інколи її очі блукають по стінах і меблях так, ніби не впізнавали їх? Я мусив погодитися з фактом: моя дружина помирає від страху. Відколи вона живе тут на правах моєї дружини, її не залишає ляк. Правду кажучи, я сам не один раз теж відчував страх. Він пронизував мене, мов гальванічний розряд струму, аж пітніли руки й чоло. Це завжди траплялося, коли я наближався до тої вітальні або заглиблювався в парк. А від гудіння дзвону мої нерви судомно стискалися. Та що казати! Я ніяк не міг звикнути до цього замку, незважаючи на те, що саме тут народився. Мені завжди здавалося, що хтось сту-

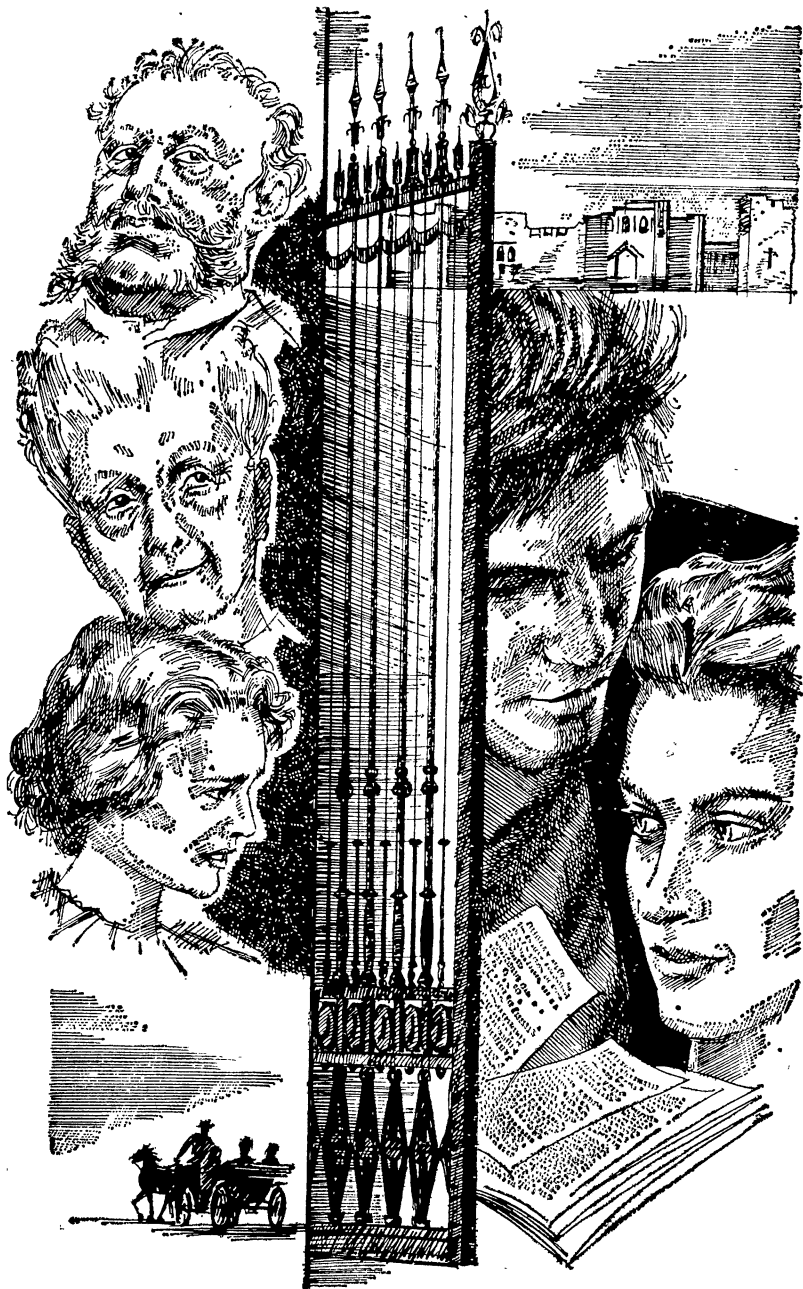
пає позаду або ховається за дверима. Але хто? Як назвати цю фантазію, яка була породженням моєї хворобливої уяви? Може, мені також слід було звернутися до лікаря?.. Я брехав самому собі. Я вдавав бадьорого й упевненого, хоча Клер чудово все розуміла. Страх чаївся в нас обох, і Клер першою потрапила в його залізні лещата і вже не могла вирватися.

Осінь забарвила дерева в багряні кольори. Сухе листя, кружляючи на вітрі, маленькими корабликами лягало на гладінь озера. Клер поволі згасала. Я викликав іншого лікаря. Він ухилявся від конкретної розмови, зате не скупився на підбадьорення, завіряючи, що в усьому винна погода, і порадив завезти хвору в гори. Його від'їзд завдав мені відчайдушного суму, я навіть втратив бажання боротися. Я жив самотньо, як пустельник. Навіть нотаріус перестав бувати в нас. Слідом за Мерленом, Ледерфом та сім'єю Ербо ми також стали в'язнями цього замку; щойно западала ніч, я, перевіривши замки й засуви, приходив і сідав біля Клер, і ми насторожено вслухалися, чекали... неспроможні ні ворухнутися, ні заснути. Лише коли в ранкових сутінках починали проступати обриси вікон, ми поринали у виснажливий летаргічний стан. Виходу я не бачив ніякого. Я вже знав: моя дружина приречена, мої дні також полічені; ми двоє загинемо, бо ми стали свідками якоїсь страшної таємниці, незбагненної для простих смертних. В очах Клер уже чаїлася смерть. Вона майже нічого не їла. Золота обручка, свідок нашого шлюбу, ледь трималася на її пальці, а сухий кашель усе частіше терзав її груди. Заливаючись сльозами, я вирішив покликати місцевого священика. Подальша тоскна церемонія так вразила мене, що я навіть неспроможний описати її. Забившись у куток кімнати, я ледь стримував ридання, поки панотець бурмотів псалом прощення, примиряючи цю вистраждану душу зі своїм Творцем. Його рука, малюючи над ліжком благословення, здавалося, проганяла злі сили, які полонили наші серця. Він довго молився і, перш ніж піти, узяв мене під руку й проказав:

— Вона багато вистраждала, сину мій. Але зараз душа її заспокоїлась. Наберіться сміливості й терпіння і не старайтеся збагнути шляхи Божого провидіння.

Коли я повернувся в кімнату, Клер дрімала. Вона була спокійна і рівно дихала. Але то було затишшя перед грозою, яке завжди передує агонії. Коли дерева розчинилися в сутінках і в шибки заглянула ніч, Клер раптом перестала сприймати все довкола. Я запалив два свічки і не відходив од неї, не перестаючи себе запитувати, чому вона, бідолашна, стільки вистраждала і чому так оберігала таємницю, яку при сповіді розповіла кюре. Клер стогнала, інколи розплющувала безтямні очі, в яких я знову бачив страх.

— Люба,— шепотів я,— ви мене чуєте?

— Я не хочу більше...— стогнала вона.— Ні. Я не хочу більше... Адже ви бачите — вони мертві...

То були останні її слова. Клер ще силувалася щось сказати, але я не зміг зрозуміти її останню думку. Потім вона лежала непорушно. Минали години. На світанку я помітив, що вона не дихає. Моя дружина померла. У кожному разі вона була така сама, як в ту ніч, коли я бачив її поряд з батьками у вітальній і потім у ландо... Ось чому я не кликав слуг. Сльози застелили мені очі, але я ще знайшов сили взяти у шафі зелену сукню, що була на Клер, коли я її покохав. Моя кохана була мов пір'їна, і я легко вбрав її. Потім зачесав, обережно поклав на ліжку і став чекати на диво, яке конче повинно було статися. Час од часу я пробував її руку, яка поволі холодувала,— рука, що я її схопив тоді в екіпажі, також була холодна й задерев'яніла. Чому життя не повертається знов у це тіло, де вже не раз бувала смерть? Упродовж дня я напружено вдивлявся в обличчя Клер, яке все більше сіріло. Я втратив здатність думати, молитися. Я чекав на якусь прикмету життя і навіть не припускав, що її не буде. Десь під п'яту годину я відпустив слуг, які, настрахані, мабуть, моєю блідістю, нічого не питали й чимдуж подалися геть. Я повернувся в кімнату, де яким рівним полум'ям горіла свічка. Невже Клер навіть не ворухнеться? Я знов сів біля ліжка і вирішив сидіти тут доти, поки вона не оживе. Серед ночі мені раптом спало на думку, що, аби сталося диво, треба створити такі самі умови. Я повідчиняв навстіж усі двері та поза-свічував усі свічки і пішов у вітальню. Поволі ступаючи у порожньому замку, я ніс легке, мов пух, тіло Клер, і на мене застиглими поглядами суворо дивилися предки. Я зійшов униз широкими монументальними сходами, де ступали ноги не одного щасливого подружжя. Я тримав біля грудей жінку, яка так недовго була моєю плоттю і кров'ю, але від тепла мого тіла її серце не оживало. Я вирішив посадити Клер у те саме крісло, а сам, відійшовши навшпиньках, сів у крісло, де тоді сидів барон. Ну ось!.. Настав момент надії... Зібравшись на силі, я простягнув руки...

Тіло Клер посунулося і впало на килим, а я зомлів...

Тепер я знаю: вона по-справжньому мертва. Я вже не відчував ні смутку, ні надії. Я став подібний до дерева, в яке влучила блискавка. Мое життя втратило будь-який сенс. Я маю зброю — пістоль мого батька. За мить, стікаючи кров'ю, я впаду біля неї, і замок зі своїми освітленими залами нестиме почесну варту біля наших мертвих тіл. До цих аркушів сумної і правдивої історії я додаю імена тих, хто успадує замок і мое ба-

гатство. Не тримайтеся цього замку! Це зачароване місце слід стерти з лица землі! І нехай вони щороку відправляють месу за упокій двох наших поєднаних навіки душ.

— Отже,— мовила Еліан,— мій любий Алене, ваш прадід був таки великим диваком.

— Еліан!

— Не сердьтеся. Невже я не маю права посміятися? Така Історія!

— Ви, звичайно, не вірите жодному слову?

— Чому ж? Вірю. Адже цей бідолаха розказав щиру правду.

— Ви хочете сказати, що він був божевільний?!

Дівчина повернула Аленові пожовклі сторінки і погасила дорожню плиту.

— Прощу до столу, маркізе. Після трьохсот кілометрів на мотоциклі я вмираю від голоду.

Ще раз кинувши погляд на руїни замку Мюзіак, Ален сів, замислений, біля Еліан.

— Це дуже цікаво,— пробурмотів він.— Ви, звичайно, представник точних наук. Отож ваша правда повинна бути така, щоб її можна було побачити на власні очі й навіть помацати. Щоб усе точно, як в аптеці. Проте якби ви вірили у фатум долі, якби могли оцінити загадковий збіг обставин...

— Обережно! — попередила Еліан.— На хлібі мурашки.

— Цей документ, відгомін далекого минулого, я знайшов цілком випадково... Крім того, я міг би стати ліценціатом¹ англійської мови, а не права, тоді, найімовірніше, взагалі не звернув би уваги на ті старі сімейні папери...

— А я могла б не зустріти вас і стати нареченою іншого, тоді б я не їла зараз печеного м'яса, розглядаючи ці повалені стіни і слухаючи байок.

Дівчина зареготалася.

— Ні, я не згодна... Мені дуже подобається ваша сім'я. Правда, трохи смішно, що до мене звертатимуться «пані дю Круазі». Якщо ви бажаєте, ми можемо часто приїздити як паломники у цей чарівний куточок. Але не примушуйте мене ставитися серйозно до вигадок вашого прадіда...

— Вигадок? — обурився Ален.— Та ви справжній варвар, моя люба Еліан. Прочитавши цей текст, я був глибоко зворушений. Ось чому я вирішив це з'ясувати. І, як бачите, прадід граф де Мюзіак не брехав...

¹ Ліценціат — перший університетський вчений ступінь у Франції.

— На жаль, замок на три чверті зруйнований, а від парку взагалі нічого не залишилося,— мовила Еліан.

— Зате я дуже добре все уявляю.

— Навіть мертвих на прогулянці?!

— Звичайно! А чому б ні? Поясніть мені цю таємницю — адже ви запевняєте, що всьому цьому можна знайти логічне пояснення.

Еліан запалила сигарету й сіла по-турецькому.

— Я ні на що не претендую,— сказала вона,— однак певна, що ваш прадід аж ніяк не міг знову бачити живими людей, які померли. Або він помилився і ці люди не були мертвими, або ж, якщо вони справді були мертвими, він бачив інших людей — живих.

— Ви бездоганні, коли починаєте міркувати. Але продовжуйте далі!

— Це й усе. Ербо не були мертві.

— Ви забуваєте про рану на пальці барона.

— Ну, якщо вони були мертвими, виходить, хтось інший зайняв їхнє місце, аби обдурити графа.

— Але ж Клер, чорт забирай! Хіба ви забули? Орельєн закохався в неї при першій же зустрічі, на дорозі біля замку. Я вже не кажу про її появу на балконі під час першої, таємної візити мого прадіда, хоча, звичайно, були сутінки, і він пише, що не міг добре розгледіти її. Але потім! Ту саму дівчину — ви чуєте, ту саму — він зустрічав у кожному епізоді цієї історії: у вітальні, в екіпажі й під час офіційної візити в замок! Отож ваше пояснення не витримує критики.

Еліан насупила брови.

— Стривайте! Якщо він знову бачив ту саму дівчину, то Клер не була мертва у вітальні. Вона вдавала... або, що ймовірніше, була непритомна.

— А чому вона була непритомна?

— Бо бачила мертвих, справжніх мерців. Спробуйте поставити себе на її місце... Ваш прадід констатував, що мертвими були барон з дружиною. Так само він міркував і про Клер... Проте переконатися в цьому він не наважився.

— Нехай буде по-вашому, але все одно це нічого не доводить.

— Чому ж не доводить? Ваш родич бачив одну й ту саму дівчину, але інших барона й баронесу. Раз він бачив мертвих Ербо, а раз людей, які підміняли їх.

— Я б не сказав, що все для мене цілком зрозуміло,— з'ехидничав Ален.

— Це поки що,— заспокоїла його Еліан.— Здається, я починаю розуміти. Мені спало на думку... Вважайте, проблема розв'язана.

— Чудова думка, що ж, припустимо...

— Замок стає власністю барона Ербо... Новоспеченого дворянина... Ці люди почувають себе побічно винними і тому їм неспокійно. Вони бояться проявів ворожості, як це було з попередніми власниками. До того ж вони знають про трагічну долю Мерлена і Ледерфа. Ви слухаєте мене?

— Якнайважливіше!

— Їхній слуга Антуан, мабуть, таки добрий шахрай. Дуже вже в нього лукавий вигляд. Крім того, він один забезпечує зв'язок із селом і, підозрюю, саме він розповідав своїм господарям усі ці жахливі історії.

— Для чого?

— Щоб іще більше залякати їх і не допустити до контакту господарів із жителями села. Він, мабуть, добряче завищував ціни. Не забувайте, що Ербо ніколи не виходили із замку. Ніхто їх не бачив. Пригадайте, що казав нотаріус Меньян...

— Не жартуйте, Еліан. Все це надто серйозна справа. Нехай Антуан справді підозрілий тип. Ну й що з того?

— Одного ранку ваш прадід дав йому листа. Ви пригадуєте?.. Чудово. Отже, Антуан читає його і дізнається про пропозицію графа Мюзіяка, який хоче відкупити свій маєток. Запропонована сума таки чималенька... Хіба не закономірно, що жадібний служник вирішив скористатися нагодою?

— Логічно!

— Він знає чоловіка й жінку, які такого самого віку, що й барон і баронеса, а також дівчину або молоду жінку, яка, певно, аж ніяк не їхня донька... Чи ці люди батьки Антуана, чи його друзі — то вже не має значення!.. Вони живуть десь в околиці, і наш візник, безперечно, скоїв разом з ними не один злочин...

— Гм! Усе виглядає трохи надумано.

— Зачекайте!.. Отже, Антуан знаходить якийсь привід, щоб залишити замок, і шукає своїх трьох спільників. Він пояснює їм суть справи. Замість сім'ї Ербо, яку вони відправляють на той світ, запрошений граф побачить їх. Комедія триватиме всього-на-всього декілька хвилин, яких цілком досить, аби привласнити грошки. Спільники погоджуються, сідають у ландо і ховаються десь у замку, чекаючи слушної хвилини... Проте екіпаж мало не перекидається, а тут саме нагодився Орельєн... Клер — точніше, підставна Клер — користується нагодою. Вона відреккомендовується графові й заявляє, що її батько згодний, і на завтра запрошує його в замок.

— Завидна витримка!

— Не така вже й завидна. Пригадуєте, що писав Орельєн у своїй словіді? Він, навпаки, зауважує переляканий вигляд дівчини.

— Можливо... можливо... І що далі?

— Того ж самого вечора господарі замку були вбиті — найімовірніше, отруєні. Коли все зроблено, Антуан б'є у дзвін, щоб покликати спільників і...

— Перепрошую... Ви зараз вигадуете чи міркуєте?

— І те, і це. Я намагаюся послідовно відтворити хід цього злочину... Тепер їм лишається заховати тіла. Скоріше всього, бандити вирішують закопати їх десь у парку. Але поки ями не викопані, щоб не ризикувати, вони вирішують віднести вбитих у склеп — цей ідеальний сховок. Першим вони несуть тіло Клер — деталь, по суті справи, незначна, але з нею пов'язано багато чого... Двоє чоловіків несуть труп, а жінка світить їм... Клер-бо залишається у вітальні сама — на чатах. Нерви в неї не витримують, і вона непритомніє. Саме в цю мить заходить граф... Прочитайте ще раз рукопис. Двох небіжчиків він бачить лише зі спини, та й то в тьмяному тремтячому світлі канделябра. Єдине, що завважає ваш нещасливий прадід напевне — це бакенбарди барона, які, зрештою, тоді носила переважна більшість буржуа... Орельєн добре бачить лише дівчину, яка сидить обличчям до нього. Вона для нього — донька барона. Тому в нього не виникає навіть найменшого сумніву, що поруч сидять барон і баронеса.

— Що відповідає дійсності.

— Звичайно, що пополотніла Клер також мертва. Як на мене, усе виглядає цілком логічно, хіба ні?

— Поки що так.

— Тим часом бандити повертаються. Ваш родич чує шум, лякається і втікає, залишаючи плями воску на килимі.

— Тепер уже черга вбивць набратися страху.

— Справді... Вони не знають, хто цей загадковий відвідувач і що він міг побачити в кімнаті, де пробув так недовго. Вони підозрюють, що то був якийсь бракон'єр або затурканий селянин. Та роздумувати нема коли. Антуан поспіхом запрягає коня, його спільники приводять до тям Клер, і всі троє сідають у ландо. Вони певні, що в темряві їх приймуть за родину Ербо. Для цього жінка помахує віялом баронеси, а чоловік пахкає сигарою і свідомо виставляє напоказ знятий з мертвого барона перстень, що виблискує. Якщо цим негідникам пощастить і невідомий свідок побачить їх, це буде для нього підтвердженням того, що Ербо все-таки живі. Ваш прадід, який був освіченою людиною, добре знав: ніхто не повірить йому, коли він розповість те, що бачив.

— Гаразд, гаразд... А що було далі?

— Вони знову повертаються в замок, і там знову нерви зраджують бідолашну Клер. Вона мліє, а в цей час чути кроки, що наближаються. Злочинці причаюються в сусідній кімнаті,

готові кинутись на надто цікавого свідка. Проте вони впізнають графа, чію зовнішність Клер їм уже, звичайно описала. Його вони, зрозуміло, не чіпають... До того ж граф, з якого вони не спускають очей, зовсім не збирається пильно роздивлятися обох мерців. Орельєн лише раниць барона у руку, яка лежить на бильці крісла, і, жажнувшись того, що він збожеволів, кидається навтоки... Гадаю, я нічого не забула.

— Ні. Ви дуже гарно розповідаєте.

— Так! Зараз я майже певна того, що таки збагнула істину. По суті справи, все дуже просто.

— Просто?

— Атож. Майже добившись свого, бандити не відступають назад. Коли вони вже відправили на той світ трьох чоловік, треба продовжувати гру. А коли щось піде не так, то недовго й утекти... Тому підставний барон перев'язує собі великий палець. Ви пригадуєте візиту на другий день? Розгубленість так званих господарів, їхнє хвилювання, коли ваш прадід виявив бажання піти до склепу... де, вірогідно, лежали три трупи. Навіть нотаріус відчув, що тут щось не чисто.

— Гаразд. Але ця дівчина... Здається, вона була зовсім не здатна на таке.

— Ось тут найделікатніший і найсентиментальніший бік справи. Її, звичайно, примусили грати цю роль, вона закохалася в графа... Він, мабуть, був дуже гарний.

— Певна річ! Як і всі Мюзіяки!

— Не перебивайте, а то я втрачу думку. Так ось... Граф обіцявся зробити реконструкцію замку, засипати став і впорядкувати парк. Отже, чи він, чи хтось інший побуває у всіх закутках маєтку, а тому тіла не можна залишати в склепі. Треба було їх забрати й закопати десь чимдалі від Мюзіяка. Того ж таки вечора трупи кладуть у ландо, і коні рушають. Проте, як на лихо, з'являється ваш прадід і відчиняє дверцята. Антуан не має вибору — штовхає його в темний екіпаж і... далі ви знаєте. Орельєн неприємномні. Антуан їде на зустріч з трьома співниками, які чекають на нього. Що робити? Вбити графа? Не викликає сумніву, що візник і підставне подружжя Ербо так би й зробили, якби були самі. Проте Клер заперечує, бо безтямно закохалася в Орельєна. Вона зостається біля нього, аби спробувати щастя і довести свій роман до щасливого кінця... Але увіть собі її почуття, коли вона, вже на правах графині де Мюзіяк, знову потрапляє в замок? Їй не дають спокою страх і, певно, докори сумління. Вона не витримує... Пригадуєте незначну деталь: епізод з кімнатою мушкетера? Не викликає сумніву, що Клер зовсім не знає замку, бо ніколи не жила в ньому.

— Правду кажучи, все це мене дуже схвилювало... А ви майстер пояснювати загадкові речі... Давайте пройдемося трохи.

Ален допоміг Еліан підвестися. На руїни насувалися бузкові сутінки, в очереті тихо кумкали жаби.

— Ваша версія логічна...— продовжував Ален.— Але погляньте...

Сонце забарвило дзеркальну поверхню ставу у червоний колір. Низько над водою і навколо руїн гасали, не вгаваючи, стрижі. Розкидане каміння скидалося на тварин, що відпочивають. Юнак і дівчина пішли по стежці, обабіч якої ріс очерет.

Тераса, на диво, вціліла. Її балюстрада, майже повністю покрита плющем, і зараз нависла над водяною гладінню, де починав клубочитися туман.

— А тепер уявіть тут Орельєна,— прошепотів Ален,— на самоті з Клер...

Вони прийшли на подвір'я, що геть заросло травою. То була скоріше галявина, всяяна стокротками та жовтцем. Тримаючись за руки, вони розглядали зліва від тераси те, що залишилося від вітальні, а також щось схоже на темний льох, який заріс ожиною. Раптом водночас вони почули глухі, непевні кроки, які долинали з протилежного боку подвір'я.

— Що це? — пробурмотіла Еліан.

— Схоже на коня,— відповів Ален.

І вони побачили посеред цієї квітучої галявини високо піднесену велику чорну голову. Видихаючи пару, кінь здалека задумливо дивився на них. Потім він рушив далі — лише копита глухо ступали по землі. Кінь зник, але вони ще довго чули його ходу.

— Повертаймося,— мовила Еліан.

— Подумайте про Ледерфа й Мерлена...— обізвався Ален.— І мій прадід вкоротив собі віку. А божевільним він не був... Якби ми жили в ті часи...

— Та замовкніть ви нарешті,— перебила його Еліан.

Вони дісталися до свого невеличкого табору і швиденько зібралися в дорогу.

— Той кінь утік, мабуть, відбився од свого табуна,— припустила дівчина.

— Атож,— погодився з нею Ален.

Дідьє Дененко

ЧОРНЕ СВІТЛО

Роман

З французької переклав
Петро Федосенко

*Перекладено за виданням:
Daeninckx Didier. Lumiere noire.
Editions Gallimard.
Paris, 1987*

ЦЮ КНИЖКУ НАПИСАНО В РАМКАХ ШИРОКОЇ ВИДАВНИЧОЇ ПРОГРАМИ — «ПИСЬМЕННИКИ СЕНА-СЕН-ДЕНІ», ЯКА ЗВ'ЯЗУЄ АВТОРА І ГОЛОВНУ РАДУ ЦЬОГО ДЕПАРТАМЕНТУ. ОРГАНІЗАТОРАМ ЦЬОЇ ПРОГРАМИ СКЛАДАЮ ЩИРУ ПОДЯКУ.

Д. Д.

*Лоїку із Сен-Дені,
Вільямові де Монтерею та
Абделю де ля Курневу
присвячується*

«Демократія починається там,
де кінчається інтерес держави».
Шарль Паскуа

Комісар Льондрен

7 січня, 23 год. 15 хв.

Спочатку він пробурмотів у портативну рацію, ніби висловлював свою думку:

— «Сітроен», мерщій...

Я придивився до нього. То був молодий поліцейський у цивільному, обличчя його наполовину закривала тінь від піднятого коміра. Великим пальцем він натис кнопку, і з апарата почувся тихе потріскування.

— «Сітроен», мерщій! Що ви там длубаєтесь?

Він кричав, майже притуливши губи до мікрофона. Легенька хмарка пари, вилітаючи з рота, окутувала його руки, що вчепилися у передавач.

Вантажний «Боїнг-747» одірвався від землі, і завивання реактивних двигунів на якийсь час заглушило шурхіт кроків, вигуки, шум запущеного автомобільного мотора. Функціонери, що стояли невеликим гуртом, позадирали голови і, лаючи літак, дивилися вгору. «Сітроен» тихо, не рипнувши гальмами, зупинився, потім заднім ходом від'їхав далеко назад і знову повернувся на те саме місце. Вогні «Боїнга» вже зникли в темному, захищеному небі, і гуркіт його двигунів поволі вщух. Стрілець,

© Editions Gallimard, 1987

© Скорочений український переклад. П. О. Федосенко, 1990

гупаючи ногами, ходив сюди-туди поміж темної машиною забезпечення та групою відеозапису. На голові у нього був вовняний шолом, який мав захищати від холоду та вогкості, а може, й приховувати обличчя... Стрільцеві дали карабін, і більше, здавалося, ніхто ним не цікавився. Холодний туман висів над аеропортом, сивою пеленою огортаючи ліхтарі.

«Сітроен», зовсім крихітний проти ангарів, що видніли біля аеродрому, коротко блиснув фарами, подаючи сигнал. А тоді, погасивши всі вогні, рвонув з місця, вискочив на широке рівне поле й різко повернув на дорогу, де ми стояли. Поблизу гучно залунало:

— Тепер «рено». Рушайте...

Освітлювач знімальної групи ввімкнув акумуляторні прожектори, а тим часом автомобіль «Рено-11» виїхав і став навскіс посеред шосе. Той самий підсилений голос знову наказав:

— ВИХОДЬТЕ!

Стрелець, що був на задньому сидінні, підхопився, стискаючи обома руками зброю, і, нахилившись, обіг на зігнутих ногах машину спереду. Водій мовчки стояв, поставивши одну ногу в кабінку і спершись рукою на верхній край дверцят. Потім він підніс до рота свисток і засвистів, щоб «сітроен» зупинився. А той мчав мов навіжений. Зненацька скло його переднього лівого вікнця опустилось, і звідти висунулась рука, погрожуючи в сторону «рено». Молодий поліцейський з рацією, що стояв біля мене, аж ногами затупотів:

— Треба, щоб їх занесло вбік, бо інакше не проскочать.

Водій «сітроена» мовби почув його: шини автомобіля зашурхотіли по асфальту, машину почало розвертати, заносючи задньою частиною на узбіччя. А я тим часом дивився вже на стрільця. Він саме нахилився вперед, вигинаючись по формі кузова. Лікті його сперлися на капот, і дуло карабіна повільно описало довгу криву, рівнобіжну напрямкові руху «сітроена». Все сталося так, що мені здалось, ніби я й справді почув три постріли. Машина з'їхала з дороги й зупинилася на короткому газоні поруч з освітленим щитом, над яким виднів напис: «ПЛАН АЕРОПОРТУ». Передні ліві дверцята повільно прочинилися, і з них висунулись дві руки, немовби намагаючись намацати землю. За ними показалось усе тіло й безгучно зсунулося на траву. Чорне волосся, куртка, джинси. Чоловік насили повз; відчувалось, що він конає, що то остання в його житті подорож. Три скорботних метри, конвульсія і — кінець. Усі, хто стежив за цією сценою, відвернулися, почали обговорювати, сперечались.

Освітлювач вимкнув прожектори. Жертва підвелася, обтрушуючись у сліпучо-білому світлі неонових ламп з будки.

Я підступив до групи людей, які щільно оточили суддю. Зіп'явшись навшпиньки, дивився, як він вкладав папери в теку

і водночас відповідав на запитання журналістів. Ніс і шоки його розчервонілися на холоді — я ще ніколи не бачив у нього такого рум'яню. Раптом суддя помітив мене. Здавалося, був здивований, що я тут, усміхнувся і ледь помітно кивнув головою, щоб я підійшов. Учасники інсценування зібралися навколо автомашини забезпечення, там жандарм наливав щось із термоса в картонні чашечки і подавав їм. Двоє поліцейських ішли з стрільцем до простенького, нічим не примітного «пежо», і їхні постаті вирізнялись у яскравому світлі фотоспалахів. Машина в супроводі двох мотоциклістів одразу ж рушила в напрямі автомагістралі і за якусь мить зникла.

Ми з суддею Бертьє частенько зустрічалися в одних і тих самих справах і, далекі, були непоганою командою. Бертьє зажив собі слави вельми суворого судді, посадивши за ґрати двох неповнолітніх — їм не було ще й п'ятнадцяти років, — звинувачених у зґвалтуванні, але для судді, я думаю, то був найперше спосіб примусити публіку забути, що десять років тому він відкрито приєднався до прорфспілки судових працівників.

Я протовпився до нього, коли імпровізована конференція вже закінчувалась. Якийсь молодик у спортивному півпальті із синтетичної тканини, надутому, наче рятувальний жилет, підніс до судді диктофон з наліпленням на кришці рекламним знаком станції «Канал-Інфо», яку, видно, й репрезентував.

— Як ви гадаєте, пане суддя, — спитав він, — чи не йдеться тут про законний самозахист?

Бертьє кашлянув.

— На нинішньому етапі слідства це видається вірогідним поясненням... Чи не так?

Потім, коли журналісти кинулися до адвокатів та небагатьох свідків, щоб мерщій почути їхню думку, він одвів мене вбік.

— Що ви тут робите, Льондрене?.. Займаєтесь цією справою?

— Ні. Ви чудово це знаєте за своїм службовим обов'язком... Це робота передусім Головної поліційної інспекції. А я тут просто з цікавості: тільки-но зчиняється якась буча на моїй дільниці, я не можу утриматись, щоб не прийти, кинути оком. Ви маєте час? Може, перехопимо чогось, тоді вже поїдете?

Суддя підняв теку перед грудьми.

— Лечу в свою контору — у мене роботи на цілу ніч. Паскудство! Бракувало такої історії саме тепер, у розпал терористичних замахів... Читали газети? Вони шалено нападають на вас... Я стенов плечима.

— Преса ніколи не робила нам подарунків, — сказав. — Чого б їй робити це сьогодні? Я працював тут понад десять років, починаючи з сімдесять четвертого, коли відкрився аеропорт Руасі. За весь цей час не сталося жодного вбивства, яке б можна

було посмакувати Жодного... І ось — перший покійник, і треба ж, щоб його застрелив поліцейський! Таки справді не щастить... Що показує балістична експертиза?

Бертє не встиг відповісти, бо саме в цю мить підступив один з тих типів, яких я зауважив біля нього під час інсценування. Він був низенький — щонайбільше метр шістдесят. Мав кругле обличчя, обриси якого, видно, старався виправити, завівши бороду. Марна річ: пучок волосин, що сяк-так затуляв його підборіддя, здавалось, належав комусь іншому. Я помітив, що він стиснув кулаки і намагався розмовляти спокійно.

— Можна з вами поговорити, пане суддя?

Бертє зрозумів, що запитання це суто риторичне.

— Авжеж. Вас щось турбує?

Низенький бородань запитливо глянув на мене, але Бертє заспокоїв його.

— Це комісар Лондрен, можете цілком довіряти...

— Річ не в довірі. Ви з учорашнього дня возите мене скрізь за собою, а все, що я кажу, вас, здається, анітрохи не цікавить...

Бертє відчинив дверцята своєї «БМВ», нахилився, кладучи документи, і знову випростався.

— Даремно ви так реагуєте, пане Гюйо. Ми надаємо великої ваги вашим свідченням, але ж ви не єдиний свідок. Моя мета — з'ясувати правду, і я повинен звести докупи різні думки.

Гюйо силувано засміявся, замахав перед собою руками.

— Правду... Яку правду? Я вже стомився, десятки разів повторюючи вам, що «сітроен» їхав з увімкнутими фарами, які світили дуже яскраво, що поліційна машина стояла не серед дороги, а на узбіччі... Мені було прекрасно видно... Сьогодні репортерам газет і телебачення показали все зовсім не так, і після цього на мої заперечення ніхто не зважить.

Суддя плюхнувся на сидіння, даючи зрозуміти, що розмову закінчено. Бородань відійшов, щось невдоволено бурмочучи.

— Хто це? — озвався Бертє.— Свідок...

Не дивлячись на мене, він повернув ключ запалювання.

— Ів Гюйо, якщо цікавитесь. Був у «сітроєні» поруч із тим, кого вбили, Жераром Бланом.

— Він, схоже, не вельми задоволений інсценізацією...

Останні машини вже покинули сектор, і тільки група відеозапису з префектури ще вклалада своє причандалля в автобус.

— Ви ж знаєте цю пісеньку, комісаре. Гюйо намагається вигородити свого приятеля і сам хоче вийти сухим із води... Плете мені бозна-що; але ж я маю офіційні рапорти двох поліцейських.

Я вдаю, що мене це не обходить.

— Майте на увазі,— сказав,— іноді поліцейським теж випадає лукавити у своїх звітах... Як і всім людям!

Суддя натис педаль газу, нервово погладжуючи правою рукою важіль швидкостей.

— Це не той випадок, можете бути певні. Їхні особові справи бездоганні. А щодо Гюйо, то він скоро стане розсудливіший. Попавши в такі тарапати, люди робляться стриманіші.

Прощаючись, Бертге підняв руку, і машина рвонула з місця, аж шини завищали. У мене ще був час піймати розвізний автомобіль, щоб дістатися на аеровокзал № 1,— там напевно можна було застати когось із приятелів, готових потеревенити зі мною, поки я проковтну бутерброд і вип'ю кухоль пива. Про Іва Гюйо я тої ночі більше не згадував. Але не минуло й тижня, як він вторгся в мое життя.

Ів Гюйо

8 січня, 10 год. 20 хв.

Ів Гюйо прокинувся, почувши, як клацнув замок; було вже близько дев'ятої години. Гіслен пішла забрати двох учительських дітлахів, і коли вони повернуться, у квартирі годі буде й кроку ступити. З вересня вона доглядала їх удома, аби заробити трохи грошей, хоча досі не раз казала, що терпіти не може малих. Ів почував себе стомленим, усе тіло було важке, а з голови ніяк не йшла думка про ту нестямну мить, коли все зненацька розвалилося. Перед очима знову й знову поставав Жерар, коли він, лежачи в траві, хрипів і скоцюрбленими пальцями шкріб землю. Гюйо ніяк не міг повірити, що те тіло, яке раптом стало зовсім безпорадне, належить Жерарові. Невже людське життя має кінчатись отак безглуздо?

Ів вийшов на кухню.

Кава була готова. Він одсунув тарілку з бутербродами, відчуваючи якусь невиразну відразу до них, і, стоячи біля вікна, втупившись перед собою порожнім, невидючим поглядом, випив чашку гіркуватої рідини. Потім одягнувся, як і вчора, машинально провів рукою по обличчю. На другий день після нещастя начальник порадив йому взяти на тиждень відпустку, й Ів Гюйо не сумнівався, що ця пропозиція надійшла не прямо від Генеральної дирекції. Його передавали в розпорядження поліцейських, до того ж за його власний рахунок! Два дні він не міг нічого робити: його викликали, допитували, перевіряли всі подробиці, і ті кілька критичних хвилин поволі розпадались у його свідомості, й він уже сприймав їх як щось далеке. Часом Гюйо здавалося, що всього цього просто не могло бути. Тоді він подумки вертав у ту мить жаху, коли поліцейський, тримаю-

чи у витягнутих руках карабін, який погойдувався в ритмі бігу і з якого ще струмувала легенька цівочка диму, кинувся до нього. Ів ще й досі відчував пекучі сльози на щоках.

«Вставай, Жераре! Не прикидайся, благаю тебе...»

Від удару прикладом у плече Гюйо впав. Хотів був підвестись, проте дуло карабіна вже штрикнулося між коміром та волоссям, шукаючи горла.

«Не ворухись! Розведи руки. Ворухнешся — стрілятиму».

Гюйо лежав долілиць, розкинувши руки і важко дихаючи. Поліцейський присів, обшукуючи його, і велів поволі перевернутись на спину, щоб обнишпорити кишені куртки. Аж тоді Ів побачив лице того, хто щойно вбив Жерара, і присягнувся ніколи не забути його.

У двері подзвонили, коли він саме взувався,

— Це ти, Гіслен? — спитав.

Відповіді не було. Гюйо відімкнув двері. На площадці сходів стояло трое чоловіків у плащах. Він не знав нікого з них, але мета їхнього приходу не викликала у нього ніякого сумніву.

— Що вам треба? Дайте мені спокій...

Він невпевнено спробував зачинити двері. Один з поліцейських ступив уперед, поклавши руку на одвірок.

— Ви повинні піти з нами. На вас чекають у префектурі.

— Ви вже зіпсували мені півночі... Це вам нічого не дасть. Я сказав усе, що знав, але на мої слова ніхто не зважає. То навіщо правити те саме знову?

Перший поліцейський зайшов до квартири. Зняв куртку, що висіла на плічках.

— У нас мало часу. Треба йти...

Гюйо взяв м'яч і кинув його на канапу.

— А в мене часу доволі! З хвилини на хвилину має повернутися дружина. Я почекаю її, а тоді підемо.

Поліцейський миттю змінився. Схопивши Гюйо за комір сорочки, притягнув його до себе і швидко заговорив крізь зуби, а губи йому сіпалися:

— Нам більше нічого робити, тільки дивитись, як ти вдаєш із себе вельможного пана! Підеш з нами. І все. Жінка вміє читати... Залиш їй записку, зрозуміє...

Гюйо стенив плечима й покійрно натягнув куртку. На сходах прибирав консьерж. Машинально водячи ганчіркою, він нишком кинув на них погляд. До будинку під'їхав темно-синій «пежо». Один з поліцейських уместився спереду, двоє затисли Гюйо з боків на задньому сидінні. Машина рушила дорогою до Бобіньї, поблизу шляхової розв'язки заїхала через якісь фортечні ворота в адміністративний квартал і зупинилася перед сіруватим панельним будинком. Поліцейські завели Гюйо в холодну кімнату, де пахло ліками.

Низенький поліцейський, той, що в машині сидів спереду, показав на стілець світлого дерева з блискучими зеленими металевими ніжками, що стояв перед письмовим столом, густо вкритим видряпанними написами та малюнками.

— Посидьте. Зараз прийде шеф.

Під вікном купою лежали десятки тек, деякі були розірвані, і з них випирали якісь папери, брошури, старі перфокарти.

Гюйо обійшов кімнату, намагаючись збагнути, що діється у таких похмурих приміщеннях. На одній стіні, біля якої, видно, раніше стояв стіл, а тепер лишився тільки брудний слід, висіли пришпилені поштові листівки; Ів зазирнув у них. Побачив ім'я якоїсь секретарки, номер відділу, поштовий індекс...

Ще один такий самий панельний будинок, певно, незайнятий, заступав краєвид. Відчуваючи порожнечу в голові, Гюйо притулився лобом до холодної шибки й заплющив очі. Образ Гіслен, замороженої двома хлопчиками, поволі заволодів його думками. Уявлялося, як вона дивується, шукає записку, якої він не встиг написати. Поринувши в такі думки, він не завважив, як хтось зайшов до кімнати. Здрігнувся, почувши голос:

— Підійдіть-но сюди, пане Гюйо.

Ів обернувся. Незнайомець сидів за столом і, поставивши перед собою лікті й підперши кулаками підборіддя, дивився на нього. То був чоловік років під сорок, кремезний, з грубими рисами квадратного обличчя. З лівого боку на вилозі його піджака видніла крихітна червона цятка. Гюйо посунув трохи вперед стільця, якого йому запропонували, й сів, сам не знаючи до пуття, чому в нього зненацька закалатало серце.

— Дякую, що ви так скоро прибули...— мовив незнайомець.— Хочу вас попередити, що це не офіційний допит. Мені хотілося б спершу поговорити з вами про те про се, аби порівняти й по можливості узгодити наші погляди. Нещастя скоїлося в дуже невідходящий час, і ніхто, ви погодитесь, не зацікавлений, щоб розслідування звелось до засудження методів роботи поліції... Коли б виявилось, що ми недодержуємо інструкцій та процесуальних норм, то я подбав би про те, аби ці відхилення санкціонували.

Ів Гюйо відкинувся на спинку стільця і з викликом глянув на співрозмовника.

— Хто ви? — озвався.— Мене привезли сюди без ніякого попередження, мало не витягнувши з ліжка... І жодного слова пояснення... Що ви хочете почути від мене ще? Зверніться до судді Бертъе, він усе занотував. Або до інспекторів Поліції повітряних трас і кордонів, вони прискіпливо допитували мене три години... Я все сказав, мені більше нічого додати.

Чоловік ледь помітно кивнув головою, дістав з піджака й поклав на стіл службове посвідчення.

— Дивізійний комісар Дарке, з ГПІ — Головної поліційної інспекції. А це, щоб ви знали, поліція над поліціями. Я маю зібрати матеріали у справі про смерть Жерара Блана... Адміністративне розслідування, паралельне з офіційним слідством; тож, як ви розумієте, мені треба мати відомості з перших рук. Хлопці з Поліції повітряних трас і кордонів займаються своїм ділом, правосуддя — своїм, не варто їх плутати...

— Це так кажете ви! А суддя Бертъе хуленько доручив провести розслідування Поліції повітряних трас і кордонів, хоча поліцейський, який стріляв у нас, належить саме до неї... Ви вважаєте, що це нормально?

Комісар сховав посвідчення, дістав сигарети, взяв одну собі й простягнув пачку Гюйо.

— Курите?

— Ні, кинув. Я ж працюю в аеропорту, а там на половині території заборонено курити... Простіше кинути...

Комісар затягнувся і, закашлявшись, випустив дим.

— Якби й мені вдалося кинути, це було б непогано... Суддя Бертъе просто зробив те, що мав зробити. У нього був вибір: доручити розслідування Поліції повітряних трас або жандармерії. Жандармерія більше цікавиться технічними зонами, злітно-посадочними смугами... Несчастливий випадок трапився в зоні, за яку відповідає Поліція повітряних трас і кордонів, тож саме їм і довелося цим займатись... От і все.

— А якби Жерара десь поблизу ангара чи на злітній смузі застрелив жандарм, то й справу вели б жандарми? Думаєте, що я так і повірю... Минулої ночі намагалися відтворити всі ті події, а мої свідчення до уваги практично не взято...

Дрібні сніжинки закружляли за вікном, і погляд Гюйо полинув за ними слідом.

Голос у комісара пом'якшав.

— Саме через те я тут...— мовив Дарке.

Ів Гюйо пильно глянув на нього. Вимушено всміхнувся.

— Тільки не думайте, що мене зачарувала ваша казочка! Ви ж теж поліцейський... Корпоративний дух дається взнаки! Чого ради вам звинувачувати свого колегу?

— Так питання не стоїть. Я повинен подати адміністративний рапорт з приводу дій агентів Ледюка й Андріні... ГПІ — окремій організації. Був би час, то я навів би вам список поліцейських — і нижніх чинів і офіцерів, — яких ми за останні два роки вигнали зі служби... Чималенький список.

Комісар підвівся й почав ходити сюди-туди поза столом, застягуючись сигаретою.

— Перейдемо до діла?

Ів Гюйо байдуже стелував плечима, погоджуючись.

— Як вам завгодно...

Дивізійний комісар зупинився біля вікна, повернувшись спиною до Гюйо.

— Скільки часу ви знали Жерара Блана?

Ів одказав не задумуючись:

— П'ять років... Ми познайомилися в перші тижні моєї роботи на Руасі... Він працював у Головній технічній службі компанії. Обслуговував механізми злітно-посадочної смуги... А я сидів недалеко, в Центральному корпусі, поруч із залізничним вокзалом. Інколи Жерар приносив мені деталі, які треба було перевірити. Звичайно це не входило в його обов'язки, але він виручав одного свого товариша, ремонтника, бо той, коли треба було, допомагав йому. Ми говорили про всяку всячину. Виявлялося, що обидва ми не любимо ідальні самообслуговування, він — для синіх комбінезонів, то пак технічного персоналу, я — для халатів, службовців. Під час перерви ми воліли піти в цивільному десь до аеровокзалу і там перехопити. Бувало, йшли грати в теніс, а корти аж у кінці аеропорту.

Дарке нічого не нотував і не записував на магнітофон, але слухав Іва Гюйо дуже уважно, не пропускаючи жодної подробиці, ледь приплющивши очі від зосередження.

— Я не роблю ніяких висновків, хочу тільки послухати. Який у вас розпорядок роботи?

— Один тиждень з четвертої години дня й до півночі, а другий — з восьмої ранку до четвертої дня. Година перерви. Жерар завжди працював у першій нічній групі, з четвертої до півночі... Бачилися ми через тиждень... Я маю на увазі — на роботі... Він мешкав у Севрані, від мене йти десять хвилин. Ми дружили...

Сніг надворі падав дедалі густіше, довкола насупилось, хоч до вечора було ще далеко.

— А в чому полягає ваша робота?

Ів Гюйо випростався на стільці.

— Майже три роки я був налагодчиком... Механік вищого класу... Але мені це набридло, і я, пройшовши перепідготовку, займаюсь тепер новою технікою... Інформатика, лазер... Ось уже рік працюю з голограмами в експериментальному відділі, створеному «Ер Франс». Другого такого в Європі немає...

Дарке недовіжливо скривився.

— Голограми? Я про це ніколи й не чув! А нащо вони в аеропорту?

— У вас є кредитна картка?

Комісар, здавалося, був спантеличений.

— Є, звісно... Яке це має відношення?

Ів Гюйо вже тримав у руках свою власну картку. Підвівшись, він увімкнув світло й почав повертати пластиковий прямокутник перед очима комісара, намагаючись вловити ним промені світла неонові лампи.

— Оце і є голограма. Онде праворуч, у сріблястій рамці,— пташка, бачите? Об'ємна фотографія... Цього поки що не навчилися підробляти.

— А для чого це в літаках?

— Багато для чого... Взяти, наприклад, панелі приладів. Пілот бачить перед собою в просторі всі показники... А це ж, по суті, просте фотографування за допомогою лазера. Спосіб, відомий уже сорок років, тільки не знали, як його застосувати. З комп'ютером тут можна творити чудеса. В нашому відділі ним визначають спрацьованість деталей мотора, реактивного двигуна. В комп'ютер закладено всі дані про нові деталі. Нам доставляють частини аеробусів, «Боїнгів», робиться їхня голограма, і комп'ютер проводить порівняння у трьох вимірах... Скоро вже навчатися фотографувати навіть середину деталей, щоб виявити внутрішні тріщини в металі. Для цього треба тільки замінити в лазері потік фотонів на потік нейтронів...

— Дуже цікаво, але це, здається, не має прямого відношення до смерті вашого друга. Одне збиває мене з пантелику: Жерар Блан працював у центральній, східній зоні, а ви поряд, у Центральному корпусі... Я не помиляюсь?

Ів Гюйо засунув свою картку в бумажник. Відповів, не підводячи голови, так що комісар бачив лише кучму його кучерягого волосся та край підборіддя:

— Ні. Не розумію, що тут незвичайного...

— Нічого, все, безперечно, з'ясується... Одначе все сталося в другому кінці аеропорту, західному, між ремонтною зоною і технічними службами. Вам начебто нічого було там робити...

— В нас стріляли не в закритій зоні, а на дорозі, якою користуються всі, хто хоче... І працівники аеропорту, й пасажири! Комісар зачекав, поки Ів закінчить, і докинув:

— За винятком тільки тих випадків, коли ви їдете від ангарів «Ер Франс»... Тоді треба мати дозвіл.

Гюйо скипів:

— То що, хіба це так складно? У нас були перепустки...

— Заспокойтеся, Гюйо, не треба кричати, я не глухий. Знаю, перепустки були, у вас — своя, у Жерара Блана — його власна. А от машину на контролі не зареєстровано... Мої колеги перевірили цю суттєву подробицю: «сітроен» 3743 НС 93 в службах аеропорту ніхто не знає. За вами у них записано «Рено-11»... Що ж до Блана, то у нього машини взагалі не було. Що ж виходить?

— «Рено» був на профілактичному огляді — 30 000 кілометрів пробігу... Можу дати вам адресу майстерні, це в Вільпенті, проспект Дю Лу. А «сітроен» я позичив у брата Гіслен...

Дарке насупив брови.

— Це хто, 'подруга?..

— Ні, дружина. Зателефонуйте, будь ласка, вона вдома...

— Ми вже перевірили у відділі реєстрації: власник «сітроена» справді Жан-П'єр Рав'є; Рав'є — дівоче прізвище вашої дружини. Але мене цікавить інше: я дуже хотів би, щоб ви пояснили, як можна потрапити в закриту зону машиною, про яку не заявлено на контролі... Адже, за правилами, для цього потрібен спеціальний знак з реєстраційним номером. У Парижі розпал терористичних актів, агенти пильнують скрізь, де може бути якась небезпека, а ви примудряєтесь кататися машиною вздовж злітної смуги аеропорту, прослизаючи крізь доволі густі сіті контролю! Тут, погодьтеся, є чому дивуватись...

Комісар підійшов до Гюйо і доброзичливо дивився на нього.

— Що ви хочете почути від мене? Ми з Жераром закінчили роботу... Про всяк випадок заскочили глянути, чи не пішов ще один з наших приятелів, Робер Жантій... Ми інколи разом ходили на обід...

— А яка робота у того Робера Жантія?

Ів Гюйо відзначив про себе, що досі комісар Дарке просто слухав, не пропускаючи жодного слова. Тепер же, видно, його щось особливо зацікавило, бо він занотував ім'я на чистому аркуші паперу.

— Робер патрає «конкорди»...

— Тобто?

— Знімає деталі з недіючих «конкордів», і їх встановлюють на літаки, що обслуговують лінію Париж—Нью-Йорк... Коли ми приїхали, він уже пішов. Щастя його, а то сів би ззаду і, враховуючи траєкторії куль...

— У нього немає машини?

— Є, певна річ. Ми звичайно заходили в ресторани аеропорту. Нічого іншого поблизу немає, не пхатися ж тридцять кілометрів до самого Парижа! Потім проводжали його до автомобіля, і кожен повертався собі додому... Вам здається, що це нелогічно?

Дарке ретельно записав слова Гюйо на своєму аркуші. Кінчик фломастера рипів на папері.

— Менш логічно, мені здається, те, що ви, порушуючи правила, проскочили контрольні пости.

— Слухайте, комісаре: ось уже п'ять років, як я працюю в цьому клятому аеропорту! Знаю три чверті всіх тих, що працюють на жандармерію, знаю і поліцейних сищиків, жандармів, митників. Наші піки викликають таку саму довіру, як наклейка, приліплена на вітровому склі автомобіля. Коли під'їхали до контрольного поста, чолов'яга там просто сказав нам: «О, ви поміняли машину», — і підняв шлагбаум... Були б якісь ускладнення з приводу «сітроена», то ми залишили б автомобіль і пішли б до Робера пішки...

Комісар відкинувся на спинку стільця й почав качати фло-мастер по столу. Ледь помітна посмішка торкнула кутики його губів.

— Так, це могло б бути ймовірно... Єдина заковика в тому, що добрий чоловіча-контролер нам про це чомусь не сказав. За його словами, Жерар Блан показав йому знак, дійсний для «сітроена». На жаль, відповідна служба цього документа не видавала... Що ви можете сказати з приводу його походження?

— Цим ви не заженете мене в пастку...

Дарке посміхався вже відкрито.

— При чому тут пастка?.. Я наводжу факти, от і все. Ви кажете, що глибої ночі вас пустили прогулятися уздовж першої злітної смуги, не спитавши офіційних документів, тільки за привітну усмішку,— я занотую. Агент служби безпеки заявляє, що пропустив вас після того, як перевірів ваші документи,— я занотую. Висновки зробимо пізніше, тоді й побачимо, хто каже правду. Може, він намагається приховати професійний недогляд... Цілком можливо... Такий недогляд був би особливо серйозний, бо напередодні всі контрольні пости дістали наказ послити пильність у зв'язку з хвилею терористичних актів.

Ів Гюйо раптом відчув себе невпевнено. Ні суддя Бертъе, ні слідчий з Поліції повітряних трас і кордонів не згадували про свідчення нічного вартового. Ів навіть не помітив його... Жерар Блан, який був за кермом, зупинився навпроти будки. Гюйо пригадав, що Жерар опустив скло, аби повідомити, куди вони їдуть. Оце й усе; потім «сітроен» рушив, описавши півколо перед зачиненими дверима ангарів. Що ж він робив у цей час? Було холодно, машина нагрівалась повільно, і він зіщулювся на сидінні, втягнувши голову в плечі.

Гюйо дивився перед собою невидючим поглядом, і в голові його не було жодної думки.

— То що ви скажете з цього приводу? — знову спитав Дарке.

Гюйо волів ухилитися.

— Я нічого не розумію, у нас не було перепустки для «сітроена». Не знаю, чому він стверджує протилежне...

— Гаразд. Це ми з'ясуємо згодом. Отже, підсумовую. Закінчивши близько півночі роботу, ви заїхали, щоб узяти Жерара Блана...

Ів Гюйо перебив його:

— Ні, він заїхав по мене — вдень я дав йому машину для якоїсь поїздки... Саме тому він був за кермом...

— Гаразд, припустімо, що так. Ви перетинаєте зону технічних служб і за метеостанцією повертаєте на північну магістраль. Ангари... Ваш приятель Робер...— Дарке зазирнув у свої нотатки,— Робер Жантій уже пішов, і ви рушаєте далі... Правильно?

Ів Гюйо запустив пальці в волосся і зітхнув.

— Так... Ми повернули в напрямку мосту на автостраді, і саме в цю мить поліцейські почали стріляти нас, як кроликів. Без попередження.

— Це так кажете ви. Двоє поліцейських твердять зовсім інше. Ось копія їхнього рапорту...

Він витяг з внутрішньої кишені піджака пачку паперів, погортав їх.

— Ось. Це рапорт водія Жана-Поля Андріні: «Машина на великій швидкості вискочив з ремонтної зони компанії «Ер Франс», без вогнів. Капрал Ален Ледюк наказав мені поставити службовий «Рено-11» упоперек шосе і ввімкнути мигалку. Я так і зробив. Капрал вийшов, щоб стежити за машиною, котра наближалась. Коли «сітроен» підїхав, переднє ліве скло його опустилось і водій наставив на нас зброю. Капрал Ледюк тричі вистрілив з метою самозахисту...» Усе ясно, чітко, точно. Звертаю увагу на двоє суттєвих тверджень: по-перше, машина їхала без вогнів і по-друге — водій опустив скло й висунув руку... Це не скидається на поведінку людей, у яких чисте сумління. Може, у вас є якийсь переконливе пояснення... Я тільки хочу зрозуміти...

Коли Дарке читав ті кілька рядків рапорту, тон його став сухий, владний, неначе кожне слово там комісар брав на свій рахунок. Тон прокурора. Потім він знову став люб'язний, привітний, викликаючи відвертість і довіру. Ів Гюйо вже й не знав до пуття, як йому бути. Відчував, що комісар — людина небезпечна, він розумніший за інспекторів Поліції повітряних трас і кордонів, хитріший і підступніший за суддю Берт'є. Приспав його пильність, а тоді спантеличив оцією історією з перепусткою. Спіймав його на гачок і не відпустить доти, поки не з'ясує, як було зі склом і тими вогнями. Гюйо мов у холодну воду кинувся.

— Фари — то неправда... Суддя, коли робив інсценування, не зважив на те, що я йому казав. Одна фара світилась. Друга зіпсувалася... Лампочка перегоріла чи запобіжник, ми не дивилися...

— Лампочка чи запобіжники — що ж саме? Якщо запобіжники, то гаснуть обидві фари; ми повертаємось до того, з чого починали. Краще, аби ви знали одразу: вартовий, який перевіряв вашу перепустку, дуже добре пам'ятає, що попросив вас увімкнути вогні. Ми збираємо й ретельно вивчаємо всі свідчення... Хочеться сподіватись, що деякі з них збігатимуться з вашими твердженнями... Ну, а навіщо було відчиняти вікно?

Комісар Дарке обійшов стіл і сів на нього, впираючись однією ногою в підлогу й підібгавши другу.

— То що, ви цього не пам'ятаєте?

Ів Гюйо глибоко зітхнув.

— Пам'ятаю, чого ж... Тільки не знаю, чи варто викладати вам свої міркування... Ви одразу ж дістаєте, мов з рукава, зовсім інші свідчення. А що важать мої слова проти показань двох поліцейських, нічного вартового і ще, може, п'ятох чи шістьох інших типів, яких ви напоумите в найближчі години! Я стомився й не розумію, куди ви хилите... Жерар відчинив вікно, бо ліва фара, та, що з його боку, не вмикалася. Він, певне, побачив вогні поліційної машини і виглянув, аби зорієнтуватися, що діється... Все відбулося за якусь мить... Я не міг читати його думок... Але в кожному разі у нього ніколи не було зброї; кажуть, буцімто він наставив на поліцейських зброю, а ніякої зброї не знайдено — ні рушниці, ні пістолета, нічогісінько...

Дивізійний комісар підвівся, підійшов до Гюйо і став позаду, спершись руками на спинку стільця. Механік відчув на голові його подих, але не наважився обернутись.

— Це нічого не означає, — озвався Дарке. — Визнано, що капрал Ледюк перебував у становищі вимушеного захисту, це потвердив Андріні. Цього досить. Можливо, дещо й знайдеться: фахівці з жандармерії обшукують сантиметр за сантиметром увесь сектор.

Комісарові руки перестали натискувати на стілець, і Гюйо почув, як Дарке пішов до дверей.

— Якщо підсумувати ваші твердження, то виходить, що ви разом з Жераром Бланом заїхали на не записаній у документах машині та ще в зону ангарів, завдяки пособництву нічного вартового, обличчя якого ви не бачили...

Ів Гюйо спробував заперечити:

— Я ні разу не сказав слова «пособництво»!..

Проте дивізійний комісар перебив його, підвищивши тон:

— Заждіть, я ще не закінчив. Не знайшовши свого друга на ім'я Робер Жантій, ви розвернулись і рушили в напрямку аеровокзалу № 1. Фарн «сітроена» майже не діяли, і ви мимоволі налетіли на поліційний кордон. Водій, зважаючи на кепську видимість, відчинив вікно й висунув руку, зробивши жест, що міг бути витлумачений поліцейськими, котрі стояли посеред шосе, як погроза. Ви готові підписати це?

Комісар узявся за ручку дверей, певно, наміряючись покликати секретарку.

— Плювати мені на те, що твердять двоє поліцейських, — сердито кинув Гюйо. — Я кажу, як було... Фара не світила, а Жерарові треба було краще роздивитись... Оце все, що ви маєте право записати в своєму протоколі. Нічого іншого я не підпишу.

Небо надворі насупилося ще дужче, і Гюйо здалося, що крізь брудні шибки видно, як у повітрі кружляють сніжинки. Він не помітив, як поліційний комісар підскачав до нього, і цупкі пальці стисли йому потилицю.

— Підпишеш, голубе, а більше нічого від тебе й не вимагається! І нічого ганебного тут немає, це точнісінько те саме, що ти допіру мені розповів. Я тільки підсумовую.

Ів Гюйо покрутив головою, щоб вивільнитись.

— Пустіть мене, ви навіжений!

— Авжеж, навіть більше, ніж ти собі уявляєш.. Тут, Гюйо, тебе добре знали, і нам було б неприємно длубатися в наших давніх справах... А тобі тим більше: дирекція «Ер Франс» може бути невдоволена, дізнавшись, що один з їхніх фахівців найвищого розряду до роботи у них проходив стажування в буце-гарні... Ти ж, певне, забув подати їм довідки про цю свою діяльність: авіаційні підприємства не вельми панькаються з людьми сумнівної біографії...

— Ви не маєте права! То дурощі юності. Я розплатився, відбув свій строк, і з тих пір мене більш нема в чому звинувачувати. Тепер ніхто не може дорікнути мені минулим — у 1981-му мене амністовано. В моєму листку судимості нічого цього вже немає... Компанія перевірила, перш ніж узяти мене. Він чистий.

Дарке розслабив пальці на потилиці Гюйо, одначе не давав йому підвести голову.

— Це правда,— мовив комісар,— офіційно все стерто, але ж який-небудь настирливий газетяр може покопатись у минулому... Інколи такі газетярі натрапляють на людей з доброю пам'яттю... Твої справи сягають 1978 року — операція з гашишем, і 1979-го — дрібна крадіжка в універсамі Блуа... Скільки загалом тобі дали, два роки?

Комісар відпустив його шию, проте Гюйо не піднімав голови. Щосили зціпив зуби, аби не закричати від огиди до самого себе, бо він, по суті, вже зважився.

— Три роки... Відсидів два з половиною, до 14 липня 81-го.

Увійшла секретарка з портативною друкарською машинкою в руці і текою під пахвою. Сіла за столом, готова під диктовку дивізійного комісара Дарке записувати показання свідка Іва Гюйо. Трохи згодом технік поставив свій підпис унизу на аркуші, де було надруковано: «Записано з моїх слів правильно».

Ів Гюйо

8 січня, 14 год. 30 хв.

Потім усі вони зникли, не сказавши йому жодного слова, навіть не глянувши на нього. Він почував себе мерзотником, вікчемом, нікому непотрібним, таким самим порожнім і занедбанним, як ота кімната в панельному будинку.

Автобус довів його до кінцевої зупинки — вокзалу д'Ольней.

Ів і Гіслен мешкали недалеко звідси, за торговим центром, у квартирі, де раніше Гіслен була з Жераром Бланом. Вони познайомились на аеродромі й зійшлися, але жили не вельми дружно. Жерар не пропускав нагоди пофліртувати з іншими жінками, і траплялося це доволі часто. Ів у той час мешкав у кімнаті на першому поверсі невеликого будинку в похмурого поштаря, який викидав у сад з вікна другого поверху геть усе, що в нього ламалося: млинок для кави, електрорізак, дитячі іграшки, транзистор... Туди ж летіли несправний телевізор, пральна машина й інші зіпсовані речі, і грядка цибулі під вікнами Гюйо поволі перетворювалася на смітник. Часом уночі, коли поштар бував п'яний, його мучили спогади про роки свого перебування в Індокитаї; тоді він ставив платівку з «Інтернаціоналом», вмикав програвач на повну гучність і, діставши рушницю, стріляв у протилежну стіну. Потім якимось програвач і платівка із «Світовим гімном» теж полетіли за вікно й розбились об іржавий холодильник. Незабаром по тому приїхала автомашина, і чоловіки в білих халатах забрали поштаря, щоб відпочив од усіх тих кошмарів. Його жінка, зморщена, мов печене яблуко, іспанка, з якою Гюйо ніколи не перемовився більш ніж однією фразою, коли платив за житло, веліла пожилцеві звільнити кімнату... Холостяк у самотньої жінки — це могло викликати плітки. Ів, природно, перебрався до Гіслен і Жерара, тимчасово, певна річ, поки знайде собі пристойну кімнату. Але сталося так, що через три тижні після нескінченної сварки, яку Гюйо мусив терпіти, замкнувшись на кухні з єдиним своїм рятівником — старим примірником «Дон Кіхота», Жерар спакував свої речі й пішов геть.

Можливо, Гюйо теж треба було того ж вечора піти... Тільки Жерар уже знав, де поставити свої валізи, а він — ні. А ще через тиждень Гіслен і Гюйо дійшли згоди, що вранці легше застилати одне ліжко замість двох. Він часто питав себе, чи любить її, але навіть у хвилини найпалкіших обіймів його уста не могли вимовити тих слів, яких вона так ждала. Ніколи не казав він їй і про довгі місяці, проведені в тюрмі. Спогади про той час не мали права на громадянство.

Перед дверима, почувши крики дітлахів, Гюйо зупинився. Він тепер добре заробляв, і Гіслен могла б не брати на свою голову цього клопоту, але вона казала, що звикла й прив'язалася до малих пустунів. У Гіслен була гостя. За столом сиділа, попиваючи каву, огрядна білява жінка; обличчя її наполовину затуляли величезні окуляри в зеленій пластмасовій оправі, які надавали їй вигляду товстого земноводного. Сусідка. Час від часу вона заходила, пропонуючи новий набір косметичних виробів, які можна було придбати тільки через знайомих. На кожному поверсі в домі була така спеціалізована громадиця,

яка доставляла парфуми, свіжоморожені продукти, господарчі товари, книжки, відеокасети... І ліпше було інколи щось купити, аби не бачити докірливих, похмурих поглядів у ліфті. Гіслен встала, привіталася з ним.

— Випий кави,— мовила,— ще гаряча. Я хвилювалася — де ти подівся...

Не відповідаючи, Ів скривився й пішов до спальні, не звертаючи уваги на дітей, які хотіли погратися з ним, чіплялися йому за ноги. Зачинивши двері, він ліг на застелене ліжко і ввімкнув телевізор — хотілося розвіятись. Показували американський фільм про поліцію; зненацька перервали, дали спеціальний випуск новин. Щойно в якомусь кінотеатрі вибухнула бомба, третя за цей тиждень. Мигалки довкола, поранені під алюмінієвими покривалами, міністр внутрішніх справ поважно відповідає журналістам: «Поліція не дасть себе залякати...» Ці буденні картини ще дужче посилили емоційне напруження. Далі — знову фільм. Івові хотілося, заплющивши очі й нічого не кажучи, поринути в кохання, знайти хоч якийсь захисток. Із-за дверей до нього долинали уривки розмови, часом сміх, запахи туалетної води, лаку. А тоді двері прочинились і в них показала голова Гіслен; він ледь підвівся.

— Я відведу дітей...— сказала Гіслен.— Вони прийшли всього на десять хвилин... У тебе дуже стомлений вигляд.— І вона витягнула губи, зображуючи поцілунок.— Постарайся більш не думати про це.

Він лишився лежати на ліжку, зовсім байдужий до того, що відбувалося на екрані, неспроможний на чомусь зосередитися, позбутись душевної порожнечі. Непомітно заснув. Миттю прокинувся, коли матрац увігнувся під вагою Гіслен. Вона сіла коло подушки і притягнула голову Іва собі на коліна. Гюйо потерся щокою об тканину плаття, підняв його вище, і щетиниста борода його зашкребла по шовкових панчохах. А рука блукала, шукаючи мереживний поділ. Гіслен м'яко стримала його.

— Не можна... У мене місячні... Цього разу чомусь раніше... Він приголубив її і легенько відштовхнув.

— Сьогодні вранці я не встиг тебе попередити. По мене прийшли поліцейські...

— Я так і здогадувалась. Консьєржка мені сказала про якийсь «пежо» і трьох чи чотирьох типів у цивільному... В новинах опівдні про цю справу вже не згадували. Є щось нове?

Вона підвелась і, стоячи перед дзеркалом, опоряджалася. Ів подумав, що ніколи не знав такої вродливої жінки. Вона була така сама, як і він, на зріст — може, на один-два сантиметри нижча, тонка, по-спортивному струнка, зграбна, приваблива і в джинсах, і у вечірній сукні. Але те, що раніше вона жила з Жераром, якесь ніби невиразне відчуття зради, пере-

шкоджало Івові кохати Гіслен, хоч він і сам собі не признався в цьому... Вона обернулась, і чорне волосся розсипалося їй на плечах.

— То що? Ти не відповів мені...

— Я потрапив на суворий допит до комісара ГПІ — поліції поліцій...

— Чого вони хотіли від тебе?

Ів підвівся й глянув їй в очі.

— Є такі речі, про які мені завжди важко було тобі сказати...

Гіслен здивовано схилила голову набік, мовила підбадьорливо:

— Далі, Іве... Говори, я тебе слухаю.

— Так ось, я розповідав тобі всякі побрехеньки... До приходу в «Ер Франс» я не гуляв скрізь по світу... Подорожі — то потім: на вихідний — у Дакар, тиждень — у Ріо-де-Жанейро — це було завдяки моїм приятелям-пілотам... Але... Краще, щоб ти почула все від мене: я був засуджений — три роки тюрми... за наркотики й пограбування...

Гіслен плюхнулась на ліжко.

— Чому ти не сказав мені? Це ж нерозумно... Плювала я на твої покарання, мені ти любий... Я теж мало не наробила дурниць, почала було вживати наркотик. Це тільки Жерар не дав мені звикнути. Ми розійшлися, але є речі, які не забуваються. Ти ж знаєш: я щиро відкрила перед тобою все своє життя, з найпершого дня.

Тоді Ів наважився признатись їй у всьому.

— Я не такий хоробрий, як ти, Гіслен. Не зміг виплутатись, було надто важко... Той комісар усе знає... Він дав зрозуміти, що мені краще не звинувачувати його колегу, який стріляв у нас, коли я не хочу, щоб відомості про мою судимість опинились у відділі кадрів «Ер Франс»...

Гіслен завмерла, пильно дивлячись на нього широко розплющеними очима.

— Вони не мають права... — мовила. — Це шантаж!..

І раптом у неї закралася підозра.

— Ти, сподіваюсь, не піддався?.. Вони ж його вбили... Це вбивство...

Гюйо похнюпив голову і замовк; та мить мовчання тривала, здавалося, довго-довго. На екрані телевізора лев саме кидався на газель.

— Вони сильніші за нас... Людина в їхніх руках нічого не варта...

Гіслен вийшла зі спальні, в її очах бриніли сльози. Гюйо догнав її у вітальні.

— Послухай, я тільки хотів уникнути зайвого розголошу...

Якщо мене виженуть з роботи, то я пропав... До того ж ідеться лише про паралельне розслідування... Перед суддею я триматимусь, клянусь.

— Так само злякаєшся... Як можна класти на терези його життя і твою роботу? Це був твій ліпший друг. Вони його вбили, і ти його зрадив... Я не хочу більше тебе бачити... Іди геть... Зараз же...

Гюйо знав, що сперечатися тут марна річ. Цю сутичку він програв ще вранці, з комісаром. Напхав сумку одягом, взяв кілька касет і кілька книжок з полиць, потім відокремив свої папери від документів Гіслен. Паспорт, медична картка, свідоцтво про страхування, кредитні картки... Вони ніколи не говорили про гроші, брали скільки треба було чи то платити за житло, чи на їжу, чи для виходу на люди. Ця звичка неодмінно збережеться й тоді, коли стосунки між ними будуть розірвані, й Ів бачив тут привід для якоїсь надії на повернення.

Захисна плівка, якою користуються дбайливі шофери, ще вкривала сидіння водія в «Рено-11». Гюйо кинув повну сумку на задне сидіння і рушив, до пуття не знаючи куди. Поліцейські веліли йому не покидати округу Парижа і сповіщати про всі суттєві переміщення. Батьки Іва жили в Сент-Уен у чудернацькому будинку: його фасад становили вузькі галереї, металеві парпети яких, помітні з окружної дороги, відтворювали контури автомобілів. Мерія переселила їх сюди після того, як невеличкий будинок, так-сяк відремонтований чи, скоріше, споруджений їхніми руками, включили в зону оновлення. Поволі обживалися на новому місці. Тільки собака, здавалось, протестував: став примхливий і мочився лише на стіну при вході. На нього гримали, його били, та ніщо не помагало. Зрештою мати забила цвяхи й чіпляла на них ганчірки, які міняла щоразу після того, коли Блек задирав лапу. Батьки так і не провідали сина у в'язниці. Ів не сердився на них за це, проте блаженські узи, що прив'язували його до сім'ї, ще більш ослабли. Слова «батько», «мати» втратили для нього свою емоційну силу й стали такі ж байдужі, як слова «попільничка» чи «авторучка»... Хіба можна гніватися на попільницю? Ні, до них Ів не поїде. Краще вже заявитися до зовсім чужих людей.

Обличчя, імена одне за одним спливали йому в голові, поки Гюйо їхав у напрямку до Парінора. Ів уявляв собі, як він підходить до дверей, ставить сумку на килимок, натискає пальцем кнопку дзвоника і просить пристановища та тиждень.

«Розумієш, після того, що скоїлось, взаємини з Гіслен стали напружені... Ти не пустиш мене до себе на тиждень чи два, поки я зможу повернутися?»

Він не зробив жодної такої спроби — обмежився цим уявним спектаклем. Не відчував у собі мужності бачити силувані усміш-

ки, непевні стenanня плечима, розгублено-питальні погляди, нишком звернені до мовчазних жінок. На пустирищі навпроти заводу «Сітроен» робітники насадили дерева, і тепер там виріс цілий ліс, густі кущі майже зовсім затуляли вокзал д'Ольней. Гюйо звернув праворуч, вибрався на міст і приєднався до колони, яка рухалась у напрямку до Лілля. Перший з'їзд біля пункту збирання дорожньої плати давав можливість повернути на Трамбле і Руасі.

Ів Гюйо

8 січня, 18 год. 45 хв.

Він поставив машину на третій автостоянці біля аеровокзалу № 1. Навколо будівлі через кожні сто метрів стовбичили військові із загонів безпеки. Інші, притримуючи на боці короткі автомати, перевіряли автомобілі на стоянках. Гюйо підійшов до ліфта. Кожні двері велетенського циліндра охороняв поліцейський, і серце Гюйо несамовито закалатало, коли той, що появився перед ліфтом, зажадав, щоб він відкрив свою сумку. Огляд тривав кілька секунд.

— Куди летите?

Ів Гюйо розгублено глянув на електронне табло й назвав перший пункт, на якому спинився його погляд:

— Загреб... У справах...

Поліцейський побажав йому щасливої дороги й уткнув носа у валізу огрядного чоловіка в окулярах, який пожадливо затягувався сигарою і випускав дим, сповнюючи ліфт ядучим смородом. Після ранкової кави Гюйо ще нічого не їв. Йому не дуже хотілося їсти, тільки в правій скроні трохи боліла голова, і той біль нагадував, що треба примусити себе щось перехопити. В кіоску він купив «Франс-суар» і «Монд»¹, навіть не глянувши на продавщицю, і рушив услід за гуртом веселих молодиків, котрі голосно перемовлялися по-англійському. Всі вони йшли якоюсь особливою ходою, майже не торкаючись підборами землі, ніби на пружинах. Ів подумав, що це баскетбольна команда, і відстав од них. Ресторан, розташований в глибині галереї, був напівпорожній.

Ів Гюйо замовив біфштекс з гірчицею, пляшку кока-коли і, чекаючи, заходився читати газети. «Франс-суар» присвятила всю першу сторінку вибухові в кінотеатрі, вмістивши страхітливе фото під заголовком величезними літерами: «ВІЙНА». Обличчя

¹ «Вечірня Франція», «Світ».

десятьох жертв газета подала мозаїкою поряд з редакційною статтею, яка закликала до помсти. Ів перегорнув газету, читаючи кожен, навіть найменший заголовок, кожну об'яву, замітку, і зрештою впевнився: про смерть Жерара ніде не згадувалось, вона вже стала не варта того, щоб на це витратити папір. Вибух, яким зруйновано кінотеатр «Олімпік-Антрпо», займав основне місце й на першій сторінці «Монд» — вона публікувала тут пряме звернення до голови держави, від далекого родича якого, запевняв журналіст, залежала доля кінотеатру, де стався вибух; Гюйо розгорнув газету десь посередині і натрапив на рубрику «Суспільство». Те, що він шукав, містилося затиснене між описом судового процесу над якимось знавцем термітів, звинуваченим у вбивстві своєї жінки, і постійним розділом «На перехресті подій». То була невеличка замітка, яка називалася «Нові свідки у справі, пов'язаній з трагедією в Руасі». Ів прочитав:

«Наступного дня після інсценування подій, котрі призвели до смерті Жерара Блана в аеропорту Руасі («Монд» за 6 і 7 січня), суддя Бертьє здобув дві цінні підпори — свідчення Жіля Карпо й Катрін Жіар. Численні глядачі висловлювали сумніви з приводу упередженої думки слідчого судді, котрий нібито віддавав перевагу припущенню про вимушену оборону, на яку посилається поліцейський Ален Ледюк, навіть тоді, коли для такого припущення ще не було підстав...»

— Прийміть, будь ласка, газету, щоб я вас обслужила...

Гюйо глянув на рожеву шапочку, буркнув, перепрошуючи. Здвигнувши плечима, дівчина поставила біфштекс, підливи. Ів ще раз перечитав останню фразу, бо надмірна обережність редактора затуманила її зміст. Виходило, що суддя з самого початку мав слухність, хоча й не міг цього довести!

«...Досі в розпорядженні судді Бертьє було тільки дві версії пригоди, котра коштувала життя Жерарові Блану: перша — поліцейських Ледюка й Андріні, друга — пасажира машини Іва Гюйо, версії, між якими є істотні розбіжності. Вирішальні показання свідків надійшли з Австралії, вони були записані в посольстві Франції у Канберрі! Пан Жіль Карпо й пані Катрін Жіар — подружжя французьких промисловців, яке оселилося в тій країні, — самі несподівано прийшли до відділення посольства й заявили, що в ніч з 5 на 6 січня були транзитом в аеропорту Руасі «Шарль де Голь». На підтвердження цих слів вони пред'явили різні документи (авіаційні квитки, готельні рахунки тощо). Перший літак з Дакара висадив їх в Руасі 5 січня о 21-й годині. Оскільки літак на Австралію вилітав тільки 6 січня о четвертій годині ранку, подружжя взяло номер у готелі «Артель», розташованому на території аеропорту поблизу ремонтної зони. З вікна цієї кімнати (№ 815) подружжя спостерігало за всім, що відбувалося. Можна вважати певно встановле-

ним, що «сітроен», яким керував Жерар Блан, їхав без вогнів і що поліційна машина стояла вперек шосе з увімкненою мигалкою. Тепер судовим слідчим лишається з'ясувати, чому так повівся сумлінний працівник бездоганної, з юридичного погляду, репутації, побачивши поліційний кордон системи безпеки, посиленої у зв'язку з хвилею терористичних актів у столиці».

М'ясо відгонило іржавим залізом. Гюйо залив його соусом, усякими присмаками й без ніякого задоволення з'їв, запиваючи кока-колою. Десь за годину — Ів саме розмовляв з черговим урядовцем в готелі — на нього напала відрижка, і він насилу стримував її.

Думка про готель у Гюйо виникла раптово, коли він, не знаючи до пуття, куди податися, тинявся по коридорах аеровокзалу. Той самий поліцейський коло того самого ліфта запустив руку в його сумку, перевернув касети, книжки, підняв білизну і тільки тоді дозволив пройти. На виході зі стоянки треба було показати перепустку, й Ів помітив, що ніхто не протестує проти такої перевірки. Він обійшов вежу метеостанції і рушив уздовж допоміжних смуг, що збігалися вдалині із злітною смугою № 1. Готель «Артель» — масивний восьмиповерховий незграбний бетонний паралелепіпед — ховався за круглим, порослим миршавою травою і поритим кролячими норами пагорбом, який прайвив за протишумовий бар'єр. При аеродромі було два готелі вищої категорії, «Аркад» і «Софітель», а цей збудували в той час, коли тут споруджували другий аеровокзал. Вестибюль заливало світло з оранжевим відтінком, яке сочилось з-під дерев'яних планок накладної стелі, і приглушена музика, придатна на різні смаки, безперервно линула понад засланою сірим килимом підлогою, поміж вкритими прогумованою тканиною стінами і людьми, які стояли, розставивши ноги, над своїм багажем — чекали. На мить Гюйо здалося, що він у якомусь акваріумі. Став біля віконця навпроти щита для ключів, відчуваючи, що шлунок ніяк не впорається з б'фштексом. Черговий був зайнятий розмовою з якимось чоловіком, видно, бразільцем — той хотів оплатити рахунок національною валютою і сперечався з приводу курсу крузейро... Дзвінок в агентство «Vanco Popular do Brasil»¹ допоміг усе з'ясувати, і суперечка вщухла. Щоправда, співвідношення було явно не на користь бразільця: 0,007 франка за крузейро. Невдаха виклав гроші на стойку. Черговий — молодик у фіолетовій уніформі — довго записував звіт про операцію до облікової книги, потім переглянув, задоволений, свою роботу і нарешті підвів голову до Гюйо:

— Чого зволите?

— У вас є вільний номер?

¹ «Народний банк Бразилії» (порт.).

Молодик розтягнув губи в усмішці:

— Для одного, для двох?

— Для одного, я сам... Можете дати 815-й?

Службовець ніскілечки не здивувався, почувши це прохання,— за десять років своєї роботи в готелі він звик до безлічі пустопорожніх запитань і відповідав на них уже машинально. Деякі клієнти не могли переночувати в кімнаті, обклеєній рожевими, зеленими чи голубими шпалерами, наче вони сплять, розплющивши очі, при світлі. Були такі, що вимагали, аби їх будили через кожних дві години, і такі, що, снідаючи, пили каву, нагріту рівно до 45°! Службовець байдуже глянув на Гюйо, певен, що перед ним людина, яка обожнює число 815.

— На жаль, добродію, він не вільний...

Професіональна честь зобов'язувала його якнайважливіше ставитися до будь-якого жадання клієнта. Він переглянув список зарезервованих місць.

— Можу запропонувати, якщо ваша ласка, 715-й. Точнісінько такий самий, тільки поверхом нижче.

Гюйо погодився. Заповнив поліцейський формуляр, вписавши туди ім'я Франсуа Бюзон — так звали персонажа в одній книжці, яку він кілька днів тому прочитав у той час, коли Гіслен, лежачи поруч із ним у ліжку, сушила голову над кроворідом у «Фам актюель»¹.

Ліфт піднімався, на кожному поверсі в ньому загорялася відповідна кнопка і появлявся щораз вищий звук. На сьомому він відповідав верхньому «до», бо в готелі була ще підземна стоянка автомобілів. 715-й номер містився з правого боку, ближче до середини коридора. Ліжка, стінна шафа, телевізор, ванна кімната, не набагато просторіша за собачу будку. Гюйо кинув сумку на ліжка і ліг. Тільки згодом, коли вже настала ніч, коли по закритих шторах заметалося світло прожектора — саме приземлявся літак, — він устав і підійшов до вікна. Дрібненькі сніжинки кружляли в світлі ліхтарів, тонкою білою габою накриваючи автомашини на стоянці. Гюйо відчув, хоч і не відразу збагнув, що в цьому краєвиді щось не так, як належить бути. Фасад готелю виходив на південний захід, попереду, за якусь сотню метрів, височіли ангари компанії «Об'єднання повітряних перевезень», далі, трохи лівіше — ангари компанії «Ер Франс», але видно було тільки дахи і верхню частину їх. Дороги, якою їхав тоді «сітроен», Гюйо звідси не бачив, він уявив її. Ось вони зупинилися біля сторожової будки, потім — розворот перед масивними дверима ангара з «конкордами», знову будка, і «сітроен» вискакує на дорогу, затулену зараз дахами ангарів ОПП... Ів одчинив скляні двері, вийшов на балкон. І завмер од холоду

¹ «Сучасна жінка».

й страшеного гуркоту реактивних двигунів. А тоді підступив до алюмінієвих билець; примруживши очі, сперся руками на холодні билеця й став навшпиньки — на кілька сантиметрів вище. Наприкінці посадочної смуги, вимкнувши мотори, розвертався аеробус. І тільки тепер Гюйо зрозумів, що викликало у нього відчуття розбіжності між тим, що було і що мало б бути: з вікна 715-го номера не можна було побачити ні маршруту «сітроена», ні того місця, де стояли поліцейські.

Ів Гюйо

8 січня, 22 год. 15 хв.

Йому конче треба було все перевірити самому. І він знову подався в коридор. Викликав ліфт, не відпускаючи кнопки, доки не прибула кабіна. З неї вийшов одягнений у голубий халат алжірець, легко тягнучи великий сірий мішок на сміття, почав витрушувати в нього найближчу урну. Ів натиснув кнопку з цифрою «8», проте машина, здавалося, не хотіла виконувати команду. Алжірець повитрушував уже всі урни й повертався назад, тягнучи по килиму пластиковий мішок. Увійшовши в ліфт, став у глибині біля дзеркала.

— Чого стоїмо? — спитав за мить. — Не їде?..

— Десять разів натискую кнопку восьмого. А йому хоч би що!

Працівник готелю ввімкнув перший поверх.

— Якщо ви хочете піднятися на восьмий, то нема нічого дивного, що він вас не слухає... Вище не їде... Сьомий — останній.

Двері тихо зачинились, і щиток почав перебирати ноти поверхів у зворотному порядку.

— Чому сьомий — останній? Тут же є восьмий поверх. А як ви дістаєтесь туди, щоб спорожнити урни?.. Сходами?

Ліфт зупинився на першому поверсі. Двері відчинилися, прибиральник вийшов у вестибюль, залитий оранжуватим світлом і заповнений гуртом японців, що поспішали до своїх кімнат. Юрма затягнула Гюйо в глибину кабіни, притисла до дзеркала, і ліфт знову поїхав угору. Опинившись на своєму поверсі, Ів поцікавився, як можна дістатися на запасні сходи. Вниз, на шостий поверх, сходи були вільні, а угору, на восьмий, перекриті засувкою, на якій висів замок. Гюйо трохи підняв замок, зважив на руці, ніби цей машинальний рух міг дати йому відповідь на запитання, яке поставало перед ним. Повернувшись у свій номер, він знову вийшов на балкон. Висунувся якнайдалі, задер

голову, намагаючись роздвинути вікна горішнього поверху. Не зміг. Тоді сів на бильця, носками черевиків зачепився за віконний карниз, а руками вхопився внизу за поперечну перекладку і, випрямляючи спину, обережно подався назад. Жодне з вікон на восьмому поверсі не світилося: цілий поверх, здавалось, був порожній. Щоб з'ясувати це остаточно, Ів ще раз сів у музикальний ліфт і вийшов у просторий вестибюль на першому поверсі; побачивши його, черговий, з яким Гюйо вже розмовляв, хутенько смикнув до себе банкноту, щойно викладену на стойку якоюсь рудою жінкою. Ів Гюйо став поруч неї. Його одяг, шкіра, губи вмить просякли важким духом парфумів, який ішов од неї. Вона, здавалося, була ще зовсім молода, років, може, двадцяти, і намагалася приховати свої юні риси під густим шаром крему, пудри і фарби. Ів помітив холодний професійний погляд, що визначав наміри потенційного клієнта, і відчув, що це хвилює його. Черговий накрив купюру реєстраційною книгою і байдуже, без будь-якої ніяковості чи задоволення, так само, як зустрічав усіх, хто нахилився до його віконця, глянув на Гюйо.

— Доброго вечора, пане. Ви щось хотіли?

Жінка поправила хутряне манто, підсмикнувши його за комір, і відійшла. Її підбори зацокали по кахлях у напрямку бару.

— Ні, нічого...

Ів знічев'я кашлянув. Службовець байдуже чекав.

— Ось що мені цікаво... Щойно, коли я спитав про 815-ту кімнату, ви сказали, що вона зайнята.

Черговий склав руки на животі, втупившись у співрозмовника округленими очима. То був єдиний спосіб, яким він міг виявити своє роздратування, не даючи клієнтові приводу скаргитись керівництву. А цього добродія він розгадав з першої ж хвилини. Обожнення числа 815! Двічі, тричі на рік йому траплялися забобонні, особливо подружжя, котрі вимагали 7-й або 13-й номер. Звичайнісіньке дивацтво. Треба довідатись, яке приховане значення має число 815, якщо, звісно, цей коротконогий, по-африканському зачесаний тип не вигадав собі власної релігії. Може, він провів шлюбну ніч за дверима, позначеними цим числом, або виграв мільйон на іподромі, коли переміг 8-й номер, а 1-й і 5-й зайняли призові місця! Хто знає...

— Справді, пане, 815-та кімната не вільна, інакше я залюбки вручив би вам ключі від неї.

— Кажете, не вільна, а в мене таке враження, що всередині там нікого немає... Весь поверх порожній. Ніде не світиться.

— Так і є, пане. Я й не казав, що 815-та кімната зайнята, просто її немає серед тих кімнат, у які ми беремо пожильців. Це ж стосується й усього восьмого поверху.

— Ви хочете сказати, що на восьмому поверсі нікого не поселяєте?

Службовець ледь посміхнувся з відтінком іронії.

— Ви правильно зрозуміли, пане.

Гюйо відчув, як забилося йому серце.

— І так само було в ніч з п'ятого на шосте січня?

— Звичайно. Весь час так, відколи діє готель. Восьмий поверх закрито. Він має навіть окремий вхід з другого боку готелю. Сподіваюсь, 715-й номер вас цілком задовольняє...

Гюйо напружено думав. Нічого того, про що казали два французькі промисловці у посольстві в Канберрі, з сьомого поверху побачити не можна було — заступають ангари. З восьмого погляд у найкращому разі може сягнути на дорогу. Та, на жаль, на восьмому поверсі нікого не могло бути!

— Навіщо ж вам дарма утримувати цілий поверх? Певне, якісь ускладнення, вади конструкції?

Черговий став стриманий. Саме прийшли два індуси в сірих костюмах, у тюрбанах, при краватках, з «дипломатами», і він урвав розмову. Тільки по тому, як вони заповнили формуляри і взяли ключі, службовець, нахилившись до Гюйо, стишеним голосом заговорив знову:

— Восьмий поверх найняла на рік префектура поліції... Дирекція воліє, щоб про це не знали... Більш я нічого не можу вам сказати.

Він уже облишив оте «пане», яке доти супроводжувало кожен його фразу, і цим ніби давав зрозуміти, що вони певною мірою співники. Гюйо окинув поглядом безлюдний вестибюль, дістав з кишені стофранкову купюру, розправив її і поклав перед службовцем.

— І для кого ж вони найняли поверх? Поліцейські, я думаю, не приїздять сюди із своїми казанками та постілью? Персонал у курсі справ, чи не так?

— У такому ділі чим менше знаєш, тим ліпше...

Банкнота опинилася під реєстраційною книгою, разом з першою від тієї рудявки.

— З мене вистачить і того, що ви знаєте. То що?

Черговий знаком велів йому відійти за ним у кінець стойки, далі від можливих поглядів.

— Тут нема секрету, але керівництво боїться, що коли всі узнають, то це кине тінь на репутацію готелю. Префектура Во-біньї, чи міністерство внутрішніх справ, — це, зрештою, одне й те саме — використовує цей поверх для незаконних імігрантів, тримають їх тут, а потім літаком вивозять... Доставляють уранці або ввечері й рідко коли залишають довше, ніж на день... Обрали наш готель, бо він найзручніший в аеропорту — сто метрів до злітних смуг. Спускають тих людей вантажним ліфтом, чор-

ним ходом. Унизу вже чекає автобус, який підвозить їх до самісінького літака. Таємність забезпечено... Здебільшого це негри й араби... У певні дні виселяють... Сюди напихають по п'ятеро, шестеро в кімнату, потім вивозять, і кілька тижнів усе спокійно.

— А зараз як, спокійно?

Службовець підняв руку й, розчепіривши пальці, похитав нею.

— Не дуже. Два тижні вони не користувалися приміщенням, а це якось увечері раптом заповнили... На щастя, будинок має добру звукоізоляцію, бо там горлали, мабуть, до другої години... Один поліцейський з Поліції повітряних трас і кордонів розповідав, що тих хлопців довелося скувати наручниками по двоє, аби доставити на літак!

— Коли саме це було?

Черговий стримав позіхання, покліпав очима.

— Не минулої ночі і не позаминулої... Отже, в ніч з п'ятого на шосте січня. Заждіть, я перевірю...

Він пішов назад на своє місце, погортав журнал реєстрації, потім, тримаючи широко розгорнуту книгу в руках, обернувся до Гюйо.

— Так, я не помилюся... Це було саме з п'ятого на шосте. Я пам'ятаю, бо до нас тоді прибула ціла армія манекенниць. Летіли в Нью-Йорк на показ мод. Дівчата — красуні... Побули годин зо три, вештаючись по коридорах і регочучи мов несамотиві, навіть ліжок не розстиляли! Їхня контора заплатила готівкою.

У Гюйо спітніли руки, і він витер їх об светр.

— А ви певні, що там, у 815-му, не було якогось француза?

— Ніякого. Окрім тих із загонів безпеки та хлопців з Поліції повітряних трас і кордонів,— вони перевіряли документи. А імігранти цього разу були малійці, я певен. Повна хура!

— Гаразд, дякую вам. Бар ще відкрито?

Черговий випростається. У нього зараз же появились манери люб'язного службовця.

— Так, пане. Він працює цілу ніч.

Гюйо замовив маргіні-джин — аперитив, який він завжди пив. Рудявка спокійно курила, сидячи перед келишком з бурштиновим трунком. Побачивши Гюйо, підійшла.

— Ви самі? Сумуете?

Гюйо одним духом вихилив свою чарку.

— Почуваю себе самотнім. Кімната 715... Прийдеш?

Вона погасила щойно закурену сигарету об край попільнички.

— Можна піти разом, наче закохані: Франсуа — славний хлопець, він не чіплятиметься.

Тільки-но переступивши поріг, Гюйо оволодів нею, несамовито, до крові кусаючи собі губи, зарившись носом у хутро із змішаним запахом нафталіну й парфумів. Потім, не кажучи жодного слова, роздягнувся, поки дівчина опоряджувалась, на мить згадав Гіслен, дорікнувши собі за те, що не вмовив її, і заснув.

Ів Гюйо

9 січня, 8 год. 10 хв.

Сніг рясно падав цілу ніч, і тепер усе внизу було одноманітно біле — ангари, автомобільні стоянки, поля. Снігоприбиральні машини розчищали злітні смуги, позначаючи краї рівними валками брудного снігу. Ів Гюйо похапцем одягнувся. Його светр, сорочка ще пахли рудою дівчиною, і він відчув легку відразу.

За віконцем, де вчора був Франсуа, сидів товстий здоровань з повними щоками ласуна. Його костюм, здавалось, от-от лусне, не витримавши напору стисненої туші — шви місцями розійшлися так, що видніли білі нитки. Гюйо заплатив за кімнату і спитав номер телефону агентства «Франс Пресс»; той розшукав його за допомогою мінікомп'ютера, обережно тицяючи грубесним вказівним пальцем. Тут же, з вестибюля, Ів зателефонував і дізнався, що агентство застрайкувало на невизначений час. Журналістка, голос якої відповідав у трубці, все-таки вислухала його і порадила зв'язатися з товариством «SOS: расизм». Гюйо спробував, але ніхто не озвався. Про всяк випадок він подзвонив до посольства Малі й почув голос якогось африканця:

— На службі ще нікого немає. Я тільки сторож. Подзвоніть пізніше.

— Може, ви дали б мені довідку...

— О, це дивно... Робота тут особлива. Дуже складна.

Ів Гюйо хотів повісити трубку. Передумав.

— Я шукаю відомостей про малійців, яких вислано в ніч з п'ятого на шосте січня... Літак вилетів з аеропорту Руасі «Шарль де Голль»...

Сторож посольства перебив його:

— А, так-так, пригадую. Я читав про це в «Ессор»¹.

— «Ессор»? Що то за газета? Де її можна знайти?

— Вона виходить не у Франції, .. Але тут, у посольстві, її

¹ «Піднесення».

одержують. Що саме ви хочете знати? Ось вона переді мною, в шухляді. Я дістаю.

Гюйо почув, як легенько стукнула покладена трубка, тоді звук, який буває, коли висувають шухляду, шарудіння паперів, Зачекав, поки сторож озветься знову.

— Мене цікавить, звідки вони були... В яких кварталах попалися, де їх забрала поліція. В газеті про це щось є?

Почувся виразний шурхіт аркушів.

— У статті сказано, що майже всі вони були з Сена-Сен-Дені. З гуртожитків Обервільє і Монтрея... Документів, які б давали їм право жити у Франції, не було... Поліція впіймала й тих, що ховались у зовсім холодних кімнатах, а одного знайшли навіть у морозильній шафі. А щоб малець заліз у морозильну шафу, то справді треба, аби він опинився перед лицем диявола...

— В газеті немає назв гуртожитків?

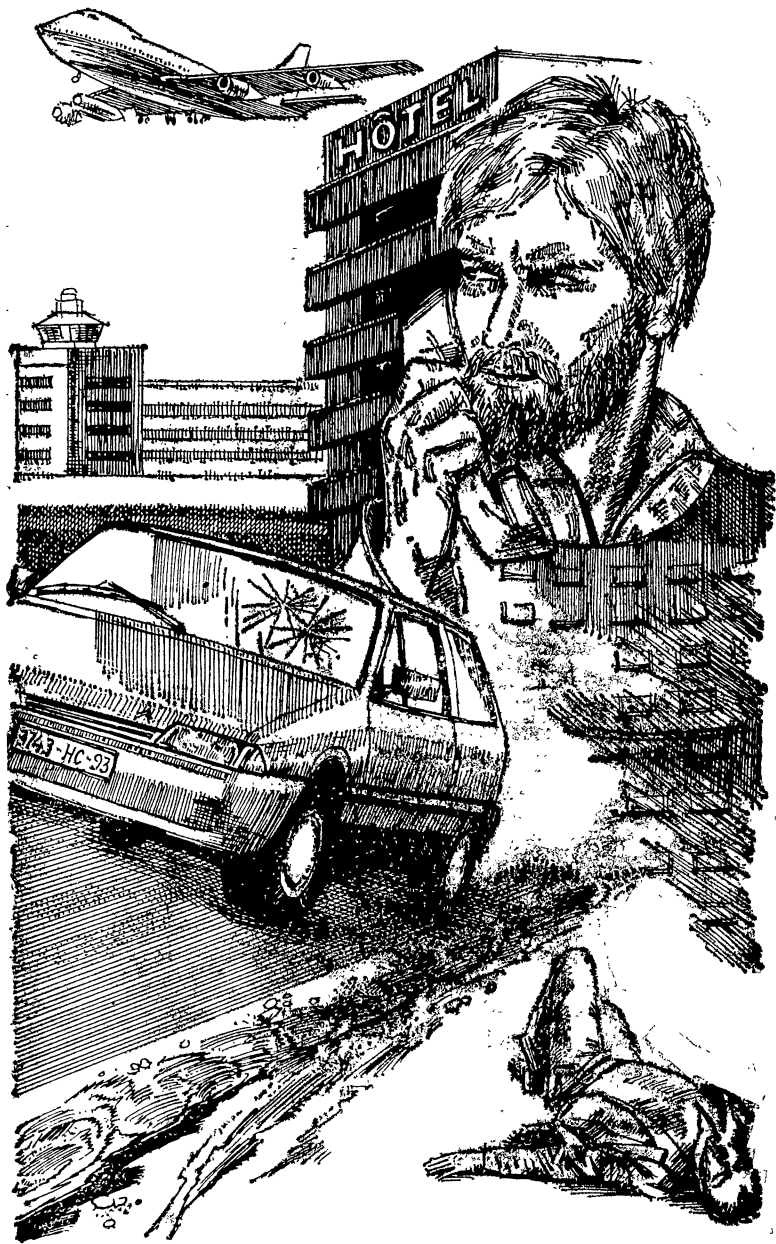
— В Обервільє — гуртожиток де Фійет.

Гюйо подякував і, скінчивши розмову, попрямував у бар, випив філіжанку теплої кави, притулившись між якимось схожим на техасця чоловіком, що, насунувши на лоба копелюха, поволі пив томатний сік, і парою вже літніх провінційних фабрикантів, які приїхали підготувати свій стенд для салону іграшок у Вільпенті.

Усі машини, що стояли перед готелем, були вкриті десятисантиметровим шаром свіжого снігу. Гюйо добру чверть години проморочився, поки довів свій «рено» до ладу. Нарешті рушив, об'їхав готель. У секторі, де сталася трагедія, було повно поліцейських — вони короткими лопатками квадрат за квадратом перетрушували сніг, шукаючи пістолета, який нібито тримав в руці Жерар Блан. На північній автостраді Ів опинився в тіснязі за трьома здоровенними машинами, які поволі їхали вряд, посипаючи піском дорогу; позаду ледь повзли інші машини, і Гюйо витратив три чверті години, поки виїхав з Бурже.

Гуртожиток де Фійет ховався в глибині садиби на вулиці, до якої з одного боку підходив довжелезний заводський мур з червоної цегли, а з другого прилягав ряд якихось складів. То була одна з тих будівель, що їх споруджують за три місяці на полегшеному фундаменті, складаючи, наче з кубиків, з готових блоків, які після першого ж дощу стають зовсім не схожі на нові. Каркаси автомобілів, здебільшого «пежо», серед темних калюж мастила захарашували маленьку стоянку. Куплені при okazji за жменю папірців нікудишні старі машини закінчували тут свої дні й іржавіли разом з нездійсненими надіями тих, хто хотів переправити їх за Середземне море.

Гюйо поставив свій «рено» трохи осторонь, пройшов крізь гурт мовчазних африканців, одягнених у бахматі дешеві паль-

та, з-під яких унизу виглядала барвиста тканина африканського вбрання — бубу. Всі вони нишком стежили за Гюйо. В коридорі пахло кухнею, травами, і той приємний запах різко контрастував із разючим запустінням, що на кожному кроці впадало в очі, із вичовганими безліччю ніг пластиковими плитками підлоги, з заялженими за довгий час стінами. Його поява враз обірвала розмову десятка негрів, що сиділи біля сходів до підвалу, перед щитом з прикріпленими абияк аркушиками об'яв, і підвелися, коли прибулець одчинив двері. У поглядах, звернених до нього, було питання: хто це — поліцейський чи ні?

Гюйо підійшов до зашкленої і заставленої картонними коробками будки вахтера, звідки чути було звуки духових інструментів. Молодий хирлявий африканець у завеликому на його худі плечі голубому халаті лагодив портативну магнітолу, частини якої лежали, розкидані по всьому столу. Музика гриміла уривками, коли він кінчиком викрутки доторкувався до транзисторів. Хлопець мимохідь зиркнув на відвідувача і продовжував свою роботу, чекаючи на запитання. Ів Гюйо не знав до пуття, як йому й почати. Ніяково промимрив:

— Добридень... Мені сказали, що в цьому гуртожитку мешкали малійці, вивезені літаком чотири дні тому...

З магнітоли вихопилися різкі звуки кларнета.

— У цьому і в інших... Ви що, родич?

Гюйо мимоволі засміявся.

— Як би це пояснити, щоб ви повірили... Я не журналіст, не поліцейський і не страховий агент... Мені треба розшукати когось із тих хлопців. Байдуже кого. Я не замишляю ніякого зла, йдеться про одну особисту справу.

Молодик відклав транзистор і викрутку. Підняв руку, показуючи пальцем на сіре небо.

— Всі вони там, у своїх селах чи в тюрмах...

— Якщо доведеться туди поїхати, я поїду... Мені потрібна якась адреса...

— Ніяких відомостей я не маю. Єдина адреса, яку знаю,— ось ця, наша! Можливо, Фанфана вам допоможе: вони захопили його двоюрідного брата...

Гюйо повторив ім'я, щоб запам'ятати:

— Фанфана... Де мені знайти його? Він живе тут?

— Тут, але приходять тільки ввечері. Пізно. Коли закінчить свої справи... Близько полудня він часто буває у Секене або в кав'ярні «Black and White»¹ на вулиці Еріо... Скажіть йому, що ви від ла Бріколя. Може, він поговорить з вами... А ні, то доведеться шукати щось інше.

Кав'ярня «Black and White» — з пофарбованим білою емалю

¹ «Чорне й біле» (англ.).

дю фасадом і написаною чорним назвою на фронтоні — то була колишня вугільна лавка, перекуплена якимось імігрантом, трохи заможнішим і щасливішим за інших. На вкритій курявою вітрині ще лишилися наклеєні півколом опуклі літери: «Дрова, вугілля, мазут». Новий хазяїн навіть не перейменував її, і кав'ярня мала ту саму назву, що колись вугільна лавка. Дерев'яні двері каштанового кольору, з яких уже облуплювалася фарба, вели в маленьку залу, сповнену випарів од кухні. Десятків зо два африканців тиснулися навколо приліплених один до одного столів, накритих цератою з кольоровими малюнками й геометричними фігурами. Гюйо підступив до старої переобладнаної стойки. З ним порівнявся офіціант; руки його були зайняті тарілками з рисом та коричневою підливою, в якій плавали дрібненькі шматочки м'яса.

— Немає місця,— озвався офіціант.— Доведеться прийти пізніше.

— Та я не їсти. Ла Бріколь сказав мені, що я можу знайти у вас Фанфану. Він тут?

Офіціант навіть не обернувся до нього.

— Ні, ще нема. Інколи буває опівдні, десь о першій, залежно від того, як іде діло... Подивіться на базарі, он там навпроти.

— А як узнати?.. Я ніколи його не бачив.

— Це просто: між Бамако й Гао немає двох малійців, які курять люльку! Фанфана — паровоз...

«Базар» містився на подвір'ї колишньої ферми, поміж кількома старими будівлями, підпертими з вулиці дерев'яними підпорами, які займали половину дороги. Довга латана ряднина, почеплена на дроті, прикривала двір від перехожих, замінивши зірвані з завіс ворота, що стояли, догниваючи, збоку. Гюйо відхилив ряднину. З десяток африканців вели торгівлю, розклавши на лавах свій убогий крам — овочі, чай, рис, просо, сорго, сушену рибу, ношену одіж... Перед виставленими пляшками і всякими порошками курив свою люльку Фанфана — у схожій на шолом вовняній шапці, що закривала не тільки чоло, а й шию; знизу він притискував шапку підборіддям, щоб можна було тримати люльку в зубах. Було холодно, Фанфана підстрибував на місці й плескав руками, щоб зігрітися. Побачивши, що Гюйо прямує до нього, він ледь усміхнувся.

— Виходить, французам хочеться покуштувати мпегу? — озвався.

— Ні,— відказав Гюйо.— А що воно таке?

— Це у нас такий трунок, що зігріває серце й душу...— і Фанфана подав йому пляшку.

Гюйо взяв холодну пляшку й поставив назад.

— Я прийшов не купувати. Мені сказав про вас ла Бріколь... Він розповів, що вашого двоюрідного брата разом з іншими ма-

лійцями чотири дні тому випроводили назад додому. Це правда?

Фанфана стиснув рукою люльку й курич короткими затяжками.

— Так, це правда, він не збрехав. Поліція захопила десятки моїх співвітчизників, і Бабембі не пощастило — саме спав, коли треба було тікати. Тебе цікавить Бабемба?

Ів Гюйо стелав плечима.

— Він чи хтось інший з тих, що були в готелі у Руасі. Можливо, знайдуться такі, котрі бачили дещо важливе... Я ладен поїхати до них, щоб поговорити.

Малієць довго мовчав, не зводячи з нього очей, і Гюйо відчув, що той оцінює його щирість. Нарешті, випустивши хмару ядучого диму, Фанфана заговорив:

— Я повинен знати про це більше... В Малі життя важке. Дуже важке. Звісно, не для поліції і солдатів. Я можу сказати тобі, де в Бамако знайти Бабембу, але не хочу, щоб у нього через те були якісь прикроші...

Гюйо коротко розповів про смерть Жерара Блана, про замітку в «Монд» і про ніч, проведену в 715-му номері в готелі «Артель».

— Може, на щастя, хтось із висланих дивився у вікно саме в ту мить, коли поліцейський стріляв... Я запевняю: ніхто не знайме про його свідчення, якщо воно буде, але це додало б мені сили добиватися свого.

Фанфана кивнув торговцеві зілллями, що стояв поряд.

— Я на хвилину у справі,— сказав.— Подивися за моїм товаром...

І він повів Гюйо до головного будинку. Зайшли в психмуру кімнату з позавішуваними вікнами, в якій тулилася ціла родина. Фанфана скинув шапку, витрусив, постукуючи об підбор, люльку. Вологий жар від газової плити забив Гюйо дух. Після сліпучо-білого снігу його очі поволі звикали до сутіні. Він побачив трьох закушканих у широку ковдру дітей, які сиділи на матраці, покладеному долі.

Жінка з прив'язаним на спині хлопчиком поралася біля переносної газової плити. Фанфана заговорив з нею мовою бамбара. Жінка подала дуже гарячий та гіркий чай, і Фанфана з Гюйо, обережно ковтаючи, випили по чашці, щоб скріпити взаємну довіру. Друга чашка була солодша, третя — з лікером.

— У тебе є папір, щоб записати? — спитав Фанфана.

Гюйо дістав записничок, ручку і подав Фанфані, але той засміявся, відштовхуючи їх від себе.

— Ні, ні, не я... Тепер твоя черга попрацювати... Пиши. Ти знайдеш Бабембу в Бамако, у Багададжі... Це куточок Бамако, як Ланди в Обервільє. Запитаєш садибу Фанфани, вона позаду великої мечеті, ти не заблукаєш. Скажеш Бабембі, що про нього

підключуться і що одного чудового дня він зможе сюди повернутися й жити, як король...

— Там немає назви вулиці, номера?

Фанфана вже встав і натягував свою сіру шапку,

— Ні, там як у селі... Всі знають рід Фанфани, потреби в поштовій скринці нема. Тільки великі вулиці мають назву. Знайдеш район і вважай, що ти вдома...

Малієць узяв Гюйо за руку і довго стискав її,

— Зайди до мене, коли повернешся. Ти ж знаєш, де мене шукати: я щоранку тут або навпроти, у Секене, якщо живіть велить перейти вулицю.

Сівши у свій «Рено-11», що стояв коло гуртожитку, Гюйо знову рушив по об'їзних вулицях. Загони дорожньої служби вже розчистили дві смуги північної автостради. Легкові й вантажні машини рухалися колоною з обмеженою швидкістю, але заторів не було. Діставшись до Руасі, він під'їхав до Центрального корпусу і поставив машину на підземній стоянці містечка компанії «Ер Франс», показавши службовий значок нічному вартівникові, який задубів у своїй будці від холоду. Гюйо піднявся ліфтом у їдальню правління компанії, шукаючи Робера Жантія, — приятеля, що його вони з Жераром не застали за кілька хвилин до того, як стали мішенню для поліцейських. Зустрівши одного з друзів, який теж працював на «конкордах», Гюйо спитав:

— Ти не бачив Робера?

Той проковтнув ложку карамельного крему і витер рота паперовою серветкою.

— Хвилину тому був тут, а тепер пішов у бібліотеку здати книжки... Якщо поквапишся, то застанеш його там... Він збирався заглянути у кав'ярню випити соку.

Бібліотека й кав'ярня містилися на одному поверсі в суміжному будинку. Робер сидів за круглим столом і, попиваючи каву, переглядав технічний журнал. Побачивши Гюйо, здивувався:

— Чого ти тут? Уже вийшов на роботу?

— Та ще ні... Треба поговорити. Тут є десь тихий куточок?

Робер одірвав талон, розплатився за каву й повів Гюйо в глибоку бібліотеку, під щити експозиції виставки, присвяченої історії Народного фронту.

— У тебе якісь ускладнення? — поцікавився. — Поліцейські вчепились?..

— Ти думаєш, вони здатні на щось інше? Слухай, я не розумію, що закручується навколо смерті Жерара. В газетках на зразок «Монд» поширюються брехливі повідомлення... Я не маю часу тобі все пояснювати, та навіть коли б і мав, то вагався б,

чи варто вводити тебе в курс справи... Не задавай мені запитань. Скажи тільки, чи можеш ти мені допомогти...

Жантій ствердно кивнув головою.

— Так от: мені конче треба вилетіти першим же літаком до Бамако...

Робер перебив його:

— Ти тікаєш з Франції! Це так серйозно?

— Я ж просив тебе без запитань. Мені тільки туди й назад... Якщо я сам піду до пілотів, то це викличе всякі балачки і неодмінно знайдеться хтось такий, який подивується в присутності поліцейського. Я хочу вилетіти нишком... І якнайскоріше.

Робер тицьнув йому в руки свій журнал.

— Побудь тут, я спробую влаштувати тобі чудову подорож... Бамако?

— Якщо зможеш на прямий, то це буде ідеально, але перебирати мені не доводиться: полечу навіть з пересадкою!

Робер повернувся тільки за годину, відхекуючись, мов тюлень, страшенно збуджений.

— Не втрачай ні хвилини! Я домовився: ти полетиш о 16-й годині — «Боїнг-747», прямісінько до Бамако... Пілот згоден тебе взяти... Це літак ОПП. Пройдеш через службовий хід. У тебе хоч не відібрали значок-перепустку?

— Та ні, поки що немає підстав...

— Гаразд. Твої посадочні документи у Соні, головної бортпроводниці. Будеш як позаштатний член екіпажу... Єдина складність: літак вирушає назад завтра вранці, і тобі доведеться чотири дні бути в Малі, чекати наступного рейсу...

— Дарма, я домовлюсь... Скільки треба заплатити?

Робер взяв у нього свій журнал.

— Це може зачекати до твого повернення... Надішли мені листівку!

Вони попрощались. Ів набрався хоробрості й зателефонував Гіслен. Він почув крики дітлахів і тільки встиг вимовити її ім'я:

— Гіслен...

— Це ти?

— Я...

— Тут поліцейські... Вони шукають тебе...— Розмова раптом обірвалась.

Ів Гюйо

9 січня, 20 год. 30 хв.

О восьмій годині тридцять хвилин Ів Гюйо вийшов з літака в міжнародному аеропорту Бамако. Його сорочка, светр, куртка, черевики відразу нагрілись до 35° — таку температуру показував стінний термометр поруч з годинником. Гюйо рушив слідом за групою туристів, обвішаних різними фотоапаратами, і завізував паспорт у підозріливого військового, який звернув увагу, що на шиї у Гюйо немає жодного фотоапарата. Гюйо зайшов до туалету, замкнувся і скинув куртку, светр, залишившись у самій тенісці. Тільки-но вийшов, як моторний хлопчак запропонував йому свої послуги — донести сумку, Гюйо відмовився. Тоді хлопчак узяв його за руку і підвів до таксі — пом'ятої, мов стара каструля, «тойоти». Ів плюхнувся на задне сидіння, аж застогнали пружини, що випиналися під обшивкою. Він був надто оглушений спекою і навіть не подумав, чи треба було дати малому на чай, чи той заодно з водієм. Не встиг він сказати адресу, як таксі поволі рушило в напрямі Бадалабугу. Водій у білій вишитій пілотці обернувся.

— Куди їдемо, шефе?

— В Багададжі.

Немилосердно риплячи, «тойота» виповзла на пагорб Бадалабугу, перетнула житловий квартал і переїхала Нігер. Унизу рибалки при світлі рідких ліхтарів латали свої сіті. Таксі котило центром міста, з усіх боків прикритим пагорбами, які захищали його від пустельних суховіїв. Їхали повільно, машина час від часу раптово звертала вбік, обминаючи вибоїни, мопеди, велосипедистів чи просто групи жінок і чоловіків, які йшли по бруківці.

Низькі квадратні будівлі, оточені вохровими мурами, змінилися спорудами східного типу — готелями, банками, міністерствами, — що височіли в центрі міста. Потім таксі пірнуло в лабіринт небрукованих вуличок і зупинилось.

— До кого їдеш, шефе?

Впираючись руками в сидіння, Гюйо трохи підвівся, і пружини обурено зарипіли під його долонями.

— До Фанфани... Мені сказали, що його садибу легко знайти...

— Якого Фанфани? Того, що торгує коштовними каменями?

— Ні, не думаю. Той, якого я знаю, продає у Франції пиво, мпегу і третій імбир.

Водій кивнув головою. «Тойота» знову рушила вибоїстою дорогою в супроводі цілої орди дїтлахів, котрі липли до дверей, щоб роздивитися білого, який ризикнув заїхати вбік від ту

ристських маршрутів. Зупинилися біля колодязя, де молоді жінки з заплетеним волоссям наповнювали ряди різноколірних пластмасових відер. Метрів за сто попереду на лінії Бамако — Дакар маневрував старенький паровоз, і самотній собачий гавкіт відповідав на його астматичні свистки. Гюйо підійшов до хвіртки, збитої з різних уламків дерева та шматків бляхи, на яких ще видніли сліди рекламних знаків, виляючих на сонці. Натис на хвіртку, й та відчинилася, шкребучи пісок та щербини. Оточена дітьми стара жінка заганяла миршавих курей за розтягнуту дротяну сітку. Ще двадцять чи тридцять малійців сиділи на лавах, на стільцях, просто на землі і їли з дерев'яних мисок, що їх приносили дві жінки. Коли Гюйо ввійшов, усі погляди звернулися до нього, а стара так і завмерла з піднятою хворостиною. Чоловік років шістдесяти, в довгому, схожому на арабську гандуру балахоні без рукавів, з відкинутим на спину капором, підвівся й рушив назустріч. Тримався він дуже прямо, ступав повільно, сандалі його, здавалося, пливли по втоптаній землі. Зупинився перед Гюйо і стояв нерухомо, не кажучи ні слова. Вкритий дорожньою курявою Гюйо почував себе дуже ніяково, йому здавалося, що він смішний, особливо в своєму недоладному вбранні дачника.

— Мене прислав Фанфана... Я прибув із Франції. Бачив його сьогодні опівдні в Обервільє...

Чоловік поклав йому руку на плече, повів за собою до лави і знаком запросив сісти поряд. Молода жінка, погляду якої Ів не побачив, принесла тазок з холодною водою, і він помив руки, а тоді, ні про що не питаючи, йому подали миску рису з курятиною і пляшку гіркуватого лимонаду. В літаку Ів поплуднував, але тепер не наважився відмовитись і попоїв, відповідаючи на щирі підбадьорливі усмішки господарів. За чаєм стали говірливіші. Літній чоловік познайомив його з трьома жінками Фанфани, з їхніми дітьми, потім назвав усіх присутніх. Бабембу не згадав. Гюйо сказав про це, і всі обличчя вмиють замкнулися. Він спробував розвіяти недобіру.

— Я приїхав, щоб побалакати з ним. Саме тоді, коли Бабемба перебував у готелі аеропорту в Руасі, вбито мого друга. Бабембу та інших малійців загнали на останній поверх готелю. Можливо, хтось із них дивився в ту мить у вікно й бачив, як усе сталося... Якщо Бабемба тут, дозвольте мені зустрітись з ним. І я одразу ж повернусь до Франції, клянуся.

Старий малієць у балахоні порадився мовою бамбара з іншими чоловіками роду і сказав йому вже французькою:

— Бабемба переховується. Боїться. Французькі поліцейські побили його в літаку. Потім били ще й малійські солдати в Бамако. Він прийде і скаже тобі все, що знає, але там ти не повинен ніколи називати його імені. Він хоче забути Францію,

хоч у Малі про нього не забудуть... Тут трудно жити, нема спокою.

Два чоловіки пішли в низеньку халупу з правого боку двору, навпроти курника, і невдовзі вийшли. Поміж ними йшов юнак з боязким обличчям. Він був дуже високий, десь під два метри, згорблений і ступав, звівши руки й торкаючись підборіддям грудей. На ньому були тільки довгі шорти з набивної тканини, під лискучою шкірою випинали ребра. Коли Бабемба, сідаючи, нахилився, Гюйо помітив у нього на лобі синці від ударів, розпухлі вилиці й глибокі подряпини на передпліччях. Бабембі вже пояснили, чого хоче француз, бо він заговорив перший монотонним голосом, втупивши очі в землю, мовби ні до кого не звертаючись:

— Я нічого не бачив... Поліція схопила мене, коли я спав у кімнаті Фанфани, в гуртожитку... А вночі, поки спав Фанфана, я працював. Усіх нас зібрали у великій, дуже холодній кімнаті й не давали ні їсти, ні пити, а ввечері приїхали вантажні машини. Повезли нас автострадою до аеропорту «Шарль де Голль» і всіх запроторили на горішній поверх якогось готелю, з чорного ходу, зовсім близько від злітно-посадочних смуг. Там було вже багато наших. Спали долі в кімнатах і в коридорах, і ніхто не знав, що буде далі. Ті, з загонів безпеки, нічого нам не казали, але хоч не били нас. Близько четвертої ранку всіх скували по двоє наручниками і — знову на вантажні машини. Тут були вже інші поліцейські — люті, підганяли нас кийками, щоб швидше рухались. Приїхали на злітну смугу, і нас, не знімаючи наручників, загнали в літак. Так до самого Бамако. Поліцейські всю дорогу наглядали за нами й били тих, що кричали...

— Ви нічого не помітили десь опівночі, по другий бік автостоянки, що біля готелю?

Бабемба вперше підвів голову. Іва Гюйо вразив його сумний погляд.

— Ні, не бачив нічого, я весь час був у коридорі, кімнати заповнили ще до того, як ми прибули... Але в літаку чув, що один чоловік казав...

Ів Гюйо нахилився до нього, ніби хотів прискорити потік слів.

— Про що ж він казав?

— Той чоловік сидів позад мене.. Казав, що почув постріли. Відчинив вікно, хоча конвоїри з загонів безпеки і не дозволяли. Й чув постріли... І бачив багато поліцейських машин з оти-ми голубими вогнями, що крутяться.

— Де б мені знайти того чоловіка?

— Сусід у літаку називав його Буджугу, і цей Буджугу казав йому, що повернеться в Гао провідати свого брата, який працює в готелі «Атлантида»...

Гюйо поклав долоню Бабембі на руку.

— Дякую вам. Для мене це дуже важливо...

Потім обернувся до старого в балахоні.

— Мені треба поїхати в Гао, розшукати цього чоловіка. Туди є поїзд?

— Ні, поїзд туди не доходить. Треба літаком або на дуру-дуру.

Один із тих, що привели Бабембу, втрутився в розмову:

— Літак відлетів учора. Тепер буде через чотири дні... Якщо хочеш скоріше побачити його, то тільки на дуру-дуру...

Гюйо недовіжливо глянув на одного, на другого.

— Дуру-дуру?

Ті зареготалися, побачивши його розгубленість. Навіть у Бабемби обличчя ожило.

— У нас так називають таксі. Ми познайомимо тебе з одним цілком надійним чоловіком, сенегальцем. Його таксі справне, він тебе доставить до Гао...

— А можна зустрітися з ним сьогодні ввечері?

Старий підвівся і обтрисив поли свого балахона.

— Пізно вже, надворі ніч. Тобі треба поспати. Попереду у тебе далека дорога.

Гюйо помістили в кімнату з глинобитними стінами. Долівка була заслана матою. Із ліг на ній і майже відразу заснув. Пізніше, десь серед ночі, Бабемба підійшов до нього і вкрив ковдрою, а потім вернувся на подвір'я, де під зоряним склепінням неба точилася тиха розмова про життя, про воду, вітер і ще всяку всячину.

Ів Гюйо

10 січня, 6-та година

Він прокинувся одразу ж, як тільки старий увійшов до кімнати.

— Пора вже йти,— сказав малієць.— У таксі скоро почнеться робочий день. Потім доведеться чекати до завтра...

На подвір'ї ще відчувалася нічна прохолода. Ів поснідав — випив молока з коржем. Проводжав його весь рід. Молода жінка, яка напередодні приносила воду помити руки, передала йому голубу пластикову торбину, повну харчів.

Підійшов Бабемба.

— Я не піду з вами, не можу виходити... Родина захищає мене. Але всіх, кого привезли сюди літаком, поліція схопила безпідставно...

Ів Гюйо обняв його, пригорнувши до грудей, потім узяв торбу і рушив слідом за чоловіком у балахоні. Вони вийшли з Багададжі й попрямували вздовж рожевого муру Національного інституту мистецтв. Торговці вже розкладали свій крам: не прогавити б ранніх туристів. Малієць ішов, широко ступаючи, байдужий до настійних закликів торговців. Гюйо оточили хлопчики, які тицяли йому оздоби та кинджали,— вироби місцевих умільців, і статечні дорослі, що пропонували пакети з цілющими зіллями. Несподівано під'їхав автобус із туристами-європейцями, і це звільнило Гюйо від надмірної уваги, яку торговці приділяли йому, єдиному білому, що опинився на тому торговищі. Продавці листівок, усяких дрібничок, прохолоджувальних напоїв накинулися на п'ятдесятьох задиханих туристів, які обережно виходили зі свого комфортабельного, обладнаного кондиціонером транспорту. Гюйо та його супутник поминули Велику Мечеть і перейшли в тінь мінаретів на бульварі Народу. Довгий ряд таксі — автомобілі всіх видів і марок — вишикувався перед вокзалом Бамако. Порівнявшись із червоним «Мерседесом-190» моделі шістдесятих років, з крильцями на кузові, старий малієць схилився до дверцят і заговорив з водієм, роблячи жести в сторону Гюйо. Збоку на кузові машини тягнулася біла смуга, на якій художник-аматор написав нерівними чорними літерами: «Громадський транспорт мандрівників». Дві намальовані жовті хижки з темними входами, розташовані на тлі пальм, доповнювали оздоблення таксі. Нарешті Гюйо веліли підійти ближче. Старий познайомив його з водієм, негром років сорока, одягненим у джинси й строкату теніску; поклавши обидві руки на опущене скло, той мовчки дивився на француза.

— Він згоден повезти тебе в Гао,— сказав старий.— Може вирушити, коли хочеш. Це сенегалець, який зробив багато послуг нашій родині. Це все одно, що за кермом сидів би Фанфана...

Малієць відступив і поклав руки на плечі Гюйо.

— Тепер я тебе залишаю. Прийми його ціну, він не запровадить більше, ніж з мене. Коли повернешся в Бамако, знай, що тут, у Багададжі, в тебе є друзі.

І старий зник у юрбі.

Сенегалець вийшов з «мерседеса», підтягнув джинси.

— То, значить, ти хочеш поїхати в Гао... Це далеко. Тисяча триста кілометрів і стільки ж назад...

Гюйо перебив:

— Мені треба виїхати якнайшвидше. Зараз. Я заплачу скільки треба,

— Платитимеш нашими грішми чи французькими?

— У мене французькі франки, але можна заїхати в банк і обміняти їх.

Шофер ледь усміхнувся:

— Ні, нема потреби переводити їх. У мене свій обмін... За поїздки туди й назад я прошу 5000 франків. Пальне, мастило, робота... Половину — до від'їзду звідси, половину перед від'їздом з Гао. Харчі й ночівлю забезпечуєш ти. Влаштує тебе?

Гюйо витяг пачку кредиток по п'ятсот франків і заплатив за дорогу туди й назад. Водій заховав гроші під теніску в гаманець на ретязьку, зав'язаному круг шиї. Потім годину збиралися: треба було все перевірити, запастися мастилом, водою, купити якісь консерви. Близько десятої «мерседес» переїхав міст через Нігер і рушив у напрямку Сегу. В машині була магнітола з двома акустичними колонками. Крізь шум різних перешкод в ефірі диктор радіо Малі виклав офіційний підсумок семінару, присвяченого фармацевтичній політиці, потім оголосив, що в країні випущено першу вітчизняну відеокасету. Водій вимкнув радіо і правою рукою почав нишпорити в поділеній на секції коробці з білої жерсті, де він тримав свої касети. Витяг чотири чи п'ять їх, поставив одну. Гугнявий голос Шарля Азнавур зазвучав у кабіні.

Ів Гюйо випростався на задньому сидінні, притулившись спиною в кутку біля дверцят, обличчя йому обвівав струмінь повітря, яке вривалось у відчинене вікно. Рівна дорога губилася десь удалині, одноманітність краєвиду й кольорів порушували хіба що кілька сіл, які тягнулись одне за одним. Гюйо дістав подаровану Гіслен книжку, спробував читати, проте слова стрибали перед очима, і жодна фраза не могла змагатися з римами куцоного вірмена.

Ів нахилився до водія:

— У вас нема якоїсь іншої музики?

Той стенив плечима, і Гюйо помітив у вузькому прямокутнику люстерка його розчаровану гримасу.

— Для французів у мене вибір невеликий... Азнавур, Піаф, Джонні Халідей... Для американців — багато: Майкл Джексон, Принс, Спрінгстін, Сінатра... Хочеш американську музику?

— Ні, щось не дуже... Можна я подивлюсь у вашій коробці?

Шофер передав йому через сидіння коробку з касетами. Гюйо надібав старий запис Маню Дібанго, подав його шоферові, який повертів касету між пальцями.

— Так це ж музика африканська! Тобі не сподобається, білим вона ріже слух...

Водій поставив касету, почувалась уривчаста мелодія, і плечі його заворушилися, наче витанцьовували в її ритмі. Здавалося, навіть мотор гуде в тому ритмі. Гюйо відпружився в кутку і поринув у чисті, невивагливі звуки пісні Дібанго.

Водій — його звали Базель — залюбки представляв толерантному до африканської музики клієнтові своїх митців — Акен-

денге, Ланга-Ланга, Зао, Фела, Альфа Блонді... Самотній «мерседес», погойдуючись, мчав у мареві, що здійснювалося над розпеченим асфальтом, лишаючи позаду змішані задушевні мелодії румби, року, звуки там-тама. Куплети Франсіса Бебея та балади Паапа Ніанга супроводили їх аж до темних стін Хомборі. Зупинившись, мандрівці розклали передні сидіння і, загорнувшись у старі ковдри, поснули. Крізь скло видно було, як над крутими піщаниковими скелями сходить місяць. Десь опівночі, прокинувшись — бо лежати було незручно, — Гюйо підвівся, і йому вдалося, ніби через дорогу, поважно ступаючи, йдуть слони.

Ів Гюйо

11 січня, 5 год. 30 хв.

Коли над ранок Базель розбудив його, Ів уже не думав про минулу ніч; слони зникли разом зі снами. На похідній газовій плитці, захистивши її од вітру невисоким укриттям з пласких каменів, сенегалець приготував чай.

— Скільки кілометрів іще лишається? — поцікавився Гюйо.

Базель подав йому світло-голубу пластикову чашку з вогкми й гарячими еластичними боками, а сам витяг з-під магнітоли коробку для всяких дрібничок, дістав з неї руду мапу і обережно розгорнув. Гюйо нахилився через його плече. В світанкових сутінках видно було, що деякі дороги на ній підкреслено червоним, оранжевим фломастером, міста обведено чорним. Збоку, в блакиті Атлантики, навпроти порту Фрітаун, Гюйо побачив ім'я та адресу: «Робер Лафонс. Ла-Курнев».

— Французька? — спитав.

Сенегалець тицьнув пальцем в ім'я.

— Авжеж! Це велике чудо, коли таку надигаєш у Малі... Треба замовляти, щоб привезли друзі, які повертаються... А мені її дав один француз. З тих божевільних, які знічев'я перетинають Сахару... Вони нічого з собою не привозять, нічого не вивозять. Його мотоцикл згорів між Сегу та Маркалою... Я одвіз його в Бамако, і він подарував мені цю мапу.

Базель заходився підраховувати сині цифри, що стояли вздовж позначеної пунктиром траси.

— Звідси до Гао не більш як 250 кілометрів, але може статися, що ми приїдемо вже вночі...

— А що, кепська дорога?

Шофер провів пальцем по синій змійці, що звивалася поміж Ніамей і Томбукту.

— Ні, з дорогою все гаразд, вона добре доглянута... Треба переправлятися через річку, а пором ходить рідко...

Червоний «мерседес» поїхав дорогою серед піщаної рівнини, і тільки в одному місці пара наляканих дроф порушила монотонність подорожі, посилену втомою. Десь опівдні вони побачили попереду річку. Довга низка вантажних автомашин з жовтими кузовами відділяла їх од переправи — вони вже неясно розрізняли пором, хоч до нього лишалося ще кілометрів зо два. За годину «мерседес» посунувся тільки на якусь сотню метрів. Засмучений Гюйо мовчки сидів, зіщулившись, на задньому сидінні. Узавши з десяток автомобілів, пором повільно, мовби знехотя, відчалнив од берега. Базель обернувся до Гюйо:

— Можна було б спробувати побалакати із поліцейськими...

І вони обидва пішли вперед, аж до будки, з якої двоє поліцейських керували переправою. Сенегалець розповів про свого пасажера, і дебелиший поліцейський в біло-голубих сандалях і заплямованій гімнастерці підвівся, вийшов з будки і, витираючи з лоба рясний піт, звернувся до француза:

— Ви поспішаєте в Гао, але ж і всі інші поспішають...

Гюйо не знав, що сказати, але тут хутенько, поки поліцейський ще не повернувся до свого укриття, втрутився Базель:

— Ми заплатимо додатковий податок, якщо треба...

Поліцейський протягло зітхнув. На його обличчі мелькнула і одразу ж зникла легенька усмішка.

— Це вам обійдеться в п'ять тисяч африканських франків.

Ів Гюйо дістав і подав йому стофранкову французьку банкноту.

— Сплата додаткового податку дає вам перевагу...

Незабаром вони були вже в Гао. Іхали по широких вулицях, обабіч яких тяглися бараки; таксист справно обминав ями, вибої, тримаючись латок асфальту, котрі свідчили про більш славне минуле цих місць. Зупинилися коло бензозаправної станції; земля довкола бензоколонок була просякнута пальним, по ній чалапали босонігі хлопчакі. Ів Гюйо вийшов і купив банку пива, яку касир дістав з іржавого холодильника, що гуркотів, мов трактор. Поки пив, йому запропонували купити сірники, сигарети «Марлборо», шаблі, виточені з ресорних пластин, знайдених серед розбитих машин, що валялися понад трасою... У всіх тих хлопчаків була однакова запобіглива усмішка й озлоблене відмовами серце.

У «мерседесі» треба було замінити мастило, й вони домовилися зустрітись біля поліцейського комісаріату через дві години. Гюйо подався шукати готель «Атлантида»; дорогою його зачепили дівчиська років по чотирнадцять-п'ятнадцять — голосно сміючись, вони спокушали Іва своїми тужавими молодими грудьми і міцними стегнами, жадаючи тільки десяту частину додат-

кового податку, заплаченого за перевагу при переправі на поромі.

Знайшовши готель — то була невеличка будівля десь на три десятки номерів, розташована поруч з базаром,— Гюйо звернувся до портьє — довготелесого, худющого, як скіпка, негра у світлому костюмі з короткими штаньми, що не досягали добрих десяти сантиметрів до лакованих черевиків.

— Добридень. Я розшукую Буджугу... Його брат працює тут у готелі... Де можна його побачити?

Негр засунув руки в кишені штанів і, дивуючи Гюйо, почав розмірено водити ними по ногах.

— Дуже шкода, тап¹, — він вимовляв «мене», щоб бути хоч чимось схожим на американця,— дуже шкода, але я не знаю ніякого Буджугу. Ви часом не помилилися готелем?

Гюйо ступив крок до нього. Настовбурчене його волосся ледве сягало плеча портьє.

— Не смішіть мене,— сказав,— ви ж достеменно знаєте, що в Гао більше немає готелю... Чоловік, якого я шукаю, на початку цього тижня прибув із Франції. Хоч і не хотів. Мені треба з ним побалакати. Хвилин десять вистачить. Я прийшов сам і не завдав йому ніякої шкоди...

Негр попрямував до зали з опущеними жалюзі.

— Один наш співвітчизник кілька днів тому справді повернувся з Франції. Я не знав, що його звать Буджугу. Якийсь голландець узяв його з собою в дюни. Щонайменше на тиждень.

— У які дюни? Чого?

Портьє повільно витяг з кишень довжелезні руки і розвів ними перед Гюйо, виставляючи світлі долоні.

— Його брат на кухні, мене. Запитайте Тарума, може, він що скаже... Бо це не моє діло.

Зігнувшись, портьє сів у фотель, що стояв у вестибюлі, з купи журналів та газет на низенькому столику витягнув «Ессор» і, немов читаючи, затулився нею. Гюйо рішуче перетнув затінену й прохолодну залу. Кухня містилася ліворуч, за шторою з барвистих кулькок, довгі низки яких ковзули по плечах Іва, коли він рушив уперед. Чоловік у шкіряному фартусі краєм ножем просто з половини баранячої туші грубі шматки м'яса, потім нарізав їх кубиками завбільшки з цибулину і, згрібши руками, кидав у здоровенний казан. Не припиняючи своєї роботи, він глипнув на відвідувача.

Підступивши ближче — їх розділяла тільки начищена до блиску плита на чотири конфорки,— Гюйо довго розповідав йому про холодну січневу ніч в аеропорту, про перервану поїздку «сітроеном», про закритий поверх готелю, про Фанфану, що продає мпегу на брудному подвір'ї в Ландах, про Бабембу,

¹ Чоловіче (англ.).

котрий ненароком почув слова Буджугу, якого везли закутого в комфортабельному сучасному аеробусі. Згадав про африканську музику, про Фела Анікулапо Кіті, який славив своїм саксофоном Республіку і якого він чув у хрипливих записах з касет Базеля. Розказав про Жерара, не називаючи прізвища Блан¹, і про жінку, яку обидва вони любили й чию зневагу він хотів би перебороти. Тарум слухав, не дивлячись на гостя; йому й не треба було дивитися, щоб впевнитись у його ширості. Знав звучання голосів білих людей, яких вдосталь надивився за довгі роки роботи в готелі «Атлантида», коли ті байдуже, не розбираючи смаку, поглинали сурунту чи алабаджу — страви, що їх Тарум ретельно готував ціліснійкий день. Досі він ще ніколи не чув, щоб білий, не приховуючи, говорив, що в нього на серці.

Ніж очищав баранячі ребра, оголюючи кістки, не лишаючи за собою ні крихти червоного м'яса.

— Мій брат знайшов роботу. Поїхав з одним голландським мисливцем у дюни Ін-Как... Це не дуже далеко від Гао, тридцять кілометрів по дорозі на Тін-Азабо...

— Вони в якомусь певному місці? Як їх знайти?

Здоровенним алюмінієвим ополоником Тарум помішав у казані.

— Це нетрудно: біля виїзду з Ін-Как зачекай до ночі, в темряві побачиш намети, освітлені голубим світлом. Там і знайдеш Буджугу.

Більше Гюйо не допитувався. Повертаючись, він знову пройшов повз портъе. Газета, над краєм якої ледь виступала частина худого обличчя, трошки відхилилась, і очі довготелесого служника простежили за ним. Портъе зачекав, поки він вийде, потім рушив до телефону.

Базель встиг прийняти ванну, але на ньому були ті самі джинси і строката теніска, що й у Бамако.

— Куди їдемо, шефе? Машина готова до кругосвітньої подорожі...

— Поїдемо дорогою на Тін-Азабо, там десь через тридцять кілометрів, біля Ін-Как, побачимо, як стане темно, освітлені голубим намети.

Базель, ніскілечки не здивувавшись, запустив мотор. На виїзді з міста, недалеко від аеропорту, босоногі дітлахи длубалися на смітнику, куди звозили всякі покидьки і ні на що непотрібне залізаччя, зібране здебільшого на трасі Париж—Дакар. Хмара диму огорнула «мерседес», і їдкий задушливий сморід спалюваного сміття кілька кілометрів супроводив їх. У куряві, що клубочилася позаду, мандрівці не бачили, що за ними їде

¹ Французьке слово Блан (Blanc) означає «білий».

якийсь джип. Десь о пів на сьому швидко смеркло. Пісок став сірий. Вони мало не минули Ін-Как, не помітивши в темряві чотирьох глинобитних хатин. Якийсь дідусь гнав дорогою трьох кіз, і таксист, зупинивши машину, вийшов розпитатися. Старий показав палицею просто на південь. Базель знову сів до керма.

— Голландець і той, кого ти шукаєш,— сказав,— за кілька кілометрів звідси... Вони спустилися через горби ближче до Нігера.

Похолодало. Ів Гюйо натягнув свою куртку. Округлі пучки променів від фар освітлювали вибоїсту дорогу, виривали з темряви розпливчасті обриси дюн. Поглядаючи на цю одноманітну картину, вони довгенько їхали так і нарешті опинились у пустинній долині. Гюйо поклав руку на плече водієві.

— Зупинімося тут, гарне місце для спостереження...

Обидва вилізли на якийсь пагорок, присіли, закутавшись од вітру в ковдри, й мовчки дивилися в похмуру темряву безкрай просторів, що розкинулися довкола. Довго так сиділи. Аж ось десь праворуч, менше, ніж за кілометр од них, один за одним засвітилися два голубі прямокутники. То було блякле світло, яке не давало відблиску. Базель з нерозумінням обернувся до Гюйо.

— Що воно таке?

Гюйо стенов плечима і, скидаючи ковдру, підвівся.

— Єдиний спосіб узнати, що воно таке, це піти й подивитися!

Він побіг до «мерседеса» і витяг із своєї сумки маленький магнітофон. Касети з чистою стрічкою не знайшов, і Базель дав йому свою — касету з записами пісень Зао.

— Візьми, там ще є трохи місця на другій доріжці...

Залишивши машину край дороги, обидва рушили навпростець через дюни. І чим ближче підходили, тим чіткіше було видно голубе світло, що набирало якогось фіолетового відтінку. Вони вже розрізняли трикутник не дуже великого намету, по стінках якого рухалася зігнута тінь чоловіка. Захекані Гюйо та Базель зупинилися біля входу. Білий чоловік у штормівці і вовняній шапочці, що прикривала голову, виставляв у ряд на розкладному похідному столі порожні скляні банки. Ультрафіолетові лампи двох світильників були спрямовані на прямокутники напнутої тканини, ціла мережа електричних проводів тягнулася до послідовно з'єднаних батарей, розташованих на картонних коробках. Поринувши в свою загадкову роботу, голландець не чув, як вони підійшли. Гюйо кашлянув, щоб привернути його увагу. Стривожений голос щось відповів по-голландському.

Гюйо відрекомендувався незнайомцеві. Той не розумів ні сло-

ва по-французькому і перейшов на англійську, весь час повторюючи, ніби магічну фразу, яка гарантувала йому безсмертя:

— My name is Michaël Chaussaert... My name is Michaël Chaussaert...¹

За допомогою мізерних уривків з шкільного курсу англійської, які ще збереглися в його пам'яті, Гюйо пощастило запевнити голландця, що наміри у них цілком мирні.

— Where is Boudjouyou? — спитав він.— Де Буджугу?

Переляканий голландець невпевненим жестом показав у сторону другого намету і, щасливий, заплющив очі, коли обидва прибульці рушили туди. Буджугу стояв біля освітленого намету і обережно збирав кінчиками пальців засліплених метеликів, саджаючи їх потім у банку, що була в другій руці. Поглядаючи краєм ока на Гюйо та Базеля, він, одначе, не виявляв ніякого занепокоєння. Коли ті підійшли вже близько, Буджугу раптом насмішливо гукнув їм:

— От добре, друзі, що ви прийшли на допомогу мені... Амфізусів треба класти в один бік, зальмоксісів — у другий, це зовсім нехитре діло...

Базель спитав:

— Це ти — Буджугу, брат Тарума, того, що працює у готелі в Гао?

Десятки комах липли до полотняної пастки, і негр відганяв їх тильною стороною руки, ретельно вибираючи тільки рідкісні екземпляри, які голландець, певно, показав йому.

— Авжеж, я Буджугу... Ви заради мене ковтали в цих пісках куряву? Далебі, велика честь.

Базель показав на Гюйо.

— Не тільки в пісках. І на асфальті автотраси. Через Нігер переправлялися... Цей чоловік приїхав із Франції, щоб зустрітися з тобою. А я катаю його від Бамако в своєму таксі, яке жде нас на пагорбі.

Буджугу нахилився, ввійшов у намет і поставив банку на стіл з пластиковим покриттям, подібний до того, що був у наметі голландця. Запросив і прибульців увійти. Це був молодик веселої вдачі, кремезний і мускулистий. Одягнений у светр по-верх сорочки, він, здавалося, не відчував дошкульного холоду. Пильно глянувши на Гюйо, Буджугу сказав:

— Ти приїхав із Франції заради мене?.. Шкода, на минулому тижні я був там, ти міг би не витратити на подорож...

— Знаю, як тебе вивезли назад у Малі... А я дістався аж сюди завдяки одному чоловікові з твоєї країни — Фанфані, який живе у Франції, в Обервільє. Його двоюрідний брат Бабемба був у тому самому літаку, що й ти, і чув, як ти розповідав, що

¹ Мое ім'я Міхаель Шоссерт... Мое ім'я Міхаель Шоссерт...

бачив з вікна свого номера в готелі... Мені теж треба це почути...

Базель відійшов у п'ятьму, щоб не заважати. Буджугу сів біля ряду батарей.

— Я запишу на магнітофоні, можна? — спитав Гюйо.

Малієць кивнув головою. Гюйо великим пальцем натис клавішу магніфона.

— Що тебе цікавить? — спитав Буджугу.

— Все! Номер кімнати, що видно було з її вікна, що сталось унизу з «сітроеном»...

— Номер кімнати я пам'ятатиму все своє життя: 817... Нас було там шестеро... Замкнули всіх, мов худобу.

— 817, кажете? А не 815?..

Буджугу витріщив очі.

— Ні, 817... У 815-му теж було повно наших, я бачив, бо двері були відчинені, поліція не дозволяла зачиняти їх... Порушивши заборону, я вийшов на балкон подихати свіжим повітрям. По дорозі саме під'їхала якась машина. Зупинилася біля будки вартівника. І одразу ж від'їхала, повернула в другий кінець. Раптом її почало кидати в різні боки... Щось там бахкало, наче вибухали петарди, і машина стала коло зупинки автобуса, на траві...

Ів Гюйо ствердно кивав головою.

— Тільки то була не автобусна зупинка, а щит з планом аеропорту... Що потім? Розповідай далі...

— Поліцейські запустили свою мигалку і під'їхали до «сітроена»... Згодом до них приєдналися ще й інші поліційні машини. От і все.

Гюйо навпочіпки присів коло нього.

— А фари у «сітроена» світилися чи ні?

Буджугу звів очі на полотно, поцятковане тінями приналежних світлом усяких метеликів.

— Права фара світила, ліва — ні... Певно, через те поліцейські й зупинили їх.

— Вони не зупинили нас — я був у тому «сітроєні», — вони в нас стріляли, і водій, мій друг, загинув. Двоє французів, які нібито провели ніч у готелі, в кімнаті 815, кажуть, що машина їхала зовсім без світла й наскочила на кордон...

— Брехня, можеш мені повірити! Я добре пам'ятаю, що бачив, не приснилося ж мені!

Гюйо не витримав — усміхнувся на такий запал свого співрозмовника.

— Можливо, мені треба буде, щоб ти все це розповів іще раз. Ти залишишся в Гао?

— Так, Тарум часом допомагає мені з роботою. Пиши йому в готель. Він знатиме, де мене знайти.

Вони попрощалися. Гюйо повернувся до Базеля, який до-

помагав голландцеві знімати метеликів — тримав йому банку, Шоссерт з полегкістю зітхнув, коли гості пішли. Вони посідали в «мерседес», насилу розвернулися. Базель ввімкнув опалення, і сухе тепло, змішане з гострим запахом пального й мастила, наповнило салон. Остеронь від дороги, за кучугурою піску, причаївся джип. Два чоловіки у військовому, які стояли біля нього, пропустили таксі трохи далі, потім рушили за ним.

Не доїжджаючи до Гао, Гюйо та Базель зупинились і, розклавши, як і минулої ночі, сидіння, полягали спати,

Ів Гюйо

13 січня, 19 год. 30 хв.

Точно за розкладом літак вирулив на першу злітну смугу, Гюйо пройшов з групою стюардес та стюардів через пропускний пункт аеровокзалу, і його пом'ята за чотири дні мандрів одежа не привернула уваги доглядачів.

Повернення з Гао було не таке вдале, як подорож туди. Коли проїхали Мопті, Базель, наскочивши на гострий уламок заліза, пробив камеру, і тільки тоді виявилось, що у нього немає запасного колеса! Замінити камеру не було чим, і вони понівечили ще шину, бо їхали так, хоча й повільно — десять кілометрів на годину — по узбіччю дороги, ковтаючи густу куряву від колон вантажівок, які раз у раз обганяли їх і гучно сигналізували. Ця нестерпна їзда вкрай стомила їх, але іншої ради не було — доводилось їхати... О другій годині дня «мерседес» нарешті всунувся в аеропорт Бамако. Не було й мови про те, щоб заїхати в Багададжі, до Бабемби. Гюйо послав йому сердечний привіт через Базеля, який пообіцяв передати його всій родині.

Літак, на якому з легкої руки Робера Жантія він став понадштатним членом екіпажу, відлітав менш ніж через годину. Гюйо якраз вистачило часу завізувати паспорт і викласти вміст своєї дорожньої сумки на стойку перед віконцем, біля якого чергував солдат з таким непроникним обличчям, ніби він чатував на найважливішому посту малійської армії. Розгорнувши одяг, солдат побачив футляри з касетами... Витяг з купи одну, переписав у популярної конголезької платівки Зао..

— Звідки це у вас?

— Подарунок друга...

— В Малі це заборонено. Провозити не можна.

Ів Гюйо спробував заперечити:

— Це ж просто пісеньки однієї конголезької групи, Зао... Музика, та й годі...

Військовий покрутив пластмасовий футляр між пальцями, потім зненацька різким рухом тицьнув його французіві під ніс:

— Я вмю читати, ось тут написано...

Гюйо розібрав літери, поспіхом написані рукою Базеля на наклеєному папірці: «Зоба Зао, колишній вояк-рубака».

— Ну то й що ж, це ж не злочин!

— Саме злочин. Усі записи цього співака на території Малі заборонено. Порнографія!

Гюйо хотів було вдатися до того самого способу, що й на переправі через Нігер. Він дістав дві банкноти по сто франків і поклав їх перед військовим, але солдат мало не задихнувся від люті.

— Ви вважаєте, що тут усе купується! Що наша країна зовсім розбещена... Негайно заберіть, а то я вас арештую.

Гюйо підкорився.

Касета, де був запис свідчення Буджугу, зникла за віконцем. Натомість Гюйо отримав квитанцію зі штемпелем, яку поклав у бумажник разом з кредитними картками. Було б у нього хоч трохи більше часу, він, певна річ, заглянув би до газетного кіоска і, можливо, купив би примірник щоденної офіційної газети «Елан»¹ з підзаголовком «Голос народу»... Замітка, яка зацікавила б Гюйо, була вміщена на останній сторінці, поміж описом церемонії проведів у відставку радника в закордонних справах та його шофера і колонкою некрологів з приводу смерті коректора газети «Елан». Називалась вона просто: «Сумна дорожньо-транспортна пригода» і розповідала про те, що напередодні на дорозі в Ансонго військовий вагзовоз зіткнувся з фургоном «Вольво» голландського ентомолога, який мандрував в околицях річки Нігер, відловлюючи метеликів різних видів для колекції Амстердамського музею. Внаслідок цієї жахливої пригоди потерпіли сам вчений та його помічник. Вченого при смерті було доставлено до лікарні в Гао; його помічник, молодий малієць Буджугу, на жаль, загинув.

У Парижі Ів Гюйо не міг прочитати цієї ніким не підписаної замітки з розділу хроніки. Газета «Елан» надходила у Францію лише в трьох примірниках. Один з них лягав на стос попередніх номерів у посольстві Малі — ніхто й не думав хоча б розірвати обгортку. Другий одержували в міністерстві співробітництва. Неуважливий службовець клав його в одну з металевих шаф, які закривали довгу стіну кабінету, — в тій шафі зберігалася преса Малі та Сенегалу, тимчасом як Центрально-Африканська республіка сама займала чотири такі шафи.

Третій примірник приносили до міністерства внутрішніх справ; полежавши всього кілька хвилин у дротяному кошику в кори-

¹ «Порив».

дорі біля дверей, на яких не було ні номера, ні прізвища, він опинявся в руках ретельного чоловіка, котрий перефотографував його, за допомогою різачка й тонкої металевої лінійки розтинав копії і наклеював варті уваги повідомлення на аркуші білого паперу, що лежали стосом на етажерці. Той чоловік зробив чотири копії замітки «Сумна дорожньо-транспортна пригода» і кожну з них поклав у окремих конверт, позначений тільки шифром певної служби.

Ів Гюйо

13 січня, 20 год. 10 хв.

Ів Гюйо розшукав на стоянці свій «Рено-11» і рушив у напрямку центральної зони. Оранжеві бетонні стіни «Артеля» яскравіли в сірому мороці. Поліційні нишпорки ще, мабуть, не з'ясували, яке ім'я він собі узяв. А втім, Гюйо не збирався гратися з ГПП в ката-мишки. Він надумав піти до дивізійного комісара Дарке, завтра ж і піде, тільки ніч перепочине. В готелі дівчина — чергова адміністраторка — пробігла пальцем по клавішах комп'ютера; йому дістався 412-й номер.

Адміністраторка одразу ж зажадала від Гюйо сто франків:
— Плата за можливі послуги... Задаток. Якщо залишаться — вам повернуть, коли виїжджатимете...

Йому кортіло мерщій підійти до телефону, схопити трубку, накрутити жаданий номер. У вестибюлі, де були телефонні апарати, встановлені під схожими на пісуари прикриттями, він не наважився цього зробити. Зайшовши в кімнату, кинув сумку на канапу, обтягнуту зеленою, в рубчик, матерією, механічно, за звичкою ввімкнув телевізор. Диктор із силуваною усмішкою приглушеним голосом закінчував черговий огляд новин; нагадав, що під час останнього терористичного акту в Парижі загинуло чотири чоловіки. Потім на екрані з'явилась емблема реклами. Гюйо притишив звук і, поки лижник на екрані показував телеглядачам якусь хлопавку, кинувся до телефону. Гіслен одразу ж узяла трубку. Він не дав їй вимовити й слова.

— Алло, Гіслен... Це я...

Вона відповіла стривоженим голосом:

— О, ти так налякав мене... Я думала, з тобою щось сталося...

Він хотів заспокоїти її, але Гіслен заговорила знову:

— Я не сумніваюся, що вони підслуховують усі мої розмови, Нічого не кажи — подзвони ще раз, якщо ти в надійному місці.

І одразу ж поклатла трубку. Розмова тривала менш, ніж десять секунд. Лижник, бахнувши своєю хлопавкою перед носом, назвав виріб, продажеві якого мала сприяти ця реклама. Ів Гюйо десь читав — чи то йому казали, чи, може, довідався з якогось фільму, — що потрібно близько хвилини, аби визначити, звідки телефонують. Він вибіг з кімнати, сів у машину. «Рено» поминув контрольну вишку, телефонну станцію, станцію охолодження і виїхав на автостраду за водонапірною вежею. З-під коліс зустрічних автомобілів бризкало сумішшю талого снігу, солі, дорожньої грязюки, і все це налипало на вітрове скло. Очищувачі ковзали в тих драглях, неначе два міксери. Невдовзі Гюйо перейшов у лівий ряд і щодуху помчав до Парижа, прямо вперед, незважаючи на вимогливе блимання фар позаду — хтось іще нетерплячий, ніж сам Ів, домагався, щоб його пропустили.

Незабаром Ів повернув на західну окружну дорогу, оточену протишумовими стінами, потім з'їхав з неї і, проїхавши ще трохи, зупинився на бульварі поблизу площі Кліші. Пішки рушив до великої, схожої на похмурий, холодний акваріум, кав'ярні і, випивши мартіні-джину, зателефонував Гіслен. Вона одразу ж відповіла, й Ів дорікнув собі, що не подзвонив їй десь раніше.

— Це ти, Іве?

Гіслен говорила тихим голосом, як говорить дитина, довіряючи якусь таємницю, однак магнітофони, певно, записували й биття її серця.

— Так, я переїхав далі, в надійніше місце. Можна хвилинку поговорити, поки до мене доберуться.

— Куди ти подівся?.. Я дурна... Скажеш це мені, коли зможеш... Вони два дні шукали тебе... Комісар Дарке — настирливий тип. Потім угамувались. У статті сказано, що ти не маєш відношення до змови... Для мене було великою несподіванкою дізнатися таке про Жерара... Роки прожити разом і..

Гюйо стис трубку.

— Що дізнатися? Яка змова? Про що ти кажеш, Гіслен? Я нічого не розумію.

— Ти що, на Місяці був? Газети дають цілі сторінки про цю історію... Видно, морочиш мене, га?

— Та ні ж, запевняю тебе. Не минуло ще двох годин, як я вийшов з літака. В Африці я знайшов свідка, який ущент розбиває всю їхню версію. Одна фара світила. Жерара холоднокрівно вбито... Вони застрелили його, мов кролика.

— Мене це вже не дивує... Після того, як я взяла, що він готував...

— Та що зрештою він там готував? Кинь говорити загадка-

ми. Я повинен ніч відпочити, а тоді сам піду до них. Мені нема чого приховувати...

— Жерар був замішаний у гучну історію з пограбуванням... Готувався напад... Ціла банда професійних злочинців. Вони збиралися викрасти три чи чотири сотні кілограмів золота, які щомісяця перевозять через Руасі...

Ів Гюйо сперся ліктем на полицку між двома пошарпаними довідниками і вільною рукою потер лоба.

— Це якась нісенітниця, їй-богу! На чорта Жерарові це було потрібно?! Це все одно, що він з розвідним ключем накинувся б на півтори тисячі поліцейських і митників Руасі! До того ж його добре знали...

— Знаєш, Іве, мені теж не йнялося віри... Але йому не треба було нападати на броньований фургон чи літак, Жерар мав іншу роль... Він повинен був просто дістати три чи чотири повних комплекти робочого одягу, щоб бандити, не привертаючи уваги, могли пробратися до злітної смуги. Мені здається, йому заморочили голову десь у барі, коли він був напідпитку... Можу навіть ручатися, що він зробив це не ради грошей...

— Просто неймовірно... Такого не могло бути! Це поліцейські дали таку інформацію?

У трубці щось клацнуло. Гіслен почала було відповідати, але Гюйо перебив її:

— Я не хочу, щоб мене тут схопили... Переїду в інше місце і ще подзвоню.

По страшенно занедбаних бульварчиках, по вулицях між прямокутними іммігрантськими кварталами він виїхав до проспекту Сталінграда, а звідти рушив уздовж каналу з новоопорядженими берегами. Зупинившись біля перехрестя Катр-Шемен, зайшов у «Тут є б'єн»¹ — обладнаний нібито на англійський манір брудний бар, де підлітки — хлопчакі та дівчатка з мертвотно-блідими в неоновому світлі лицами — обнімалися на м'яких канапах, — і випив ще одну порцію мартіні-джину. А тоді спустився вимощеними плиткою східцями, над якими чорнів напис наклеєними на плексигласу літерами: «Туалет. Телефон». Їх часто розміщують поряд, ніби для того, аби підтвердити приказку: «Говорити по телефону — це все одно, що мочитися в скрипку».

Телефон Гіслен озвався частими гудками. Гюйо різко повісив трубку, знову вкинув монету, набрав номер. Нарешті почув її голос.

— Що сталося? — спитав схвильовано. — У тебе було зайнято? — Він не помічав, що кричить.

— Заспокойся, будь ласка... Дзвонила мати хлопчаків. Про-

¹ «Усе гаразд», «Усе добре».

сила, щоб завтра я взяла їх трохи раніше... Вони скучили за тобою. Щодня про тебе розпитують...

Заплющивши очі, Ів глибоко зітхнув.

— Пробач, Гіслен, але я вже не пам'ятаю, на чому спинився... Здається, питав, хто розпустив чутки про історію з золотом...

— «Ліберасьйон»¹... Журналіст зустрівся з одним із організаторів нападу. Якби це була якась інша газетка, я б не повірила, а «Ліберасьйон» не має ніяких причин ославлювати Жерара... Ця газета завжди ставала на захист жертв різних інцидентів з поліцією. У мене є цей примірник, ти зможеш прочитати...

— Гарзд... Я кінчаю... Поцілуй за мене хлопчаків...

Він уже хотів повісити трубку, але Гіслен щось раптом прошепотіла.

— Що ти кажеш? Я не розчув...

— Тут тобі лист з «Ер Франс». Позавчора надійшов...

— Ти прочитала? Що вони хочуть?

— Ні, я не читала. Хочеш, зараз прочитаю?

Якийсь тип у костюмі нетерпляче ждав, тупцяючи між телефонною кабіною та вбиральнею, й раз у раз стражденно позираючи на Гюйо.

— Читай, тільки хутенько, бо мене скоро вже витягнуть звідси...

Чути було, як Гіслен розірвала конверт, потім розгорнула листа — до Гюйо долинуло шарудіння паперу.

— Це з управління кадрів. «Шановний пане.. листом від 7 січня ми сповістили вас про надання вам на невизначений час відпустки без збереження платні. Оскільки обставини, якими був зумовлений цей захід, з'ясувалися, повідомляємо, що вам треба бути на своєму робочому місці 13 січня зранку, як звичайно. З повагою...» Це все.

Якусь мить вона помовчала і раптом спохопилася:

— Тринадцяте — це ж сьогодні! Вранці ти мав бути на роботі!

Занепокоєння Гіслен викликало в нього усмішку.

— Не клопочися,— мовив він,— за це не виженуть...

Вийшовши з бару, Гюйо рушив північною автострадою в Бурже.

У готелі взяв собі дві банки кока-коли, виготовленої місцевим підприємством фірми, і зійшов на четвертий поверх. Йому не знадобився ключ — тільки-но натис на ручку, як двері відчинилися. Телевізор був увімкнений, і Гюйо краєм ока побачив, що передають якийсь американський фільм із субтитрами. Він

¹ «Визволення».

ступив у кімнату. Лежачи на канапі, поклавши ноги в черевиках на зелене покривало, на нього чекав комісар Дарке.

— Доброго вечора, пане Гюйо. Як вам подорожувалося, усе гаразд?

Ів Гюйо

13 січня, 23 год. 15 хв.

Гюйо поставив банки з кока-колою біля телевізора, плюхнувся на ліжку, на покривалі якого були розкидані речі з його дорожньої сумки, і відчув якусь дивну полегкість.

— Як ви мене знайшли?.. Знали, що я повертаюся з Африки?

Комісар Дарке, не питаючи дозволу, взяв банку з кока-колою, відколупнув язичок і потягнув за нього. Газ пшикнув хмаркою дрібненьких крапельок.

— Не зовсім так,— відповів Дарке.— Інакше ми б забрали тебе при виході з літака...

Поліцейський казав йому «ти», і з цього Гюйо зрозумів, що вони тримають його в своїх пазурах.

Дарке закинув голову. На губах лишилася піна від напою. Він випростався.

— Ну, тобі сподобалось Малі?

— Ви справді добре обізнані...

— Така наша служба — все знати... Тобі треба було попередити мене; а то я змарнував два дні, шукаючи тебе. Якби ти попросив, то я, безперечно, дав би тобі якийсь тиждень перепочинку. Я ж розумію... Не раз бачив, як мої товариші просто на очах згоряли. Я себе до такого ніколи не доводжу... Це ти вперше зіткнувся так близько зі смертю?

Ів Гюйо кивнув головою і ледь чутно мовив:

— Уперше...

Комісар спорожнив банку, стис її в руці.

— Розумію, що після цього треба змінити обстановку... Але тобі нема чого переживати за свого приятеля... то був неабиякий мерзотник. Він чудово приховував свою гру. Ти знаєш?

Гюйо запустив руки в одяг, книжки й касети, розкидані на ліжку.

— Чотири дні й чотири ночі я тягаю з собою цей мотлох... У літаку, в таксі по африканських дорогах... Я не міг ні почитати газету, ні посидіти перед телевізором! Не знаю, в якому злочині звинувачено Жерара, але не вірю жодному брехливому слову з того звинувачення. Зрозуміло?

Дарке відкинув полу піджака, витяг з внутрішньої кишені аркуш і, розгортаючи, подав його Івові Гюйо.

— Прочитай оцю статтю і подумай... Побачиш, вона дуже добре аргументована. Я певен, що це говорить головний організатор операції...

Гюйо відразу впізнав «Ліберасьйон». Заголовок великими курсивними літерами, назва рубрики, складена з літер різних шрифтів, шпальта коментаря, з яким виступив журналіст. Ів окинув поглядом усе написане жирним шрифтом:

Хроніка

ПОКАЯННЯ

Я, Мат'їо, 35 років, один з головних учасників планованого кримінального злочину...

Великий майстер збройного нападу, Мат'їо вже провів 12 років у тюрмі. Певен, що поліція має намір усунути його, він призначається...

Далі Гюйо уважно прочитав коментар:

«Свідчення всяких інформаторів, здавалося б, не мають особливої ваги при оцінці подій. Проте саме вони спричиняють чимало арештів, судових процесів. Так і свідчення співучасників злочину, «верховодів», які запобігають перед суддями, звинувачують своїх спільників, щоб забезпечити прихильне ставлення до себе. Навіть найкороткозорішому нетрудно помітити, як часом обертається діло в судових засіданнях. Терези Правосуддя нерідко бувають надто поблажливі до злочинницької верхівки.

Нічого такого немає в свідченні Мат'їо,— під цим вигаданим іменем криється один з підручних Мішеля Куброна, який прославився своєю втечею на легкому літаку після нападу на поштовий фургон поблизу Марселя.

«Я говорю з вами тому, що мені нема чого втрачати».

Мат'їо живе, відчуваючи себе приреченим, він певен, що поліція при першій же нагоді ліквідує його.

На підтвердження своєї думки Мат'їо наводить випадок з Жераром Бланом, убитим поліцією на минулому тижні під час подій, відомих тепер як «випадок у Руасі».

Випадок, яким, по суті, прикривають введення в практику розправи без суду натомість скасованої смертної кари. Життя тридцятип'ятирічного бродяги Мат'їо цінне для нас. Коли воно під час якоїсь чергової перевірки зникає обірветься, ми

всі зрозуміємо, що Франція з правової держави перетворилася на занадто праву державу.

Ф. Т.»

Комісар Дарке встав, пройшовся по кімнаті й зупинився біля Гюйо.

— З усього цього журналіст робить висновки на свій смак... Йому здається, що він у Бразилії, ввижаються «Ескадрони смерті». На підставі тих самих відомостей «Фігаро» говоритиме зовсім інше, і її міркування будуть не менш переконливі. Головне міститись в інтерв'ю... Неспростовні факти, залізобетонні докази... Читай!

Ів Гюйо почав читати.

«Мат'йо — білявий чоловік з волоссям середньої довжини, весь час насторожений, щомиті готовий схопити револьвер, який лежить перед ним,— з точністю експерта-рахівника монотонним голосом розповідає про свої вчинки протягом останніх місяців.

У його оповідях майже нема імен, окрім уже згаданих Мішеля Куброна та Жерара Блана. Якщо ж він і називає когось, то при цьому спиняється й поглядає на мене, ніби каже: «Не варто записувати це ім'я, воно не має ніякого відношення до діла». Мат'йо ні на чому не наполягає, і це найкращий доказ того, що він каже правду. Насамперед він пригадує збройний напад на фургон товариства «Протект-Вар» минулого листопада на автостраді Марсель—Тулон: «Ніхто ніколи не пробував здійснити збройне пограбування на автостраді — там надто багато поліцейських і вибратися звідти можна тільки через пункти збору дорожнього податку. Спершу ми хотіли залишити машину, сховавши її на паралельній дорозі, але тоді треба було б бігти кількасот метрів без прикриття... Думка про невеличкий літак виникла при перегляді телевізійного репортажу, де говорилося про одного з братів Леклерк, який збирався продати цілі ескадрильї цих літаків Іранові. За місяць ми навчилися керувати літаком, а далі все просто: найняли вантажну машину, поклали в неї розібраний літак і за годину до того, як мав явитися фургон, виїхали на автостраду, почекали. Коли заявили поліцейські, було вже по всьому — грошки зникли. І ті потратили довгі години, поки збагнули, що ж сталося... Поліцейські нізачо не простять нам того, що їх виставили на посміх...»

Мат'йо сміється (засміявся один-однісінький раз за всю нашу зустріч). Він не уточнює, чому поліцейські витратили стільки часу, щоб усе зрозуміти і вжити відповідних заходів, не згадує про те, що вірний своєму методові Куброн не лишив жодного прямого свідка: холоднокрівно застрелив двох чоловік, які супроводили його.

«Ми здобули близько ста п'ятдесяти мільйонів, довелося про- вести ще дві невеликі операції, щоб були гроші для наступного діла. Куброн завжди мав цілу мережу першокласних інформаторів. Він дізнався, що через Руасі перевозять багато золота. Деякі перевезення здійснюються офіційно під посиленою охороною озброєних жандармів, натренованих, мабуть, не гірше, ніж бойовики з загонів Національної жандармерії. Але часом банки переправляють золото потай, щоб не платити страхового податку. Отож за рік вони заощаджують сотні мільйонів... Ніхто про ті перевезення не знає, навіть жандарми. Наша людина сповістила за тиждень про таке незареєстроване перевезення. І ми вклали всі свої кошти в підготовку пограбування віку... В 1985 році найменше перевезення становило 300 кілограмів золота, а найбільше — 500 кілограмів. Відповідно до курсу паризької біржі ми розраховували захопити від двох з половиною до чотирьох мільярдів»...

Розбійник з великої дороги, щасливий тим, що обкрутив поліцейських навколо пальця, став на якусь мить підприємцем-промисловцем, що мріє про вигідний контракт. Жоден з цих двох персонажів не відповідає уявленню, яке склалось у мене про того, хто збентежено зателефонував до «Ліберасьйон» з кабіни таксофона, не певен навіть, що буде ще живий наприкінці розмови.

«Було цілком ясно, що ми йдемо на трудне діло. Аеропорт Руасі спроектовано як пастку. Мало входів, і всі під контролем жандармів, а всередині ціла мережа доріг, така заплутана, що неважко й заблукати. Недарма ж терористи весь час нападають на Орлі і не роблять навіть спроби такого нападу в Руасі... Не мине й хвилини, як поліцейські зчинять тривогу. Нишком вибратися звідти неможливо. В Руасі можна застосувати єдиний спосіб дій: орудувати інкогніто з допомогою співників, підкупивши працівників аеропорту, точно визначивши, скількох саме. На одного менше — і все провалиться, на одного більше — теж усе лушне. Золото прибуває на багажний склад «Ер Франс», працівник складу перевозить його навантажувачем від літака до ангара — там стоїть фургон з двома охоронцями, які теж не підозрюють, що вони перевозять. Спочатку ми не знали, як діяти. Хотіли вже відмовитись од свого наміру. А тоді подумали і знайшли вихід. По всій дорозі розставили невеличкі вантажні машини. Всередині в них змайстрували поліції й прилаштували маленькі відеокамери. І менш ніж за два тижні спостережень уже знали майже всю систему охорони в зоні багажного складу — скільки там вартових, коли вони змінюються, коли бувають патрульні обходи. І завдання одразу виділюся простішим. Нам потрібен був невеликий вантажний автомобіль, кілька формених робочих спецівок компанії «Ер Франс» і перепустки, щоб

проникнути на територію, яка охороняється. Якось увечері в барі аеровокзалу № 2 я познайомився з Жераром Бланом... Це б міг бути й хтось інший... Я спинився на ньому через те, що він частенько заглядав у різні кав'ярні, а це допомагає встановити зв'язок. Він не гребував грішми... Через тиждень передав нам потрібні костюми»...

Згодом, у грудні, Мат'їо і Мішель Куброн навіть перевірять свій план на ділі — під час чергового перевезення золота. Вони уточнили маршрут навантажувача від літака до фургона, службові обов'язки водія і двох охоронців. Мат'їо не сказав цього прямо, але, можливо, що смерть трьох чоловік, які мали виконувати цю роль під час нападу, була запланована. Куброн пригусив би їх залізи в броньований фургон і застрелив би, а Мат'їо тим часом підігнав би навантажувач до грузовика й перекидав би в нього золото. Найближча бригада працює за добру сотню метрів, відділена кількома рядами складених вантажів. Минуло б щонайменше чверть години, перш ніж хтось помітив би, що охоронці десь пропали, а цього часу цілком досить, аби зникнути, поки ще не зчинили тривоги. До того ж усі співники, побачивши три трупи, уперто мовчали б, поійняті жахом: вони ж бо стали причетні до цього злочину».

Не відриваючись од статті, Ів Гюйо протяг руку до телевізора й помацав, шукаючи другу банку кока-коли. Комісар Дарке взяв банку, відкрив і сунув йому в руку.

— Від такого в горлі пересихає, авжеж...— мовив.

Гюйо, зціпивши зуби, читав далі.

«Час від часу Мат'їо погладжує револьвер, але помітивши, що я дивлюся на нього, враз відсмикує руку. Я несподівано усвідомлюю, що, по суті, не задаю запитань, що інтерв'ю малопомалу набирає форми сповіді.

«Можна було б здійснити акцію одразу ж у грудні... Згодом ми дізналися, що тієї ночі з-перед носа у нас пропливло чотирьохриста двадцять кілограмів золота! Підготували все на кінець січня, проте поліцейські провідали, і план зірвався. Третього січня вони натрапили на нашу схованку — гараж в Ольнеї, де зберігалось усе наше хазяйство — вантажна машина, спецвіки, перепустки, відеокамери, касети... Ми з Мішелем драпонули, але вони вже намацали ниточку... Через дві доби Жерар Блан, розігруючи ковбоя, наразився на смерть. Вони йдуть по моїх слідах, я відчуваю це... І могли б вліпити в мене кулю, тількино я вистромив би носа. Єдиний мій порятунок — щиро про все говорити... Можливо, поліція погодиться на розмову».

Ів Гюйо

14 січня, 0 год. 10 хв.

Згорнувши газету, Гюйо рвучко відкинувся спиною до стіни. Передачі першої програми закінчилися, і Дарке встав, щоб перемкнути канал.

— Ну, що ти про це думаєш?

Гюйо підвів голову й пильно подивився йому просто в очі.

— Чому ж ви не сказали цього самі?.. Не кожен день поліція може похвалитися тим, що їй пощастило викрити заплановане пограбування такого класу...

Дарке засунув руки в кишені.

— Відповідь дуже проста: ми хочемо виловити якнайбільше спільників, сподіваючись, що хтось із них виведе нас на Куброна й Мат'їо. Ця газетка, як зажди, вставляє нам палиці в колеса... Після цієї статті вже знищено геть усі сліди! Була б моя воля, той журналіст сидів би вже у буцегарні, і ніхто не позаздрив би йому, коли б він не сказав, де брав інтерв'ю у свого приятеля-бродяги...

— Це ваш клопіт, мені до того немає діла... Гидко тільки, що не обійшлося без лжесвідчень, які мали довести, ніби «сітроен» їхав без вогнів і Жерар свідомо проривався через поліційний кордон... Ви просто надумали його вбити, от і все, і мене мало не спіткала така сама доля, дарма що я не маю ніякого відношення до цієї історії...

Комісар схопив Гюйо за комір і смикнув угору, підтягуючи його до себе.

— Які лжесвідчення? Твій приятель вплутався в брудну історію, в якій могло бути три трупи, а ти мені торочиш про лжесвідчення! Ти вже корчив так дурня близько тижня тому, це не нове...

Гюйо борсався, спинаючись навшпиньки, але Дарке міцно тримав його.

— Вам не вдасться залякати мене: я кажу те, що бачив.

Комісар скривився, з відразою зиркнув на нього і відпустив, жбурнувши на ліжку, яке невдоволено рипнуло пружинами.

— Твоя версія нічого не важить порівняно з показаннями двох поліцейських і туристів з «Артеля»... На твоєму місці я б уже вгамувався, постарався б забути...

— Не тільки я знаю, що насправді сталося тої ночі...

Дарке отетерів.

— Що ти хочеш цим сказати?

— А те... У мене є докази, на які доведеться зважати. Я записав свідчення пожильця готелю, який бачив, що одна фара «сітроена» світила. Він помітив поліцейських тільки тоді, коли

ті ввімкнули мігалку, вже після того, як стріляли по нашій машині...

— От ради чого ти їздив у Малі...

Комісар узяв між двома книжками на ліжку мініатюрний магнітофон Гюйо.

— Можемо послухати,— сказав.— Я хочу тобі повірити.

— Тут немає касети... Я бережу її — байдуже як — для судді Бергье.

У Гюйо лишилося чітке враження, що він виграв важливе очко в дуже складній грі, яка звела його віч-на-віч з комісаром ГПІ. За чверть години він ліг, перевіривши, чи є квитанція, видана військовим в аеропорту Бамако; вона була на місці — лежала, згорнута, в бумажнику, між кредитними картками. Він прочитав написи на бланку, складені трьома мовами — французькою, бамбара, англійською, і чомусь згадав слонів перед «мерседесом», що стояв поблизу Хомборі.

Ів Гюйо

14 січня, 13 год. 30 хв.

Стажист — надзвичайно сором'язливий хлопець, завжди одягнений у чорне, з усипаним лупою волоссям, прозваний серед технічної обслуги Жан Стріха — мабуть, уже вдесьте поглянув менше ніж за хвилину на стінний годинник, сподіваючись, що Гюйо перехопить його погляд. Нарешті, зважившись, озвався:

— Вже пів на другу... Я б хотів зараз піти, щоб встигнути поїсти, а то їдальня закриється...

Гюйо потер очі.

— Авжеж... Ідїть... У вас вистачить часу, з цією деталлю я цілком упораюся і сам.

Половину ранку Ів згаїв на всякі папери та ходіння по кабінетах — треба було офіційно оформити свій вихід на роботу і пояснити, чому не вийшов напередодні. Стажист чотири дні тільки приймав деталі на голографію та реестрував їх, і роботи назбиралося чимало.

Гюйо зайшов до лабораторії, перевірів нейтральні лампи зеленого кольору, температуру проявника у ванночках і повернувся в кімнату для знімання. Старанно протер розсіювальну лінзу, встановлену перед лазером, і трохи нахилене скло, розташоване на кілька метрів далі. Скінчивши, поклав деталь мотора на столик, що стояв одразу за склом. Потім вимкнув світло, приліпив аркуш чутливої плівки до скла, підняв на очі захис-

ні, як у зварника, окуляри, що висіли у нього на шиї, настроїв експонетр і ввімкнув лазер. Промені пронизали скло, плівку і освітили деталь. Гюйо сидів осторонь від лазера, спостерігаючи на контрольному циферблаті, як нестримно минають секунди. В якусь мить він почув, ніби відчинилися двері, і, уникаючи різких рухів, щоб не викликати надмірної звукової вібрації, трошки повернув голову, прислухався. Хтось пройшов через крихітний тамбур між лабораторією та коридором. Гюйо подумав, що то повернувся стажист, хотів обернутись, але на якусь частку секунди запізнився. Вправно закинтий через голову металевий тросик-зашморг шкрябнув по світлозахисних окулярах, зідрав шкіру на переніссі і спинився на шиї під бородою. Гюйо відчув нестерпний опік, його шарпнуло назад. Здійняв руки, силкуючись ослабити зашморг, який стискав йому гортань і душив крики. Дуже скоро його руки опали, голова важко схилилась ліворуч. Вбивця відштовхнув Гюйо знову вперед, упевнився, що той уже мертвий, і відпустив кінець свого смертоносного знаряддя. Промінь лазера зник, кімнату затопив морок, який ледь порушувало розсіяне світло двох нейтральних ламп. Невідомий якусь мить почекав, поки очі звикли до зеленової сутіні. Тоді став навколішки біля трупа, обнишпорив одну по одній кишені, складаючи на підлозі, поряд з головою Гюйо, всі знайдені предмети. Швидко закінчивши цей обшук, він знову, беручи кожну дрібничку, ретельно все оглянув і поклав назад у кишені тому, кого щойно вбив. Орудював по-професійному, видно, мав досвід. Вміст бумажника вбивця розклав на грудях небіжчика, без ніякого задоволення дістав згорнутий папірець, заповнений трьома мовами — французькою, бамбара та англійською. Засунув аркуш до кишені свого піджака, бумажник поклав на місце в кишеню Гюйо і, прибравши заклопотаного вигляду службовця «Ер Франс», вийшов у коридор.

Комісар Льондрен

14 січня, 23 год.

...Витягнувшись у воді, я лежу на рисовому полі поблизу села Као-Тхін; лікті вгрузли в багнюку, пальці стискають автомат. В'єтнамці наближаються; вони йдуть вервечкою по вузькій смужці землі, якою можна дістатися до рисових плантацій. З-під важкої каски мені не видно їхніх лиць, я бачу тільки голі ноги й босі ступні. Десь ліворуч починають стріляти, і я, одриваючись од липкої землі, трохи підводжуся й кричу, водночас натискаючи курок. Постаті одна по одній валяться, мов качки в

ярмарковому тирі. Якийсь солдат-десантник волає позаду, намагаючись перекричати тріскотіння автоматів:

«Припиніть вогонь!.. Не стріляйте!.. Це ж діти»...

І стріляє нам по ногах. Кулі здіймають фонтанчики на поверхні води довкола мене. Хочу обернутись, але гострий біль у стегні сковує рухи. Я відчуваю, що непритомнію...

Видіння минає, і сон стирає спогади. Потім я прокинувся; Жоржетта схилилась наді мною, і в її очах, у рисах обличчя я хотів побачити крихту ніжності; а побачив сумовиті складки круг рота, які красномовно свідчили про довгі роки, що минули без кохання. Я глянув на будильник.

— Що сталося?.. Я тільки заснув!

— Тебе до телефону. Суддя Бертьє.

Я сів край ліжка, намагаючи ногами пантофлі.

— Він сказав, що йому треба?

Запитання лишилось без відповіді. Вона вже знову сиділа на канапі у вітальні і, дивлячись телевизор, плела рукав якогось светра. Я ніколи не міг примиритися з її нестерпною байдужістю до мене, але з часом злість, яку викликало у мене її ставлення, поволі вгамувалася. Моторний, спортивної постави молодший лейтенант, який подавав чималі надії і за якого вона вийшла в 1952-му, перетворився на товстуватого шпика, нездатного пробігти й десяти метрів. Понад тридцять років вона тільки й бачила крах своїх дівочих сподівань. Навряд щоб їй спало це на думку, але з неї вийшла б взірцева вдова полеглого вояка, якби куля несамого солдата влучила сантиметрів на п'ятдесят вище. Вона регулярно приходила б на його могилу, схилилася б перед мармуровим надгробком з вирізьбленими медалями; а натомість готує страву і веде господарство кульгавого комісара з міської околиці.

Телефон стоїть на одній з тих чудернацьких забавок, які Жоржетта часто приносить з базару — такий собі наче музичний скриньці, яка, здавалося, мала мелотонно грати на вухо судді Бертьє жалісливу бетховенську мелодію «На згадку Елізі».

— Пане суддя? Льондрен слухає...

— Вибачте, що так пізно турбую вас. Ви спали?

Мені нічого не варто було спокійно відповісти «так»... Проте голова розсудила інакше.

— Та ще ні. Що сталося?

Він кашлянув.

— Ви знаєте про Іва Гюйо?

— Ні, я ніколи не чув про нього. Хто це?

— Ми разом бачили його протягом кількох хвилин під час інценування біля аеропорту в Руасі... Непоказний, невисокий чоловік, бородатий, з кучмою кучерявого волосся...

В пам'яті у мене сплила та сцена.

— Справді, я пригадую. Він був не дуже вдоволений тим, як проходило інсценування... То що ж із ним сталося?

— Він мертвий. Убивство. Його знайшли задушеним у лабораторії в Руасі, де він працював. Орудували зашморгом з дроту.

— Коли це трапилось?

— Десь одразу ж після полудня. Помічник повернувся з обиду й побачив. Убито між тринадцятою тридцять і чотирнадцятою тридцять. Немає жодного відбитка пальців, ніякого сліду. Професійна робота. Я хотів би порадитися з вами з цього приводу. Можете приїхати до мене в контору?

Я глянув на пантофлі, які щойно взув.

— Коли? Зараз?

— Так, якщо це можливо... Є такі справи, яких не можна відкладати.

Я одягався, а Жоржетта й не поцікавилась, куди мені треба йти, хоча за останні три роки мене ні разу не викликали серед ночі. Дали мені спокій, ждали, що я вже от-от піду на пенсію! Це не в моєму характері, але я міг би щовечора кудись іти, вигадуючи найнеймовірніші приводи — вона не висловила б ніякого сумніву, ніякої підозри.

Я пройшов через вітальню, на якусь мить затуливши їй телеекран. Зняв з вішалки плаща і відчинив двері, сподіваючись якогось запитання, докору. Ніякого. Тримаючись за поручні, спустився порожніми, тихими сходами. Мимоволі думав про те, що я перестав її цікавити. Вона зважає на мене ще менше, ніж на якусь річ. Дивно: ця думка завдала мені болю.

Я мусив переставити Жоржеттин «рено», дістався до свого «пежо» й сів за кермо. На його лічильнику було менше, ніж дві тисячі кілометрів, коли два роки тому Жоржетта примусила мене купити новий автомобіль. Вона ніколи не хотіла водити машину з автоматичною коробкою передач, хоча мені було дуже трудно, змінюючи швидкість, натискати педаль зчеплення.

Падала якась ніби крупа, припорошуючи зимовий пейзаж. Дорогу на похилому виїзді з гаража вранці густо посипали піском із сіллю, а проте колеса буксували. Яюсь виїхавши, я рушив до суду в Бобіньї по трасі А86. Цю дорогу я знав з шістдесятих років, але їздив нею рідко. Основні мої орієнтири — Французький банк, кінотеатр, казарма пожежників, тютюнова крамничка, водонапірна вежа в Сатамі, мостові крани Бабкока — зникли, пустирища відступали під несміливим натиском нових кварталів міста.

Скляні клітки будинку суду були освітлені і, здавалося, пливли в небі над темною порожнечою, над невидним у темряві незграбним муром, який прикривав автомобільні стоянки. Торік прокурор запрошував мене на урочисте відкриття цього палацу. Я не поїхав потоптатися на нових килимах — не хотілося за-

хоплюватись модерністськими смаками, втіленими у плануванні та опорядженні цього храму правосуддя, в той час як ми проводили свої поліційні будні в брудних стінах, змушені морочитися з тими телепнями, що не змогли вислизнути з наших затуплених кігтів. Їх витягали із засмальцьованих комісаріатів і робили з них мало не героїв — на дуже короткий час, на якусь годину,— вони не встигали навіть звикнути до світильників, затемнених стекол, полірованих меблів, мармуру, до судді в мантії, який знову запроторював їх — на місяць, рік, на все життя — в наші заяложені в'язниці.

Суддя Бертьє та його секретаріат містилися в трьох кімнатах на третьому поверсі. Прибиральники снували по коридорах, штовхаючи пиლოსоси, тягнути мішки, напхані непотрібним папером. Суддя чекав перед ліфтом і, взявши мене під руку, провів до свого кабінету. В кімнаті пахло курявою, шкірою, старими справами... Теки з документами переповнювали полиці шафи, лежали хисткими стосами на письмовому столі, на підлозі. Бертьє сів у просторе шкіряне крісло і показав мені на стілець, завалений юридичними журналами. Я прибрав ті журнали й теж сів, стараючись не розкидати справи, складені на підлозі біля моїх ніг.

— Дякую, що так скоро приїхали. І скажу одразу: я хочу доручити вам розслідування вбивства Іва Гюйо...

Певно, він побачив недовіру на моєму лиці, бо на мить замовк, а тоді спитав:

— Це вас так дивує?

— Правду кажучи — дивує. Я ж добре знаю, що жандармерія опирається найменшому втручанням... Так буде й тут!

Суддя Бертьє був чоловік статечний, темноволосий, з дуже блідим обличчям, напрочуд рухливий і активний. У сорок п'ять років він зажив собі слави суворого і вимогливого, у префектурі подійкували, що Бертьє веде ще й політичну діяльність в одному з буржуазних округів департаменту.

— Хай це вас не турбує. Жандармерія має доволі роботи зі спробою пограбування, яке готував Мішель Куброн. Керувати цим розслідуванням доручено майорові Тейє, і йому потрібні люди, які могли б довести діло до кінця, тим більше що значна частина особового складу має завдання запобігати терористичним актам. То як, беретесь?

Я стенов плечима.

— Останній злочин у мене був чотири роки тому, але навчкки я не втратив! Я добре знаю Тейє, працювати з ним приємно. А от з людьми із ГПІ не працював, не було нагоди...

Суддя перебив мене.

— Навіщо вам ГПІ?

— Дивізійний комісар Дарке займається справою Жерара

Блана, адже так? Блан і Гюйо були того вечора в одній машині... Дарке буде так само корисний, як і Тейє.

— Ну, дивіться. Тільки не забувайте, що це три різні справи, поки не доведено інше. ГПІ має докладно з'ясувати обставини смерті Жерара Блана. Те, що було раніше чи пізніше, інспекцію не цікавить. Це стосується і Тейє, якщо тільки не виявиться, що Гюйо, так само, як і його приятель Блан, був інформатором банди Мішеля Куброна. В кожному разі, усі дії погоджуються зі мною.

Він підвівся й передав мені щойно заведену справу Гюйо, а також примірник уже надрукованої офіційної постанови, якою уповноважував мене вести слідство.

— Перші відомості зібрала Поліція повітряних трас і кордонів. Вони були на місці... За інших обставин я доручив би їм продовжувати розслідування, але у них і так багато роботи з розслідуванням терористичних актів. Фотографії судового отожднення ви одержите завтра, я дав розпорядження.

Він провів мене до ліфта і затримав двері, натиснувши вказівним пальцем кнопку з зображенням обернених дужок.

— Чекаючи на вас, я поцікавився архівом. За останні десять років було десятка півтора вбивств зашморгом. Той самий спосіб, і теж — ніяких слідів. Жодне розслідування не доведено до кінця.

Він уже хотів відпустити кнопку.

— Якщо ви нічого не знайдете — не журіться, це вже не зіпсує вам кар'єри.

Стулки дверей посунулися одна до одної, мов величезні ножиці, і я не відповів.

Комісар Льондрен

15 січня, 0 год. 50 хв.

Поспішати додому не хотілось, і я неодмінно скористався б з цієї нічної прогулянки, щоб десь випити скляночку, але хвора нога нагадала про себе. Я повернувся додому й почав збирати газети, що повідомляли про смерть Жерара Блана, а також про невдалий грабіжницький напад Мішеля Куброна — сподівався, що це навіє на мене сон. Жоржетта спала в кімнаті нашого сина, яку вона зайняла, коли він п'ятнадцять років тому переїхав од нас. Відтоді руки її, я певен, не обнімали жодного чоловіка. Ну, а я якийсь час вагався, не знав, що робити, а тоді почав заходити до однієї цивільної співробітниці поліції в

Бобіньї, якій лиха доля дала хворого на депресію чоловіка, і той тільки й знав, що їздив по клініках усїєї Франції.

Я ліг, почав читати перші відомості, зібрані Поліцією повітряних трас та кордонів, і дуже скоро заснув.

15 січня, 9-та година

Гіслен Рав'є відчинила двері свого помешкання в Севрані, і не чекаючи, поки я дістав своє триколірне посвідчення, впустила мене. Я пройшов за нею до квадратної їдальні, де два хлопчаків п'яти-шести років бавилися, лежачи на килимі, заваленому іграшками. Я згадав, що вона вже кілька місяців доглядає дітей. Гіслен сіла на поручнях канапи і схрестила ноги, затиснувши поли халата. Ковзнувши поглядом по її колінах, я вмостився у вузькому кріслі навпроти неї.

— Комісар Л'юндрен. Я розслідую справу, пов'язану із смертю вашого друга Іва Гюйо. Можна задати вам кілька запитань?

Вона обома руками граціозно відгорнула назад волосся, і в тому русі під тканиною її халата випнулися груди.

— Прошу. Хочете кави?

— Дякую. Не маю права. Чи бачили ви Іва Гюйо після його повернення з Африки?

— Ні. Ми посварилися якраз перед його від'їздом... А коли Ів повернувся, то одразу ж зателефонував мені, і я чекала, що після роботи він прийде додому, вчора ввечері...

Вона уривала фразу і протяжно зітхала, щоб не втратити самовладання, проте в її голосі бриніли сльози.

— Що він розповідав вам про свою подорож?

— Та, власне, нічого... Я навіть не знаю, куди він їздив! Був дуже стурбований і наче зацькований...

— Згадував про погрози?

— Ні...

— З чого ви судите, що він був наче зацькований?

Гіслен заплющила очі й відкинулась на канапі.

— Він був певен, що нашу розмову підслуховують, і говорив не довше, як п'ятдесят секунд, а потім переходив на інший телефон, щоб не могли визначити, звідки дзвонить... Не хотів, щоб поліція одразу знайшла його. За ним, я певна, не було ніякої вини; він два чи три рази казав, що сам збирається піти сьогодні в комісаріат... Йому не дали часу...

Один з хлопчаків видерся Гіслен на коліна, незграбними руками підсмикнувши дуже високо її халат.

— Ви знаєте чи, може, здогадуєтесь, що саме він шукав під час своєї поїздки?

Брови їй вигнулились, очі округлились.

— Ні... Казав, що Жерара застрелили, мов кролика... І ще казав, що розшукав одного свідка, показання якого вшент розбивають версію поліції. Я відповіла, що газети вже два дні пишуть те саме — але він нічого не знав про спробу пограбування.

Я старанно занотовував свідчення Гіслен Рав'є, а сам згадав збуджене звернення Іва Гюйо до судді Берт'є в ту ніч, коли провадили інсценування.

— А ви не знаєте, чий то був «сітроен», яким керував Жерар Блан, коли його вбили?

... Гіслен трохи підняла хлопчика, який уже засинав у неї на грудях, і прикрила ноги.

— Мого брата, Жана-П'єра... Він позичив Івові машину, бо наш «рено» був на ремонті... Вони часто поверталися разом — Ів, Жерар і Робер Жантій... Тієї ночі за кермом був Жерар, але міг бути Ів... Та яке це має тепер значення... Вони обидва мертві...

Я підвівся, спираючись на здорову ногу.

— Ваш брат забрав свою машину?

— Забрав, але навряд чи він захоче лишити її у себе. Збуде якомога скоріше. Вона завдає йому смутку.

— Ви не скажете, де я міг би побачити сьогодні вашого брата?

Вона схилилася, перекладаючи малого на подушку.

— Жан-П'єр працює в товаристві «Сінекспрес», у Стені, поблизу мерії.

Запустивши мотор, я ще якийсь час нерухомо сидів у машині, чомусь думаючи про те, чи жив би досі Жерар Блан, якби тоді за кермом «сітроена» вбили не його, а Гюйо. Хотів і не міг збагнути, чого виникла ця думка й до чого вона могла мене привести.

Квартал, де в Стені була мерія, скидався на пряникове містечко. Невисокі присадкуваті будинки з жовтими фасадами, на яких ліпилися масивні балкони, обрамляли вкриту потрісканим бетоном вулицю з широкими тротуарами. Безліч різних крамничок містилося на перших поверхах, наче якась виставка всього того, що потрібно для життя. Товариство «Сінекспрес» розмістилося в задній частині будинку, що виходив на площу біля міського саду. Чоловік із десять працювало в майстерні, освітленій рядами неонових ламп. Той, що, повернувшись до мене спиною, стояв найближче, вмочив грубий пензель у банку фарби і одним рухом, починаючи знизу, намалював на полотні контур обличчя, а тоді, спинаючись навшпиньки, вивів хвилясту шевелюру, швидко домалював очі, ніс, рот, і я впізнав Депард'єо; а художник уже заходився малювати іншого відомого актора — П'єра Рішара. Я зачекав, поки маляр зробить перерву, і в ту мить, ко-

ли він зібрався вмочити свого пензля у фарбу, підступив до нього.

— Я шукаю Жана-П'єра Рав'є.

Він окинув мене поглядом з ніг до голови і, замість відповіді, гукнув:

— П'єро, це до тебе.

Високий чоловік у джинсах, з довгим — аж до плечей — волоссям відійшов од кольорового зображення оголених жінок, не докінчивши назви своєї роботи «Кицьки вмива...». Згорблений, засунувши руки глибоко в кишені голубої куртки, поцяткованої плямами фарби, він перетнув майстерню і зупинився переді мною.

— У чім річ?

Я тільки відкрив бумажник — ріжок картки з триколірною смугою справив на нього належне враження.

— Ваша сестра сказала, що ви забрали свій автомобіль. Можна його побачити?

Жан-П'єр вийняв недопалок сигарети, затиснутий у нього в губах, струсив попіл.

— Ви заявилися саме вчасно, — сьогодні пополудні я збирався здати його на брухт.

Густі вуса його за кожним словом ворушилися. Над тим місцем, де губи притискали сигарету, волосся трошки обсмалилося, шкіра пожовкла.

— Він там далі, в глибині двору. А що сталося? Я думав, що вже скінчили...

Я рушив слідом за ним. Жан-П'єр одчинив широкі ворота, за якими виднів іще один двір, розташований за будинком і призначений, певне, для всякого мотлоху. «Сітроен» сиротливо стояв у низькому місці — пошарпаний, занедбаний, як і багато старих автомобілів.

— Чому ви збуваєте його?

— Лонжерони геть поржавіли. При будь-якому зіткненні він може розвалитися навпіл! Це вада й інших його ровесників — «сітроєнів», «Рено-16»... Низ кузова... Можна, звісно, відремонтувати, але це не зовсім законно і треба знайти майстерню! Коли я його забрав назад, поліцейські... словом, ваші колеги дуже наполягали на цьому... На їхню думку, мій «сітроєн» — небезпечне румовище.

Голос у нього був такий хриплий, що хотілося прокашлятись, аби пом'якшити його. Я нахилився і крізь вибите вікно водія просунув голову в машину. Сидіння зі штучної шкіри було помите й витерте. Тільки маленькі кусочки скла, що валялися долі, та пробіла в дверцятах нагадували про драму.

— Ви добре знали Жерара Блана?

— Авжеж... Я, власне, ще й тому не хочу цієї машини... Ніколи не зміг би їздити, не думаючи про нього.

— То це ви Жерарові позичили її?

Він вийняв з рота маленький заслинений недопалок, довгенько розглядав його, потім знову сунув назад.

— Не старайтеся ввіймати мене в пастку. Машину попросив у мене Ів. Його «рено» був на ремонті... А він знав, що «сітроеном», я, по суті, вже не користуюсь. Через лонжерони... Їздив лиш інколи або позичав, як треба було виручити когось із приятелів, от і все.

— Можете ввімкнути вогні?

Жан-П'єр сів на місце водія, натиснув одну кнопку, другу... засвітилися габаритні вогні, потім фари — близьке світло, далеко...

— Гаразд, все справне. Відкрийте капот, хочу глянути. У вас є викрутка?

Рав'є понишпорив у скриньці й подав мені невеличку викрутку з оранжевою ручкою. Знявши кришку з коробки запобіжників, я впевнився, що останнім часом їх не замінювали. Потім оглянув передок «сітроена». Лампочки були нові.

Спершись ліктем на дах машини, художник стежив за мною.

— Знайшли те, що шукали? — спитав.

Я обережно дістав носовичок з кишені плаща і витер руки.

— Ви ретельно доглядали машину, правда ж?

Він похитав головою, зітхнув.

— О, це сильно сказано... Якби робити все до пуття, то слід було б замінити прокладки, та й не тільки... Тут усього набереться тисяч на дві франків з гаком... Є над чим подумати! Замінити масло — штука не хитра, коли є ключ...

— Це ви поставили нові лампи?

— А там що, нові лампи?

— Нові. Машина була в майстерні за ці останні два тижні?

Жан-П'єр присів перед машиною, силкуючись роздивитись лампи крізь скло фар.

— Ні. Я не розумію...

— Я теж. Якщо це не вельми складно, хай вона побуде ще кілька днів у вас. Можна?

Рав'є покрутив кінець вуса.

— Можна, поки шеф не почне лаятись... Скажете, коли вона вже не буде потрібна вам.

Раптом у мене промайнула одна думка.

— А ввімкніть-но, будь ласка, склоочисники, гляну ще...

Рав'є зайшов наперед і, всунувшись всередину, поторгав важільці. Очисники не працювали. Він випростався.

— Певне, перегоріли запобіжники, не вмикається.

Ми повернулися в майстерню. Жан-П'єр одразу взявся до своїх «Кицьок...».

Сніг ішов уже восьмий чи десятий день підряд. Доводилось бути обережним, і я, коли тільки міг, намагався ходити попід стінами, де було менше снігу.

По дорозі в Руасі я мимоволі згадував слова судді Берт'є: «Якщо ви нічого не знайдете — не журіться». Чи він і Дарке з ГПІ казав те саме?..

Комісар Пьондрен

15 січня, 11 год. 45 хв.

Доглядач автомобільної стоянки біля аеродрому неухильно дотримував інструкцій. Ретельно перевіряв моє посвідчення, мовби сумніваючись у тому, що воно має таку саму вагу, як у співробітників значок-перепустка, і тільки по тому дозволив заїхати.

Піднявшись ліфтом, я опинився в похмурому коридорі, де сновигали, кудись поспішаючи, заклопотані люди. Невелика табличка, наклеєна внизу щита з переліком служб, вказала мені, що лабораторія голографії міститься ліворуч. Ця частина службових приміщень видавалася спокійнішою — я не стрів тут жодного працівника. Підійшов до дверей, зупинився. Постукав. Відчинив юнак з темним волоссям, наїженим посеред голови.

— Едді Дюваль?

Той кивнув головою, не порушивши цим своєї стійкої зачіски. Весь він був у чорному, аж до нігтів, теж покритих чорним лаком.

— У нас не часто трапляється таке ім'я...

На щоках молодика спалахнув рум'янець.

— Справді... Це завдяки батькові...

За тридцять років служби я бачив сотні таких оригіналів. Чим вразливішу вдачу вони мали, тим дужче старалися вирізнитись. Цим хлопцям логічніше було б носити непримітне сіреньке вбрання і зачісуватись дуже просто, щоб не привертати уваги до себе. Не знаю, що штовхає їх, всупереч здоровому глузду, прибирати якнайпотворнішу зовнішність. То дикий наїс у шістдесяті роки, потім розкошлані патли страждених Ісусів, а тепер ось не менш бридка нова пошесть...

— Ви з поліції? — поцікавився він.

— Так. Це ж ти перший побачив тіло Іва Гюйо?..

На очі йому навернулися сльози. Видно, він ще ніяк не міг отямитися.

— Я... Вчора, коли повернувся з обіду.

— Я читав твої показання... Ти не можеш нічого додати?

— Ні, я відповів на всі запитання, які мені задавали. Просто я прийшов перший, от і все.

Скинувши плащ, я сів на стілець і поклав його собі на коліна.

— Може, є щось таке, про що тебе не спитали, чи таке, що вчора не виникало... Ти довго працював з Гюйо?

— Я пов'язаний з усіма службами, а в голографії тільки місяць.

Поклавши записничок на плащ, я занотовував.

— Гарзд. Іва Гюйо понад тиждень не було на роботі, а вчора вранці він знову вийшов. Ви ж, певно, мали час поговорити, правда?

— Мали, звісно... Він був трохи роздратований — дівчата з відділу кадрів чимось зіпсували йому настрої. Він повернувся з Малі...

Я швидко підвів голову.

— З Малі?.. Він тобі казав?

Едді здивовано подивився на мене.

— Так... Хіба це важливо?

— Про його поїздку в Малі я не чув, для мене це новина... А ти не знаєш, де Гюйо ночував перед тим, як вийти на роботу?

— Він згадував про «Артель», казав, що то нікчемне пристановище. У мене таке враження, що він жив там... Звісно, це тільки враження... Нащо ви записуєте?

— Цікавлюсь враженнями! Він часто не ходив на обід, залишався тут сам?

— Ні. Він їв зі своїми друзями в ідальні самообслуговування. За час його відсутності назбиралося багато роботи. Гюйо хотів скоріше її виконати. Але встиг зробити тільки одну голограму, останню свою голограму. Я проявив її... Зображення деталі «Боїнга» в трьох вимірах... Останній знімок в його житті...

Розцяцькований, схожий на опудало хлопчак викликав у мене суперечливі почуття, але в цю мить я вже побоювався, що бідолаха от-от розридається. Зрештою він трохи заспокоївся й подав мені прямокутний шматок матового пластику. Я взяв його за краї і підвіс до світла.

— Тут нічого немає...

— Зображення відтворюється за допомогою лазера. Хочете подивитись?

Я підвівся й надів плащ.

— Дякую за люб'язність, але мені вже траплялося бачити голограми. В подіції не рекомендується залізюватись.

Я поклав руку йому на плече.

— Ти вже був у відпустці? Тобі варто було б на тиждень чи два змінити обстановку, розвіятись, бо від переживань, кажуть, волосся випадає...

Комісар Льондрен

15 січня, 22 год. 50 хв.

Я прийшов до «Артеля» у другій половині дня. Ніякого Гюйо в списку пожилців не було, а службовець, який, очевидно, приймав його напередодні, взяв на три дні відпустку. Я записав адресу того службовця, хоча мені напевно сказали, що в Парижі його немає — поїхав десь кататися на лижах. Допитав кількох колег Гюйо. Робер Жантій потвердив, що Ів їздив у Малі; інші хвалили Гюйо, висловлювали співчуття. Не було успіху і в жандармерії; майор Тейе, роз'їжджаючи своїм броньованим автомобілем по злітній смузі № 2, наглядав за відльотом важливого літака. Помічник майора складав перелік матеріального спорядження на випадок катастрофи, записуючи кількість комплектів засобів першої допомоги.

— Щодня разів із десять зчиняється тривога — бояться бомби... — сказав він. — Ми тільки те й робимо, що бігаємо за підозрілим багажем, залишеними сумками... Люди бояться дужче, ніж коли б їх покинули в хащах джунглів! Куброн може спати спокійно — нам ніколи займатися ним.

Я зайшов на другий бік дороги, до першого аеровокзалу. Мені не дуже подобаються криті стоянки, замуровані в бетон. Тільки-но машина стала перед дверима під цементним склепінням, як до неї кинулися два озброєні бійці із загонів безпеки. Побачивши мое посвідчення, вони неохоче вгамували свою агресивність. Я рушив по платформі, пройшов до бару «Місце зустрічі». Місце те завжди було таке нудне, що здавалося, ніби вокзальні кав'ярні вже зовсім не кав'ярні, а символ нудоти. Обличчя бармена було мені незнайоме, і я повернув назад. Зайшов до ліфта слідом за двома стюардесами, котрі пошепки ділилися враженнями:

«Коли літак пірнув на п'ятсот метрів униз, я насилу оговталась...»

«На щастя, вони майже всі спали...»

На поверсі, де були різні крамнички, закусочні та піцерії, пахло смаженою шинкою, підігрітим сиром. Праворуч, у закарпелку, тьмаво освітленому мерехтливим неоновим світлом, два хлопчики грали на комп'ютерах у «Кінець світу» — хто зуміє висадити в повітря весь світ. На їхніх куртках погойдувались

пришпилені позолочені Ейфелеві вежі. Прибув якийсь літак, і група пасажирів з нього підступила до буфету з вином та закускою.

Походивши по коридору, я зрештою заглянув у бар і прихилився, спершись ліктями, до стойки з низкою фіолетових і червоних циліндрів, які мали робити обстановку веселішою. Бармен змужжено підвів голову; дивлячись на мене.

— Гарячу сосиску і кухлик пива.

Поки він обслуговував мене, я стежив за ним. Бармен прийняв з десяток замовлень, не зронивши ні слова, і тільки тоді, коли відповів на привітання якогось завсідника, я впевнився, що він не німій.

Я саме старанно намазував сосиску гірчицею, коли якийсь високий чолов'яга, що випивав за одним із застелених червоною тканиною столиків по той бік проходу, підвівся й рушив до мене, силкуючись іти прямо, хоч у його стані це було й нелегко. Він рівномірно похитувався, й кусочки льоду колотилися в склянці, яку він тримав у витягнутій руці — так у поганенькому пригодницькому фільмі підходить персонаж, котрий от-от кинеється з ножом на головного героя. Допав стойки, і склянка дзенькнула об цинкове покриття.

— Добрий вечір, комісар. Вирушаєте в подорож?

Дуже рідко траплялося, щоб я не впізнав з першого погляду якогось злодія, інформатора, свідка, з яким мені доводилося стикатись навіть кілька років тому. Я повільно розглядав його набрякле від алкоголю обличчя з мішками під очима, кепсько підстрижені вуса, бороду...

— Доброго вечора. Ми знайомі?

Він одкинувся назад, осушив склянку, висмоктавши останні краплі з-поміж грудочок льоду, і, підводячи плечі, зареготався.

— Знайомі... Певно що знайомі, навіть працювали разом, комісар!

Я про себе перебрав поліцейських, які працювали під моїм керівництвом протягом п'ятнадцяти років, людей, з якими стикався — високих, низеньких, упертих, честолюбців, згадав одного вегетаріанця, двох сором'язливих педерастів, одну німфоманку, десятки алкоголіків... Ба, навіть серед цих останніх не пригадавав його. Я подав барменові знак, щоб наповнив склянку незнайомця.

— Дуже шкодую, але щось не пригадую, — сказав. — Мабуть, стомився.

Він був ще досить молодий, років тридцяти п'яти, проте, видно, зловживав спиртним, бо очі його налилися кров'ю, обличчя стало цеглисто-червоне, руки тремтіли.

Край склянки дзенькнув у нього об зуби.

— Курвіє, це вам нічого не нагадує? Справа Вербеля...

Я ошелешено роззявив рота.

— Ви... Ні, не може бути! Ви інспектор Каден?

Той вдячно по-змовницькому підморгнув мені.

— Він самий. Точно...

— Працювали разом — це перебільшення. Стикалися, може, раз чи два, не більше. Вас тоді якраз перевели... Куди ж ви потрапили?

— Вони влаштували мені екскурсію по Франції. Шість місяців тут, три місяці там... Ждали, щоб я забруднив руки і прилучився до стада... Я вчасно покинув...

Я надкусив сосиску, шкурка якої ловнула, наче пластикова.

— Ви вже не поліцейський?

— Ні. Покинув. Два роки, як сиджу сам-один у своєму кутку, перевівся на ніщо. Спробував було заснувати приватне розшукове агентство, та це виявилось в десять разів паскудніше, ніж робота поліцейського! А ви, комісаре, скоро у відставку?

Відставка! Я давно вже чекав її.

— Ще два роки з гачком — я йду раніше, зважаючи на роки війни. Індокитай...

Пиво було несмачне, несвіже. Каден підтягнув собі дзиглик якогось відвідувача, котрий уже розраховувався. Стишив голос.

— Ви розслідуєте якусь справу?

— Та розслідую. Ознайомлююсь із станом речей.

Погляд Кадена загорівся.

— Яку? Невдалий напад Мішеля Куброна?..

— Ні, цим займається жандармерія. А в мене — молодик, задушений за допомогою дротяного зашморга...

І мені одразу ж здалося, що переді мною сидить уже не той чоловік, який щойно був. Каден випростався, руки йому перестали тремтіти. Запах сліду пробудив у ньому мисливський інстинкт.

— Про це багато говорять в аеропорту. І як посувається діло?

— Я тільки починаю... Довідався, що хлопець здійснив чотириденну подорож у Малі, що жив у «Артелі» під вигаданим іменем, якого я ще не знаю... Це самий початок, побачимо, до чого воно дійде...

Каден затис верхню губу між зубами, і його лоб вкрився зморшками.

— Побував у Малі, жив в «Артелі»... Дивний збіг... Це ж ідеться про того, хто вцілів під час перестрілки?..

Я проковтнув останній шматок сосиски.

— Про того. А що?

— В газетах варто читати не тільки пригоди, є й інші речі! Той ночі, коли його приятель загинув од рук наших дорогих колег, останній поверх «Артеля» був заповнений малійцями, яких

висилали з Франції... Якщо в одному слідстві двічі натрапляєш на Малі і двічі на «Артель», то, мені здається, саме в цьому напрямку і треба копати.

Я кивнув барменові, і він залив грудочки льоду в склянци Кадена подвійною порцією шотландського віскі.

— Думаю, що керуватимусь тим же міркуванням,— сказав я.

Каден цокнувся до мого кухлика на стойці.

— Я місяцями зберігаю всі газети... Всю кімнату забито ними... Десь днями мене збираються викинути на вулицю... Аби я знову перечитав усі публікації, присвячені цій справі, то, певен, знайшов би іще щось пов'язане з Малі і «Артелем»! Ідмо?

Сидіти наодинці з п'яним алкоголіком — це ніскілечки не приваблювало мене. Я знайшов інший вихід:

— У багажнику моєї машини є досить повна газетна добірка. Може, пощастить і ми натрапимо на потрібний матеріал.

Бармен дав мені здачу — кілька срібних монет — з двохсот франків, і ми повернулися до виходу. Боець із загонів безпеки відпочивав, прихилившись до моєї машини. Помітивши нас, він випростався. Я взяв свою сумку, і ми влаштувалися на передньому сидінні — туди падало світло з вестибюля. Каден заходився переглядати статті, які я вчора перед сном вирізав і розклав по порядку. Він тримав кожен аркуш якихось десять секунд, скоріше окидаючи тексти поглядом, аніж читаючи їх. Спинився на статті з «Фігаро», де йшлося про смерть Жерара Блана; прочитав її, стиха бурмочучи:

«Двоє мандрівників, що по дорозі з Африки проїздили транзитом через Руасі, пані Катрін Жірар та пан Жіль Карпо, французькі промисловці, які оселилися в Канберрі (Австралія), зв'язалися з поліцією і потвердили показання поліцейських — капрала Алена Ледюка і Жана-Поля Андріні. З вікна їхньої кімнати в готелі «Артель» — це був номер 815...»

— Ось і третій збіг: мандрівники-промисловці прибувають з Африки, можливо, з Малі, і перед тим, як вилетіти до Австралії, ночують в «Артелі»... Треба все це перевірити, комісаре...

Я склав папери.

— Треба було б, тільки навряд, щоб мені оплатили подорож довкола світу. Надсилатиму телеграми, сподіваючись, що мені дадуть відповідь!

— Це, звісно, теж вихід, проте далеко не найкращий.

Повчальний тон Кадена розсмішив мене.

— Ви можете запропонувати щось інше?

— Можу... Зателефонуйте до Служби загальної безпеки, Дальбуа...

Я перебив його:

— Дальбуа? З відділу поточних справ?

— Ні, то — Дельбуа. Він тепер працює в Управлінні охоро-

ни території... А Дальбуа — в Головному управлінні служби загальної безпеки, у відділі спеціальної інформації... Ми стикалися колись у Страсбурзі. Давня історія... Назвіть йому моє ім'я, це трохи налякає його, і він, може, дещо скаже...

— У вас є його домашня адреса?

— Десь була... Він мешкав у якійсь наче піраміді, в Марнла-Вале... Це справжнє звалище для будівельників. Єдине місце в світі, де кожен архітектор може розмістити своє лайно поряд із іншими, і ніхто йому нічого не скаже...

І Каден майже на півслові заснув. Я витягнув гаманця, що стирчав у нього з кишені, і знайшов там листа, де була його адреса. Через годину управляючий злидненным пансіоном, що притулювся на задвірках, одного з будинків по вулиці Насьйональ, допоміг мені затягнути Кадена нагору, в його кімнату, лаючи при тому долю, що посилала йому таких постояльців.

Комісар Льондрен

16 січня, 8 год. 10 хв.

Дивлячись ранкову телепередачу, Жоржетта гризла печиво, нестерпний хрускіт його час від часу уривався, а натомість чути було сьорбання й коротке цмокання — вона пила дуже гарячий чай. Я повільно перетнув вітальню, готовий почути дорікання Жоржетти, зайшов на кухню, приготував собі каву.

Жоржетта мовчала. Найчастіше після наших сварок вона не давала мені покою різними запитаннями, зауваженнями, у відповідь на які я тільки щось буркотів. Та бувало й так, як сьогодні, коли вона вдавала велику німу і самим своїм мовчанням спричиняла в домі гнітюче напруження. Поки на екрані йшли титри якогось фільму, я обминув її і пройшов до кабінету. Накрутив номер телефону. І ще не пролунав гудок виклику, як різкий голос шарпнув мені барабанну перетинку:

— Головне управління служби загальної безпеки. Слухаю... Я трошки відхилив трубку.

— Мені хотілося б поговорити з паном Дальбуа, з відділу спеціальної інформації.

Такий само голос, того ж тону, але віддаленіший, мовив:

— Не кладіть трубки.

На хвилину телефон заповнили характерні шуми старого комутатора, ніби номери пунктів з'єднувались механічно.

Потім інший голос запитав:

— Хто вам потрібен?

У мене виникло відчуття, наче я, зламавши двері, проник до кабінету того чоловіка.

— Дальбуа... Це ж відділ спеціальної інформації?

Той, не відповідаючи, гаркнув знову:

— А хто це говорить?

— Комісар Льондрен з префектури Бобіні. Поки що я вдома, але скоро буду на роботі — рівно через годину ви можете подзвонити й перевірити.

Голос трохи пом'якшав, проте людяності в ньому ще не відчувалося. Співрозмовник узяв номер мого телефону і за чверть години подзвонив. Був цілком люб'язний.

— Пробачте, комісаре, вже рік, як Дальбуа не працює в нашому відділі...

— А де його можна знайти?

— Він вам дуже потрібен?

— Так... Я розслідую вбивство. Не виключено, що Дальбуа знає щось цікаве з цього приводу.

Запала довга мовчанка. Тінь Жоржетти перекрила, рухаючись, смугу світла, що проникало під дверима кабінету.

— На вашому місці, комісаре, я б робив ставку на когось іншого. Дальбуа звільнили... На нього ніяк не можна покладатися.

— Що вдієш, не щастить. Ще одна обірвана ниточка... Чим він тепер займається? Мабуть, нелегко перекваліфікуватись після служби безпеки...

Співрозмовник гикнув кілька разів, що, певно, мало означати сміх.

— Та ні. Правда, здебільшого до нас ідуть на все життя. А Дальбуа, недавно казали, завів майстерню по обладнанню систем безпеки. Десь в районі Руасі...

Я поклав трубку і одразу зв'язався з префектурою. Мені пошастило — застав молодого інспектора Дюпре, який ще не вельми збайдужів, щоб не брати трубку, коли дзвонить телефон.

— Дюпре? Це Льондрен. Слухай-но: відклади все і постарайся знайти адресу однієї майстерні по обладнанню систем безпеки. Цю контору заснував не раніше, як рік тому, добродій на прізвище Дальбуа. Десь у районі Руасі. Якщо там нічого не буде, поїдь до Торгової палати у Валь д'Уаз, далі в департаменти Сена і Марна та Сена-Сен-Дені... Переглянь податкові декларації за дванадцять минулих місяців. Я подзвоню тобі наприкінці дня...

Дюпре кашлянув.

— Я не можу, комісаре...

— Як так — не можеш? Це пов'язано з убивством Гюйо. Все інше зачекає...

— Всі дістали надзвичайне завдання після замаху в метро...

— Якого замаху в метро?

— То ви не знаєте?.. Про це скрізь тільки й говорять, по радіо передають...

— Не чув. Я пізно повернувся й тільки-но встав. А що там?..

— Сьогодні вранці, о пів на восьму, на другій лінії між станціями Етуаль і Терн якийсь чоловік, помітивши на підлозі у вагоні підозрілий пакунок, узяв його і викинув через вікно. Автономне управління паризького міського транспорту перекрило рух. Сапери знайшли той пакет,— у ньому було п'ять кілограмів вибухівки з детонатором... В останню мить пощастило уникнути величезної катастрофи. І ми всі тепер пильнуємо, дістали вказівки міністерства. Мене призначено вартувати на станції Пікассо-Префектур...

— Що за дурниці! Це ж робота постового, а не інспектора... Ти не стовбичитимеш у метро, а поїдеш, куди я кажу. А керівництву я поясню, поговорю з Манчіні, заступником начальника управління. Отже, Дальбуа, занотував?

Я хутко написав Жоржетті: «Вечеряти мене сьогодні не жди» і, вже натягнувши плаща, поклав записку на кухонний стіл. У готелі «Артель» мені дали столик у кав'ярні. Під шум експрес-машини для приготування кави я перевірів журнали реєстрації прибульців. У ніч перед убивством Гюйо в готелі було десятків зо три одиноких пожилців. Я записав їх, зазначивши поряд з іменами номери кімнат.

Близько полудня, якраз перед напливом відвідувачів до кав'ярні, закінчив цю роботу й почав розпитувати працівників готелю та ресторану про кожного з тих пожилців. До п'ятої години в моєму переліку лишалося вже тільки троє імен, які мене цікавили: Бернар Жанв'є, Франсуа Бюзон та Дідьє Ган — ці люди, за описом, зовні скидалися на Іва Гюйо. Тепер мені лишалося тільки передати естафету Дюпре.

Комісар Льондрен

16 січня, 18 год. 25 хв.

Я рідко бував у другому аеровокзалі. Перший, доволі затишний, став уже дуже старий і з кожним днем усе більше скидався на торговельний центр, але й тепер у його коридорах можна було заблудитись... А другий, з двома довгими прибудовами для виходу пасажирів до літаків, нагадував мені якийсь оновлений залізничний вокзал. Таке саме середовище, така ж атмосфера, тільки трохи більше електроніки.

Зайшовши до бару, я сів у біле, плетене по металевому кар-

к'асу, страшенно глибоке крісло; мимоволі подумав про те, хто ж воно виробляв такі пастки і як людині вибратися з них. Трохи далі, через два столики, якийсь значно старший за мене добродій намагався практично розв'язати це питання. Зрештою він додав якийсь там франк до чайових і вчепився за офіціанта.

Я допив пиво і підвівся, спершись на рятівний виступ стінки.

Дюпре саме повернувся з своєї поїздки, коли я покликав його до телефону.

— Є потрібні вам відомості, комісарє,— похвалився він,— 12 червня Дальбуа подав декларацію про створення товариства «SVP... Послуги». Повна назва — «Si vis расеп... Послуги». Це мало про що говорити...

— Чого ж, латинський вислів «Si vis расеп, пара bellum» означає: «Якщо хочеш миру, готуйся до війни». Для закладу, спеціалізованого на системах безпеки, це, погодься, не так і погано придумано. Адреса є?

Я чув, як Дюпре гортав сторінки свого записника, одного з тих зшитих по верхньому краю блокнотиків у жовтій палітурці, котрі щомісяця ошадливо видавали нашим співробітникам.

— Адреса майстерні: Месній-Амло, вулиця де л'Еп'є, 12. Виговорили з Манчіні?

— Так,— збрехав я.— Ніяких проблем...

І пообіцяв собі швидко все залагодити.

— Ти мені ще потрібен... Занотуй трое імен: Бернар Жанв'є, Франсуа Бюзон, Дідьє Ган. Ретельно переглянь списки пасажирів, що відлітали з Руасі 1 та 2 і прибували туди 13 і 14 січня. Ів Гюйо приховувався під вигаданим іменем, це неодмінно буде одне з тих трьох імен, які я назвав і якого немає ніде в списках. Подзвоню тобі завтра перед обідом, ти повинен упоратись...

Голубий туман висів над стоянками в западині між будинками. Я сів у свій «пежо» і виїхав у напрямку Трамбле. Окружна дорога огинала аеропорт аж коло Мітрі-Морі, виходячи на пряму магістраль, похмуру, затиснуту між сітчастою огорожею аеродрому «Шарль де Голль» та широкими просторами засніжених буряковищ. Месній-Амло, здавалось, уже спало — на центральній вулиці містечка я не зустрів жодного перехожого. Вулиця де л'Еп'є виходила з лівого боку на Паризьку вулицю і вела аж до аеропорту. Дванадцятий номер притулився в кінці вулиці, за рядом городів. Я загальмував біля воріт. Побачив прикріплену скрученими дротами металеву вивіску, на якій було вигравіювано: «SVP... Послуги». Поруч звисала мотузка з прив'язаною на кінці ручкою. Я посмикав за ту ручку, і всередині здоровенного, схожого на підкову, будинку, де працював Дальбуа, почулося дзеленчання якогось залізачця. На подвір'ї стояло десятків півтора старих автомобілів — «дофін», фургон «Рено-

203», червоно-бежевий «аріан», карета швидкої допомоги «Рено-403»... Потрошені крила, продірявлені днища, погнуті кузови, колись хромовані, а тепер облуплені деталі — суцільний склад металобрухту! На другому поверсі в центральній частині будинку загорілося світло, потім засвітилось і на першому, з боку шосе. В лівому крилі відчинилися, шкребучи землю, двері. Темний силует метнувся, петляючи між автомобілями, і спинився, стрибнувши на внутрішній край підмурка огорожі.

— Бандит... Сюди!

Собака просунув лапу між прутами. Він хотів, щоб його погладдили, дряпав рукав мого плаща. Його хазяїн з таким же успіхом повторив команду, а тоді рушив через занесений снігом двір. Постаць була кремезна, хода важка. Десь за метр од воріт чоловік зупинився й свиснув собаці, який цього разу послушався й був покірний, качаючись в ногах у хазяїна.

— Що вам треба?

Обличчя у нього було кошаве і не справляло того враження сили, яке виникало, коли він ішов. Голова ніби трикутником починалася від гострого підборіддя, над вузькими вилицями темніли широкі очні западини.

Я, всміхаючись, показав на собаку.

— Бандит... Дивне ім'я...

— Чому? Одрозу ясно, що це не поліцейний собака...

Я прийняв удар.

— Бачу, що знайомство відбулося. Комісар Льондрен з Бобіньї. Один з ваших друзів порадив мені поговорити з вами... Ви ж Дальбуа?

У світлі, що падало ззаду з вікна, його пишна шевелюра скидалася на якийсь ореол. Чоловік кивнув головою, potwierдивши, що я не помилився.

— У мене ще є друзі! Добра новина... Хто ж це?

— Каден. Ви бували разом в Страсбурзі. Можна зайти?

Він ступив наперед і відштовхнув ногою цеглину, що підпирала хвіртку.

— Каден! Це завдяки йому я більше не належу до вашого великого дому... Що він поробляє?

Я не хотів розповідати про подвійні порції віскі, які його приятель сам-один хиле по скромних барах аеровокзалу.

— Він теж покинув. Працює сам собі...

Я пройшов слідом за господарем до входу в будинок, відштовхуючи Бандита, що за кожним кроком скакав на мене, бризкаючи снігом з грязюкою. За першою кімнатою, що тонула в темряві, відкрилася здоровенна зала, обладнана так, що в ній можна було приготувати обід на цілу армію! Велетенські ковпаки, приєднані до витяжних каналів, нависали над двома рядами кухонних плит, картоплечисток, апаратів для смаження

картоплі в маслі... Усякі ополоники, шумівки висіли на стіні поруч з шафою, повною різноманітних каструль і казанів.

— Ви що, відкриваєте ресторан?

Господар поблажливо всміхнувся.

— Ні... Я наймаю цей барак за безцінь... Руасі!.. Це на краю злітної смуги. Раніше тут був приют. У ньому жили, поки не відкрили аеропорт, тепер уже нікого нема. Я опорядив п'ять-шість кімнат у середній частині. А далі буде видно. Ходімо на гору? Там тепліше.

Товста морська лінва, пропущена крізь вмуровані в стіну кіляця, хвилястою лінією тягнулася понад сходами. Сходи ті вели в довгий коридор, де було з десяток вікон, куди виходили двері колишніх спалень. Собака хапав мене за п'яти, явно віддаючи перевагу хворій нозі. Правда, я щоразу намагався дати йому штурхана, але він, дзвякаючи, спритно ухилився, а тоді починав іще завзятіше.

— Ви не гніваєтесь на Кадена, що з його ласки опинилися не при ділі?

Дальбуа саме підійшов до стулчастих дверей. Став, обернувся до мене; сутінь ще більше поглибила западини круг його очей.

— Трохи раніше, трохи пізніше...— мовив.— Я був непристосований до тієї роботи.

Поклавши долоні на лаковані двері, Дальбуа штовхнув обидві стулки і жартівливо вклонився, запрошуючи мене пройти першим.

— Завітайте до П'єро... Тут, по суті, проходить усе мое життя.

— Вас звати П'єр?

— Ні, П'єро — це ось він...

Господар показав пальцем на дерев'яний куб з метр завбільшки, на якому, ніби на своєрідній естраді, була розміщена барвиста механічна композиція. Кілька десятків пофарбованих у чорне кубів утворювали на паркеті просторої кімнати широке коло. Я окинув поглядом вигнуту лінію тих кубів. На кожному з них був металевий макет; один макет зображав манеж, інший — житловий будинок, якийсь склеп. І там завмерли якісь постаті. Деякі частини цієї системи, праворуч од мене, здається, ще були не закінчені — на підставці стояли банки з фарбами, лежали різні інструменти. Посеред кімнати лежали переплутані електричні кабелі, подовжувачі, контактні коробочки; від них до кожного куба відходив окремий провідок. Я нахилився до фігурки, яку мені показав Дальбуа. Залізний чоловічок в окулярах з товстими лінзами, що схилювався над електричним більярдом. Він грав, нагнувши голову, щоб не заважав дим від сигарети, затиснутої між губами. Дальбуа, присівши навпо-

чіпки, длубався в клубку дротів. Витягнув десь звідти пульт управління, перевірів контакти й натиснув кнопку одного вимикача, другого... Хрипла музика старого патефона почала вигравати щось схоже на «Болеро» Равеля, а декорації і персонажі на підставках ожили, заворушилися, чиргикаючи своїми шарнірами. Чоловічок в окулярах забавно штурхав ногою корпус електричного більярда... Цього ж молодика тільки вже без окулярів я впізнав і на сусідньому кубі — він міцно вхопив за руку жінку, у якої сильний порив вітру підняв плаття, відкривши ноги. Інші молоді жінки, пороззявлявши роти і вирячивши від страху очі, крутилися в яскравих залізничних вагонах. Кожну сцену, кожного персонажа зроблено вельми ретельно, в цьому нетрудно було впевнитися, з усіх боків оглядаючи їх: механізми були приховані під фігурними накладками з металу і пластмаси. Короткозорий молодик був на десятих макетах; на одному він стояв на ескалаторі, на іншому сидів поряд з групою забіяк, спокійно розглядаючи розбиту склянку, а то вправно вів електричний автомобіль, хоч на його плече тисли круглі груди ставної дівчини з майже білим волоссям і обличчям хворої на сухоти кінозірки. Той парубійко був і серед незакінчених декорацій останніх сцен, біля каплиці якогось незбагненного стилю, що стояла навпроти обгороджених дротяною сіткою скель, де прогулювались леви та слони. А то ще він наче розмовляв із якоюсь підстаркуватою, схожою на хатню робітницю, дівчиною, що згрібала у два великі кошики потрошені частини воскового манекена.

«Болеро» помалу стихло, натомість залунала, заглушуючи скрипіння механізмів, музика, чимось схожа на арабські мелодії. Дальбуа зупинився перед підставкою, що стояла посеред кімнати.

— Це вихід факіра... Ходіть-но погляньте, він справді прострикує собі щокі шпильками для капелюшків...

Я підійшов. Усе разоче скидалося на справжнє, аж до крихітної краплини крові, яка виступила з-під гострої шпильки.

— Ви майструєте все це, щоб згаяти час?

— Ні, це замовлення мерії Гавра... На той рік вони відзначатимуть вісімдесят п'яту річницю свого земляка Раймона Кено — він народився в Гаврі. Там створюється музей, у якому серед головних експонатів мають бути й мої автомати. Ви знаєте Кено?

Я старався згадати, але в пам'яті спливла назва лише одного твору письменника.

— «Зазі в метро», та й годі...

— Не так і погано, комісарє... Оце, — він обвів рукою, показуючи на зібрання механізмів, — втілення короткого змісту його книжки «П'єро, мій друг». Тут — ціла книжка! Кольори, мелодії,

автомобілі, персонажі. Викладач університету підготує по одній фразі до кожної сценки, щоб була послідовність... За якихось двадцять хвилин люди зможуть увійти в світ книжки... Що ви про це думаєте?

Він роз'єднав контакт. П'єро застиг нерухомо в усіх сценах, і довкола вмить стало тихо — луна-парки, зоосади, в яких тварини живуть на волі, каплиці східних князів та принців зазмерли.

— Якщо я буду в Гаврі, то неодмінно зазирну туди...

Дальбуа погасив світло, зачинив двері й повів мене на кухню. Узяв дві вологі склянки, що стояли на сушилці біля раковини, і щедро налив у них американського віскі. Ковтнув добру половину з своєї склянки, замружився від задоволення.

— Що ви хочете почути від мене? Я ж навіть не знаю, над чим ви працюєте!

Я підтягнув стільця й сів на ньому верхи, тримаючи склянку в руці.

— Якщо ви читаете газети, то, певно, знаєте про це майже стільки, скільки знаю і я... Я розслідую вбивство Іва Гюйо, чоловіка, який працював у компанії «Ер Франс» і якого задушено дротяним зашморгом на його робочому місці...

— Зашморгом, ви певні?

Дальбуа зобразив жест душителя, чиї руки міцно тримають кінці зашморга.

— Робота бездоганна, видно, що це діло рук професіонала. Жертва — один з близьких друзів Жерара Блана, якого недавно уколошкала поліція в Руасі...

Дальбуа погойдував свою склянку, і хвиля трунку лишала попід її вінцями бурштиновий слід, який одразу ж зникав. Зрештою він облив собі руку.

— Це той самий, що змовлявся з Мішелем Куброном захопити зливки золота?

Дальбуа під задрісним поглядом Бандита обливав палець.

— Той самий. Суддя відмовляється пов'язувати ці дві справи. Проте вони зовсім недалеко одна від одної. Іва Гюйо вбито після його повернення з Африки, коли він жив під вигаданим іменем у готелі «Артель». Африка й «Артель» чітко проявляються й у справі, пов'язаній із смертю Жерара Блана: два основні свідки, які потверджують версію поліцейських Ледюка та Андріні, прибули з Африки і, чекаючи на інший літак, жили в «Артелі».

— Куди вони летіли?

— До Австралії... Це подружжя промисловців, що оселилося в Канберрі.

Дальбуа вихилив склянку до дна.

— Ви знаєте їхні імена?

Він несподівано став збуджений. Я пошукав у кишенях свій записничок і, нарешті знайшовши, швидко прочитав:

— Жіль Карпо й Катрін Жіраар. Вони займали 815-й номер.

— Зачекайте-но хвилиночку.

І він вийшов з кухні.

Собака скористався з відсутності хазяїна і позбирав на столі крихти, які зміг дістати язиком.

За п'ять хвилин Дальбуа повернувся. Урочисто поклав на стіл розгорнуту книжку шрифтом униз, поплескав долонею по палітурці.

— Ось де вони, ваші Карпо й Жіраар! Там усередині... Читайте, ви їх знайдете!

Я взяв книжку, глянув на обкладинку: Жерар Бріко, «Офіційне розслідування загибелі судна «Рейнбоу-Ворієр».

— Де це ви взяли?

— Не хвилюйтеся, ці матеріали вільно продаються, їх ніхто й не купує! Читайте мерщій, права сторінка...

«Отже, з'ясувалося, що частина матеріально-технічного оснащення походила з третьої країни, Австралії, і принаймні одну шлюпку передано з Канберри товариством Карар, яке імпортує рибальське спорядження».

Я поклав книжку назад.

— Ви гадаєте, що товариство Карар належить їм?

— Ясна річ, комісарє: Карпо, Жіраар... Перший склад з першого імені, останній з другого: Карар... Обидва ваші свідки — з Головного управління зовнішньої безпеки, можете не сумніватися.

Тепер уже я спорожнив свою склянку.

— Нащо ж їм компрометувати своїх у такій справі, як ця, зв'язана з Руасі?

— Вони були скомпрометовані на все життя ще до того, як генерал Бріко послався на них у своєму звіті. Їх давно вже немає в Австралії, і я ручаюся, що вони ніколи не переступали порога «Артеля»... Їх використали для внутрішньої потреби, певні, що ніхто не перевірятиме... Можливо навіть, що свідомо цього й не задумували. Коли постає така проблема, як ото з Жераром Бланом, важливо діяти швидко. Треба негайно дати пояснення для газет і телебачення... От і вигадують усе наспіх, обіцяючи собі завтра виправити. Беруть те, що є під рукою, аби одразу відповісти... На кінець тижня збирається стільки суперечливої інформації, що ніхто вже там нічого не розуміє. Все розігрується протягом найближчих двадцяти чотирьох годин... Якщо хочете мати чисте сумління, то дайте запит у Канберру: вам, певна річ, скажуть, що товариство Карар ліквідовано, а власники виїхали, не лишивши адреси...

Дальбуа відчинив холодильник, узяв пластиковий пакет, з

якого бурими цятками капала кров. Засунувши руку в пакет, він витяг кусок волової кістки, обрізаної біля суглобів. Кинув її до моїх ніг, під самісінький пісок Бандитові.

— Це, сподіваюсь, заспокоїть його... Тільки-но хтось приходить, од нього вже не відчепишся... У вас є вдома тварини?

Дивлячись на жмутки шерсті, що валялися на підлозі, я подумав про Жоржетту, про її непереборний потяг до чистоти.

— Обходимось так, немає часу ними займатися...

Собака передніми лапами затис кістку і, повернувши голову набік, гриз її лівими іклами.

— І що ви думаєте з приводу смерті Гюйо? — спитав Дальбуа.

— Правду кажучи, у мене ще немає чіткої думки. Певно, Гюйо узнав щось важливе у зв'язку з Жераром Бланом, але я ще не довідався, що саме...

— Чим він займався на роботі?

Я з бридливою цікавістю дивився на собаку.

— Хто? Блан?..

— Ні, Гюйо.

— Не пам'ятаю вже, як називається його професія... Він робив фотознімки в трьох вимірах — голограми різних частин літака. Наскільки я зрозумів, на підставі цих голограм визначають зношеність матеріалів...

Дальбуа здивовано витріщив очі, і від того навколо них майже зникли темні круги.

— Робив голограми? Це просто неймовірно. Я якраз мрію скомпонувати все в голограмах... Уявіть собі: ви походжаєте в кімнаті, населеній різними персонажами — витворами із світла, які дихають, рухаються, коли ви наближаєтесь... В одній залі ви були б присутні під час пустощів Емми Боварі з її залицьальником, у другій поділяли б горе і радість інших героїв...

Піднесення Дальбуа несподівано спало.

— Ви кладете початок, комісарє,— сказав він.— Я певен, що ви перший у світі поліцейський, який розслідує вбивство знімача голограм! Коли закінчите, напишіть інформацію до «Міжнародного криміналістичного журналу», це стане прикладом для інших!

Я усміхнувся і встав, щоб розім'яти ноги.

— Якщо голограми викликають у вас таке захоплення, то чому ви не використовуєте їх?

Дальбуа потер великим і вказівним пальцями.

— Грошики... Голограми статичних об'єктів — це вже не проблема, а коли доходить до рухомих композицій, ціни стрімко зростають! До того ж саме тут виникають деякі несподіванки...

— Які саме?

Він у свою чергу підвівся й нахилився до мене.

— Голограми наводять страх... За допомогою їх можна дійти до самовідтворення життя: лазер може фіксувати дійсність за мільярдну частку секунди і при тому в усіх її проявах! Ми виходимо на межу найкоротшого відомого досі відтинку часу... І не знаємо як слід, до чого це веде! Недавно дослідники помітили, що в голограмах буває відбите зображення того, що відбувалося ПОЗАДУ знімальної системи!

Я урвав його:

— Як так — позаду? Це ж неможливо...

Дальбуа засміявся, обійшов круг столу.

— Маєте слухність: це неможливо. Проте це буває! Дуже рідко, правда, але ж проблема від того не стає меншою... Це все одно, що ви фотографували б свою дружину на фоні лісу, сховавшись десь серед дерев того лісу!

Поки він говорив, я пригадав, що робив Гюйо в ту мить, коли вбивця зайшов до лабораторії, і мені захотілося скоріше піти. Проте Дальбуа вів далі. Він ще довго розповідав мені про розірвані голограми, про те, що міг відтворити кожен клаптик плівки, а собака тим часом голосно гриз кістку.

Близько десятої години вони провели мене до рипучої хвіртки. Саме в ту хвилину вогні великого реактивного літака пропливали в напрямку першої злітно-посадочної смуги. Бандит улгся на снігу, затиснувши голову між лапами, але я не почув собачого скавуління — його заглушував гуркіт реактивних двигунів.

Комісар Льондрен

17 січня, 9 год. 15 хв.

Поки я одягався, Жоржетта з гордовитим виглядом нікала по квартирі. Як і раніше, вона не розмовляла зі мною, але той бойкот не стосувався телефонних розмов. Дві записки з учорашнього дня лежали, притиснуті під апаратом; в одній було сказано, що суддя Берт'є просив подзвонити йому, а в другій повідомлялося, що Дюпре пощастило встановити, під яким вигаданим іменем Ів Гюйо ночував у готелі: Франсуа Бюзон.

Останні три дні я багато ходив пішки, і нога моя почала дерев'яніти, тож довелося дістати важкі ортопедичні черевики, приписані лікарем. Височенний каблук на одному з них трохи допомагав — я менше кульгав, хоча й здавалося, що тягну на нозі якийсь бетонний блок.

Крізь грубий шар шкіри й каучуку я кепсько відчував педаль і кілька разів запускав мотор автомашини, поки навички відновилися. Приїхавши в Руасі, я стомлено прошкандибав по

коридорах Центрального корпусу і зайшов до лабораторії. Едді, молодий стажист у чорному, сидів за столом Іва Гюйо і читав газету. Впізнавши мене, він заметушився, похапцем згорнув газету. Я підійшов до нього і заспокійливо поплескав по плечу.

— Кілька днів тому ти казав мені, що в момент убивства Ів Гюйо робив голограму?

— Так, комісар...

— Пригадай: на той час він кінчив знімати чи ні? Добре подумай, бо це надзвичайно важливо.

Стажист відповів одразу ж:

— Не закінчив. Голограму часом знімають довго, експозиція може тривати кілька секунд... інколи хвилину...

— Ти зберіг плівку?

— Авжеж, я проявив її, зареєстрував... Хочете подивитися? Я глянув на годинник.

— Ні, нема часу тут засиджуватись... Дай-но її мені.

Хлопець завагався.

— Ну, чого ти ждеш?

Він зашарівся.

— Не знаю, чи маю я право... Голограми належать компанії «Ер Франс».

Я дістав з кишені сіруватий папірець з блідо-голубими печатками.

— Це ордер, підписаний суддею Бертъе... Я можу проводити будь-який обшук, брати для використання в інтересах слідства які завгодно речі, документи.

Едді подав мені конверт звичайного формату.

— Ви ж повернете? Бо якщо плівку зажадають, то в мене можуть бути неприємності...

Я подумав, що стажист, певна річ, скоро дізнається про те, що вчинок офіцера поліції незаконний...

Вийшовши, я одразу ж попрямував до «Артеля». В картотеці значилося, що Франсуа Бюзон, себто Ів Гюйо, зупинявся в готелі двічі: 8 січня, перед вильотом до Малі, і 13 січня, в ніч після повернення. Один із службовців згадав і його самого, й того чоловіка, що ждав у нього в 412-му номері. З опису я зрозумів, що то був дивізійний комісар Дарке, керівник ГПІ...

Комісар Льондрен

17 січня, 11 год. 05 хв.

Натовп, що гудів під скляним дахом нового будинку суду, поділявся на дві приблизно однакові групи. Одна з них — адвокати та їхні клієнти з родичами й друзями; всі ці люди майже

нерухомо стояли гуртками посеред зали; друга — секретарі й усілякі службовці машини правосуддя, котрі сновигали через простору залу чекання, тримаючи під пахвою теки і втупившись у кахлі підлоги.

Якийсь судовий виконавець довів мене аж до канцелярії судді Бертьє. Теки лежали тепер не тільки в кімнаті, а й у коридорі, біла мотузка, якою вони були зв'язані, подекуди прорвала пожовклі обкладинки, і з них виглядали аркуші тонкого паперу. Суддя саме розмовляв по телефону. Поклавши лікоть на широко розгорнутий збірник законів, він незворушно слухав свого співрозмовника. Глипнув на мене, коли я зайшов, і так само байдуже слухав далі. Час від часу кидав короткі «так» або «гм», зітхав і нарешті поклав трубку, сказавши «побачимо», яке не віщувало великої надії.

Підвів на мене очі.

— Добридень, комісарє. Що ви хотіли?

Я сів у крісло, прийнявши з нього стос примірників «Судової газети».

— Ви дзвонили мені...

Бертьє згорнув книжку, поперекладав якісь речі, додаючи тим собі важності.

— Ага, справді... Я передавав вашій дружині... Просив, щоб ви подзвонили мені,— не було потреби завдавати собі клопоту й приходити, я просто хотів узнати, чи далеко посунулось діло...

— Доволі далеко, щоб уже задавати собі запитання!

— Які?

Бертьє вийшов із-за столу й причинив позад мене двері.

— Це, власне, трудно й визначити... Усякі. Взяти, скажімо, історію з фарами «сітроена»: поліцейські та свідки, які були в 815-му номері готелю, клянуться всіма святими, ніби фари не світилися, а Гюйо твердить, що не діяла тільки одна фара...

Я стежив за суддею, який знову сів, майже закрившись стосом справ.

— Так... У чому ж річ?

— Я перевірів машину, поки Жан-П'єр Рав'є не здав її на брукх: лампочки в фарах були нові. Чудово світили...

Бертьє зітхнув.

— А це означає,— озвався,— що обидва поліцейські казали правду... Ви ніби на хвилину засумнівалися в цьому?

Моя відповідь була явно не така, якої він сподівався:

— Так, з самого початку... Машина Рав'є вже своє відбігла, і він не пригадує, щоб замінював у фарах лампочки. Гюйо та Блан взяли «сітроен» уранці, не помітивши несправності, і мені трудно уявити собі, щоб вони лагодили автомобіль, призначений під прес...

— Який же висновок ви з цього робите, комісарє?

Я нахилився, щоб попустити шнурки своїх спецчеревиків.

— Ніякого. Просто задаю собі запитання, та й годі... Якщо фари були справні, то не лишається сумніву, що Жерар Блан не засвітив їх навмисне. Цього досить, щоб кинути на нього підозру, примусити повірити в будь-яке пояснення його поведінки... Тепер візьмімо свідків, Жіля Карпо й Катрін Жірар. Згідно з їхньою заявою, зробленою для преси, вони прибули з Африки, і я можу припустити, що Ів Гюйо вирушив туди, аби перевірити, звідки саме вони прилетіли...

Бертъе перебив мене:

— Ви забуваєте, що вони прилетіли з Дакара, з Сенегалу, а Гюйо був у Малі...

— Звідки ви це знаєте?

Суддя зніяковів.

— Звідки я знаю, що...

Я випростався.

— Що Ів Гюйо літав до Малі? Один-однісінький чоловік знав це: Едді Дюваль, стажист Іва Гюйо, він сам сказав мені під час нашої першої зустрічі... Чи не дивізійний комісар Дарке сповістив по секрету?

Я не бачив його рук, затулених купою паперів, але уявляв кулаки, стиснуті так, що нігті вп'ялися в долоні. Жили на його обличчі потемнішали, стало видно, як вони пульсують на скронях. Бертъе визнав за краще дозволити мені віграти очко.

— Справді, Дарке... Коли Ів Гюйо повернувся, він зустрівся з ним у зв'язку з розслідуванням обставин смерті Жерара Блана... Я збирався поговорити з вами про це... Слухайте-но, Лондрен, вам от-от у відставку. Навіть якщо ви не доведете справи до кінця, це вам зовсім не зашкодить... Може, навіть...

Він спроквола підняв повіки, лишаючи фразу незакінченою. Я не хотів допомагати йому.

— Може, навіть?

— Нема потреба продовжувати, ви розумієте мене з пів-слова...

Залізши рукою у внутрішню кишеню піджака, я дістав цупкий конверт, де була плівка голограми. Відкрив його, не мовивши ні слова, і поклав плівку на стіл перед Бертъе. Той ухопив знімок і подивився на світло.

— Що це таке?

Я підвівся.

— Голограма... Так нічого не видно, треба освітити лазером... Ів Гюйо робив цей знімок в останню хвилину свого життя, саме в ту мить, коли безпосередній убивця душив його зашморгом... Вчора я випадково довідався, що зроблені під певним кутом голограми містять зображення того, що було ПОЗАДУ зні-

мальної установки. Ви тримаєте в руках тривимірне фото вбивці Іва Гюйо...

Бертє пильно подивився на мене.

— Ви бачили зображення?

— Ні, не встиг...

Його руки вчепилися за край плівки, тягнучи в різні боки, але плівка не рвалася. Тоді він схопив ножа для паперу і заходився краяти останню голограму Гюйо. Коли скінчив, його кабінет був усіяний клаптиками матового пластику. Я засміявся, дивлячись на його задоволений вираз, і підбрав один з найбільших клаптів.

— Забув сказати вам одну річ, пане суддя: таке зображення буває надзвичайно рідко — один випадок із мільярдів... Я збережу цей сувенір про всяк випадок, може, знадобиться...

Поклавши клапоть голограми до кишені піджака, я пішов, так і не розповівши судді ще про одну несподіванку, про яку теж казав мені Дальбуа і яка приголомшила мене так само, як і перша: найменший клаптик голограми відтворює все зображення, наче ціла голограма! Якщо на порізаній Бертє плівці було об'ємне зображення вбивці Гюйо, то воно тепер лежало в моїй кишені, тільки зменшене.

У мене зоставалися лічені години, і треба було не припуститись ні найменшої необачності, якщо я хотів, щоб останній свідок лишився в живих.

Комісар Льондрен

17 січня, 13 год. 15 хв.

Північна автострада була, як завжди, забита. Повільно повзли здоровенні ваговози, довгий ряд фургонів і критих кузовів утворював стіну з жерсті та брезенту, що не давала зайняти вільну смугу. Водії, сидячи у своїх недосяжно високих кабінах, діставали неабияку зловтіху, під'їжджаючи якнайближче до легкової машини і дивлячись, як безсило нервуються там люди. Показуючи знак, що вимагав негайної зупинки, я об'їхав довгу колону і вперся в нерухоме громаддя ваговоза з дизельним двигуном. Затягнув ручне гальмо, вийшов і вдерся на приступку колимаги. Водій повернув до мене перекошене від злості лице, й губи його заворушилися, сиплючи прокльони, нечутні з-за вікон кабіни. Потім він трохи підвівся і, впираючись долонями в обшивку сидіння, посунув до мене. Я притулив до вікна юліційну картку, це вмиг угамувало розгніваного водія, і він покірно й злякано опустив скло.

— Що сталося? Я не зробив ніякого порушення...

— Нічого не сталося. Не липни до передньої машини, я поспішаю.

Щось буркотячи, він підняв скло і почекав, поки я проїхав. З десяток автомобілів прослизнуло в утворену щілину. А далі, коли я вже проїхав окружну дорогу, рух затримувала низка сміттевозів.

Сніг уже не йшов. Небо тільки зрідка сипало на землю застиглими від холоду краплями води; глухо стукаючи, вони розбивались об вітрове скло, і мені доводилось час від часу вмикати очисники. Я поставив машину на тротуарі на розі бульвару Барбе та вулиці Крістіані, перед строгим сірим будинком паризького національного банку. Тека з газетними вирізками лежала на задньому сидінні. Я взяв її і почвалав крутою вулицею вгору, особливо пильнуючи там, де була ожеледь.

Вхід до редакції газети не було нічим позначено. На стіні будинку видніло тільки двоє слів у рамці: «Вулиця Пакаді».

Я пройшов через металеві двері і підступив до закапелка вахтера біля сходів. За віконцем молодик розмовляв по телефону. Я розгорнув перед ним статтю «Покаяння» («Я, Мат'їю, 35 років, один з головних учасників планованого кримінального злочину...») й показав пальцем на підпис «Ф. Т.»

— Можна зустрітися з цим журналістом?

Вахтер притис головою трубку на плечі і подивився на статтю.

— Вам не пощастило, він щойно вийшов...

— А коли повернеться? Я неодмінно повинен зустрітися з ним.

Молодик обернувся до дівчини, якої я не помітив, коли заходив, бо її майже зовсім затулював пульт комп'ютера.

— Не знаєш, коли повернеться Франсіс Тро?

Та відповіла прокуреним голосом:

— Він пішов випити кухлик у «Дипломаті»... Чергує ж сьогодні.

Хлопчина слово в слово повторив мені все, уточнивши, що «Дипломат» — це бар з тютюновим ларком, розташований трошки вище, на розі вулиці Пуле.

Мені здалося, що це якимсь передвістя.

Бар «Дипломат» був наче конвейєр бутербродів, і гарячих — із сосисками, з сиром, шинкою — і холодних. Юрба розмаїтих людей, переважно робітників — зголоднілих, спраглих, жадібних до курива — обліпила пивні крани. Гостинно посвистувала машина, в якій заварювалась кава. Я пустив у хід лікті й пробився до крихітного ларка, де господиня продавала різні тютюнові вироби. На прилавку стояла машина лотереї «Так-о-Так». Я взяв квиток, ребром десятифранкової монети натис на сірий

прямокутник. З'явилася цифра 100. Хазяйка поміняла мою монету на стофранкову банкноту.

— Візьмете ще один?

— Ні, не зараз: мені двадцять років не випадала така удача, хочу освоїтись.

Погляд господині вже звернувся до наступного клієнта, і я зрозумів, що єдиний спосіб утримати її увагу — це взяти другий квиток.

Що я й зробив, а при тому ніби між іншим поцікавився:

— Не скажете, де тут Франсіс Тро?

— Журналіст?

— Так.

Хазяйка показала мені молодика років тридцяти, одягненого в зелене пальто з цупкого сукна, на тлі якого білів плетений шарф. Сидячи за столиком біля вікна, він задумливо їв чвертку довгої свіжої булки.

І знову мені пощастило: 100! Замінивши свою монету на другу банкноту, я попрямував до Франсіса Тро. За сусіднім столиком саме звільнився стілець. Я підхопив його за спинку і розвернув до столу журналіста.

— Можна сісти?

Він глянув на мене поверх свого бутерброда.

— Прошу...

— Я щойно виграв двісті франків. Дозвольте з цієї нагоди почастувати вас чимось.

— Кухлик пива, якщо ви так наполягаєте.

Я замовив два кухлі пива і знову розгорнув статтю в «Ліберасьйон».

— Це ви написали?..

Вираз обличчя Франсіса Тро вмить змінився. Розслаблення й задумливість зникли, в рисах обличчя з'явилася напруженість.

— Хто ви?

Він ніби допитував мене.

— Може, поговоримо?.. Чи ні?

Журналіст поклав бутерброд на газетну вирізку.

— Я не розмовляю не знати з ким і не знати про що!

Широко розкривши бумажник, я показав йому триколірну картку.

— Комісар Льондрен, з Бобінії.

Тро підвівся, а тим часом подали пиво. Я притримав його за рукав.

— Прошу вас, послухайте... Я дію цілком офіційно... Приділіть мені дві хвилини, а потім вирішите, піти вам чи лишитися...

Його рішучість спала, ноги зігнулись, і він сів на місце. Рука сягнула до кухля.

— Що ж, за ваш успіх, комісарел!

Я вмочив губи в піні.

— Я розслідую смерть Іва Гюйо, друга Жерара Блана, і певен, що ці дві справи зовсім не такі ясні, як декому кортить оголосити...

— Поки що нічого суттєвого немає, за винятком офіційних версій... Неясність ви самі створили...

Ледь піднявши кухоль, я взяв статтю.

— Ви надто скоро забуваєте власну участь! Ваша стаття твердить, що Жерар Блан був у змові з бандою Мішеля Куброна, і саме завдяки цій статті всі інші свідчення видаються позбавленими здорового глузду... Це ж стосується й Іва Гюйо — він став приятелем пройдисвіта і його доля вже нікого не цікавить. Але у мене є вагомі підстави вважати, що деякі свідчення про смерть Жерара Блана сфабриковано...

Франсіс Тро нагнувся над столом і стишив голос.

— Які саме?

— Ви залишаєтесь?

Він стенив плечима і опустив повіки.

— То які ж?

— Карпо й Жіар... Це, найімовірніше, агенти Головного управління зовнішньої безпеки...

Погляд Тро прикипів до мене. Голос підвищився.

— Нащо ви розповідаєте мені ці баечки?

Я заговорив крізь зуби:

— Це не баечки: Карпо і Жіар названі у звіті Бріко, проте жоден журналіст не перевірів імена цих чудом явлених свідків з 815-го номера!

Франсіс Тро хвилину помовчав, тоді мовив:

— Хотілося б вірити вам, але я не розумію, куди ви хилите...

Я ковтнув пива і приголомшив його відповіддю:

— Та це ж просто! Якщо заради якогось державного інтересу так спокійно ошукали громадську думку, то цілком можливо, я думаю, що так само зробили і з журналістом...— Я подивився йому просто в очі.

Франсіс Тро якусь мить сидів нерухомо, тоді, сміючись, відкинувся на спинку стільця.

— Ну, комісаре, такого я, правду кажучи, не сподівався! Оце й усе, що ви спромоглися вигадати?.. По-вашому, поліцейські чи судові чини зажадали, щоб я опублікував сповідь Мат'їо, аби поширити компрометуючі дані про якогось нікому не відомого механіка «Ер Франс»... Ви читали мою статтю?

— Читав.

— Не схоже! Історія Жерара Блана в ній не головне. Важливо інше... Зрештою Мат'їо дав своє інтерв'ю, щоб захисти-

тися від поліцейських! Він справді боїться, що його при першій же нагоді ліквідують...

— І має слухність. Можуть ліквідувати — чи то поліцейські, чи Куброн. Його життя в небезпеці. Я не сумнівався, що ви будете комизитися. Ще могли сказати мені про незалежність журналіста, всі ті нісенітниця, які ви приписуєте своїй роботі... Але затямте собі як слід, що поряд з Управлінням охорони території чи з Головним управлінням зовнішньої безпеки ви тільки зелені хлопчиська! Я не кажу, що свою статтю ви написали під диктовку, просто думаю, чи вам якось непомітно не підказали її... Покляніться мені тут, зараз, за очими кухлями пива, присягніться, що у вас не виникало сумнівів з приводу такої «бомби», яка появилася в точно визначену хвилину, перекривши всі шляхи для будь-якої іншої свіжої інформації...

Мої аргументи били в найслабші місця його захисту. Він спробував вивернутись, ухилитися від моїх запитань.

— Я не все сказав у своїй статті... Я знаю, хто такий Матьйо, я ніколи не опублікував би зізнання невідомої мені людини...

— Це тільки слова. Ваш головний редактор був менш розбірливий, коли друкував листи «22-х лицейств з Ліона»... Минуло два роки, поки він з'ясував, що десятки тих «одкровенних листів», котрі «яскраво висвітлювали умонастрої сучасної молоді», надсилала якась мала провінційна фантазерка... Управління охорони території застосовує різні методи... Воно може здійснити надзвичайно тонку містифікацію, залучивши з півсотні агентів... А ви одні проти них, одні зі своєю «незалежністю» журналіста... Ви можете й далі уявляти собі, що боретесь на рівних... А чого варті ці хибні уявлення, побачите тільки тоді, коли вони розсиплються.

Я встав, шукаючи по кишенях грошей, щоб розплатитися.

— Зведіть мене з Мішелем Куброном, поки ще не пізно.

Франсіс Тро, що допивав із свого кухля, мало не похлинувши. Пиво порснуло на його зелене пальто блискучими крапельками, які швидко ввібрала матерія.

— Як ви дізнались...

Він знову закашлявся, і я докінчив його питання:

— Як дізнався, що під іменем Матьйо криється Мішель Куброн? Відверто кажучи, коли я сів навпроти вас, то ще не здогадувався про це... Зрозумів тільки тоді, коли ви, захищаючись, заявили, що знаєте, хто такий Матьйо... Ваші очі тоді аж засвітилися, наче ви побачили живого чудотворця... Якийсь другорядний персонаж такого піднесення викликати не може...

Франсіс Тро підвівся, витер рота папірцем з-під свого бутерброда.

— Нащо це вам, комісарє? Ви були другом Блана чи Гьюо?

Права моя нога, стиснута ортопедичним черевиком, заніміла. Тільки десь вище, за черевиком, щось неприємно поколювало, ніби від електричного струму. Я сперся на край столика, щоб не впасти.

— Ні, я не був другом ні того, ні того. Певно, я видаватимусь вам старомодним дурнем, але у мене ще є потреба вірити хоч трохи в справедливість, в істину... Старі ідеали! Тридцять років навчання байдужості все-таки не доконали їх! Я певен, що без цього розслідування спогад про комісара Льондрені стерся б у забутті... Звичайний поліцейський, який усе життя розслідував звичайні справи... Вони помиляються, вважаючи, що за два роки до пенсії поліцейські тільки й думають, що про курчочку, де можна приткнути вудочку, порибалити...

Комісар Льондрен

17 січня, 14-та година.

Франсіс Тро сів на передньому сидінні, простяг руку до паса безпеки.

— Не треба, зі мною це зайве! Куди їдемо?

Він показав на перехрестя.

— Зверніть праворуч, потім від проспекту Сталінграда поїдете вздовж набережної... Він переховується в районі ла Віллет...

Я поїхав, як він сказав, і зупинився коло станції метро. У затишку біля мосту кільцевої залізниці, де була колись будка з дірявої жерсті, тепер з'явилася нова громадська вбиральня, платна. Журналіст вийшов, повернув на вулицю Руве, схожу на сіру кишку, в якій навіть холод не міг розігнати запах вогкості. Зайшов до якоїсь брами. Темне склепіння виходило на трикутний двір. Нерівна бруківка просіла перед дерев'яними сходами до критої галереї, приліпленої вздовж фасаду будівлі; хисткою кладкою ми перейшли через широку напівзамерзлу калюжу і, не замочивши ніг, опинилися біля сходів.

Франсіс Тро зупинився перед дверима, що виходили на галерею. Постукав у шибку. Два короткі удари, повторені тричі. Я побачив, як ворухнулася завіска, проте обличчя того, хто її відхилив, на жаль, не було видно. Раптом двері стрімко відчинились, і ствол крупнокаліберного револьвера вперся в зелене сукно пальта на рівні грудей.

— Чого тебе сюди принесло... Більше зустрічатись ми не домовлялися...

Голос був різкий, і той, кому він належав, не сподівався на

відповідь. Знав, що порушено попередню угоду, і розмова лише давала йому час на роздум. Франсіс Тро стояв нерухомо, трошки піднявши руки. Потім обережно ворухнув великим пальцем правої руки, показуючи на мене.

— Я не сам...

Куброн не дав йому докінчити фразу, схопив його за білий шарф і затягнув у кімнату.

— Скажи своєму приятелю, хай тихенько підійде до дверей... Тихесенько... Найменший різкий рух — і я тебе пристрелю...

Я підкорився наказу Куброна й став на лінію прицілу. В помешканні панував морок, і шарф Тро, який рухався в сутінках переді мною, був моїм єдиним орієнтиром. Куброн, певно, прикривався журналістом, приставивши пістолет до його скроні. Мені теж довелось підняти руки.

— Я без зброї... Прийшов поговорити з вами...

Тепер я розрізняв їхні постаті — темні силуети на тлі стіни. Блиснула сталь револьвера, відбивши один з рідких променів світла, що проникали в кімнату.

— Хто це?

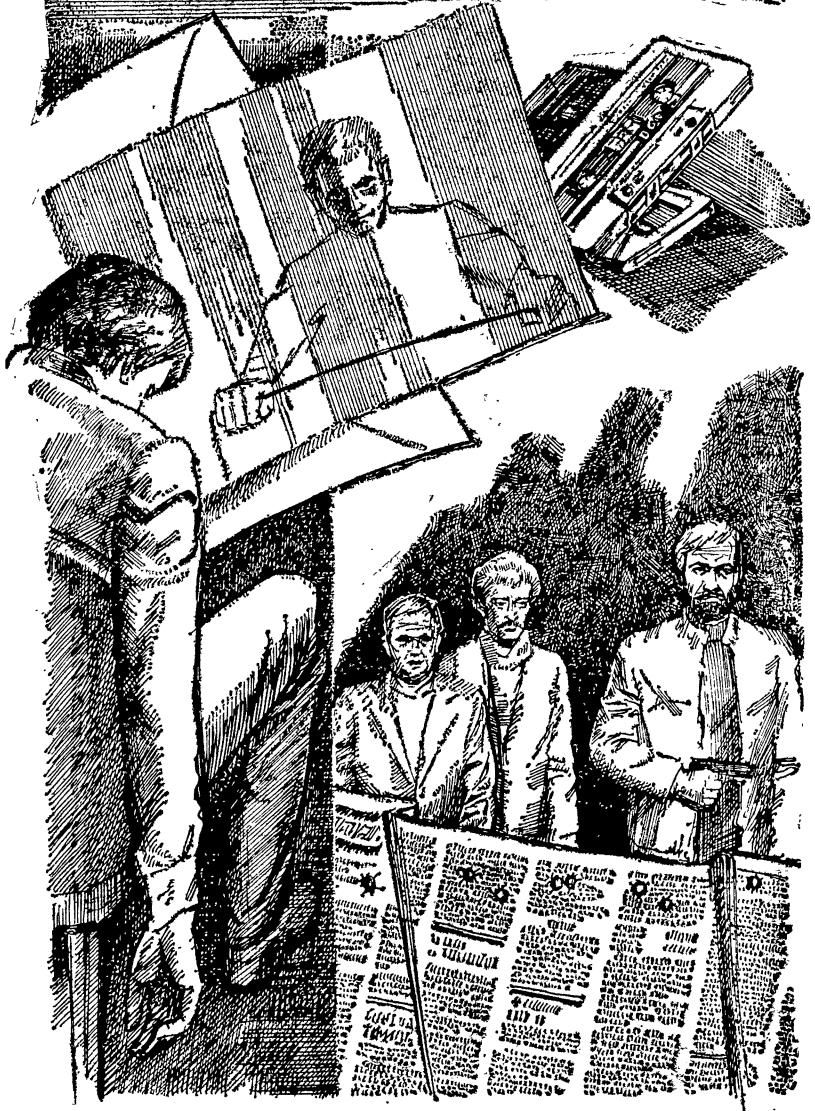
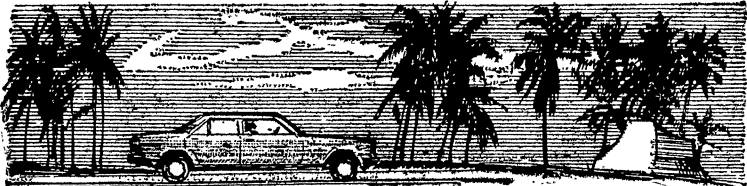
Куброн питав мене, хоча звертався начебто до Франсіса Тро. Безглузда чемність...

— Я комісар Льондрен з Бобіні... Мабуть, не варто про все говорити на порозі...

Вістка про те, що я з поліції, не викликала вибуху. Куброн спокійно сприйняв повідомлення, і це тільки потвердило мої припущення.

— Зайдіть і станьте впритул до стіни ліворуч... Руки на рівні плечей, долонями вперед...

Він штурхонував журналіста до мене, ударом ноги зачинив двері і обмацав мої кишені. Я вже давно не носив зброї. Пістолет роками лежав у глибині шухляди мого письмового столу, загорнутий у проолієну ганчірку. Я був, либонь, єдиний поліцейський у департаменті, хто йшов на затримання з порожніми руками, тимчасом як навіть найнижчий за чином охоронець спокою мочив у штани на саму думку про те, щоб супроводити екскурсію якогось дитсадка без зброї! Куброн увімкнув люстру, жовтаве світло залило кімнату неначе туманом. Загуркотили посунуті меблі, й Куброн дозволив нам обернутись і сісти на дерев'яну, пофарбовану в темно-коричневий колір лаву. Сам він умостився за столом, вкритим цератою, розмальованою барвистими пташками; перед ним стояла велика пляшка кока-коли. Дуло його револьвера дивилося мені прямо поміж вуха, і коли я відхилився на сантиметр в той чи той бік, ствол повертався туди ж. Як і всі, хто живе, ховаючись від поліції, Мішель Куброн був зовсім не такий, як на фотографіях, розповсюджених по

комісаріатах поліції. Сидячи переді мною, він підвів голову, і очі його блищали від задоволення — відчувалося, що Куброн втішається з дотепної витівки, яку миша утнула котам... Потім він різко заговорив зі мною, вже не звертаючись до журналіста:

— Що все це має означати? Знову щось треба?

Франсіс Тро розгублено глянув на мене. У відповідь я моргнув йому.

— Вони зрештою розправляться з вами, Куброне... Ваші акції з сьогоднішнього ранку сильно падають...

Він узяв кока-колу й хильнув просто з пляшки.

— Далі, комісаре, далі. Ви мене смішите, а така нагода тут випадає рідко. Я подумав був, що ви прийшли розправитись зі мною, однак доводиться визнати очевидне: нічого ні в руках, ні в кишенях...

Револьвер повернув у сторону Франсіса Тро.

— Мене тільки дивує, нащо вам знадобилась оця риба-лоцман. Отже, послали вас не мої друзі... Тоді хто ж?

— Ніхто, і я сумніваюся, що у вас іще є друзі. Всі зацікавлені в тому, щоб ви зникли...

Франсіс Тро кашлянув.

— Можна мені записувати? — спитав я.

Куброн здвигнув плечима.

— Чого ж, записуй, потім побачимо, що робити з касетою... Отож, комісаре, ви говорили про моїх друзів...

Лампа-індикатор магнітофона «Соні» заблищала, фіксуючи інтонації мого голосу.

— Слухайте-но, Куброне, ви будете здивовані, але я прийшов попросити вас захватися надійніше. Вже три дні я розслідую вбивство Іва Гюйо, друга Жерара Блана; не сумніваюся — його вбили, бо він знайшов якийсь доказ чи якогось свідка, котрий доводить, що поліція на найвищому рівні намагалася запламувати пам'ять про його товариша... В історії з першою смертю, в «сітроєні», повно агентів Управління охорони території або Головного управління зовнішньої безпеки. Їх там аж кишить... Я не все розумію, але думаю, що Поліція повітряних трас і кордонів дуже пильно стежила за вашими приготуваннями до збройного нападу, і одного вечора аж надто збуджений патруль відкрив вогонь по машині Блана та Гюйо... На лихо, вийшло все дуже кепсько: в Парижі одна за одною вибухають бомби, а поліція, замість того, щоб схопити терористів, стріляє сумирних працівників, які повертаються додому... Служба преси міністерства внутрішніх справ затримує всі такі повідомлення на годину-дві, а тоді вже передає їх агентству «Франс Пресс»... Певно, в тому міністерстві дійшли висновку, що інформація може згубно вплинути на громадську думку... Треба, щоб боялися терористи, а не добрі люди! Отож поліція хуленько вигадала двох свідків, які

нібито були в номері на верхньому поверсі «Артеля» й бачили, що машина їхала без вогнів... Проте було цілком очевидно, що це захід вельми ненадійний... І тоді в гру вступили ви... Якийсь поліцейський чин — певно, то був Дарке, шеф ГПІ,— перекинув місток між пасткою, яку приготувала вам Поліція повітряних трас і кордонів, та інцидентом на дорозі. Той поліцейський розумів, яку користь міг з цього мати... Вас можна було поставити в безвихідь і примусити до «бажаних» зізнань... Єдина заковика полягала в тому, що здійснити це можна було лише арештувавши вас, а я знаю бодай двох суддів, які тільки й мріють в інтересах безпеки вліпити вам довічне ув'язнення! Ви надто багато втрачали. Дарке — чоловік кмітливий і хитрий, він зажадав, щоб ви зробили своє признание журналістові, як от Франсіс Тро... Геніальна ідея! І газетку підходящу вибрали... Ніхто не міг сумніватись у щирості «Мат'їо», особливо там, де він твердив, що поліція має на меті ліквідувати його... А на додачу всі проковтнули брехню, яка становила суть цього скомпонованого матеріалу: Жерар Блан був причетний до замаху! Так шляхом логічних висновків виправдувалося його вбивство, вчинене руками поліцейського Алена Ледюка... Але тут виникла перша прикрість. Ів Гюйо вирушає в Малі і, безперечно, знаходить щось таке скандальне, що його треба вбити, поки він не розказав про це...

Мішель Куброн поклав револьвер на стіл.

— Поки що все точно, комісарє... А друга прикрість?

Я хотів сказати про себе, але Куброн зненацька відскочив і сховався за величезним холодильником, виставивши до вікна револьвер із зведеним курком.

— Падайте на підлогу... Які ж ви все-таки гади...

Не розгинаючись, я глянув надвір. Десятка півтора поліцейських, споряджених до штурму, зайняли позицію на мості, де була залізнична колія. Я впізнав форму піхотних груп Національної жандармерії.

— Ми тут ні при чому, Куброне...

У під'їзді почувлися кроки.

— Ти, писако...— озвався Куброн.— Вийди і помахай своїм шарфом... Скажи їм, що я захопив заложника — поліцейського, і краще, коли мене випустять... Бо я не вагатимусь...

Франсіс Тро став навколішки. Повільно стягнув білий шарф. Потім підвівся, прочинив двері і, просунувши в щілину руку, замахав ним. Певен, що його зрозуміли, він потяг двері до себе, ступив наперед. І в ту ж мить гримнув постріл. Відлуння його ще не стихло на подвір'ї, як журналіст упав мертвий.

— Нащо вони зробили це?.. Здуріли... Я ж міг виставити вас, комісарє, вас, а не журналіста! Вони застрелили його, цілячись, як на тренуванні...

Я надумав перебратись у надійніше місце і поповз до Куброна. Жоден звук не долинав знадвору; мої черевики рипіли так, що, певне, чути було аж на мості. Я проминув стіл, мої лікті були вже біля холодильника, коли раптом, затріщавши, розлетілися двері й вікно. Куброн сидів навпочіпки в крихітному за-капелку між стіною та холодильником. Він не встиг скористатися своїм револьвером, якого тримав обома руками. Перша куля вирвала йому ніс, друга влучила у підборіддя, і він, наповину обезглавлений, осів поруч зі мною. Я простяг руку до його заюшеного кров'ю обличчя і закрив йому очі. Два черевики стали біля мене в калюжі крові, що розпливалася на підлозі, і запах гуталіну, змішаний з теплим запахом смерті, став для мене останнім.

Жандарм націлів карабін.

Зі ствола вирвалося світло, яскраве, гейби фотоспалах...
Останнє світло.

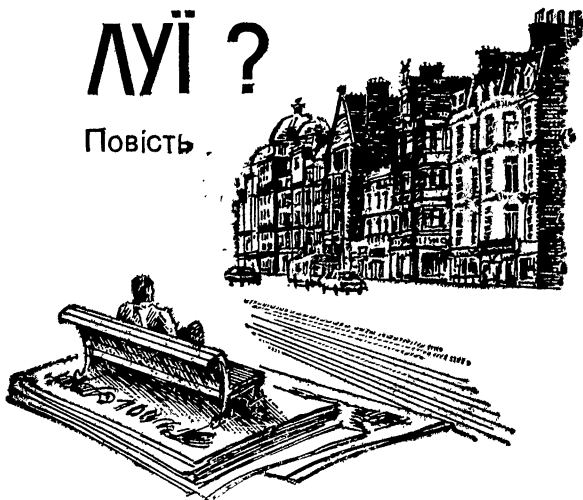
Обервільє, грудень 86 — квітень 87

Жорж Сіменон

ХТО УБИВ ЛУЇ ?

Повість

З французької переклад
Анатоль Перепадя

*Перекладено за виданням:
Simenon Georges, Un homme du banc.
Presses de la cité.
Paris, 1947*

Жовті черевики

Для Мегре 19 листопада запам'яталося ось чим: того дня випадали іменини братової, окрім того, то був понеділок, а на Ке дез'Орфевр¹ паує переконання, що вбивства рідко трапляються в понеділки, зрештою, то було перше того року слідство, яке відкривало зимовий сезон.

Всю неділю сіялася холодна мжичка. Дахи і бруківка були масно чорні. Жовтава мла, здавалося, тислася крізь щілини вікон. Пані Мегре навіть не витримала і сказала:

— Треба законопатити вікна.

Щоосені, вже принаймні п'ять років, Мегре обіцяв це зробити найближчої неділі.

— Краще одягнув би тепле пальто,— сказала дружина.

— А де воно?

— Зараз принесу.

О пів на дев'яту ранку в покої ще горіло світло. Пальто Мегре тхнуло нафталіном.

Коли задзвонив телефон, у бюро не було ні Люкаса, ні Жан-в'є, ані малого Лапунта. Відповів Сантоні, корсіканець, новак у бригаді, який перед цим десять років працював у команді, що наглядала за гральними домами, а далі — в моральній поліції.

— Це інспектор Неве з третьої округи, пане шеф. Питає, чи може з паном розмовляти. Здається, в нього якась пильна справа.

Мегре схопив трубку.

— Що нового, голубе?

— Телефоную з ресторану на бульварі Сен-Мартен. Знайдено чоловіка, забитого ножем.

— На бульварі?

— Ні. Не зовсім. Нібито в глухому завулку.

Неве, детектив досвідчений, відгадав одразу думку Мегре. Різанина, надто в людному районі, випадок не дуже цікавий. Нерідко билися пияки або зводили порахунки іспанці чи африканці.

— Діло, здається мені, дивне. Може, було б краще, аби ви сюди приїхали. Це між великим ювелірним магазином і крамницею зі штучними квітами.

¹ На набережній Ке дез'Орфевр міститься управління слідчої поліції.

— Іду.

Вперше комісар брав з собою Сантоні. В чорній малолітражці П. Ж.¹ він почував себе ніяково у повіях парфумів, якими напахтився його товариш.

Низенький на зріст інспектор Сантоні носив взуття на високих підборах, мастив волосся брильянтином, а на середньому пальці в нього сидів великий жовтий діамант, без сумніву, фальшивий.

Постаті перехожих чорніли в п'ятмі вулиць. На тротуарі бульвару Сен-Мартен зібралось чоловік з тридцять, яких два поліцаї в пелеринах утримували на належній відстані. Дверцята автомобіля відчинив Неве.

— Я попросив лікаря, щоб він зачекав вас.

То був час, коли на цій людній околиці Великих Бульварів панував найбільший рух. Великий освітлений годинник над ювелірним магазином показував двадцять хвилин на шосту.

Поміж двома крамницями — кінець глухого завулка, такого вузького, що його можна й не помітити. То були, власне, лише суточки між двома мурами, зовсім не освітлені, і вели вони, мабуть, на якесь подвір'я.

Неве показував Мегре дорогу. За три-чотири кроки вони наткнулися в завулку на кількох людей, що стояли в темряві. Лише зблизька можна було розпізнати їхні обличчя.

На землі, під розмоклим од вогкості муром, лежав чоловік; одна рука його була підібгана під себе, друга, з побілілою долонею, майже загородила весь прохід.

— Неживий?

Дільничний лікар кивнув головою:

— Смерть наступила одразу.

Ніби для підсилення тих слів світляне кружало електричного ліхтарика поповзло по трупу і пустило дивний одблиск від ножа, що стирчав у тілі. Другий ліхтарик освітив профіль убитого, розплющене око й щоку, подряпану, очевидно, об зубчастий мур.

— Хто його знайшов?

Один поліцай, який тільки на те й чекав, ступив наперед; його риси ледве позначилися. Він був молодий і схвильований.

— Я йшов обходом. За звичкою кидав оком у всі проходи через людей, які під покровом темряви чинять усяке паскудство. Помітив якусь постать на землі. Спочатку подумав, що п'яничка.

— Уже не жив?

— Мабуть, ні. Тіло, однак, було ще тепле.

— Котра була година?

¹ П. Ж.— слідча кримінальна поліція.

— Чотири сорок п'ять. Я свиснув колезі і негайно подзвонив на пост.

— Це я прийняв повідомлення,— втрутився Неве,— й одразу приїхав. Доручив колезі викликати лікаря.

— Ніхто нічого не чув?

— Наскільки мені відомо, ні.

Трохи далі видко було двері з тьмяно освітленим віконцем угорі.

— А то що таке?

— Двері ведуть до контори ювелірного магазину. Тут ходять рідко.

Перед виїздом повідомили про випадок відділ криміналістики. Експерти прибули з усім своїм спорядженням і фотоапаратами. Робота захопила цілком їхню увагу, вони нічого не розпитували, скаржилися лише, що важко працювати в такій тісноті.

— Що там далі у дворі?

— Нічого, мури. Єдині двері, забиті давно, ведуть на вулицю Меслей.

Було ясно, що чоловікові всаджено ножа в спину, коли він пройшов кроків із десять завулком. Вбивця скрадався за ним нечутно. Перехожі, що валом валили по бульвару, нічого не помітили.

— Я оглянув його кишені і знайшов гаманець.

Неве подав його Мегре.

Гаманець був такий собі — ні новий, ні занадто потертий. В ньому лежало три тисячофранкові і кілька стофранкових банкнот, а також посвідчення на ім'я Луї Туре, комірника, що мешкає в Жюві, на вулиці Тополиній, 37. Там ще були: виборчий бюлетень на те ж прізвище, паперовий аркуш з кількома словами, написаними олівцем, і дуже стара фотографія маленької дівчинки.

— Можна починати?

Мегре кивнув. Блиснуло світло, клацнули апарати. Юрба в кінці завулка густішала, і поліція ледве стримувала її.

Далі експерти обережно витягли ножа, який потрапив до спеціальної скриньки, і, зрештою, тіло перевернули. Показалося лице людини віком від сорока до п'ятдесяти років, на якому відбулося лише здивування.

Він, мабуть, не збагнув, що з ним сталося. Так і помер. Його подив мав у собі щось таке дитяче, в ньому було так мало трагічного, що хтось у п'ятмі нервово засміявся.

Одягнений він був чисто і пристойно. Мав на собі темний костюм, бежеве легеньке пальто, а на дивно викручених ногах — жовті черевики, що пасували своїм кольором до дощового настрою того дня.

Окрім черевиків, усе було таке буденне, що ніхто не звернув

би на нього уваги на вулиці чи на одній з багатьох терас бульвару. А проте поліцай, який знайшов убитого, сказав:

— Мені здається, що я його вже бачив.

— Де?

— Не пригадую. Але це обличчя мені начебто знайоме. Пан знає, таких людей ми здибуємо щодня і не звертаємо на них особливої уваги.

— Обличчя і мені щось промовляє,— підтвердив Неве.— Можливо, він працював у цьому районі.

Це, однак, не пояснювало, що Луї Туре робив у глухому завулкуві. Мегре звернувся з цим запитанням до Сантоні, оскільки той довго працював у моральній поліції.

— Ніколи його не бачив.

Тоді Мегре наважився:

— Працюйте далі, панове. Коли скінчите, привезіть його до Інституту судової медицини. А ми,— звернувся до Сантоні,— відвідаємо сім'ю, якщо він її має.

Вони кружляли хвилин із десять, поки вчитали на блакитній таблиці назву потрібної вулиці. Будинок спочатку минули, бо номер 37 був одразу за номером 21. Світилося тільки на першому поверсі. То була кухня. За фіранкою вгледіли метушливу, доволі огрядну жінку.

— Значить, до роботи! — зітхнув Мегре, насилу вилазячи з маленького автомобіля.

Він вибив люльку од закаблук. Коли йшов тротуаром, фіранка відхилилася і жіноче лице притулилося до шибки. Не кожного дня навпроти її дому зипиняється машина. Мегре піднявся трьома східцями ганку. Двері були зі смолистої сосни, лаковані, з залізним окуттям і двома маленькими квадратними шибками темно-синього кольору. Мегре шукав дзвінка. Поки його знайшов, хтось запитав по той бік дверей:

— Хто там?

— Тут живе пані Туре?

— Так, тут.

— Я хотів би з пані поговорити.

Жінка не поспішала відчиняти.

— Поліція,— докинув півголосом Мегре.

Тоді вона наважилася спустити ланцюжок і відсунути засув. Крізь шпарку, що дозволяла бачити частину її обличчя, пильно оглянула двох чоловіків на порозі.

— Чого пані хочуть?

— Треба з пані поговорити.

— А звідки мені знати, що ви з поліції?

Мегре випадково мав свою відзнаку в кишені. Найчастіше він залишав її вдома. Всунув її у світлову смугу.

— Гарзд. Сподіваюся, що вона правдива.

Жінка впустила гостей. Коридор був вузький, пофарбований набіло, лиштви і двері — лаковані. Двері на кухню були прочинені, але вона, запаливши світло, ввела чоловіків до сусіднього покою.

Майже одного віку з чоловіком, вона була од нього кремезніша, хоч і не здавалася опасистою, а швидше міцно збудованою, при тугому тілі. Сіра сукня і фартух, який вона машинально обмикувала, не додавали їй принади.

Кімната, в яку вони ввійшли, мала правити за вітальню, а насправді була їдальнею на сільський лад, де всі речі стояли на точно визначених місцях, як на вітрині крамниці чи в меблевому магазині. Жінка не запрошувала сідати, а дивилася на їхні ноги, сповнена остраху, чи не забруднять лінолеум.

— Я слухаю.

— Чоловіка пані звати Луї Туре?

З насупленими бровами, намагаючись відгадати мету їхніх відвідин, вона кивнула головою.

— Він працює в Парижі?

— Заступником директора фірми «Каплан і Занен» на вулиці Бонді.

— А працював коли-небудь комірником?

— Був колись.

— Давно?

— Кілька років тому. Але вже тоді він, власне, керував цілою фірмою.

— Може, пані має якусь його фотографію?

— Що вам до неї?

— Хотів би переконатися...

— Переконатися? В чому?

І під впливом підозри, що дедалі зростала, вона спитала:

— Що з Луї сталося?

Жінка мимоволі глянула на годинник на кухні і, мабуть, обмірковувала, де повинен бути чоловік о цій порі.

— Передусім я хотів би впевнитися, чи йдеться про нього.

— На буфеті,— сказала вона.

Там стояло п'ять чи шість фотографій в металевих рамках, серед них — знімок молодої дівчини і чоловіка, зарізаного в провулку. Він виглядав молодшим, вбраний був у чорний одяг.

— Ваш чоловік має ворогів?

— А чого йому мати?

Вона вийшла на хвилинку вимкнути газ, бо щось закипіло на плитці.

— О котрій він повертається з роботи?

— Він завжди сідає на поїзд о вісімнадцятій годині двадцять дві хвилини на Ліонському вокзалі. Наша дочка їде наступним

поїздом, оскільки кінчає роботу трохи пізніше. Має відповідальну посаду і...

— Ми попросимо пані поїхати з нами до Парижа.

— Луї помер?

Погляд у неї був проникливий, як у жінки, котра не терпить брехні.

— Скажіть мені правду.

— Його вбито сьогодні по обіді.

— Де?

— У глухому завулку коло бульвару Сен-Мартен.

— Що він там робив?

— Не знаю.

— О котрій годині?

— Десь о пів на п'яту, як можна здогадатись.

— О пів на п'яту він ще працює у фірмі «Каплан». Чи пан з ним говорив?

— Не мали часу. Зрештою, ми не знали, де він працює.

— Хто його вбив?

— Це, власне, ми й хочемо встановити.

— Він був сам?

Мегре урвався терпець.

— Може, було б краще одягнутися і поїхати з нами?

— Що ви з ним зробили?

— Зараз його перевезено до Інституту судової медицини.

— Це трупарня?

Що їй на те відповісти?

— А як я попереджу дочку?

— Ви можете залишити їй записку.

Жінка задумалася.

— Ні. Я зайду до своєї сестри і віддам їй ключа. Вона приїде сюди і зачекає на Моніку. А з нею вам треба побачитися?

— Ми в цьому дуже зацікавлені.

— Де їй нас шукати?

— У моему кабінеті на Ке дез'Орфевр. Так буде зручніше. Скільки їй років?

— Двадцять два.

— Може, ви знаєте її телефон?

— Ні, телефону я не маю. Крім того, вона вже пішла з контори і зараз у дорозі на вокзал. Прощу зачекати.

Почувши жіночу ходу нагорі, обоє мужчин переглянулися. Були певні, що вона міняє сукню, вдягається в чорне і, мабуть, причісує волосся. Коли жінка повернулася, вони знову зирнулися між собою: не помилилися. Вона вже була в жалобі і пахла одеколоном.

— Треба погасити світло і вимкнути лічильник. Панове можуть зачекати на мене надворі.

Сідаючи до автомобільчика, вона завагалася, наче побоюючись не знайти в ньому доволі для себе місця. Хтось із сусіднього будинку стежив за ними.

— Моя сестра мешкає за дві вулиці звідцілья. Водій нехай зверне праворуч, а потім ліворуч.

Можна було подумати, що то будинки-близнята, такі вони були схожі між собою. Відрізнялися тільки кольором шибок над вхідними дверима: тут були морелеві.

— Зараз повернусь.

Її не було близько чверті години. Повернулася в парі з жінкою, навдивовижу до неї подібною і також одягнутою в жалобу.

— Моя сестра поїде з нами. Я подумала собі, що ми могли б потіснитися. Шуряк піде до мене і зачекає дочку. У нього вихідний день. Він ревізор на залізниці.

Мегре сів коло водія. Обидві жінки вместилися позаду, залишивши трохи місця для інспектора Сантоні. Інколи чутно було, як вони стиха перемовлялися.

Коли прибули до Інституту коло мосту Аустерліц, тіло Луї Туре, як наказав Мегре, лежало в одязі на плиті. Мегре відслонив небіжчикові лице, приглядаючись до обох жінок, яких бачив уперше одну біля одної на світлі. В п'ятьмі вулиці він прийняв їх за близнят. Зараз було видно, що сестра пані Туре молодша на три або й чотири роки і її постать гнучка, але, мабуть, ненадовго.

— Ви його впізнаєте?

Пані Туре мала в руках хусточку, але не плакала. Сестра тримала її під руку, ніби додаючи духу.

— Так, це Луї. Мій бідолашний Луї. Сьогодні вранці, прощаючись зі мною, він не гадав...

І раптом вона запитала:

— Можна йому закрити очі?

— Тепер пані може це зробити.

Вона глянула на сестру: обидві наче питали взаємно, котра з них наважиться. Зробила це дружина, з якоюсь урочистістю, шепнувши:

— Бідолаха Луї.

Тут вона помітила черевики, що стирчали з-під простирадла, і насупила брови:

— Що то таке?

Мегре не одразу збагнув.

— Хто йому взув черевики?

— Вони були на ногах, коли його знайшли.

— Це неможливо. Луї ніколи не носив жовтих черевиків, принаймні з двадцяти шести років, відколи став моїм чоловіком. Він знав, що я б йому не дозволила. Бачиш, Жанно?

Жанна ствердно кивнула.

— Прошу вас переконатися, чи весь одяг належить йому. Щодо особи немає жодного сумніву, правда ж?

— Жодного. Але черевики не його. Він чистить їх майже щодня. Хіба я не знаю? Сьогодні вранці взув чорні, з подвійною підметкою; ходив у них на роботу.

Мегре стягнув усе простирадло.

— Це його пальто?

— Так.

— А костюм?

— Так, але краватка — ні. Ніколи б не зодягнув він такого крикливого галстука. Цей майже червоний!

— Ваш чоловік вів правильне життя?

— Авжеж, моя сестра може підтвердити. Вранці він сів на розі в автобус, що завозив його на станцію в Жюві, точно на восьму сімнадцять. Він завжди їздив з нашим сусідом, паном Бодуеном, котрий працює в управлінні безпосередніх податків. На Ліонському вокзалі сів у метро і виходив на зупинці Сен-Мартен.

Працівник Інституту подав Мегре знак. Комісар зрозумів і провів обох жінок до столу з розкладеними на ньому речами померлого.

— Сподіваюся, пані впізнає ці речі?

Там були: срібний годинник з ланцюжком, запальничка, ключ і поряд з гаманцем — два шматочки синього картону.

Пані Туре одразу глянула на картонки.

— Квитки в кіно, — мовила вона.

— Кінотеатр нових фільмів на бульварі Бон-Нувель, — сказав Мегре, оглянувши квитки. — Якщо я добре прочитав цифри, їх використано сьогодні.

— Це неможливо. Чуєш, Жанно?

— Мені це здається дивним, — зауважила поважно сестра.

— Може, оглянете гаманець?

Вона послухалась його і знову насупила брови.

— У Луї не було сьогодні вранці стільки грошей.

— Ви певні?

— Та я щодня стежу, чи є в нього в гаманці гроші. Він ніколи не мав більше, ніж одну тисячофранкову і дві чи три стофранкові банкноти.

— Може, він щось одержав?

— До кінця місяця ще далеко.

— Повертаючись увечері, завжди мав визначену суму в кишені?

— Крім витрат на метро і цигарки. На поїзд у нього був постійний квиток.

Вона хотіла покласти гаманець до торбинки, але спинилася.

— Може, він вам ще потрібний?

— Так, аж до нового розпорядження.

— Найменше мені зрозуміло, чому Луї замінено черевики і краватку. Дивно також, що його в цей час не було на роботі.

Мегре більше не розпитував, попросив її підписати якісь папери.

— Ви поїдете додому?

— Коли ми зможемо забрати тіло?

— Певно, за день або два.

— Розтин буде?

— Можливо, а проте не обов'язково.

Пані Туре глянула на годинник.

— У нас поїзд за двадцять хвилин,— мовила вона до сестри, і звертаючись до Мегре: — Ви б могли підвезти нас на вокзал?

— Моніки не ждатимеш? — обізвалася сестра.

— Вернеться сама.

Дорогою з Інституту, проїжджаючи коло Ліонського вокзалу, вони побачили, як дві майже однакові постаті пішли кам'яними сходами.

— Козир-дівка! — буркнув Сантоні.— Безталанний фертик не міг надто розгулятися.

— В усякому разі не з нею.

— Що ви думаєте про пригоду з черевиками? Якби були нові, можна було б припустити, що він купив їх сьогодні.

— Не насмівився б. Хіба ви не чули, що вона сказала?

— Та й купити яскраву краватку він не наважився б.

— Цікаво, чи дочка схожа на матір.

Вони звернули на Ке дез'Орфевр не одразу: затрималися в пивничці, щоб пообідати. Мегре подзвонив дружині, що він не знає, коли повернеться додому.

Коли заїхали крізь браму П. Ж., службовець сказав Мегре:

— Пана питала якась дівчина. Здається, вона домовилась про зустріч. Я послав її нагору.

— Давно чекає?

— Хвилин із двадцять.

— Мені залишитися з вами? — спитав Сантоні.

Мегре кивнув ствердно — оскільки він почав слідство з Сантоні, то й продовжуватимуть вони разом.

На фотелі в приймальні сиділа молода панна. В очі впадав її ясно-синій капелюшок. Кімната була тьмяно освітлена. Писар читав вечірню газету.

— Це до вас, пане шеф.

— Знаю.— Мегре обернувся до дівчини і спитав: — Панна Туре? Може, проїдете до мого кабінету?

У кабінеті він запалив лампу з зеленим дашком, її світло падало на фотель, що стояв навпроти бюрка. Мегре показав дівчині на фотель. Він бачив, що вона плакала.

— Дядько сказав мені, що батько вмер.

Мегре не одразу почав говорити. Панна Туре, як і її мати, тримала в руці хусточку, згорнуту клубком, і м'яла її в пальцях так, як Мегре змалку любив м'яти шматок замазки.

— Я гадала, що застану тут матір.

— Вона повернулася в Жюві.

— Як вона це перенесла?

Що ж їй відповісти?

— Вона трималася мужньо.

Моніка була гарна, не схожа на матір, але успадкувала від неї кремезність. Однак це не вражало прикро, бо вона була молодша і не така дебела. Мала на собі доброго крою костюм, що трохи здивувало комісара, оскільки вона не могла пошити його сама чи купити в дешевій крамниці.

— Що скоїлося? — спитала врешті дівчина, на її очах заблищали сльози.

— Вашого батька вбито ножом.

— Коли?

— Сьогодні, після полудня, між о пів на п'яту і трьома четвертями на п'яту.

— Як це могло статися?

Чому Мегре здавалося, що вона не зовсім щира? Матір ніби збунтувалась, але з її вдачею цього можна очікувати. Власне, як на пані Туре, вмерти в глухому завулку при бульварі Сен-Мартен було ганьбою. Вона влаштувала своє життя, і не лише своє, а й цілої родини, і та смерть не вміщалася в усталених для неї рамках, а надто тоді, коли небіжчик — о жах! — мав жовті черевики і майже червоного галстука.

Моніка здавалася обережною і начебто побоювалась якихось несподіванок або питань.

— Ви добре знали батька?

— Але ж... напевне...

— Пані його знала, очевидно, як кожен знає своїх кривих. А мене цікавить ось що: чи поміж вами була приязнь, чи траплялося, що батько говорив пані про свої душевні переживання і думки...

— З нього був добрий батько...

— Він вважав себе щасливим?

— Здається.

— Ви його зустрічали інколи в Парижі?

— Не розумію. На вулиці, ви маєте на увазі?

— Обое ви працювали в Парижі. Мені вже відомо, що одним поїздом не їздили.

— Наші години праці були різні.

— Могли зустрічатися під час обідньої перерви.

— Інколи бувало.

- Часто?
- Ні. Швидше рідко.
- Пані бувала в магазині, де він працював?
- Дівчина завагалася.
- Ні,— одказала вона,— ми зустрічалися в ресторані.
- Ви до нього дзвонили?
- Не пригадую.
- Коли востаннє разом обідали?
- Кілька місяців тому. Перед відпусткою.
- Де саме?
- В «Ельзаському кухлі», ресторані на Севастопольському бульварі.
- Матір пані знала про це?
- Здається, я їй казала. Не пам'ятаю.
- Веселої вдачі був батько?
- Мені здається, що досить веселої.
- Тишився добрим здоров'ям?
- Ніколи його не бачила хворим.
- Мав приятелів?
- Ми ходили передусім до тіток і дядьків.
- У вас їх багато?
- Двоє тіток і двоє дядьків.
- Усі мешкають у Жюві?
- Так. Недалеко від нас. Дядько Альбер, чоловік тітки Жанни, і повідомив мене про смерть батька. Тітка Целіна живе трохи далі.
- Вони обидві материні сестри?
- Так. І дядько Жюльєн, тітки Целіни чоловік, теж працює на залізниці.
- Маєте любчика, панно Моніко?
- Дівчина трохи збентежилася.
- Зараз про це говорити недоречно. Мені доведеться побачити батька?
- Що пані хоче сказати?
- З дядькових слів зрозуміла, що маю упізнати труп.
- Це вже зробили мати і тітка. А втім, якщо пані бажає...
- Ні. Я побачу його вдома.
- Ще одне слово, панно Моніко. Чи траплялося вам бачити в Парижі батька в жовтих черевиках?
- Дівчина відповіла не одразу. Щоб вигадати час, вона перепитала:
- У жовтих черевиках?
- В ясно-гнідих, якщо пані бажає. За моєї молодості, шануючи ваш слух, казали «черевики кольору гусячої купки».
- Не пам'ятаю.
- А червоної краватки в батька не бачили?

- Ні.
- Коли ви ходили в кіно?
- Вчора після полудня.
- У Парижі?
- У Жюві.
- Я більше вас не затримую. Здається, ваш поїзд відходить...
- За тридцять п'ять хвилин...
- Дівчина зиркнула на наручний годинник, встала і зачекала ще хвилю.
- До побачення,— мовила вона врешті.
- До побачення. Дякую пані.
- Мегре провів дівчину до порога і зачинив за нею двері.

Розділ другий

Дівчина з великим носом

Мегре вийшов з дому десь о пів на дев'яту і без поспіху, перш ніж збігло чверть години, прибув до місця, де вулиця Бонді сягає бульварів, утворюючи на перехресті невеличкий плацик перед театром «Ренесанс». Там, за словами пані Туре, у фірмі «Каплан і Занен» працював Луї Туре.

Будинок був дуже старий. Двірничка якраз розклала пошту.

- Фірма «Каплан і Занен»? — спитав її комісар.
- Наступного місяця буде три роки, як вона перестала існувати.
- А ви тут працювали?
- У грудні мину двадцять шість років, як я тут мешкаю.
- Ви знали Луї Туре?
- Авжеж, я знала пана Туре.
- Я з поліції,— пояснив їй Мегре.— Мені треба знати все, що стосується Туре.
- Ми називали його паном Луї. Його так усі називали.
- З-під склепіння вони вийшли на подвір'я, де трохи далі височів просторий будинок із скляним дахом, схожим на вокзальну залу. На мурах виднілось ще кілька літер від назви «Каплан і Занен».
- Щоразу, коли він заглядав до мене...
- Він часто приходив?
- Мабуть, кожних два або три місяці, завжди з ласощами

в кишені... Але щоразу відчувалося, що пан Луї чогось зажу- рний.

— Пан Луї був комірником?

— Так. Він ходив у сірій блузі. Гляньте, отам на розі була конторка молодого пана Каплана. Була й друкарка, панна Леонія. А в клітці на другому поверсі працював старий бухгалтер. Одного ранку в жовтні чи листопаді пан Макс Каплан скликав увесь персонал і сказав, що ліквідує фірму...

— Ви знаєте пані Туре?

— Ніколи її не бачила. Вона мешкала в передмісті, в Жюві...

— І тепер там мешкає.

— Ви з нею бачилися? Що вона за одна?

На відповідь Мегре тільки скривив легку гримасу. Вона зрозуміла його.

— Я теж так думала. Можна догадатися, що він був нещасливий у шлюбі.

— Жінки його цікавили?

— Зроду!

— Ви загубили панни Леонії слід?

— Ні. Я маю її адресу. Живе з матір'ю. Вона вже не друкує. Завела собі крамничку при вулиці Кліньянкур, на Монмартрі.

— Дякую пані. Я ще зайду до вас неодмінно.

Мегре зайшов до невеличкого бару і подзвонив до себе.

— Хто біля телефону?

— Жанв'є, пане шеф.

— Що нового?

— Люди роз'їхалися, як ви казали.

Це означало, що п'ятеро інспекторів, поділивши дільниці Парижа, побували в крамницях із залізними виробами. Сантоні ж Мегре доручив про всяк випадок зібрати відомості про Моніку Туре. Отож він повинен бути на вулиці Ріволю і крутитися поблизу контори «Жебер та Башельє — спірні справи».

— Можете прислати мені машину?

— Де ви зараз?

— На вулиці Бонді. Я чекатиму навпроти театру «Ренесанс».

— Це все?

— Дай знімок до газет. Нехай пишуть про це як про банальну справу.

— Гарзд.

Зайшовши до крамниці панни Леонії, Мегре мало не остовпів. Постаць, яка вийшла до нього з задньої кімнати, де сиділа на фотелі стара жінка з котом на колінах, зовсім не відповідала створеному в його уяві образові друкарки Капланів. У неї був здоровий м'ясистий ніс, який можна побачити в старих сонливих левів у звіринці.

— Я Мегре, комісар П. Ж. Вчора вбито вашого давнього колегу, Луї Туре...

З усіх жінок звістка вразила її найбільше, а проте вона не плакала, не лазила по носовичок і не кусала губи. Вона просто скам'яніла. Можна було присягнутись, що серце їй перестало битися.

— Щоб викрити вбивцю, я маю зібрати по змозі всі відомості про нього...

Вона мовчки кивнула.

— Гадаю, ви знали його добре...

Лице їй проясніло на хвилю.

— Як це сталося? — спитала вона врешті.

Вона була бридка, мабуть, змалку і безперечно завжди про це знала. Оглянулася назад у кімнату і прошепотіла:

— Можемо розмовляти при мамі. Вона зовсім глуха. Її тішить присутність людей.

Мегре не зважився сказати, що задихнеться без повітря в цій кімнаті, де двоє жінок жили майже без руху.

— Я оце йду з вулиці Бонді від двірнички.

— То для неї мав бути жах.

— Так. Вона його дуже любила.

— Усі його любили.

Тут дівчина злегка зашарілася.

— Ви його бачили частенько, правда?

— Він приходив кілька разів до нас, але не можна сказати, щоб часто.

— Чи пані відомо, що він робив останнім часом?

— Я ніколи про це не питала його. Здавалося, йому жилося добре. Я думала, що він сам провадить діло, бо ніколи не поспішав на службу.

— Не розповідав про людей, з якими знався?

— Ми розмовляли насамперед про вулицю Бонді, про фірму «Каплан», про пана Макса та інвентар.

Дівчина завагалася.

— Гадаю, що пан бачився з його дружиною?

— Так, учора ввечері.

— Що вона казала?

— Вона не розуміє, як сталося, що чоловік у хвилину смерті був у жовтих черевиках.

— Він носив їх часто.

— Ще тоді, як працював на вулиці Бонді?

— Згодом. Набагато пізніше.

— Як це розуміти?

— Може, через рік.

— Пані не вразили його жовті черевики?

— Авжеж.

— Що ви тоді подумали?

— Що він змінився.

— Справді змінився?

— Він уже був ніби не той. Щось зайшло в його життя.

— Жінка?

Це було жорстоко, але він мусив так спитати.

— Може.

— Він звірявся пані?

— Ні.

— Ніколи до пані не залицявся?

— Ніколи,— відказала вона покvapно.— Присягаюсь. Я певна, що навіть і гадки не мав!

— Уявляю, який це був жорстокий удар для всіх вас, коли пан Каплан оголосив, що згортає діло.

— Так, це було важко пережити.

— Особливо для Луї Туре?

— Пан Луї найдужче був прив'язаний до фірми. Призви-чаївся. Уявіть собі, що він почав працювати в конторі з чотир-надцяти років.

— Звідки він родом?

— З Бельвіля. Розповідав, що його мати лишилася вдовою й одного дня приїхала з ним до старого пана Каплана. Він ще носив коротенькі штанці. До школи майже не ходив.

— Мати померла?

— О, вже давно.

Чому Мегре здавалося, що панна Леонія з чимось від нього таїться?

— Думаю, що йому важко було знайти роботу.

— Хто вам про це казав?

— Я зрозумів з розповіді двірнички.

— Знайти роботу завжди важко, як переступило за сорок, та ще й коли немає фаху.

— Він ходив до вас у той час?

— Так.

— Ви допомагали йому?

— Нащо про це говорити?

— Бо поки я не уявлятиму гаразд, що робив пан Туре в останні роки, я не зможу зловити його вбивцю.

— Це правда,— погодилася вона.— Я розкажу пану все, але нехай це лишиться між нами. Передусім не треба переказувати його жінці. Вона така горда.

— Ви її знаєте?

— Він мені розповідав. Чоловіки її сестер займають пре-красне становище і побудували собі будинки.

— Він також.

— Його примусила дружина. Вона й собі зажадала поселитися в Жюві, як її сестри.

Її голос змінився, в ньому чулася глуха образа, що збиралася в ній оддавна.

— Він боявся жінки?

— Не хотів нікому завдавати прикрощів. Коли ми втратили роботу, це було за кілька тижнів до Різдва, він вирішив не псувати родині свят.

— Він нічого не сказав? Удав, що все ще працює на вулиці Бонді?

— Луї сподівався знайти нову роботу за кілька днів, а потім тижнів. Але був будинок.

— Не розумію.

— Луї купив його на виплат, а я знала, що коли він хоч раз не заплатить у термін, буде лихо.

— У кого він позичав гроші?

— У пана Семброна і в мене. Семброн — це наш колишній бухгалтер. Він уже не працює. Мешкає на набережній де ля Межісері.

— Він має гроші?

— Це бідняк.

— І обоє ви позичали гроші пану Луї?

— Так. Інакше його будинок продали б і родина опинилася б на вулиці.

— Чому він не звернувся до пана Каплана?

— Бо пан Каплан не дав би йому нічого. Такий уже це чоловік. Коли він оголосив про ліквідацію фірми, то кожному з нас вручив конверти з тримісячною винагородою. Пан Луї не наважився тримати при собі гроші, щоб не довідалася його дружина.

— Вона обшукувала його кишені?

— Не знаю. Очевидно. Гроші я переховувала. Щомісяця Луї брав суму, як свою платню. Потім, коли він уже все забрав...

— Розумію.

— Він віддав мені борг.

— Через який час?

— Вісім чи дев'ять місяців. Біля року...

— Скільки ви його не бачили?

— Майже від лютого до серпня.

— Ви турбувалися?

— Ні. Я знала, що він прийде. А якби навіть не повернув мені гроші...

— Він сказав пані, що знайшов роботу?

— Сказав, що працює.

— Тоді носив чорні черевики?

- Так. Приходив до нас інколи. Приносив щоразу подарунків для мене і ласощі для мами.
- Він ніколи не називав якихось прізвищ?
- Чиїх?
- Начальників, приятелів, колег...
- Ні...
- Не згадував у розмові яких-небудь місць. Парижа?
- Тільки вулицю Бонді. Він ходив туди кілька разів.

Розділ третій

Рідке яйце

Зранку комісар побував у Сембронна на набережній де ля Межісері. Відвідини завдали йому клопоту.

Насамперед він подзвонив до пана Макса Каплана. Йому відповіли, що Каплан перебуває на своїй віллі в Антібах і невідомо, коли повернеться до Парижа.

Вхід у будинок Сембронна на набережній де ля Межісері був між двома крамницями, де продавали птахів.

— Де живе пан Семброн? — спитав Мегре у двірнички.

— На останньому поверсі. Пан легко потрапить.

Даремно шукав він ліфта. Його тут не було, і Мегре довелося лізти на сьомий поверх.

— Пан Семброн?

— Так, це я. Прошу заходити.

Навіть таку коротку фразу йому перервав напад глухого кашлю.

— Вибачте. Це бронхіт...

— Я з П. Ж. Комісар Мегре...

— Так. Я гадав, що пан прийде.

На столі лежала газета, розгорнута на сторінці, де вміщено кілька рядків про смерть Луї Туре.

— Я перебив пану сніданок?

— Ні, ні, нічого.

— Дуже прошу, робіть своє діло і на мене не зважайте.

— Яйце все одно вже зварилося круто.

Бухгалтер, мабуть, був майже одного віку з матір'ю панни Леонії. Однак не мав нікого, хто б за ним ходив. Мабуть, гості ніколи не були в цьому помешканні.

— Коли ви востаннє бачили пана Луї?

Розмова тривала з півгодини через важкі заводи кашлю і неймовірну повільність, з якою пан Семброн їв яйце.

Що ж нового дізнався Мегре? Нічого, що б йому не було відомо від двірнички з вулиці Бонді або Леонії.

Ліквідація фірми «Каплан» для Семброна також була катастрофою. Він навіть не намагався шукати нову роботу. Дідок мав якісь заощадження. Складав цілими роками і вірив, що забезпечить свою старість. Але гроші впали в ціні, і йому лишилося стільки, аби не померти голодною смертю.

Він був удівець, бездітний, безсімейний.

Коли Туре попросив у Семброна грошей, той позичив йому не вагаючись.

— Він казав, що йдеться про життя або смерть. Я відчув, що це правда. Віддав мені через кілька місяців.

— Скільки разів був він у пана?

— Двічі або тричі. Першого разу приніс мені гроші. Тоді ж подарував мені люльку.

— Коли пан бачив його востаннє?

— Три тижні тому на лаві бульвару Бон-Нувель.

— Ви з ним розмовляли?

— Я підсів до нього. Він хотів мене почастувати в сусідній кав'ярні, але я відмовився. Світило сонечко. Ми собі гомоніли, поглядаючи на перехожих.

— Він був у жовтих черевиках?

— Я не дивився на його черевики. Не помітив.

— Казав про свою роботу?

Пан Семброн похитав головою.

— Як же ви попрощалися?

— Мені все здавалося, що хтось крутиться коло лави і подає знаки моєму товаришеві.

— Мужчина?

— Так. Середнього віку.

— Який він мав вигляд?

— Як у завсідників скверів у тому районі. Зрештою він сів поряд, але не озвався до нас. Я пішов. Коли озирнувся, обоє вже вели розмову.

— Дружню?

— Не схоже, щоб сварилися.

Оце і все. Мегре завагався, чи не піти додому, і зрештою надумав поснідати у своєму улюбленому куточку в кав'ярні «Дофін».

Було пахмурно. Сена посіріла. Він напився кави, присмаченої чаркою кальвадосу, і повернувся до П. Ж., де на нього чекав стос паперів. Трохи згодом подзвонив суддя Комельо.

— Що ви думаєте про справу Туре? Прокурор передав її мені сьогодні вранці і сказав, що ви нею займаєтесь. Гадаю, що це п'яні рахунки, га?

Мегре кашлянув, що не значило ні так, ані ні.

— Тіло можна віддати родині. Я хотів би тільки, щоб одяг прислали до лабораторії.

— Згода. Прошу сповіщати мене, як іде слідство.

Мегре розгріб жар у грубі, натоптав люльку і близько години сидів, заглиблений у писарську роботу, ставив позначки на одних паперах, підписував інші, вів телефонні розмови.

— Можна ввійти, шеф?

Це був Сантоні.

— Гадаю, що я напав на слід,— сказав він, аж пританцювуючи.

Мегре спокійно глянув втомленими очима на інспектора.

— Передусім контора «Жебер і Башельє», в якій працює та малявка, стягає борги. Це не великий зиск. Власне, вона скуповує по низькій ціні вже безнадійні вексели і вимагає сплатити. Отож не так тієї праці в конторі, як переслідування жертв по домівках. Панна Туре працює на вулиці Ріволі тільки до обіду, а потім обходить боржників.

— Розумію.

— Боржники це переважно біднота. Їх можна настрахати і зрештою щось виблагати. Начальства я не бачив. Очікував на вулиці, намагаючись, щоб панна мене не вгледіла. Коли вийшли на обід, я зачепив одну службовку вже не першої молодості, яка, мабуть, не любила своєї товаришки.

— І що?

— Наша Моніка має приятеля.

— Дізнався, як його звати?

— Стривайте, шеф. Вони зустрічаються близько чотирьох місяців і щодня обідають разом у дешевому ресторані на Севастопольському бульварі. Він зовсім молодий, має дев'ятнадцять років і працює продавцем у великій книгарні на бульварі Сен-Мішель.

Мегре бавився люльками, що лежали рядком на його столі. Не докуривши одної люльки, він почав натоптувати другу.

— Хлопця звать Альбер Жоріс. Я хотів побачити, що він за один, і пішов до ресторану. Там було людно. Я знайшов нарешті Моніку, але вона сиділа сама. Панна, здавалося, нервувалася і раз у раз зиркала на двері.

— Він так і не прийшов?

— Ні. Вона їла повільно, як тільки могла. В тих ресторанах обслуговують швидко і не люблять маруд. В кінці їй довелося піти, але ще з чверть години прогулювалася тротуаром.

— А потім?

— Далі подалася на бульвар Сен-Мішель. Я пішов назирці. Моніка зайшла туди й звернулася до одного продавця, який послав її до каси. Я бачив, як вона вперто про щось просила. Кінець кінцем, піймавши облизня, пішла.

— Не стежив за нею далі?

— Я подумав, що краще зайнятися юнаком. Зайшов до книгарні і спитав у директора, чи знає він Альбера Жоріса. Він відповів ствердно, але сказав, що той працює тільки вранці. Побачивши моє здивування, директор пояснив, що наймає передусім студентів, а ті не можуть працювати цілий день.

— А Жоріс студент?

— Прошу почекати. Він працює вже понад рік. Спершу приходив на цілий день. Потім, три місяці тому, заявив, що вивчатиме право і може бути в крамниці лише до обід.

— Дізнався про його адресу?

— Він мешкає з батьками на алеї Шатільйон, майже навпроти церкви на Монружі. Хвилинку, це ще не все. Альбер Жоріс не з'явився сьогодні на бульвар Сен-Мішель, з ним це траплялося лише два чи три рази за цілий рік, про що він завжди попереджав телефоном. Сьогодні він цього не зробив.

— Учора він працював?

— Так. Я подумав, що варто поїхати на алею Шатільйон. Батьки, привітні люди, живуть в охайній квартирі на четвертому поверсі. Матір я застав за прасуванням білизни.

— Ти їй сказав, що з поліції?

— Ні. Я сказав, що я приятель її сина і мені треба його бачити...

— Вона одіслала тебе до книгарні?

— Так. Жінка нічого не запідозрила. Він виїхав сьогодні вранці о чверть на дев'яту, як завжди. Мати ніколи не чула, щоб її син вивчав право. Її чоловік працює на складі тканин на вулиці Віктуар. Вони не такі заможні, щоб заплатити за синову науку.

— Що робив далі?

— Я вдав, що це, певне, не той Жоріс, якого я шукаю. Спитав у неї, чи є вдома синова фотографія. Вона показала мені знімок, що стояв в їдальні. Добра жінка, вона і гадки не мала. Клопоталася тим, аби не вистудити прасок і не спалити білизну. Я не переставав сипати їй компліменти...

Мегре не сказав нічого, але й не виказав ніякого захоплення. Сантоні під його рукою недавно. Все, що він розповідав, і його тон ніяк не пасували до звичаїв Мегре та його співробітників.

— Виходячи, я скористався з її неухважності,— Сантоні простягнув руку.

— Давай.

Мегре й без того знав, що Сантоні поцупив фотографію. Вона зображала худого, нервового юнака з дуже довгим волоссям. Жінкам він, певно, подобався і, мабуть, знав про це.

— Це і все?

— Мабуть, варто простежити, чи вернеться він додому сьогодні ввечері, правда?

— Побачимо.

— Ви незадоволені?

Що йому пояснювати? Сантоні виробиться, як і інші. Коли Мегре брав до себе інспектора з іншого відділу, завжди повторювалася та сама історія.

— Якщо я не стежив за дівчиною, то це тому, що знав, де її шукати. Шодня о пів на шосту, а найпізніше три чверті на шосту вона приходить ще раз до контори, щоб здати гроші і скласти звіт. Може, ви хочете, щоб я туди пішов?

Мегре завагався. Йому вже хотілося сказати, щоб Сантоні взагалі більше нічим не займався. Але подумав, що це було б несправедливо, оскільки інспектор старався.

— Довідайся, чи повернулася вона до контори, а потім, чи піде звідти, як завжди.

— Може, хлопець з нею зустрінеться?

— Може. О котрій годині він повертається додому?

— Він вечеряє о восьмій. У цей час він завжди дома, навіть коли йде кудись увечері.

— Телефону в них немає?

— Ні.

— А у двірнички?

— Не думаю. Не схоже, щоб у такому будинку був телефон.

— Зайди туди о пів на восьму і розпитай двірничку. Лиши мені фотографію.

Раз уже Сантоні взяв фотографію, то Мегре затримав її у себе. Хтозна, може, придасться.

— Ви будете в кабінеті?

— Не знаю, де буду, але тримай зв'язок з набережною дез'Орфевр.

— До того, як піти на вулицю Ріволі, в мене лишається дві години. Що мені робити?

— Зайди до відділу інспекції мебльованих кімнат. Може, там є бланк з ім'ям Луї Туре.

— Гадаєте, він має кімнату в місті?

— А де ж він залишав жовті черевики та яскраву краватку, перш ніж вернутися додому?

— Це правда.

За дві години вийшло пообіднє видання газет із портретом Луї. Це був зовсім маленький знімок у куточку сторінки з коротким підписом: «Луї Туре, вбитий вчора по обіді в глухому завулкові коло бульвару Сен-Мартен. Поліція натрапила на слід убивці».

Це була вигадка, але газети завжди додають такий вираз. Зрештою, здавалося дивним, що до комісара ніхто ще не подзво-

нив у зв'язку з цією справою. А все ж трапляється, що вони допомагають викрити правду.

Три роки пан Луї виїжджав із Жюві завжди тим самим ранковим поїздом, щоб повернутися тим самим вечірнім поїздом, і забирав сніданок, загорнутий у газету, як це робив ціле життя.

Куди він ішов, коли виходив з поїзда на Ліонському вокзалі? Це лишалося таємницею.

Перші місяці він, певно, розпачливо шукав нової роботи. Йому довелося, як і іншим, стояти у хвості біля порога редакцій газет, щоб бігти одразу на адреси, подані в оголошеннях.

Потім слід його пропав на довгі місяці. Туре не тільки мусив заробити платню, яку отримував у Каплана, але ще й мати гроші, щоб сплатити борги.

Увесь час він повертався додому щовечора, як і колись після роботи.

Жінка й гадки не мала ні про що. Так само й дочка, сестри та їхні чоловіки.

Зрештою, одного дня він приїхав на вулицю Кліньянкур, щоб віддати панні Леонії гроші і ласощі для старої.

На той час він уже мав на ногах жовті черевики.

Чому Мегре так зацікавили ці жовті черевики? Він і сам не знав.

Передусім вони були доказом визволення Туре, бо поки він носив ті черевики на ногах, він вважав себе вільною людиною: дружина, її родичі не мали над ним влади, доки він знову не зодягав своє чорне взуття.

Це мало також інше значення. Пан Луї мусив відчути приплив грошей. Але чому Луї не казав своїм знайомим, що працює?

Випадково двірничка зустріла його об одинадцятій годині на лавці бульвару Сен-Мартен. Вона не розмовляла з ним, а одвернулася, щоб він її не побачив. Її засмутило, що той сидів на лавці. Такого чоловіка, як пан Луї, який все своє життя працював день у день по десять годин, застати раптом на лавці! Хоч би в неділю? Чи по обіді? А то об одинадцятій годині, коли по всіх конторах, крамницях і складах кипить праця.

На лавці останнім часом бачив його і давній колега пан Семброн, але вже на бульварі Бон-Нувель, поблизу того ж бульвару Сен-Мартен та вулиці Бонді.

Це було по обіді, пан Семброн уже не бентежився, як двірничка, і заговорив до Туре. А хто ж то крутився біля лавки, чекаючи знаку, щоб підісти?

Пан Семброн не розгледів незнайомця. Але те, що він сказав, було несподіванкою: «Такі люди завжди там сидять на лавках».

На думку комісара, дві речі — жовті черевики і сидіння на лавці не зовсім пасували одна до одної.

Вийшли газети з фотографією, і все ж ніхто не дзвонив. Надворі вже почало смеркати. Комісар підвівся і зняв з вішалки своє тепле пальто.

Перш ніж вийти, він одчинив двері до кімнати інспекторів:
— Я повернуся десь за дві години.

Брати машину було ні до чого. Він скочив до автобуса і за кілька хвилин вийшов на розі Севастопольського бульвару й Великих бульварів.

Ще вчора о цій годині Луї Туре жив і був також десь тут. Він мав би ще час змінити свої жовті черевики на чорні й податися на Ліонський вокзал, щоб повернутися в Жюві.

Юрба на тротуарах густішала. Щоб перейти вулицю, треба було чекати на кожному розі добру хвилину.

«Це, напевне, вона»,— подумав Мегре, побачивши на тротуарі лаву навпроти бульвару Бон-Нувель.

Ніхто на ній не сидів у цей час.

На розі вулиці Сен-Мартен походжали повії. Деякі сиділи в малому барі, де четверо мужчин грали за круглим столиком в карти.

Мегре побачив біля прилавка інспектора Неве. Він спинився, очікуючи його. Неве, мабуть, уже розпитав усіх жінок.

— Як справи? — спитав Мегре, вийшовши з бару.

— Ви теж тут, пане шеф?

— Власне, йду обходом.

— Я тут з восьмої ранку. Перепитав уже чоловік з п'ятсот.

— Знайшов шинок, куди Туре ходив на обід?

— Звідки ви знаєте?

— Я гадаю, що він обідав у цьому районі і завжди в одному і тому ж місці.

— Там,— сказав Неве, показуючи на затишний ресторан.

— Що там кажуть?

— Офіціантка казала, що він сидів завжди за одним і тим самим столиком біля прилавка. Мені здалося, що вона йому симпатизувала.

— Читала газети?

— Ні. Про вбивство вона дізналася від мене. Не хотіла повірити. Це не дорогий ресторан, хоча без сталих цін. До кожного обіду пан Луї замовляв півпляшки фірмового вина.

— Ще хто-небудь бачив його тут?

— Біля десяти душ. Одна дівчина, що вистоює на розі, бачила його майже щодня... Спершу пробувала його умовити... Він відмовився, але чемно. Відтоді, зустрічаючись, вона кидала йому «А може, сьогодні?» Це тишило їх обох. Коли вона йшла з клієнтом, він підморгував їй.

— Ніколи не ходив з ними?

— Ні.

— Його бачили коли-небудь із жінкою?

— Дівчата ні, але його бачив один продавець у ювелірному магазині.

— Це той магазин, біля якого його вбито?

— Так. Коли я показав у магазині знімок, його впізнали. «Це добряк, який купив у нас перстень на тому тижні»,— сказав продавець.

— Пан Луї був з молодою жінкою?

— Не дуже молодою. Продавець не додивлявся до неї, бо думав, що вони одружені. Зауважив тільки, що мала на шії чорнобурку.

— Перстень був дорогий?

— Позолочений з фальшивим діамантом.

— Нічого не говорили про цьому?

— Розмовляли як чоловік з жінкою. Продавець не пам'ятає, про що.

— Він би її впізнав?

— Я не певен. Вона була в чорному одязі, в рукавичках. Одну з них, приміряючи перстень, мало не забула на прилавку. Пан Луї вернувся, а жінка чекала його біля дверей. Вона була вища за нього. На вулиці він узяв її під руку, і вони подалися до майдану Республіки.

— А ще що?

— Все це вимагає часу. Розпитував я і далі, коло вулиці Монмартр, але даремно. Ага, мало не забув. Ви знаєте продавців вафель на Місячній вулиці?

Вафлі пекли майже надворі, в рундуках, як на ярмарку, і вже на розі вулиці чути було їхній солодкий дух.

— Вони пригадують його. Приходив частенько по вафлі. Він купував завжди три штуки і не з'їдав їх на місці, а забирав із собою.

Може, вафлі були призначені для товариша, котрого бачив пан Семброн?

— Бувши тобою, я б займався менше крамницями, а більше людьми на лавках.

На початку своєї кар'єри Мегре довгенько цікавився життям вулиці і тому знав, що кожна лава має своїх завсідників.

— Хочете, щоб я зробив облаву?

— Тільки не це! Просто підсідай до людей на лавках і нав'язуй знайомство.

Похорон під зливою

Мегре викликав Люкаса і запитав:

— Немає звістки про Альбера Жоріса?

— Поки що нема.

Коханець Моніки Туре не повернувся вчора ввечері додому, не з'явився вранці до книгарні, а також не прийшов опівдні у кав'ярню на Севастопольському бульварі, де він завжди обідав разом із дівчиною.

Люкаса у погодженні з залізничними вокзалами, жандармерією та вартовими постами керував розшуками юнака.

Жанв'є у товаристві чотирьох колег ходив по крамницях з залізними виробами, сподіваючись знайти продавця ножа.

Кожен мав певне завдання. Лапуент почав перевіряти мебльовані кімнати. Мусив же десь пан Луї міняти черевики.

Сантоні клопотався Монікою, сподіваючись, що Альбер Жоріс спробує зустрітися з нею або передати їй звістку про себе.

День тому родина Туре доручила поховальному бюро забрати тіло. Похорон призначено на наступний день.

Незабаром подзвонив Неве.

— Я знайшов трьох чоловік, серед них одну стару жінку. Вона багато часу проводить на бульварі і пригадує Туре. Всі кажуть одне і те саме: він був дуже милий, з кожним привітний, товариський. Стара каже, що він ходив на майдан Республіки. А от один чоловік сказав: «Він когось чекав. Коли той приходив, вони рушали разом».

— Шукай далі,— мовив, зітхнувши, Мегре.

Потім він пішов униз, сів у машину і наказав їхати в Жюві. Водій насилу знайшов Тополину вулицю. Світло горіло на кухні та в кімнаті нагорі.

Дзвінок не діяв: його вимкнуто на знак жалоби. Але хтось почув ходу Мегре, і двері прочинилися. Комісар уздрів незнайому жінку, схожу на пані Туре.

— Комісар Мегре,— сказав він.

Жінка обернулася до кухні.

— Еміліє!

— Чую. Запроси.

У вузькому коридорі пахло квітами і восковими свічками. Кілька чоловік сиділо край столу в кухні і закушували.

Моніка подумала, що Мегре прийшов розпитувати її про Альбера Жоріса, і скам'яніла зі страху.

— Ви прийшли на похорон, пане комісар? — запитала Емілія.

— Так.

Спершу над'їхав катафалк. Потім з'явився, жваво ступаючи під парасолькою, кюре, перед ним ніс хреста хлопчик із хору.

Пирхали коні. Родина вишикувалася за катафалком, а далі стали приятелі чи сусіди.

Люди посувалися в неладі, бо лило. Дехто йшов тротуаром, пробираючись попід стінами будинків.

— Нікого не впізнаєш?

З розшукуваних не було нікого.

— Ходімо, Неве.

Дощ супроводжував їх аж до Парижа.

— Що чути, Люкасе?

— Дзвонив Лапуент з кав'ярні на майдані Республіки. Він знайшов кімнату.

— Кімнату Луї?

— Так, хоч власниця не виявляє охоти нам допомогти.

За кілька хвилин Мегре вступав уже до кав'ярні на майдані Республіки, коло груби сидів Лапуент,

— Де це?

— Недалечко. Я натрапив цілком випадково, бо це не готель і його немає в наших довідниках.

— Ти певен, що це там?

— Ви самі побачите. Я переходив вулицю Ангулем, коли побачив у вікні напис: «Здається квартира». Це маленький будиночок на три поверхи без двірнички. Я подзвонив і попросив показати кімнату. Власниця — підтоптана, руда жінка, колись, може, й гарна, але тепер безбарвна, з рідким волоссям. «Це для вас? — запитала вона, перш ніж відчинити двері.— Ви самі?» Я почув, як на другому поверсі грюкнули двері. Потім угледів, як через поруччя перекилася вродлива дівчина в пеньюарі.

— Борділь, чи що?

— Майже. Я ладен присягнути, що хазяйка колишня бандурша. «Хочете найняти на місяць? Де ви працюєте?» Вона привела мене на третій поверх до кімнати, що виходила на подвір'я, з пристойними меблями. В кімнаті ще пахло жінкою. «Хто вам дав мою адресу?» — «Один мій приятель,— відповів я і про всяк випадок докинув: — Він запевняв мене, що мешкає в пані». — «Хто це?» — «Пан Луї». Я зрозумів, що вона його знала. Хазяйка змінилася з лиця, навіть голос став інший. «Такого я не знаю! — кинула сухо.— Ви маєте звичку повертатися пізно?»

Жінка намагалася здихатися мене. Я тягнув далі з невинним виглядом: «Розумієте, цей мій приятель, може, він зараз тут. Він удень не працює і встає пізно». — «Ви берете кімнату чи ні?» — «Беру, але...» — «Платня наперед». Я витяг з кишені гаман. Ніби ненароком вийняв фотографію пана Луї. «О, прошу! Знімок мого приятеля». Вона ледве кинула оком. «Не думаю,

щоб ми змогли порозумітися»,— заявила вона, прямуючи до дверей. «Але ж...» — «Якщо вам не важко, прошу спуститися вниз, бо в мене обід пригорить». Певен, що вона його знає.

— Ходімо! — сказав Мегре.

Хоч іти було недалеко, вони сіли в машину. Коло будинку зупинилися.

— Хто там?

— П. Ж.

— Що сталося? Я так і думала, що цей шалапут завдасть мені клопоту! — бурмотіла вона під ніс, кидаючи злісні погляди на Лапуента.

— Чому ви не призналися, що пан Луї був вашим жильцем?

— Чого пан, власне, хоче?

Мегре й собі витягнув фотографію пана Луї.

— Ви його знаєте, правда?

— Так. Зрештою, ви б про це довідались.

— З якого часу він жив тут?

— Два роки. Може, трохи довше.

— Їх у вас багато?

— Жильців? Будинок надто просторий для самотньої жінки.

— Скільки ж?

— Зараз трое.

— І одна кімната вільна?

— Так.

— Що вам відомо про пана Луї?

— Це був спокійний чоловік, не завдавав жодного клопоту.

Оскільки він працював уночі...

— Пані знає, що він працював?

— Я про це в нього не розпитувала, він виходив увечері і повертався вранці. Сон його був короткий. Я часто казала йому, що треба більше спати, але, здається, всі нічні працівники такі.

— Він приймав у себе чорняву жінку середніх літ?

— Гарна жіночка. Їй над сорок, але вона вміє про себе дбати.

— Часто приходила?

— Три або чотири рази на тиждень.

— Вам відоме її ім'я?

— Я називала її панею Антоніною.

— Маєте її адресу?

— Я про це в неї не питала.

— А хто ще до нього заходив?

— Недавно хтось про нього питав кілька разів.

— Молода дівчина?

— Так. Вона нагору не підіймалася. Просила мене передати, що чекає його.

— Назвалася?

- Моніка. Вона стояла в коридорі і не хотіла навіть зайти до вітальні.
- Хто ще навідувався до нього?
- Якийсь юнак. Він у пана Луї сидів хвилин з десять.
- Давно це було?
- У серпні. Пригадую, була спека. А якось прийшли разом. Піднялися сходами, і зараз же юнак пішов.
- Це все?
- Мені здається, що й цього багато. Пан захоче зійти нагору?
- Авжеж...

Розділ п'ятий

Вдова поліція

Меблі в кімнаті були, мабуть, куплені з торгу. Зроблені солидно, з горіхового дерева. Впадала в око велика шафа з дзеркалом.

— Хто тут прибирав?

— Пан Луї слав постіль, розставляв речі і витирав порох. Раз на тиждень я мила підлогу.

У кімнаті був зразковий лад; кожна річ лежала на своєму місці і на меблях не виднілося пилу.

Фотель пана Туре був присунутий до вікна. Поряд на круглому столику стояла оправлена в рамку фотографія сорокалітньої чорнявої жінки. Її вигляд збігався з описом, який зробив продавець ювелірного магазину.

— Це вона до нього ходила?

— Так.

Мегре приставив крісло до шафи з дзеркалом і оглянув верх. Шафу прикривав грубий шар пилу, але на ньому виразно відтиснувся чималий прямокутник, слід якогось предмета: великого конверта або книжки.

— У нього був ключ від кімнати?

— Був, але йдучи, він залишав його в мене.

Мегре вийняв з рамки знімок пані Антоніни.

— Ви маєте телефон?

— Бастілія 22-51.

— Ваше ім'я?

— Марієтта Жібон.

— Дякую.

Під зливою, що ніяк не вщухала, Лапуент і Мегре пірнули до автомобіля.

— Під'їдь до рогу вулиці,— кивнув водієві Мегре і, звертаючись до Лапуента, мовив: — Повернешся назад. В кімнаті нагорі я залишив люльку.

— Навмисне?

— Так. Забавиш Марієтту на кілька хвилин, а потім прийдеш до мене.

Сам Мегре кинувся до телефону і зв'язався з П. Ж.

— Це ти, Люкасе?.. Треба негайно налагодити підслухування номера: Бастілія 22-51.

— Ось ваша люлька, шеф.

— Ти не застукав її на телефонній розмові?

— Не знаю. Вона розмовляла з двома жінками.

— Добре. Побачимося на Ке дез'Орфевр сьогодні по обіді.

Комісар назвав водієві адресу Леонії, вулицю Кліньянкур. Дорогою прихопив коробку шоколаду.

— Для вашої матері,— сказав він Леонії.

— Ви й про неї подумали.

— Я хочу показати вам цю фотографію.

Леонія глянула на неї і одразу сказала:

— Це пані Машер!

Мегре відчув задоволення.

— Звідки ви її знаєте?

— Вона працювала в Каплана. Недовго, щось близько семи місяців. Це дружина поліцейя, я її добре пам'ятаю...

— Чому вона покинула роботу?

— Наскільки мені відомо, її мали оперувати.

Комісар вискочив з крамниці.

— До префектури.

Мегре зайшов у відділ кадрів і спитав про Машера. За кілька хвилин він знав, що поліцей Машер загинув два роки тому в якійсь вуличній колотнечі. Він мешкав тоді на алеї Доменіль. Вдова отримала пенсію. Дітей подружжя не мало.

Мегре занотував адресу. Щоб вигадати час, він подзвонив до Люкаса.

— Вона нікуди не дзвонила?

— Поки що ні.

— І до неї ніхто не дзвонив?

— Дзвонили, але не до неї. До дівчини Ольги...

Мегре знову сів до чорного автомобільчика.

— Алея Доменіль.

Вона виглядала так, як на фотографії, і так, як її описав продавець у ювелірному магазині: висока і дужа, спокійна і стримана.

— Я прийшов, щоб побалакати про Луї.

— Я цього сподівалася.

Хоч вона була смутна, але трималася хоробро.

- Ви приятелювали з Луї?
- Він мене дуже любив. Він ніколи не був щасливий.
- Ви не довідалися, що він робив?
- Ні. Я не дійшла до того, щоб його розпитувати...
- Він не розповідав про свою дружину і дочку?
- Часто про них говорив.
- Що саме?
- Ним нехтували вдома... Докоряли, що він усе життя до-вольнявся нудною посадою комірника.
- Чи ви ходили до нього на вулицю Ангулем?
- Так. Він хотів, щоб я побачила, де він проводив свій час. Називав корою і дуже нею пишався.
- Він не казав, навіщо найняв кімнату в місті?
- Щоб мати куточок для себе хоч на дві години протягом дня.
- Ви стали його коханкою?
- Я ходила до нього частенько.
- Він дарував пані коштовності?
- Півроку тому купив мені сережки, а недавно перстень, і все.
- Де ви зустрічалися?
- Майже завжди в нашій кав'ярні, а іноді на розі вулиці Сен-Мартен і бульварів.
- Він точно приходив?
- Завжди. В понеділок було холодно й хмарно. Отож ми пішли в кіно.
- На бульварі Бон-Нувель?
- І про це пан знає?
- О котрій ви розлучилися?
- Коло четвертої, за півгодини перед його смертю, якщо те, що пишуть газети, правда.
- Ви не знаєте, він домовлявся про якусь зустріч?
- Він нічого мені не казав.
- Не розповідав вам про своїх приятелів, про людей, з якими спілкувався?
- Жінка заперечливо хитнула головою.
- Луї ніколи не казав про розлучення, щоб одружитися з вами?
- Він надто боявся жінки.
- І дочки також?
- Дочку він любив.
- Ніколи його не заставали на лаві?
- На лаві? — перепитала жінка. Вона завагалася.— Єдиний раз, коли я ходила вранці на базар. Він розмовляв з якимось худим чоловіком, що справив на мене дивне враження.
- Чому?

— Бо скидався на циркового блазня або якогось коміка, що змив свій грим. Я не додивлялася до його обличчя. Зауважила, що черевки у нього були стоптані, а штани пошарпані.

— Ви спитали пана Луї, хто то був?

— Він відповів мені, що на лавах є всякого люду і це, власне, забавно.

Вийшовши від неї, Мегре звелів одвезти його на набережну дез'Орфевр.

Він не зайшов одразу до свого кабінету, а подався до відділу моральної поліції.

— Знаєте таку собі Маріетту або Марію Жібон? Я хотів би, щоб заглянули до картотеки.

— Молода?

— З п'ятдесят років.

Інспектор присунув скриньку з поживклыми та припалими порохом карточками. Шукати довелося недовго. Дівчина з прізвищем Жібон, родом із Сен-Мало, від одинадцяти років фігурувала в тій картотеці. Її двічі затримували за обкрадання гостей.

— Сиділа?

— Випускали за браком доказів.

— А пізніше?

— Зачекайте, будь ласка. Я візьму іншу скриньку.

Інспектор знайшов її слід у свіжішій картотеці, але й та була десятирічної давності.

— Перед війною вона була помічницею масажистки на вулиці Жертв. Тоді вона жила з таким собі Філіппом Наталі, якого засуджено на десять років за вбивство.

— Наталі на волі?

— Помер у Фонтевро.

Ці відомості, власне, нічого не давали.

— А тепер?

— Не знаю. Якщо й вона не померла...

— Не померла.

— Очевидно, дійшла до розуму.

— Вона здає кімнати з меблями на вулиці Ангулем, але не зареєструвалася в Нагляді за готелями. У неї мешкають дівчата, але я не думаю, щоб вони промишляли вдома.

— Розумію.

— Треба почати стежити за тим будинком і добути відомості про мешканців.

Як тільки Мегре зайшов до свого кабінету, прочинив двері Люкас.

— Що чути?

— Це не стосується телефонних розмов. Але сьогодні вранці стався цікавий випадок. Якась пані Тевенар, що мешкає зі

своїм небожем на вулиці Гей-Люссака, вийшла з дому. Коли вона повернулася і відчинила комору, щоб сховати покупки, то помітила, що ковбаса зникла. Дві години тому ковбаса там висіла. Потім під небожем ліжком вона знайшла чужого носовичка та хлібні крихти.

— Що робить небіж?

— Його звали Губер. Він студент. Оскільки Тевенари небагаті, він працює цілий день продавцем у книгарні на вулиці Сен-Мартен: Ви розумієте?

— Альбер Жоріс приятелює з ним?

— Так. Це Жоріс ублагав Губера сховати його на кілька днів у своїй кімнаті.

— Під яким приводом?

— Ніби він посварився з родичами, і батько був такий лютий, що міг би його вбити.

— Він провів дві доби під ліжком?

— Лише одну добу. Першої ночі він гуляв по вулицях. Шмаркач, певно, знову вештається містом,

— Він має гроші?

— Губер Тевенар цього не знає.

— Ти дзвонив на вокзали?

— Усе готово, шеф. Я б здивувався, коли б його нам не привели до завтрашнього ранку...

— Сантоні немає в кабінеті?

— Я не бачив його від ранку.

— Напиши йому записку, щоб він завтра вранці чатував при вході до фірми «Жебер і Башельє». Коли панна Туре приїде, хай її припровадить до мене,

— Сюди?

— Так, до мого кабінету...

Розділ шостий

Прохачі

— Що вона робить?

— Нічого. Сидить випростана, голову задерла і дивиться перед себе.

Телефон на вулиці Ангулем уперто мовчав,

Неве, котрий з колегою навіперемін стежив за її будинком, не помітив нічого незвичайного.

Щодо Альбера Жоріса, то було відомо, що другого дня о шостій вечора він перебував ще у Парижі. Постовий Дамбун,

котрий, як усі поліцаї, отримав опис особи молодика, вздрів його о тій годині на розі майдану Кліші і бульвару, коли той виходив з бару. Жоріс дав драла, пірнувши в юрбу. Власник винарні сказав, що його відвідувач по телефону не дзвонив, з'їв п'ять крутих яєць із булочками і випив три склянки кави. Він мав вигляд зголоднілого.

Лишався ще ніж. Ранковою поштою дістали листа від фірми, яка виробляла ті ножі.

В листі зазначалося, що як показує номер, вибитий на колодці, ніж, знайдений на бульварі Сен-Мартен, був серед товару, надісланого чотири місяці тому оптовикові в Марселі.

— Що маю робити, шеф? — запитав Жанв'є, який займався цим ділом.

— Попередь Марсель. Далі візьмеш із собою Моерса або когось іншого з лабораторії і підете на вулицю Ангулем. Нехай Моерс візьме всі відбитки пальців, які знайде в кімнаті. Не забудьте оглянути верх шафи з люстром.

Моніка чекала весь цей час.

Без чверті одинадцять Мегре сказав нарешті:

— Запросіть її.

Він зустрів Моніку стоячи.

— Будь ласка, сідайте.

Вона сіла, поправила волосся і поклала торбинку на коліна. Мегре зайняв своє місце, підніс люльку і буркнув, перш ніж її запалити:

— Дозволить панна?

— Мій батько курив.

— Я хотів би, зрозуміло, поговорити з панною про батька.— Вона кивнула.— А також про вас... Ви дуже любите матір, панно Моніко?

— Ні.

— Хочете сказати, що ви не мирите?

— Ненавиджу її.

— Чому?

Вона легко здвигнула плечима.

— Пан був у нас дома. Бачив її,

— Що ви маєте на увазі?

— Моя мати думає тільки про себе та про свою старість.

— А батька ви любили?

— То був бідолашний чоловік.

— Як ви це розумієте?

— Він не робив нічого, щоб змінити наше життя.

— Коли ви довідалися, що батько вже не працює на вулиці Бонді? — спитав комісар.

Він чекав якоїсь несподіванки, але помилився. Мабуть, вона передбачала це питання і вже заздалегідь приготувала відповідь.

— Приблизно три роки тому. Я не знаю достеменно. Це було начебто з січня. Був мороз. Фірму «Каплан» зліквідовано наприкінці жовтня. У січні й лютому батько ще шукав роботи. Настав час, коли він, вибиваючись уже з грошей, насмілився, хоч і неохоче, позичити у панни Леонії та старого бухгалтера.

— Батько сам сказав вам про це?

— Ні. Це сталося простіше. Мені довелося йти до клієнтки, перукарки за професією, що мешкала в тому самому будинку, де працював батько. Я заглянула на подвір'я. Вже смеркло, а в будинку світло не горіло. Здивована, я звернулася з питанням до двірнички і довідалася, що фірми «Каплан» уже немає.

— Повернувшись додому, ви сказали про це матері?

— Ні.

— А батькові?

— Він не сказав би мені правди.

— Ви стежили за ним?

— Так.

— Що він робив того дня?

— Заходив у кілька контор. Потім подався до дверей редакції якоїсь газети, щоб прочитати дрібні оголошення. Я збагнула, що він шукає роботу...

— А проте ваш батько наприкінці кожного місяця приносив платню.

— Це мене, власне, й дивувало. Щоразу я сподівалася, що він прийде з порожніми руками. Батько ж, навпаки, одного дня заявив матері, що зажадав надвишки і отримав її.

— Коли ж це було?

— Вже згодом. Улітку, десь у серпні.

— І ви з цього зробили висновок, що батько знайшов роботу?

— Так. Я хотіла переконатися і знову за ним стежила. Але він, як і раніше, не працював. Тинявся, сидів на лавах. Одного разу я його застала на лаві, і він сказав, що працює страховиком, а тому має вільний час.

— Чому він про це не сказав удома?

— Знову-таки через матір. Вона гордує людьми, що оббивають чужі пороги, байдуже, продають вони пілососи чи пропонують страхові поліси. Називає їх нікчемами і прохачами.

— Ви повірили батьковій розповіді про страхування?

— Поки що.

— А потім?

— Я не була вже певна.

— Чому?

— Передусім тому, що він заробляв багато грош.

— Аж так багато?

— За кілька місяців тато заявив, що його призначено за-

ступником директора в тій самій фірмі «Каплан» і що він знову отримав надвишку.

— Ви не раз обідали вкупі?

— Це правда. Він говорив пошепки в сінях, де ми зустрінемося. У ресторані він просив мене вибирати найдорожчі страви, потім пропонував піти в кіно.

— Він носив жовті черевики?

— Один раз. І тоді я спитала у нього, де він перевзувається. Тато пояснив мені, що йому по роботі довелося найняти кімнату в місті.

— Він дав свою адресу?

— Не одразу. Це все тривало довго.

— Коли пані познайомилася з Альбером Жорісом?

Дівчина чекала і цього питання.

— Майже п'ять місяців тому.

— Ви його кохаєте?

— Ми збираємося виїхати разом.

— Щоб побратися?

— Коли Альбер стане повнолітнім. Він має заледве дев'ятнадцять років і не може одружуватися без згоди батьків.

— А вони не дали згоди?

— Напевне, не погодяться.

— Куди ви намірялися поїхати?

— До Південної Америки. Я вже подала заяву про паспорт.

— Маєте гроші?

— Трошки. Мені лишається з мого заробітку.

— Коли вперше пішли ви просити їх у батька?

Вона поглянула йому в очі і зітхнула:

— І це пану відомо?!

— Звідки ви довідалися про батькову адресу в Парижі?

— Найшов Альбер.

— Стежив?..

— Так. Ми обмірковували вдвох, яким побитом батько заробляє гроші. Вирішили, що Альбер ходитиме назирці.

— Що він викрив?

— Найперше, що батько мав кімнату на вулиці Ангулем. Далі, що він зовсім не займався страхуванням, а швендяв по Великих Бульварах і сидів на лавках. Зрештою...

— Що зрештою?

— Мав коханку.

— Ви бачили її?

— Альбер показав мені місце, де вони зустрічалися.

— На бульварі Сен-Антуан?

— Так. У кав'ярні. Я прийшла туди ніби ненароком і заглянула всередину... Я не мала часу її роздивитися, але побачила, що вона так само негарна, як і моя мама...

— Потім ви пішли на вулицю Ангулем?

— Так.

— Погрожували йому?

— Ні. Я вдала, що згубила конверта з післяобіднім виторгом і що мене виженуть із контори, якщо не знайду грошей. І додала, що мене вважатимуть за злодійку.

— Як він повівся?

— Здавалося, збентежився.

— Альбер теж бував у батька?

— Я боюся за Альбера.

— Ви знаєте, куди він зник?

— Ні. Альбер переконаний, що його звинуватять в убивстві.

— Чому?

— Бо він ходив на вулицю Ангулем...

— Який у вас доказ, що не він убив?

— А нащо ж йому це робити?

І вона докинула спокійним тоном:

— Я могла б зажадати від батька стільки грошей, скільки б нам заманулося.

— А коли б батько відмовив?

— Не відмовив би. Досить було б, щоб Альбер нахвалився розповісти про все моїй матері.

— Ви не бачилися з батьком у день його смерті?

— Ні.

— І Альбер?

— Я майже певна, що ні. У нас нічого не передбачалося на той день. Пообідали разом, як завжди. Альбер не згадував ні про що.

— Вам відомо, де батько ховав гроші?

— Він ховав їх у своїй кімнаті в Парижі.

— На верху шафи з люстром?

— Звідки пан це знає?

— А ви?

— Коли я прийшла якось просити у нього гроші, він став на стілець і зняв із шафи конверта, в якому лежали тисячофранкові банкноти.

— Багато?

— Грубенька пачка.

— Альбер про це знав?

— Це не привід, щоб вбивати. Я певна, що він цього не робив.

— Значить, Альбер і ви шантажували батька з тим наміром, що коли матимете досить грошей, то втечете до Південної Америки.

Моніка не поворухнулася.

— І хоч як ви підглядали, але так і не дізналися, де ж батько добував гроші.

— Ми не дуже старалися.

— Розумію, важливі лише наслідки. Я дуже хотів би побалакати з Альбером.

— Коли б це тільки від мене залежало, він був би тут завтра вранці. Дурний. Я певна, що ховається десь і трясеться зі страху. Я можу йти?

— Не затримую панну.

Коли Моніка пішла, Мегре схаменувся, що забув запитати про одну деталь. Він подзвонив до фірми «Жебер і Башельє».

— Я хотів би поговорити з панною Монікою Туре.

— Хвилинку. Здається, вона саме повернулася.

— Алло! — пролунав голос Моніки.

— Хай панна не тішиться. Це не Альбер, а комісар. Я забув задати одне питання. Хто з вас переховує гроші?

— Я.

— Де?

— Тут. Я маю бюро, замкнене на ключ.

— А в нього є гроші при собі?

— Певне, небагато.

— Дякую. Це все.

Люкас давав йому знак, що хтось просить його до іншого апарата. Мегре впізнав Лапуентів голос.

— Дзвониш із вулиці Ангулем? — здивувався комісар.

— Ні, від Марієтти. З пивнички на розі.

— Що чути?

— Не знаю, чи це сталося навмисне, але я хотів би вас попередити. Кімнату ми застали прибрану. Підлогу і меблі натерто, речі вичищено.

— А верх шафи?

— Також. Мені здавалося, що баба поглядає на мене глузливо. Я спитав, коли прибирали. Вона відповіла мені, що вчора була прибиральниця, котра приходив двічі на тиждень...

— Де Моєрс?

— Ще нагорі. Він дивиться, чи не лишилося відбитків, але поки що нічого не знайшов. Прибиральниця добре попоралася.

— Запитай про ім'я та адресу тієї прибиральниці і відшукай її. Хай вона тобі розповість, як це сталося, хто їй загадав прибирати і хто був у кімнаті, коли вона працювала.

Мегре пішов до кабінету шефа.

І враз задзвонив телефон. Шеф зняв трубку.

— Так, він тут, — і, звертаючись до Мегре, сказав: — Це до вас. Неве когось привів і квапиться показати свою здобич.

У передпокої Мегре побачив збудженого інспектора Неве. Він

стояв коло стільця, на якому сидів хирлявий і блідий чоловічок непевного віку.

— Хочеш найперше поговорити зі мною? — спитав він інспектора.

— Ні, було б необережно залишити цього спритника без опіки хоч би на хвилину.

Тільки тоді Мегре помітив, що чоловікові надіто наручники.

— Впізнаєте його, шеф?

Мегре все ще не міг пригадати імені, але раптом йому сягнуло. Чоловік скидався на циркового блазня, що змив пудру і грим.

Розділ сьомий

Магазин непромокальних плащів

— Джеф Шрамак, на прізвисько Фред Клоун або Акробат, шістдесят три роки, родом із Рікевіра над горішнім Рейном.

Збуджений успіхом, інспектор Неве рекомендував свого клієнта, ніби оголошував цирковий номер.

Ще хлопчиком Шрамак почав виступати в цирку, що мандрував по Ельзасу і Німеччині. Пізніше в Парижі — якщо Джеф не сидів у в'язниці за крадіжку з розломом — він кривлявся на базарних майданах.

Клоун Фред був з тих непомітних людей, які сидять собі любенько годинами на лавці, дивляться на перехожих і годують голубів.

— Ти голодний? — звернувся Мегре до інспектора. А коли той не знав, що відповісти, сказав: — Іди щось перекуси.

Неве пішов.

— Тепер побалакаємо віч-на-віч! Ти знаєш, чому тебе привели сюди?

Фред удав із себе дурня:

— Завжди хапають тих самих! Мені це нагадує давні добрі часи. Скільки вже років я не був тут!

— Твого приятеля Луї вбито. Не роби здивованої міни. Ти знаєш чудесно, про кого я кажу. Так само добре розумієш, що тебе можна обвинуватити в убивстві.

— Це була б ще одна судова помилка.

— Я хочу все ж роз'яснити твоє становище. Кілька свідків бачили тебе в товаристві пана Луї.

— Це дуже порядний чоловік.

— Байдуже. Ви зазнайомилися близько двох з половиною

років тому. Тоді пан Луї був без роботи, бідував і жив, як собака.

— Я знаю, що це значить,— сказав, зітхнувши, Джеф.— А з біди не виберешся зразу.

— Нараз ви обидва стаєте заможні. Слідство це з'ясує докладно, з датами.

— Я ніколи не запам'ятовую дат.

— Зараз ти перестанеш сміятися. У суботу ти мав грошей по саму зав'язку, але проциндрив усе за кілька годин. У понеділок по обіді вбито твого спільника в завулку при бульварі Сен-Мартен.

— Це велика втрата для мене.

— Так от, усі погодяться, що ти єдиний, хто знав усі стежки пана Луї і був зацікавлений, аби його вбити.

— У такому разі вони бевзі.

— Це все, що я хотів тобі сказати. Уже пів на першу. Ми вдвох у моєму кабінеті. О першій прийде суддя Комельо, і я ві-дішлю тебе до нього сповідатися.

Джеф Клоун зітхнув.

— Де ти зустрів пана Луї?

— На лаві бульвару Бон-Нуvielь. Він, здавалося, радів, що є з ким поговорити.

— Казав, що безробітний?

— Він розповів мені свою коротку історію. Працював два-дцять п'ять років на одного хлібодавця, той без попередження замкнув свою буду, і він не смів нічого сказати жінці.

— А далі?

— Що пан, власне, хоче знати?

— Усе. Була крадіжка?

— Щось куди складніше.

— Чия ідея?

— Його, очевидячки. Я не такий хитрий.

— Далі.

— Ви знаєте на бульварі магазин з непромокальними плащами?

— Авжеж.

— Лава, на якій зник Луї, стояла якраз навпроти. Отже, ненароком він приглядався до життя в магазині і до звичаїв працівників. Луї сказав мені: «Я оце думаю, як воно сталося, що ніхто досі не обікрав касу. Це ж так легко!»

— Ти, певне, нашоросив вуха?

— Я зацікавився. Він розтлумачив мені, що перед обідом, найпізніше у чверть на першу, коли останніх покупців у магазині обслужено, працівники йдуть на обід. Так робив і шеф, маленький дідок з борідкою. «Коли якийсь відвідувач захотів би, щоб його замкнули...»

— І ти дав себе замкнути? Потім виламав замок, щоб дістатися до каси?

— Так, обібрав касу. Потім подався до вбиральні. Поряд з бачком є віконечко, крізь яке не вдалося б просунути трилітню дитину. Але зовсім інша річ просунути туди пачку з банкнотами. Віконце виходить на подвір'я. Луї проходив поблизу і підняв пачку. Я ж почекав, поки повернуться продавці і найде стільки відвідувачів, що не привернути до себе уваги. Я вийшов так само спокійно, як і ввійшов.

— Ви поділилися?

— По-братськи...

— Я гадаю, що в тому глухому провулку, де було вбито Луї, він ходив подивитися, чи є в ювелірному магазині віконце, яке виходило на подвір'я?

— Очевидячки. Він завжди визначав місця, оскільки мав вигляд кращий за мій.

— Хто його вбив?

— Не знаю. Може, його жінка?

— А чому жінка?

— Бо вона... Якщо вона прониюхала, що він дурить її майже два роки і має приятельку...

— Вона знала таємницю?

— Мабуть, ні.

— Ти ходив на вулицю Ангулем?

— Ніколи.

— Знаєш, де той будинок?

— Він його мені показував.

— Чому ти не заходив туди?

— Бо не хотів завдавати йому прикрощів. Господиня мала його за поважного франта.

— А як я тобі скажу, що в його кімнаті знайдено відбитки твоїх пальців?

— Я відповім, що це жарт.

— Хочеш, щоб тебе обвинуватили?

— Це було б несправедливо.

— Хто ще знав?

— Доччин залицяльник. Він почав стежити за Луї, ходив до нього двічі вимагати гроші. Луї панічно боявся, що шмаркач розповість про все його жінці або пошле анонімного листа.

— Ти знаєш його?

— Ні. Знаю, що він дуже молодий і працює до обіду в книгарні. Луї сподівався біди. Торочив, що це не може так тривати і жінка зрештою визнає правду... Мене це приголомшило.

— Що?

— Звістка в газеті про його загибель.

Мегре відчинив двері до сусіднього кабінету і мовив Люкасові:

— Відведи його до в'язниці.

Мегре одягнув пальто і взяв капелюха, щоб податися до пивнички «Дофін» перекусити. Спускаючись сірими сходами, він почув галас унизу. Комісар перехилився через поруччя.

Молодик з розпатланим волоссям борсався в обіймах рослого поліцає.

— Утихомиришся, ти, недолуго?

Так привели до комісара Альбера Жоріса.

Розділ восьмий

Таємниця Моніки

— Сідай, лобуре.

— Я не лобур,— запротестував Жоріс.— Не гадав, що комісар ображає людей, перш ніж вислухає. Я йшов до вас, а той бурмило...

— Чому?

— Засвідчити, що не я вбив пана Туре.

— Думаєш, ми збиралися арештувати тебе. А проте маємо на це підставу.

— Ви були на вулиці Ангулем?

— Звідки тобі відомо?

— Поліція мусила вислідити, що він мав кімнату в місті, хоча б з огляду на жовті черевики.

Комісар посміхнувся.

— А далі?

— Господиня, напевно, пояснила, що я приходив до нього.

— Хіба це підстава до арешту?

— Ви допитували Моніку.

— І уявив собі, що вона засипала тебе?

— Я здивувався б, коли б пан не примусив її заговорити.

— У такому разі чому ти спочатку ховався під ліжком свого приятеля?

— І про це ви також знаєте?

— Відповідай.

— Я не думав. Мені було страшно. Я боявся, що мене битимуть.

— Чому ти залишив свою схованку на вулиці Гей-Люссака?

— Бо вже не міг сидіти під ліжком. Це було жахливо.

— Це все?

- Я був голодний. .
- Ти часто до нього ходив?
- Тільки двічі.
- Моніка знала про це?
- Знала.
- Що ти казав йому?
- Кому?
- Луї Туре.
- Що ми потребуємо грошей.
- Хто це такі «ми»?
- Моніка і я.
- Навіщо?
- На виїзд до Південної Америки.
- Де ці гроші?
- У Моніки. Вона ховає їх у своєму бюрку.
- А решту?
- Він обіцяв дати мені у вівторок. Сподівався великих внесків.
- Від кого?
- Не знаю.
- Він казав тобі, чим займається?
- Мабуть, не міг.
- Чому?
- Бо не працював. Мені не пощастило викрити, як він добував гроші. Їх було двоє.
- Ти бачив другого?
- Раз, на бульварі.
- Високий, худий?
- Так.
- Я хочу знати, що відомо тобі.
- Я нічого не знаю. Припускаю, що вони теж когось шантували.
- І подумав, чому б і тобі не скористатися?
- Нам потрібні були гроші... Бо Моніка жде дитини.
- Мегре зняв телефонну трубку.
- Люкас? Ходи сюди зараз.
- Коли з'явився інспектор, Мегре мовив:
- Моніка вже в конторі, бо вранці її не було. Підеш до неї і відведеш її до лікаря, якого вона забажає. Якщо не назве жодного, відведи до лікаря префектури. Я хотів би знати, чи давно вона вагітна.
- Ви переконалися, що я не вбивця?
- Я завжди був у цьому переконаний. Бачиш, це не так легко, як уявляють собі люди, штрикнути когось ножем у спину. А ще важче вбити так, щоб чоловік не мав часу крикнути.
- Я на це не здатний.

— Тобі відомо, де пан Луї переховував гроші?

— На шафі з дзеркалом.

Знову задеренчав телефон.

— Це ви, шеф?

Почувши інспектора Неве, Мегре зморщив чоло. Він не давав йому жодного завдання.

— Я знайшов схований скарб.

— Що ти кажеш?

Він зиркнув на Жоріса і перебив інспектора:

— Хвилинку. Я перейду до іншого апарата.

Комісар зайшов до кімнати обіч, а до своєї, про всяк випадок, послав інспектора пильнувати Жоріса.

— Добре! Я слухаю. Де ти?

— У шинку на набережній Вальмі.

— Що ти там робиш?

— Гадаю, я вчинив добре. Вже десять років, як клоун живе з такою собі Франсуазою. Як мені розказували, він до неї більше прив'язаний, аніж здається. Мені заманулося зайти до неї.

— Навіщо?

— Мене дивувало, що він залишає її без грошей. Я мав щастя: застав її вдома. У неї лише дві кімнатки з нішею, що править за кухню. У кімнаті стоїть залізне ліжко з мідними кульками...

— Розповідай далі.

— Я одразу переконався, що вона знала, чим займався її чоловік. Подумала, що його злапано на крадіжці в метро або автобусі. Йому, певне, таке траплялося. Незважаючи на її лемент, я перетрусив помешкання. В кінці спало мені на думку відкрутити мідяні кульки, що оздоблювали ліжко. В одній я знайшов зібгані банкноти. Добрі гроші! Ви тепер розумієте, шеф? Минулої суботи вони, мабуть, поділили шмат.

Комісар повернувся до Альбера Жоріса і відпустив чергового інспектора.

Він почув ходу в коридорі, чоловічу й жіночу, і догадався, що це повертається Люкас у товаристві Моніки. Обое були змоклі. Моніка втратила певність у собі, а побачивши Альбера, застигла з руками на торбинці, кидаючи на комісара гнівні погляди.

— Ти водив її до лікаря?

— Спершу вона не хотіла. Я...

— Наслідки?

— Ніколи не була вагітна.

Жоріс не йняв віри власним вухам і не знав, до кого звертатися.

Комісар зачинив двері й показав дівчині на стілець.

— Маєте щось сказати?

— Хіба ви про це щось знаєте? Ви не жінка.

I, звернувшись до Жоріса, сказала:

— Присягаюся тобі, Альбер, я справді думала, що матиму дитину.

Мегре підморгнув Люкасові, і обидва вийшли до сусідньої кімнати. Вони зачинили за собою двері, залишивши коханців віч-на-віч.

Розділ дев'ятий

Судді Комельо нетерпеливється

— Це ви, Мегре?

— Так, пане суддя.

Це був щоденний дзвінок.

— Як із справою Туре?

— А посувається вперед, посувається.

— Ви спробуйте прискорити справу.

— Обіцяю, пане суддя.

Одного ранку Мегре, зрештою, повідомили, що дзвонять з Марселя. Комісар довго розмовляв, потім пішов нагору до реєстратури і близько години переглядав картотеку. Не менше він сидів і в архіві.

Була майже одинадцята, коли Мегре сів у машину.

— Вулиця Ангулем! — кинув він водієві.

Малий Лапуент ніс свою службу перед будинком.

— Усі вдома?

— Тільки одна вийшла. Робити щоденні покупки.

— Котра?

— Ольга. Чорнява.

Комісар подзвонив. Фіранка ворухнулась. Хазяйка, човгаючи, вийшла йому відчинити.

— Арлетта нагорі?

— Покликати?

— Дякую. Я піду сам.

Стурбована Марієтта залишилася в коридорі; Мегре побрався сходами і постукав у двері на другому поверсі,

— Прошу.

Дівчина лежала на незастеленому ліжку, читаючи бульварний роман.

Вона була здивована і потішена.

— Це ще не кінець цій пригоді?

— Буде кінець, як накриємо вбивцю.

— Чого, власне, від мене хочете?

— Ваші батьки все ще переконані, що ви працюєте на алеї Матін'йон?

— Чого пан хоче?

— Уже півроку ви тут мешкаєте.

— Що далі?

— Ви провадите вдома більшу частину дня і знаєте, що тут діється.

— Говоріть далі.

— Є один чоловік, що приходив постійно, а після смерті пана Луї не з'являвся.

Зіниці у неї звузилися.

— У всякому разі він приходив не до мене.

— А до кого?

— Ви повинні це знати. Гадаю, буде краще, якщо я одягнуся.

— Чому?

— Після цієї розмови мені краще сюди не потикатися.

Вона скинула халат, наділа сорочку і відчинила шафу.

— Я знала, що це так і скінчиться. Ви його арештували?

Комісар витягнув з кишені гаман і вийняв з нього фотографію тридцятилітнього чоловіка з шрамом на лівій стороні. Вона скинула туди оком, але не сказала нічого.

— Це він?

— Здається, ви в цьому переконані.

— Я не помилився?

— Де мені чекати, поки ви його арештуєте?

— Що пані відомо про Марка?

— Це коханець господині. Пан вважає за конечне, щоб я призналася тут?

— Де він?

Не відповідаючи, вона жужмом поскидала свої сукні та особисті речі до великої валізи.

Марієтта Жібон стояла на порозі, в очах її світився неспокій.

— Куди ти?

— Туди, куди мене одведе комісар.

Мегре всунув валізу в машину і сказав Лапуентові:

— Пришли когось, щоб змінив тебе. Потім відшукаєш нас у пивничці «Республіканській».

— Гаразд, шеф.

Пивничка була поблизу. Вони сіли коло столика в глибині.

— Мені треба подзвонити,— мовив Мегре.— У ваших інтєресах не тікати.

— Розумію.

Комісар зв'язався з набережною дез'Орфевр і передав вказівку Торенсові. Повернувшись до столика, він запитав:

— Де Марко?

— Не знаю. Коли пан прийшов уперше, господиня звеліла мені подзвонити до нього, щоб не дзвонив і не приходив, поки вона його повідомить.

— Коли пані виконала це доручення?

— За півгодини, як ви поїхали. На бульварі Вольтер.

— Ви розмовляли з ним особисто?

— Ні. Я дзвонила до гарсона в барі на вулиці Дуге.

— Як він зветься?

— Фелікс.

— А бар?

— «Тузовий покер».

— Відтоді господиня не мала звістки від нього?

— Ні. Вона замучилася. Добре розуміє, що майже на двадцять років старша від нього, і все уявляє його в товаристві молодих дівчат.

— Де він узяв гроші?

— Не знаю. Він був тоді там.

— Коли?

— У понеділок, коли загинув пан Луї.

— О котрій годині прийшов він на вулицю Ангулем?

— Під п'яту. Вони зачинилися з хазяйкою в її кімнаті.

Справа тяглася ще два дні. Хтось — ніколи так і не довідався хто — попередив Фелікса, гарсона з вулиці Дуге, і він сховався у приятеля. Його там знайдено лише наступного дня ввечері.

Допит тривав до пізньої ночі, поки Фелікс признався, що він знайомий з Марко, і назвав його адресу.

Марко виїхав з Парижа і спинився в одному заїзді для рибалок. У ту пору року він був єдиним пожитком.

Коли його брали, він устиг двічі вистрілити, але не влучив ні в кого. Банкноти, забрані в пана Луї, він ховав у поясі, який напевне пошила для нього Марієтта Жібон.

— Це ви, Мегре?

— Так, пане суддя.

— Як там справа Туре?

— Закінчена. Зараз я пришлю вбивцю та його спільницю.

— Хто ж це такий?

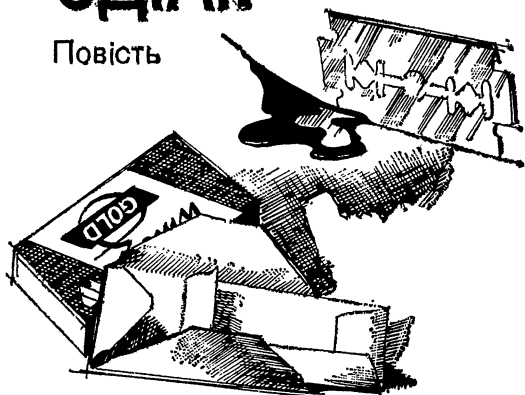
— Хазяйка підозрілого закладу та її коханець.

Жорж Сіменон

ЗНИКНЕННЯ ОДІЛІ

Повість

З французької переклав
Олександр Рушак

*Перекладено за виданням:
Simenon Georges. La disparition d'Odile.
Presses de la cité.
Paris, 1971*

Боб, як завжди, прокинувся о сьомій. Будильником він ніколи не користувався. Життя двох людей у цьому домі — Боба та його батька — було розписане й відрегульоване, мов годинниковий механізм.

Батько прокидався раніше. Тепер, напевно, уже вмився і п'є свою каву — після сніданку в нього ранкова прогулянка.

Боб розсунув штори, і в кімнату бризнуло сонце, а дзеркало впіймало сяйливий ореол, що переміщався залежно від пори року.

Вересень закінчувався. За цілий місяць не випало ані краплини дощу. Було ясно, блакиттю повзло кілька білих хмаринок, ніби вітрила над водою.

Боб поголився, прийняв холодний душ. О пів на восьму спустився униз. В їдальні ще не було нікого, його виделка й ніж уже лежали на столі, так само, як і виделка й ніж його сестри, хоч Оділія ніколи не вставала так рано. Мати також прокидалася пізно і приходила снідати під одинадцятьу...

Боб зазирнув на кухню.

— Матільдо! Може б, ти скапарила мені два шматочки хліба з апельсиновим мармеладом?

Матільда з'явилась у їхньому домі давно, ще за кілька років до його народження. Куцонога, огрядна, вона мала у свої шістдесят чотири роки свіже моложаве обличчя і звичку бурчати, пораяючись на кухні. Весь дім тримався на ній, розгардіяшу вона ніколи не допустила б і завжди знала, де що лежало.

Боб недбало відчинив дверцята холодильника, щоб підживитися.

— Скажи, чого тобі хочеться, тільки не лізь сам.

Такі змажки відбувалися між ними щодня.

— Сідай за стіл, я подам.

З його місця за столом видно було сад, стару липу — предмет його особливій прихильності. Бозна-відколи їхня вілла називалася «Липки», але з двох лип уціліла лише одна, сповнена світлотіні, пташиного щибету. Пожовть торкнулася лиш окремих листочків. Друга липа, посаджена руками ще прадіда, давно вже всохла, а на її місці росте березнячок. Аж не вірилося, що це в центрі Лозанни, на вузькій крутій вуличці, де й двом автомобі-

лям не розминутися. Довгий низький мур оточував віллу, а її ворота з кованого металу ніколи не замикалися.

— А що в тебе, Матільдо, на ленч?

— Теляче рагу з ріжками.

Він наминав бутерброди, а сам позирав то на липу праворуч, то на мур, зарослий до половини темними кущами. Потім натяг на себе замшеву курточку і, простоволосий, пішов у гараж в глибині саду, викотив моторолера.

О восьмій у нього була лекція з соціальної психології, а о десятій — зі статистики суспільних наук. Дійшовши до третього, останнього, курсу, він вирішив здобути ліценціат у соціології. А потім уже збирався захистити і докторський ступінь.

Об одинадцятій він покинув вулицю Шарля Вюйерме — саме там за старим кафедральним собором розташовані факультетські корпуси, де читалися лекції з суспільних наук і психології.

В їдальні все було, як і вранці, зникли тільки батькова і його чашки, а от виделка і ніж сестри так і залишалися незайманими.

Боб відчинив двері на кухню.

— Оділія ще не спускалася?

— Я не бачила її і не чула.

Сестра вдалася в матір. Вечорами ніяк не вкладалася. Навіть як не виходила, вона барилася, дивлячись телевізор у вітальні або читаючи першу-ліпшу книжку, навіть комікси, хоча їй перейшло за вісімнадцять. Засинала вона лише тоді, як падала з втоми. Її мати читала теж, тож обое вставали пізно. На сніданок їх годі було дочекатися.

Батько, той лягав спати рано, і тепер сидів нагорі у своєму кабінеті й любісінько працював. Його бачили лише за обіднім столом.

Прибравши на третьому поверсі простінок, він перетворив горішні кімнати у велику книгозбірню, там після обіду і відпочивав на старій тахті з темно-червоною оббивкою.

— Вам якийсь лист. Я однесла його до вашої кімнати.

Зайнтригований Боб злетів сходами і штовхнув двері.

Сонце перемістилося, і стіни пішли в тінь. На письмовому столі лежав конверт. Боб здивувався, упізнавши почерк сестри. Стривожено відкрив листа. Від Оділії, цієї своєумки, всього можна чекати.

Судячи з поштового штемпеля, листа вкинуто у скриньку вчора. І саме учора Оділія не вечеряла удома. Щоправда, таке траплялося з нею часто. Вона зникала й приходила без усякого попередження і нерідко поверталася о третій ранку.

Боб вискочив у коридор, відчинив двері до сестри. Ліжко стояло незаймане. У кімнаті зовсім не схоже на звичний розгардіяш. Повернувшись до себе, сів у крісло і прочитав: «Мій

любий Бобе! Уявляю, як стурбуєшся, побачивши цього листа. А надійде він тобі, мабуть, десь перед обідом, так і бачу, як підозріло вивчатимеш поштовий штемпель. Потім помчиш на своїх цибях до мене і переконаєшся, що моя кімната порожня. А в ту хвилину я вже буду далеко від тебе...»

Оділія частенько розважалась тим, що вгадувала, як діятиме в тій чи тій ситуації хтось із її знайомих чи рідних, і треба визнати: помилялася вона рідко. Оділія писала, ніби сіяла мачком, але цього разу почерк виказував її хвилювання: окремі слова розібрати було нелегко. Коли вона мережила ці рядки? Звідки відправляла листа? З вокзалу? Напевно, адже тут сказано, що коли він одержить цього листа, Оділія вже буде далеко...

А поїхати вона могла лише в одне місце — в Париж, де вже бувала разів із чотири чи п'ять. Тільки там Оділія була згодна жити. Лозанна здавалась їй тюрмою, створеною для муки, а не для життя.

«...Я тебе так люблю, Бобе. На світі ти єдиний, кого мені жаль покидати. Перед від'їздом хотілося попрощатися з тобою, але боялася сліз. Ти ж здогадуєшся, що це вже не та подорож, котрі бували раніше... Що ж до тата і мами, скажу тобі по щирості: вони мені зовсім байдужі, хоч батько й не заслуговує такого ставлення. Він у нас як велике домашнє собака — йому аби лиш дали спокій. Чи знайшов собі так щастя — не знаю, але, безперечно, не журиться. Що мене у ньому дивує — він ніколи не п'яніє. Так дозовано цмулить червоненьке, що впродовж дня зберігає ясність розуму, і лиш увечері хтось із своїх може помітити, що дві пляшечки «доля» він уже «окутав». Щоб дочекатися чергової склянки, йому доводиться стежити за стрілками годинника.

Бідолашний татко! І бідолашні ми всі! Тільки ти відчуваєш, як важко жити в нашому домі, як ми задихаємося в ньому, і я не знаю, як ти витримуєш. Мабуть, ти сильний. На твоєму місці, якби була хлопцем, я поїхала б геть уже давно.

Мабуть, тобі ясно, що я залишила наш дім назавжди. Це не втеча, не вибрик. Давно думала поїхати назавжди. Прощаюся не тільки з домом, а з нестерпним для мене життям.

Я людина зайва. Мое зникнення ніхто не оплакуватиме. Ніхто за мною не спохопиться, окрім тебе. Але у тебе свої інтереси, улюблене заняття. Це твоє щастя. Мене ж ніщо не цікавить. Мое життя — як застоюна вода, як літепло, в якому полощуть посуд... Скандалу не буде, як не буде і виносу тіла. Я зроблю так, щоб мене не знайшли, принаймні так, щоб мене не розпізнали. А людям можна сказати, що я поїхала, не залишивши адреси.

Упродовж багатьох тижнів чи навіть місяців я перебирала

подумки безліч різних варіантів, і чимало з них здавалися мені прийнятними, та остаточно не обрала жодного з них. Тож залишаю собі два чи три дні на роздуми.

Батько, можливо, трохи поплаче і заспокоїться,— він уже звик жити тільки своїми егоїстичними інтересами. Що ж до мами, то вона, напевно, лиш зітхне: «Ну, подумати лишень, чого їй бракувало, цій дитині? Я завжди підозрювала, що вона психована!»

Я не раз збиралася поговорити з тобою одверто, так, як роблю це зараз у своєму листі, але передумувала в останній момент, боялася здатися тобі смішною.

Це зі мною віддавна, Бобе. Ще маленькою дівчинкою я почувала себе незатишно у нашому домі і тільки з книжок дізнавалася, що десь є справжні, щасливі сім'ї.

Я була полишена сама на себе. І ховалася десь у садку або в нашій похмурій вітальні, куди хтось заходив хіба що для того, аби подивитися телевизор. Одного разу, десь наприкінці місяця, мама мене запитала:

— Сходимо в місто, Оділіє?

Я ненавиділа ці виходи, коли потрібно було триматись за мамину руку, почувавши себе як на прив'язі. Мама зустрічала знайомих жінок, вони починали розмовляти, стоячи посеред тротуару, а мене тим часом з усіх боків штовхали перехожі. Вона відмовлялася мені купити пачечку морозива, бо посеред вулиці, бач, не їдять. Я повинна бути дуже охайною, дуже чистенькою, дуже розумною...

Не знаю, як ти умудрявся залишатися спокійним. Напевне, це тому, що хлопець.

А наші мовчазні обіди! Коли тільки зрідка хтось кине якусь фразу, котра так і залишиться без відповіді...

Ти хороша людина, Бобе. Я впевнена, що ти мене зрозумієш і простиш. Це тільки здається, що я звинуваючу інших і звальною на них усю відповідальність за мій вчинок. Це не так. Добре розумію, що мій справжній ворог — я сама. Мені почуввається незатишно у житті. Я повинна була б жити якось інакше, але не знаю, як саме. Бачиш, у свої вісімнадцять з лишком років я ще нічого не знаю. І якщо я засиджувалася вечорами перед телевизором або за книжкою, то це від страху опинитися наодинці зі своїми думками. Я багато роздумувала про своє життя, але не зуміла якось переінакшити його. У мене були подруги в коледжі. Відверто кажучи, я їх не любила, і через дуже короткий час вони у мене викликали роздратування. «Тобі варто було б запросити в гості когось із подруг», — казала мені мама. Запросити? Але для чого? У них зовсім інші інтереси, ніж у мене. І балачка їхня, і безпричинний сміх мені видавалися безглуздими.

Я вже втомилася писати, але дуже хотілося б усе тобі пояснити. Здається, лиш одна на світі людина не думає, що я — вітрогонка чи намахана. Це Матільда. Вона якось сказала, що я ніколи не мала дитинства, завжди поводитися, як доросла, і нічого так не любила, як залишатися на самоті. Мене знаходили то десь у садку на гілці дерева, то у погрібку. «Що ти тут робиш?» — запитували мене. Я лиш відмовчувалась. Бо що могла відповісти?

Щоправда, інколи захоплювалася якоюсь однокласницею, запрошувала її до себе додому, однак вже через кілька тижнів я не могла її більше терпіти. А коли я ходила в гості сама, наприклад, на іменини, то почувалася дуже незатишно в чийсь апартаментях, де ставились до нас байдуже і де мати імсинника, намагаючись нас розважити, запитувала:

— Про що думаєш, Одиліє?

— Ні про що, мадам...

Я була чемною. Мене навчили бути чемною. «Добрий день, мосьє». «Добрий день, мадам». «Спасибі, мосьє...» Щоразу я повинна була промовляти те «спасибі» так, ніби роблю це одиноднісінький раз у житті!

Здається, пора закінчувати цього листа. Ти, напевно, вже вгадав, що поїхала я у Париж. Якщо вже зникати, то найкраще в цьому місті. Жаліти мене не треба. Наважившись на цей крок, я перестала бути нещасливою. Доведеться пережити неприємний момент, але це не довше, ніж вирвати зуба... А після цього стану вільною. Вільною від самої себе, яка сама ж себе і мучить, можливо, безпричинно...

Ти ще не стомився це читати? Здається, пишу тобі так, ніби я — пуп Землі. Ти не вважаєш мене гордячкою? Або чи не здавалася я тобі гордячкою раніше? Втім, що за дурниці — ставити запитання, на які вже ніколи не почую відповідь...

Отже, мій любий Бобе, не думаймо більше про це, рішення ж прийнято. Для мене було б тортурою продовжувати таке життя...

Однак чому я ніяк не можу закінчити свого листа? Мені здається, що не сказала чогось головного. Коли сідала за листа, думала, що написати його буде легко... Не знаю, чи зрозумієш мене, і вже й не знатиму цього. Листа мого порвя, не показуй ні татові, ні мамі.

Зараз я багато думаю про тебе, Бобе, згадую твою добру і світлу усмішку. Ти людина врівноважена, добре знаєш, чого хочеш у житті. У тебе буде хороша сім'я — дружина, діти...

Але не варто тобі залишатися у «Липках». Мені здається, що її затхле повітря дісталося нам від предків. Міцно цілую тебе в обидві щоки, мій друже Бобе. Щастя тобі!

Твоя нерозумна сестричка Одилія.

Якийсь час він сидів нерухомо з аркушиками в р'юці. Почувши кроки на сходах, сунув їх у кишеню.

— Обід уже на столі, Вобе!

Вона не величала його «мосье», так само, як не зверталася до Оділії «мадемуазель». Адже вона, власне, виховала їх, і вони також змалечку тикали Матільді.

— А батько вже спустився?

— Так, він уже за столом. І мати також..

Він цмокнув їх у чоло, зігнувшись мало не вдвоє, довготеле- сий, худючий.

— А де ж твоя сестра?

— Її немає у себе...

— Вона не сказала, куди пішла?

Мати, жагуча брюнетка, була одягнена у халат голубого шовку. Збираючись приступити до сніданку, вона допалювала сигарету. Вона палила безперестанно, з ранку й до вечора, і під кінець дня пальці її вже тремтіли.

Батько, той мав зовсім світле волосся, можливо, тому він здавався значно молодшим свого віку.

— Вона мені нічого не сказала, тільки цидулку залишила.

— Ти покажеш нам ту записку?

— Здається, я її вже порвав. Оділія написала лиш те, що від'їжджає до Парижа і не хотіла б залишати нікому своєї нової адреси.

— Ти чуєш, Альбере?!

— І коли ж вона поїхала?

— Наскільки я зрозумів, вчора увечері, трансєвропейським експресом...

— Ти гадаєш, вона поїхала сама?

— Напевно...

— А чи не замішаний тут якийсь чоловік?

— Здається мені, що ні...

Батько потупився у свою тарілку, не кажучи більше ні слова.

— Та це в голові не вкладається! — закричала пронизливо мати. — Дівчині ледь виповнилося вісімнадцять років, і вона вже кудись зникає, навіть не попередивши нас! Вона хоча б має якісь гроші?

— По-моєму, Оділія відклала ті гроші, що їй дарували на Різдво і на іменини...

— І не сказала, коли збирається повернутись?

— Ні...

— Важко у це повірити. Що люди подумують про нашу сім'ю?

Марта Пуанте повернулася до чоловіка:

— А ти? Чому ти мовчиш? Жує хоч би що...

— А що я можу сказати?

— Не знаю що, але не будь таким байдужим. Йдеться все ж таки про нашу дочку. Може, треба повідомити поліцію?

— Це нічого не дасть, якщо вона справді захотіла зникнути...

— Що значить «зникнути»?

— Ну, будувати своє життя без нас...

— А чому? Ти можеш це пояснити?

— Не знаю... Мабуть, вона вирішила піти своєю дорогою...

Сніданок завершувався у повній тиші. За овальним столом усі мовчали, намагаючись не дивитися на виделку й ножа Одилії, покладені навпроти Боба. Поснідавши, мати знову запалила. Батько, зітхнувши, насилу підвівся із-за столу. Окрім ранкових прогулянок у парку, він ніколи не завдавав собі ніяких фізичних навантажень, а улюблене його червоненьке аж ніяк не зміцнювало йому здоров'я.

Сім'я збиралася разом тільки за столом, а потім кожен чимчикує у свій закуток.

— Ти збираєшся кудись? — запитав Боб у матері.

— Ні, у мене о четвертій партія в бридж...

Цій грі мати віддавала більшу частину дня. Для цього йшла у гості до когось із своїх подруг або ж, навпаки, вони приходили сюди, на віллу... Матільда завше подавала їм чай з тістечками, а потім — віскі...

Батько, виходячи з їдальні, зупинився на порозі і запитав:

— Боб, ти не знаєш, що Одилія прихопила з собою?

— У її кімнаті не видно голубої валізи... Ну, а з одягу вона взяла, здається, все необхідне, залишила тільки своє пальто з верблюжої вовни. Все одно вона його не носить, вважає надто екстравагантним...

— Я, мабуть, нічого не говоритиму своїм подругам про цей несподіваний від'їзд Одилії, — сказала мати. — А то почнуть пересуди... Удаватиму, що все гаразд, і Одилія має повернутися з дня на день...

— Не думаю, щоб вона повернулась, — кинув Боб.

— Що ти хочеш цим сказати?

— Нічого. Просто у мене таке відчуття...

Сестрин лист був написаний у її звичайному стилі і нібито не засвідчував, що Одилія переживає якусь драму. Вона вже не вперше говорила про самогубство, хоч, правда, цього разу тон був дещо інший.

Альбер Пуанте піднімався сходами. Його дружина вийшла за ним. А Боб усівся перед вікном і почав розглядати старезну липу, яку називав «своїм деревом», оскільки любив у дитинстві залазити на її найвищі гілки.

Раптом почувся голос Матільди, яка прийшла прибирати зі столу:

— Ти чому не сказав їм правди?

— Якої правди?

— Що вона поїхала вчора увечері і що надіслала тобі поштою листа. Я знаю, у неї навіть не було квитка. Ти одержав не цидулку, а великого листа, чи не так?

— Так.

— І не показав його батькам?

— Ні.

— Чому?

— Бачиш, Матільдо, навряд чи їм було б приємно почути те, що вона про них написала...

— Думаєш, вона справді поїхала до Парижа?

— Мені так здається... А втім, я можу помилятися...

— І що ж вона там робитиме?

— Не знаю. Але, як пише у листі, вона хотіла б зовсім зникнути. Можливо, задумала руки на себе накласти.

Боб спохопився, побіг сходами нагору, заскочив у ванну кімнату батьків. Відтоді, як діти вирости, кожен у домі міг вільно користуватися аптечкою. Боб уважно перевіряв упаковки таблеток й флакони, і тривожна його здогадка підтвердилася: зникло снодійне.

Він повернувся до сестриної кімнати. Гітара висіла на своєму звичному місці в кутку. На книжковій полиці розташувалися плюшеві звірята — вони вціліли з років дитинства Одилії. У шафі залишилося кілька спідниць і з півдюжини панталончиків. Курточка, така сама, як у Боба, зникла.

Була середа. У цей день колеж і лицей після обіду зачинені. Боб зійшов у вітальню, де стояв телефон, і накрутив номер Дюпре:

— Алло, мадам... Це Боб Пуанте. Чи не могли б ви покликати Жанну? Будь ласка...

У колежі Бетюзі Жанна п'ять років навчалася разом з Одилією в одному класі, і подруги ходили одна до одної в гості. Щоправда, бачилися вони зрідка. Це залежало від настрою Одилії. Місяцями чи й тижнями вона вважала Жанну за найкращу подругу, а потім раптом ні сіло ні впало переставала з нею навіть розмовляти. Тепер дев'ятнадцятирічна Жанна Дюпре вчилася в останньому класі гімназії. Це була весела і жвава дівчина з голубими, аж прозорими очима.

— Алло! Боб? Що сталося?

— Хочу тебе запитати, чи не бачила останнім часом мою сестру?

— Ти ж знаєш, Бобе, що відтоді, як вона покинула колеж...

Так, Боб знав, що відтоді дороги їхні розійшлися. Одилія ніколи не прагнула зустрічатися з колишніми подругами. Для неї вони ніби назавжди залишилися десь там, у дитинстві. На-

томість з'явилися нові знайомі, щоб вештатись разом по барах не найкращої слави.

— Але зачекай-но. Тиждень тому я випадково зустріла Оділію на вулиці, вона навіть хотіла пригостити мене морозивом...

— Ти не помітила нічого незвичайного в її поведінці?

— Гм... Як тобі сказати? Ти ж бо хотів знати правду, чи не так? Розумієш... вона здалася мені якоюсь знервованою, трохи навіженою, чи що... Запитала, що робитиму після ліцею. Я відповіла, що збираюся вступати на фармацевтичний факультет. «Тобі здається, що це веселе заняття?» — запитала вона з іронією. «Атож, для жінки це непогана спеціальність, і я пристойно влаштуюсь у житті». — «Ну що ж, бажаю тобі щастя. І нехай трапиться у твоєму житті гарненький фармацевт, і нехай у вас народяться маленькі фармацевтики...»

— Це на неї схоже...

— Атож... Запитала її, чого це вона така уїдлива... І тоді Оділія взяла мене під руку: «Не звертай уваги. Я приймаю дуже серйозне рішення. Через якийсь час, можливо, про це почувеш...» — «Чому ти така невесела?» — «Я ніколи не була веселою». — «Давно ж тебе знаю і пам'ятаю, що колись ти навіть була душею нашого товариства». — «То я просто ламала комедію...» — «А може, ти й тепер ламаєш комедію?» — «Ні, тепер усе серйозно. Але нічого більш не хочу тобі говорити, хіба лиш одне: я рада, що тебе зустріла. Була злою до тебе, насправді ж у глибині душі я тебе дуже люблю. У тебе життя складеться дуже добре, дуже правильно. Матимеш роботу, чоловіка, дітей... Не задаватимеш собі зайвих запитань...» Ось така, Бобе, вийшла у нас балачка. Оділія мала дуже змучений вигляд, вона пояснила: це тому, що не спала тієї ночі до самісінького ранку...

— Жанно, ти ж нікому не розповідай про нашу розмову. Оділія була б дуже незадоволена, якби дізналася, що я у тебе розпитував про неї.

— Ти чогось боїшся, Бобе?

— А ти?

— Мені здається, ми думаємо про одне і те ж...

— У неї в голові якийсь ідол самозруйнування...

— Ти не сказала нічого нового...

— За нею це помічалось в колежі, але я думала, що то просто гра, якась роль... А потім зрозуміла: у неї була постійна потреба, щоб хтось приділяв їй увагу, клопотався нею, захоплювався... І що ж ти думаєш тепер робити?

— Поїду до Парижа... До речі, ти, бува, не знаєш когось із її паризьких приятелів?

— Ні, майже нічого не чула про її останні знайомства. Я мало де буваю, адже мої батьки відпускають мене лиш до тих людей, яких вони добре знають...

— Спасибі, Жанно. Бувай...

Боб поклав слухавку і замислився. Кому б ще подзвонити? Але всі колишні подруги сестри навряд чи сказали б йому більше, ніж Жанна, адже Оділія давно не спілкується з ними. А може, подзвонити тому хлопцеві, у якого Оділія була якийсь час закохана? Алекс Карю, син доктора Карю, який живе на проспекті Рюмін. Боб навіть був якось у них вдома, тоді його вразила колишня художня майстерня, яку Алекс переобладнав собі на кімнату.

Алекс був якраз дома.

— Що сталося? Ти подзвонив так несподівано... Ми ж не бачились уже років зо три...

Йому було дев'ятнадцять років, як і більшості друзів Оділії. Колись, ще у колежі Бетюзі, Алекс дружив з Оділією. Пізніше він також покинув колеж. Оскільки ж грав на кількох музичних інструментах, то створив з приятелями невеличкий ансамбль.

— Тобі не доводилося останнім часом зустрічати мою сестру?

— Якось увечері бачив її у ресторані «Ведмідь». Сиділа за сусіднім столиком. Запросив її до нашого гурту, та вона відмовилась.

— Як вона виглядала?

— Знаєш, не дуже добре. Але я з нею не поговорив, мене чекали друзі. А чому ти про це запитуєш?

— Річ у тому, що вона несподівано поїхала у Париж, нікого не попередивши...

— Та вона давно взяла це собі в голову! Пам'ятаю, коли ми ще у колежі мріяли про майбутнє, неодмінно пов'язувала його з Парижем. Не розуміла, як можна жити у Лозанні, і навіть з якимось презирством дивилася на тих, хто хотів тут залишитися...

— Спасибі, Алекс, вибач, що потурбував тебе.

Боб поклав слухавку і озирнувся довкола. Це була найтемніша у домі кімната, і, мабуть, Оділія ніскільки не помилялася, коли казала, що кімната ця якась невесела. Вілла, на якій вони живуть, колись належала покійному дідусеві, професору права Урбену Пуанте. Коли дідусь овдовів і залишився на віллі сам, він попросив свого сина, Альбера Пуанте, переїхати з сім'єю сюди на постійне проживання. Кімната, що править тепер за вітальню, колись була його робочим кабінетом і бібліотекою водночас. Стіни від підлоги були наполовину обшиті дерев'яними панелями, а вище — обклеєні рельєфними шпалерами, що імітували андалузські шкури. Книжкові полиці рядами здіймалися від підлоги й до самісінької стелі з тисячами книжок та журнальних зшитків, але нікому і на думку не спадало туди залізати.

Урбен Пуанте був досить знаною у країні людиною. Помер

він десять років тому. Але й після його смерті батько Боба не перебрався в цей кабінет, а працював і далі в мансарді, яка була йому до вподоби.

Двері відчинилися. Увійшла Матільда, поставила столик для гри в бридж, дістала карти в одній із шаф,

— Ти що тут робиш, Бобе?

— Дзвонив по телефону...

— Ну, щось дізнався?

— Нічого нового. Хіба лиш те, що вона вже давно думала про від'їзд...

— Ти поїдеш до Парижа?

— Пораджуся про це з батьком...

— Як же думаєш там її розшукати серед мільйонів людей?

— У нас є спільні друзі, може, вона зайде до когось із них...

У неї є там близька подруга, Емільєна, я знаю її адресу... Зрештою, можна звернутися у поліцію...

— У поліцію?

— Бачиш... Тобі я можу це сказати... Боюся за Оділю...

— І я боюсь за неї... Бідолаха... Безневинна бідолаха...

Через кілька хвилин Боб постукав у двері батькової мансарди. За дверима невдоволено гукнули:

— Заходь!

Напевно, батько упізнав Боба по кроках, коли той піднімався сходами. Батько, як завжди, сидів за своїм письмовим столом, обклавшись книгами, журналами, записниками.

Чи можна сказати, що його кар'єра склалася вдало? Свого часу, закінчивши історичний факультет, він збирався стати викладачем. Та згодом чи то розчарувався у викладацькій роботі, чи просто вирішив обрати інший, легший для себе шлях... Почав писати цілі історичні епопеї, паризькі видавці охоче їх друкували, бо збиралися величезні тиражі. Майже щороку він брався за нову книжку, добираючи такий сюжет, щоб зацікавити широке коло читачів. Власне, це були твори не так історичні, як пригодницькі, він розповідав, скажімо, про якусь змову, а серед її персонажів були фаворитки того чи того короля або якоїсь знаменитої особи.

Писав він розгонистим почерком, твердим і розбірливим, без будь-яких ознак знервованості чи втоми. Добре знав, скільки сторінок має настрочити за день, і робив це наполегливо й терпляче, час від часу винагороджуючи себе склянкою червоного вина.

— Ти хочеш мені щось сказати про сестру? Певно, щось таке, чого тобі не хотілося говорити при матері?

— Так. Це дуже серйозно. Вона погрожує самогубством. Боюся, що цього разу й справді здатна це зробити.

— Дай мені почитати її листа...

— Я ж сказав, що порвав...

— Навіщо?

— Там було таке, що стосувалося тільки мене.

— Підозрюю, що вона написала про нас з матір'ю...

Боб любив свого батька, і вони могли б навіть стати друзями, якби для Боба знайшлося досить місця у ретельно відрегульованому житті Альбера Пуанте. Боб умів розгледіти під дещо простакуватим виглядом свого батька гострий розум, який завжди виявлявся у складних ситуаціях.

Батько зітхнув:

— Мабуть, таки було помилкою, що ми прийняли запрошення дідуся і переїхали сюди. Це дім старих, і не дивно, що молоді тут бунтують... У нас своє життя, у вас — своє... Усі мої дні минають у цій занедбаній мансарді, а коли виходжу, то лиш для того, щоб відвідати університетську бібліотеку або зустрітись з моїми видавцями у Парижі. Твою матір теж мало що обходить, окрім гри у бридж. От і сьогодні... Її єдина реакція на те, що скоїлось,— страх: а що говоритимуть люди?.. Ти щось хотів у мене попросити?

Батько звик до того, що Боб піднімався у мансарду лиш тоді, коли йому були потрібні гроші. Безперечно, саме це його привело й тепер...

— Хочу поїхати до Парижа...

— Сподіваєшся там її знайти?

— Спробую. Я знаю кілька місць, куди вона може зайти...

— Ну що ж, непогана ідея... Ти боїшся за Оділію? Вона тобі щось таке сказала?

— Бачиш, вона не раз говорила про смєрть...

— У мене теж ці побоювання. Але матері не говори нічого...

Він витяг з кишені товстого гаманця, відрахував кілька строфранкових банкнот.

— Ось, п'ятсот... Якщо цих грошей не вистачить — подзвони мені. Коли ти їдеш?

— Сьогодні ж увечері, трансєвропейським експресом...

Батько нахилив чоло, і Боб звично, як повелось змалечку, торкнувся його губами.

— Сподіваюся, зупинишся у «Меркаторі»?

У цьому готелі на вулиці Гей-Люссака їхня сім'я завжди зупинялася, коли наїжджала у Париж. Розташований він у Латинському кварталі, неподалік від Сорбонни і Люксембурзького саду. Колись давно власником готелю був чоловік на прізвище Меркатор, але з того часу змінилося кілька поколінь, тепер тут хазяйнував мосьє Бедон¹, і це прізвище дуже пасувало до його

¹ Тут гра слів: «бедон» по-французькому означає «черевце». (Прим. пер.)

товстощого обличчя і дорідного тіла.

Альбер Пуанте провів поглядом сина до порога, зиркнув на годинник і потягся рукою до пляшки з вином. Настав час перекинути чергову скляночку...

Боб зібрав у дорогу невелику валізу: кинув туди змінну білизну, кілька сорочок, фланелеві штани і про всяк випадок запасну пару взуття. Виходячи, постарався прослизнути непоміченим мимо вітальні, де сиділа мати з подругами. Але зазирнув на кухню.

— Я так і знала, що ти вже сьогодні поїдеш,— мовила йому Матільда.— Зроби все можливе і неможливе, щоб її знайти. Не знаю чому, але в мене передчуття: їй загрожує щось серйозне...

Надворі мовчазно попрощався зі своєю старезною липою, у кроні якої розсипалися золотаві промені призахідного сонця, що багряно поблискували і вдзеркальній поверхні озера за віллою.

Сягнистими кроками спустився крутою вулицею, перетнув парк і зупинив таксі:

— На вокзал!

У поїзді, відіспавшись, сходив у вагон-ресторан. Там запитав офіціанта:

— Скажіть, вчора ви теж їхали цим маршрутом?

— Так, мосьє.

— А не помітили, бува, молодій дівчини, чимось пригніченої чи знервованої?

— Ви знаєте, мосьє, їх так багато всіляких їздить...

Тоді Боб показав йому фото своєї сестри.

— Здається, ця дівчина сиділа он за тим столиком у кутку. Там ще чоловік якийсь сидів... Мабуть, за вечерею вони і познайомились, бо вийшли звідси вже разом...

— Який він із себе?

— Ще досить молодий. Років сорока...

У Парижі Боб одразу ж поїхав на вулицю Гей-Люссака. Готель був невеличкий, всього на чотири поверхи, він наче загубився серед високих будинків у цьому кварталі.

Двері готельної конторки були відчинені у сусідню кімнату. Там сидів хазяїн, мосьє Бедон, схилившись над стосом паперів.

— О, мосьє Боб! Якими добрими вітрами вас занесло?

— Точніше було б сказати — недобрими вітрами... Розшукую свою сестру. Вона не з'являлася у вас?

— Ні, востаннє зупинялась тут півроку тому...

— А не помічали ви чогось незвичайного під час її останнього приїзду?

— Вона жила у нас три дні. Першого вечора, лиш внесла свою валізу, сказала, що йде ненадовго подихати свіжим повіт-

рям... А насправді, вам я це можу сказати, повернулась десь о четвертій ночі...

— Як вона виглядала?

— Дуже добре, здається... У ту ніч Віктор, ти знаєш цього старого, давав їй ключа від номера. Вони ще погомоніли трохи... Вона тепер знову у Парижі?

— Напевно...

— Дивно, що цього разу не у нас зупинилася, як завше.— Мосьє Бедон насупив брови.— Ви прибули, щоб її розшукати?

— Атож. Вона поїхала з дому, нікого не попередивши...

— Мадемуазель завжди була досить незалежною...

— Ну, а в наступні два дні вона також поверталася до готелю пізно?

— Признатися, таки пізенько...

— Це траплялося і під час попередніх її приїздів?

— Ніколи так не було, щоб аж три ночі пірряд... Удень майже не виходила з кімнати, хіба лиш для того, щоб перехопити пару сандвічів в обід. Мабуть, відсипалася...

— Спасибі, мосьє Бедон.

— Ось вам ключ від дванадцятого. У цьому номері ви зупинялися останнього разу...

Боб упізнав кімнату: ті ж шпалери у квіточки, ліжко з мідними шишками, велика дзеркальна шафа...

Так само, як це зробила сестра шість місяців тому, він одразу ж зійшов униз, махнув хазяїну рукою і попрямував на бульвар Сен-Жермен. Те, що розповів йому шойно мосьє Бедон, нагадало Бобу фразу, випадково зронену сестрою після її останнього повернення з Парижа: «А знаєш, Бобе, я знайшла чудовий підвальчик-бар на Сен-Жермен-де-Пре! Є у ньому свій оркестр з п'яти музик — так затишно... Під назвою «Канібал».

Саме туди він і вирішив піти. Насилу розшукав вивіску. Спустився сходами у підвальчик, звідки долинала поп-музика. Це був невеличкий бар, чоловік на тридцять, але заповнений менш як наполовину. На маленькій сцені сиділо п'ятеро музик — усі довговолосі. Гітарист серед них найпатлатіший.

— Ви самі? — запитав його бармен. Говорив він з помітним скандинавським акцентом.

— Так...

— Тоді, прошу вас, сідайте он за той столик. Що будете замовляти?

— Скотч...

Віскі принесла гарна довгонога офіціантка у коротенькій сідниці.

Грала музика. На п'ятачку танцювали закохані парочки.

— Скажіть, цей оркестр у вас давно? З півроку чи більше?

— Так, мосьє. Ці музики працюють у нас близько року. Вам подобається, як вони грають?

— Авжеж...

Боб посидів за столиком з півгодини, поки у музик настала перерва. Трое з них, залишившись на своїх місцях, закурили, четвертий рушив до стойки бару, а гітарист вийшов на вулицю. Боб підвівся і пішов за ним. Гітарист стояв біля входу. Незважаючи на ріденьку біляву борідку, це був зовсім молодий хлопець.

— Сигарету?

Гітарист узяв одну:

— Дякую.

— Скажіть, сюди часто заходять самотні жінки?

— Рідко. І ніколи не зазирають повіі. Наш хозяїн проти цього. Знаєте, він дуже обережний...

— Ви не бачили серед своїх відвідувачів цієї дівчини?

Боб показав йому фото Одлії. Гітарист уважно розглянув знімок у світлі газового ріжка і повернув фото, щось ніби зважуючи про себе.

— А ким вона вам доводиться? — спитав.

— Це моя сестра. Мені здалося, ви її знаєте?

— Вона вам щось розповідала про мене?

— Про вас особисто ні, але про «Канібал» розповідала. Отже, ви з нею знайомі?

— Вона зацікавилась моєю грою на гітарі. Сказала, що також грає...

— Справді, грала... І що ж вона ще говорила?

— Розповідала, що живе у Лозанні, на якійсь старій віллі, збудованій ще прадідом, і що там їй усе вже до живісіньких печінок дозолило... Хотіла б переїхати до Парижа, та не має ані грошей, ані спеціальності...

— Вона була тут до закриття бару?

— Так...

— А потім пішла з вами і була у вас вдома?

— Навряд чи можна так сказати — «вдома». У мене лише невеличка і майже гола кімнатка в старому будинку на вулиці Муффетар... Ми кохали одне одного... Вона багато про що розповідала. Правда, вона тоді чимало випила...

— І що ж вона ще розповідала?

— Про себе. Заздрила мені, що маю якусь спеціальність, хоч і заробляю мало. Шкодувала, що свого часу закинула гру на гітарі. «Як і все інше, — зітхала вона. — Берусь за щось з ентузіазмом, у здається вже: ось це і є нарешті мій порятунок, мій шлях у житті. А потім, через місяць, або й півроку, відчуваю якусь порожнечу перед собою. Нема нічого. І я стаю сама собі

огидна...» Але мені вже час іти. Наступна перерва буде за пів години...

Боб повернувся за свій столик, замовив ще одну скляночку...

— Ви у нас ніколи раніше не бували? — поцікавився бармен.

— Ні. Але моя сестра сюди заходила кілька разів.

Боб показав йому фотографію. Той упізнав Оділію.

— Красива дівчина. Вона щоразу сиділа он у тому кутку зліва, біля оркестру. Поки не зачинявся бар. Скільки ж їй років?

— Коли ви її бачили, ще не було вісімнадцяти. А тепер їй минуло...

— Вона не приїхала з вами?

— Ні. Вона приїхала сюди одна, а я тепер її розшукую.

Бармен покосився на гітариста, і Боб сказав:

— Я знаю... Щойно з ним розмовляв...

— Йому нічого не відомо?

— У цей приїзд він ще її не бачив. Прибула, мабуть, учора ввечері...

— Ви, здається, занепокоєні...

— Авжеж... Вона поїхала дуже пригнічена... В листі, що мені написала, натякала на самогубство... Вам вона останнього разу нічого не казала?

— Ні. Ми й не розмовляли з нею, хоч двічі я запрошував її танцювати...

Через півгодини за столик до Боба підсів гітарист.

— Скотч?

— Ні, пива. Задушливо тут... Пива, Люсьєно!

— І одне віскі...

— Бармен вам сказав щось цікаве?

— Ні. Він танцював з нею, але вона йому нічого не говорила... Як ви гадаєте, він до неї не залицявся?

— Ні... Це не в його вдачі. Та, зрештою, Люсьєна не дозволила б. Вже рік, як між ними щось виникло...

— Ви не пригадуєте чого-небудь, ну, може, хоч би якогось випадково сказаного слова, котре допомогло б натрапити на слід моєї сестри?

— Хочете повернути її у Лозанну?

— Коли б і знайшов, то не певний, чи й сказав би про це батькам... Я розшукую сестру задля того, щоб не дати їй народити невиправних дурниць...

— Але ж вона дуже розумна і розсудлива дівчина... Щоправда, вважає себе нещасливою... Вона якась дуже непроста і дуже щира водночас. Точніше, простодушна. Ще не знаючи мене, першого ж вечора зізнавалася в тому, у чому не завжди зізнається навіть давньому другові... Наступної ночі попросила мене взяти гітару. Я грав для неї... Вона досить романтичної вдачі, чи не так?

Боб не відповідав. Він розмірковував над усім, що почув.

— Оділія не згадувала про когось із своїх паризьких друзів?

— Говорила про якогось хлопця, але я так зрозумів, що то більше ваш друг, аніж її...

— Люсьєн Данж?

— От прізвища я не пам'ятаю. Знаю лишень, що він має якийсь відношення до кінематографа.

— Тоді це він...

— А ще говорила про свою подругу, яка навчається на факультеті мистецтвознавства...

— Емільєну?

— Не певний, але, здається, саме так... Вибачте, мені вже пора на сцену. Спасибі вам за пиво...

Він подав руку:

— Мене звати Крістіан Вермолен. Сподіваюся, ще зустрінемося. Бажаю успіхів у ваших розшуках. Якщо ж Оділія з'явиться тут, я зателефоную. Готель «Меркатор», ви сказали?

— Так, на вулиці Гей-Люссака...

Боб повертався до готелю пішки. По дорозі обмірковував шойно почуте. Здавалося, у характері, у поведінці сестри відкривалися якісь штришки, раніше зовсім не знані. Дивно, адже вони непогано розуміли одне одного. Втім, взагалі хіба було можливим у їхній сім'ї знати кого-небудь по-справжньому? Він уявив собі, як вона холодно і незворушно лежала вночі на ліжку цього музика з вулиці Муффетар, коли той грав для неї на гітарі. Боб знав, що в неї було чимало коханців, але підозрював, що вона холодна до них. Їй просто хотілося говорити з кимось, вона могла відкривати душу незнайомій людині, аби лиш слухали її зацікавлено. Їй потрібно було утвердити себе, свою особистість, довести власну оригінальність. Іноді була дуже самовпевнена, іноді ж — зовсім зневірена у собі. І тоді у неї наступала якась душевна криза... Мабуть, щось подібне сталося і в той день, коли написала йому листа. Вже у готельному номері Боб ще раз його перечитав. І відчув ще більшу, ніж першого разу, тривогу. Мабуть, під враженням того, що розповів музика. Що з нею? Навіщо їй потрібно було втікати до цього багатомільйонного міста? А може, її вже немає? Може, й справді вирішила піти з життя так, щоб навіть тіла її не знайшли? Але чому? Кому і навіщо робить такий виклик?

...Боб незчувся, як заснув. Коли ж прокинувся, уже був ранок, легкий жовтуватий туман стояв над містом. Боб піднявся і почав був голитися, коли задзвонив телефон. Кинувся до апарата, сподіваючись бозна-чого, але почув батьків голос:

— Ну що, які новини?

— Ніяких... Але я дізнався, де вона провела три вечори під час останньої поїздки до Парижа...

— І де ж?
— У невеличкому барі на бульварі Сен-Жермен..
— Вона була сама?
— Прийшла сама, але познайомилась там з одним музиком..
— Можу собі уявити... Він щось знає?
— Ні, хоч дещо розповів про її попередній приїзд.
— Що думаєш далі робити?
— Продовжу розшуки. Є двоє чи троє людей, яких вона знала у Парижі. Може, хтось бачив її тепер...

— Гарзд. Але тримай мене в курсі... А то я тут зовсім розклеївся. Сьогодні вже не міг працювати...

Боб був здивований. Він несподівано відчув у батькові щось таке, чого не помічав раніше. Згадалося, як сестра не раз казала: «Наш татко — старий егоїст, ні про що не думає, лиш про свою роботу і червоненьке винце...» Одлія часто називала його позаочі «старий», хоч насправді батькові ледь перевалило за п'ятдесят й він був ще повен сил.

Боб не знав адреси Емільєни, а тому вирішив піти у Сорбонну. Та розшукати її там було нелегкою справою. Перші службовці секретаріату, до яких звернувся, нічого не знали. Нарешті в якомусь кабінеті чиновник, попорпавшись в одному з металевих ящиків картотеки, перепитав:

— Емільєна Лот?

— Так...

— Вона проживає в готелі на вулиці д'Еколь...

То був не готель, а щось на зразок сімейного пансіону — великий дім у глибині просторого двору. Двері на вулицю були відчинені навстіж. У коридорі пишного руда дівчина, стоячи навколішки, мила підлогу.

— Ви не знаєте, мадемуазель Лот у себе?

— Як ви назвали прізвище?

— Мадемуазель Лот... Емільєна Лот.

— А, Емільєна... Не знаю, чи вона вже прийшла. Запитайте хазяйку.

З'явилась хазяйка, витираючи руки об кухонний фартух. Невисока на зріст, огрядна, вона нагадувала Матільду, тільки молодшу років на десять.

— Це ви хочете побачити мадемуазель Емільєну? Зараз її немає. Усі мої постояльці розходяться після сніданку, а повертаються десь аж під вечерю, близько сьомої... Ви її родич?

— Ні, ми друзі по колегі. А ви, бува, не знаєте, чи не приходила до неї учора молода дівчина, яка приїхала з Лозанни?

— Ні, не бачила у неї нікого. Втім, я могла бути в цей час на кухні...

— Спасибі, прийду пізніше.

Боб вийшов на вулицю, обережно переступивши в коридорі

велику калюжу води, ненароком розлиту служницею. Вирішив, що про всяк випадок таки треба буде зайти до Емільєни. Правда, їхня дружба з Оділією була нетривка, і якось вони навіть посварилися, та, зрештою, з ким із своїх однокласниць Оділія не сварилася?

Боб дійшов до вулиці Сени і розшукав готель, де жив Люсьєн Данж. Над дверима висіла табличка з написом: «Мебльовані кімнати. Здаються на день, на тиждень, на місяць». З коридора було прорубане віконце у бюро — тісненьку світлицю з письмовим столом, старим потертим кріслом біля нього і дошкою, на якій висіли ключі від готельних номерів. За письмовим столом сиділа по-домашньому зодягнена жінка.

— Вибачте, мадам. Чи не могу я бачити мосьє Данжа?

— Зараз його немає...

— І не знаєте, коли повернуться?

— О, це важко сказати. Зараз у нього зйомки десь на околиці міста, тож повертається коли як. Якщо все гаразд, то близько десятої вечора, а якщо десь по дорозі затримається в погребку, то не раніше опівночі... А ви, бува, не від батьків його прийшли?

— Чому ви так подумали? Він що, боїться їхнього візиту?

— Таки не хотів би, щоб вони його розшукали. У них дивні стосунки. Особливо з матір'ю. Мені здається, вона просто наводить на нього жах...

Сім'я Данж жила в Лозанні у кварталі Туней. У Люсьєна було чотири молодших сестри. Всі вони ще навчалися у колежі. Батько Люсьєна працював рядовим службовцем у представництві швейцарського банку. Це був симпатичний на вигляд чолов'яга, тільки якийсь надто сором'язливий, аж ніби скований. Що ж до матері Люсьєна, то Боб її ніколи й не бачив...

Боб задумав так: якщо до завтра нічого не доб'ється сам — звернеться із заявою до поліції. Знав, що там є навіть спеціальна служба, котра займається такими от справами, як у нього. «Служба розшуків в інтересах сім'ї». Проходячи мимо якогось із поліційних комісаріатів, зайшов усередину, став чекати своєї черги, обіпершись ліктем на дерев'яну стойку. Подумки відзначив, що порядок тут взірцевий, усе вичищено мало не до блиску, стіни свіжофарбовані.

— Вас викликали?

— Я хотів би одержати довідку. Якщо пропала людина, куди потрібно звернутися?

— Це хтось із вашої сім'ї?

— Моя сестра...

— Якого вона віку?

— Їй вісімнадцять...

— І коли ж вона зникла?

— Два дні тому...

— Може, просто кудись відлучилась?

— Але ж з нею ніколи раніше такого не траплялося...

— Зверніться у службу розшуків в інтересах сім'ї. Будинок номер одинадцять на вулиці Юрзен, це у четвертому окрузі.

Бобу для цього було потрібно лиш перейти міст через Сену. Але поки що він не наважувався втаємничувати поліцію. Ще спробує сам щось зробити, потім подзвонить батькові...

З годину просидів, читаючи газету, на якійсь терасі на бульварі Сен-Жермен. Потинявся трохи і, не придумавши нічого ліпшого, чим би можна було зайнятися, пішов у кіно.

Близько сьомої вечора знову прийшов у пансіон, де жила Емільєна.

— Як, ви сказали, вас звати? — перепитала його служниця.

— Боб... Боб Пуанте...

— Зачекайте тут...

Підбравши руками поли спідниці, вона побігла сходами нагору. Незабаром повернулась і сказала:

— Вона зараз спуститься... Ходіть зі мною...

Поминули ідальню, де стояв великий круглий стіл, накритий на шість чи сім чоловік, увійшли в якусь кімнату, що дуже нагадувала кімнату сільського дому. Може, тому, що з кухні долинав сюди запах рагу...

Боба зустріли стримано. Увійшовши до кімнати, Емільєна лиш зиркнула на нього з холодною цікавістю.

— Ти хотів мене бачити?

— Так. Ви з Одлією були подругами...

— Ти ж знаєш, що Одлія не мала подруг.

— ...А може, стрічала її цими днями?

— Останнього разу ми бачилися більш як рік тому, у Лозанні...

— Вона не розшукувала тебе тут, у Парижі?

— Якби розшукувала, мені про це сказали б... Наскільки я розумію, вона кудись зникла?

— Так...

— У тебе є сигарети?

Боб пригостив Емільєну сигаретою, підніс їй сірника, запалив сам, всівся в одне із крісел, обшитих зеленим сукном. Емільєна сіла навпроти.

— Коли це сталося?

— Два дні тому.

— А ти певний, що вона у Парижі?

— А куди б іще могла поїхати?

— Ось побачиш, повернеться з дня на день... Хотіла зайвий раз викликати інтерес до себе. Ніколи не могла поводитись нормально, як усі.

— Я знаю... Не було б біди, якби це так... Але зараз вона в якомусь відчаї. Здається, задумала накласти на себе руки...

— Послухай-но, Бобе, давай спокійно проаналізуємо ситуацію: якби вона була в такому відчаї, щоб укоротити собі віку, то хіба потрібно їхати до Парижа? У Лозанні для цього не менше можливостей, ніж тут...

— А якщо вона не хотіла, щоб знайшли її тіло?

— Як ти це собі уявляєш? Поховати сама себе? Припустимо, захотіла б кинутися у Сену, але ж її тіло сплило б через день... два...

— Сплило б. Але могло б стати уже невпізнаним...

— Ні, тут щось інше... Одлія не може не розуміти, що де б вона не заподіяла собі смерть, її все одно знайдуть, розпізнають, поховать на кладовищі... Просто вона завжди любила ускладнювати собі життя. Пригадую, як ще у колежі пишалася тим, що втратила дівочу цнотливість. Перешіптувалася з дівчатами, які зробили так само... А на тих, котрі ще цього не спізнали, дивилася так, ніби кожна з нас мала якусь фізичну ваду. І гордилася: «Це був не хлопчик з колежу, а справжній чоловічина. Мені нецікаво було б спати з ровесником». Цілий місяць нам товкла про те. Може, лишень задля того, щоб хлопці з нашого класу поглядали на неї з неприхованим інтересом? Правда, у цей час вона вже перейшла на «ти» з двома наймолодшими викладачами колежу. Не знаю, чи було щось між ними. Мабуть, ні... Але вона спеціально заходила у ресторанчик поблизу Бетюзі і замовляла собі склянку соку і сандвіч саме в той час, коли приходили обідати ті двоє викладачів. Отож траплялося, що опинялися вони за одним столиком, і Одлія курила не криючись.

— Я знаю все це, Емільєно.

— Тоді чому мене розпитуєш?

— Бо хочу її розшукати... У неї, звичайно, є свої вади. Але це не причина для того, щоб дозволити їй вчинити щось неправне...

— Та зрозумій же: вона завжди грає якусь роль...

Те, що говорила Емільєна, було правдою. Але не цілком. Емільєна ставилася до Одлії досить прохолодно, і тому намальований нею психологічний портрет аж ніяк не був схожий на справжній.

— Ну що ж, дякую за розповідь.

— Що робитимеш далі?

— Продовжу розшуки...

— Вона не так вже й багато людей у Парижі знала... Скільки разів бувала тут?

— Чотири чи п'ять. Щоразу приїздила лиш на кілька днів.

— Ти молодець, Бобе. Бажаю тобі успіхів.

Розпрощавшись з Емільєною, Боб вийшов украй пригнічений. Не мав жодних ілюзій щодо вдачі своєї сестри, та все ж було таке відчуття, ніби щойно в його присутності її облили брудом. Образ сестри, що йому змалювали, багато в чому таки співпадав і водночас був якийсь викривлений. Йому бракувало чогось суттєвого, невловимого, притаманного саме Оділії — жаги до життя.

Бобу важко було розібратися, як же він сам ставиться до сестри. Невже Оділія і справді гірша від цієї ж Емільєни чи від більшості своїх подруг? Яка ж то внутрішня сила штовхала її йти до кінця задуманого, не зважаючи на те, що казатимуть про неї люди?

Боб повільно прямував на вулицю Сени, знову до того готелю, де жив Люсьєн.

— Мій друг уже повернувся? — запитав він хазяйку.

— Хвилини із десять тому. Вам таки пощастило. Знімали якісь там епізоди на пристані, і він ненароком упав у воду. Тепер перевдягається...

— Який у нього номер?

— Тридцять перший. Це на четвертому поверсі...

Боб зійшов нагору і постукав у двері.

— Хто там?

— Боб Пуанте.

— Хвилиночку. Я перевдягаюся...

Незабаром двері відчинилися. У невеликій кімнаті на самісній підлозі лежала купа мокрого одягу, навколо якої утворилася калюжа води. Посеред кімнати стояв Люсьєн Данж у голубих джинсах й натягав на себе жовтий светр.

— Це через того ідіота інженера я шубовснув у воду. Насунув на мене, як слон. Довелося взяти таксі і мчати додому. Нам навіть своєї автомашини не виділено. Це дешевенький фільм, майже усе на природі знімаємо...

— Ти задоволений?

— Якщо не брати до уваги вимушеної купелі. До речі: я вже другий помічник режисера. Це таки прогрес... Місяць тому був усього лиш стажером...

— Тепер, певно, розраховуєш вибитися в режисери?

— Ще й як розраховую, старий!

Це був добродушний товстун, який ходив, смішно вивертаючи ноги. Обличчя у нього було рухоме, мов у клоуна.

— Може, сходимо разом повечеряємо?

— При умові, що кожен платитиме за себе.

— Як хочеш.— Люсьєн почав узуватися.— Тут неподалік є досить симпатична кав'ярня...

Мабуть, у цій кав'ярні він був постійним відвідувачем, бо ха-

зяїн, запримітивши його ще на порозі, привітався приязно, як з давнім знайомим:

- Добрий вечір, мосьє Люсьєн. Що замовлятимете сьогодні?
- А вам, мосьє?
- Трохи гренадину...
- Склянку доброго вина.
- Тоді рекомендую божолезьке...

Боб глянув на табличку з меню, що висіла при вході. Морськi черепашки, теляче рагу, пиріг з яблуками...

Взяли свої склянки і всілись за вільним столиком. Висока струнка дівчина у чорній сукні з білим фартушком підійшла до них:

- О, мосьє Люсьєн! Ви сьогодні вечеряєте з другом?
- Так, Леонтіно...
- Я вам казала, що мене звати не Леонтіною...

— Але ж вам так пасує це ім'я! Ваші батьки повинні були б наректи вас Леонтіною.— Люсьєн підморгнув Бобу і плеснув офіціантку ззаду.

— Як вам не соромно! Що ваш друг подумає?

— Мій друг подумає, що ми з вами у гарних стосунках і що ви розумієте жарти...

Коли офіціантка пішла, Люсьєн, стишивши голос, запитав:
— То що тебе привело сюди?

— Люсьєне, може, ти бачив мою сестру учора чи позавчора ввечері?

— Я її не бачив уже три роки. Скажи, Бобе, вона, мабуть, стала тепер з біса гарненькою дівчинкою. Я ж бачив її ще підлітком, зовсім безгрудою.

— Тепер вона розкішна...

— Значить, їй пора уже зніматися в кіно.

— Чому ти так вирішив?

— Та в неї ж природний артистизм! Я багато спостерігав за нею, і мені здається, що вона постійно грає, причому так перетілюється в образ, що ніби й справді стає тою особою, чію роль грає. Коли ж вона втомлюється або ж коли це нікого не зворушує, придумує собі якусь іншу роль.

— Це таки правда...

— Ось тому я й кажу: її шлях — у кіно...

Офіціантка принесла дві порції морських черепашок.

— Нам ще пляшечку божолезького, Леонтіно. Мій друг каже, що воно чудове.— Потім до Боба: — Отже, Одилія в Парижі?

— Повинна бути тут. Так написала у своєму листі... Сповістила мене, що хоче зникнути назавжди. Тепер от розшукую людей, котрих знала в Парижі. Може, зустрічалася з кимось у ці дні...

— І які результати?

— Поки що ніяких. Завтра звернусь до поліції...

— Гадаєш, справа така серйозна?

— Ти ж сам щойно сказав: якщо вона обрала якусь роль, то грає її по-справжньому...

— Бідолашна дівчинка...

Якщо Оділія ще не здійснила свого задуму, то вона не могла залишатися у чотирьох стінах готельної кімнати. Обов'язково мала вийти в місто, швидше всього — увечері. Оділія ніколи не ходила до кав'ярень на Єлісейських Полях — вони для снобів. Монмартр належав лише простодушним туристам. Немає нічого кращого за Лівий берег і особливо за бульвар Сен-Жермен-де-Пре. Отож Боб почав прочісувати всі кубельця в цьому районі. Скрізь гамірно, накурено і була така тіснява, що парочки не танцювали, а лиш похитувалися на місці під оглушливу музику.

У кожному барі Боб, лиш для годиться, замовляв що-небудь випити й уважно розглядався довкола, сподіваючись побачити сестру. Щоразу витягав з кишені її фотографію:

— Ця дівчина не з'являлась у вас останнім часом?

І скрізь йому відповідали одне й те саме:

— Ні, це фото мені нічого не промовляє. Знаєте, у нас щодня так багато клієнтів...

Вечоріло, і Боб уже втрачав будь-яку надію, хотілося спати. «Ще в один загляну — і край...» І так повторювалося багато разів...

Останній підвальчик був дуже брудний, серед клієнтів — здебільшого патлаті хіппі, між столиками манірно походжала нечупарна співачка, супроводжувана гітаристом з масним волоссям. Слідів Оділії й тут не було. Боб вже збирався піти. Та коли виходив, до нього звернувся бармен, здоровенний чоловік з пишними вусами:

— Рому?

Боб затримався біля стойки, на якій негайно з'явилася пляшка рому.

— Знаєте, мосьє, ця співачка у нас не працює. В нас будь-що з клієнтів може виконати якийсь номер. І якщо виходить непогано, то я наливаю йому безкоштовно склянку вина. Є такі, хто лиш заради цього сюди приходять...

Глянувши на Боба, подікавився:

— А ви, мабуть, студент?

— Атож...

— У нас студенти не часто бувають. Переважно — хіппі... Але нічого, люди вони досить люб'язні.

Боб уже вкотре дістав з кишені фото:

— А вам не доводилося бачити цю дівчину?

Бармен, лиш кинувши оком, відповів:

— Так, мосьє. Минулої ночі ви могли б з нею зустрітись. Вчора вона сиділа за он тим столиком, третім ліворуч, де зараз сидять двоє негрів...

— Ви певні, що то була вона?

— Цілком, як і в тому, що зараз розмовляю з вами.

— У чому вона була одягнена?

— Це що, допит?

— Вибачте, мосьє, але мені треба знати, чи справді йдеться про мою сестру.

— На ній були темно-коричневі штани і жовтий светр, а поверх нього замшева куртка...

— Вона була сама?

— Прийшла сама, було вже хвилин за п'ятнадцять після опівночі, але познайомилась тут з одним латиноамериканцем. Він підсів за її столик...

— І вони вийшли звідси разом?

— Ну, цього вже я не помітив. У мене не було ніяких підстав зважати на них більше, ніж на інших...

— О котрій ви закриваєте?

— Як коли... Найчастіше десь між другою і третьою ночі...

Отже, Боб не помилився. Одлія таки вийшла погуляти в місто. Та що було потім? Чи відкинула вона думку про самогубство? А якщо ні? Може, чого доброго, намислила кинутись у Сену? Та ні. Вона ж добре плаває і навряд чи змогла б потонути...

І раптом у нього майнув страшний здогад: а якщо Одлія приховала з дому батьків револьвер? Потрібно негайно подзвонити батькові. Не хотілося б, щоб хтось інший підняв трубку. Але ж батько із своєї мансарди телефонного дзвінка у вітальні не почує. Мабуть, краще подзвонити близько шостої ранку, коли він п'є свою традиційну чашку кави перед ранковою прогулянкою.

Бар уже потроху порожнів. Боб теж розплатився і вийшов. Діставшись готелю, накрутив на шосту ранку будильник і відразу ж заснув. Далася взнаки втома, та й довелося йому сьогодні у всіх тих підвальчиках набратися чимало.

Вранці зателефонував у Лозанну. Трубку взяли не зразу. Нарешті озвався батьків голос:

— Це ти, Боб? Ну, як? Знайшов?

— Поки що ні. Але натрапив на слід. Позавчора вона була у невеличкому барі на Сен-Жермен... Та дзвоню тобі з іншого приводу. Подивись, чи на місці твій револьвер?

— Який револьвер? Отой старий пугач, що його мені подарували років із двадцять тому?.. Він лежить у шухляді мого письмового стола.

— Чи можеш зараз перевірити?

Hôtel
MERCATOR

CAFÉ
Le Cannibale

BAR

Чекати довелося довгенько. Нарешті Боб почув захеканий батьків голос:

— Револьвера немає... Але точно пам'ятаю, що не перекладав його. Щойно запитав Матільду, чи вона, бува, не чіпала його, прибираючи. Каже, що ні. Ти думаєш, взяла Оділія?

— Не знаю. Але ж снодійне з ванної кімнати і револьвер з твого письмового стола зникли водночас...

Отже, сестра і справді хотіла піти із життя, але не знала, в який спосіб. Проте ці страшні наміри не перешкодили їй повеселитися у нічних барах.

— Ти вже перевірів готелі?

— Та їх же тут до біса.

— Що думаєш далі робити?

— Звернуся в поліцію...

Боб знову ліг спати і прокинувся лише о десятій ранку. Почував себе після учорашнього зле. Випивши кави і перекусивши без усякого апетиту, близько одинадцятої вже був на вулиці Юрзен.

Комісар поліції виявився могутнім широкоплечим чоловіком. Попихуючи чорною сигарою, вислухав Боба і запитав:

— А чому прийшли до нас ви? У вас немає батьків?

— Є. Але батько приїхати не зміг...

— У графі «місце проживання» вказано адресу готелю. А де живете постійно?

— У Лозанні...

— То ви швейцарець? А що робите у Парижі? Навчаєтесь?

— Ні, навчаюсь я у Швейцарії...

— А ваша сестра?

— І сестра навчалась у Швейцарії. Та ось уже чотири дні... Ні, здається, три... Я в такому стані був ці дні, що вже й з ліку збився.

— Але ж ваша справа нас не стосується. Навіть якби ви жили десь у французькій провінції, то й тоді довелося б звернутися до місцевої поліції, а вже вона могла б звернутися до нас. У вас є докази того, що вона справді приїхала до Парижа?

— Так, я натрапив на її слід в одному з нічних барів Латинського кварталу. Хазяїн упізнав її на фото. Він навіть розповів, у чому вона була, й дуже точно описав її одяг: темно-коричневі штани, жовтий светр і куртка така сама як у мене.

— А може, ваша сестра любісінько гостює у когось із своїх паризьких приятелів?

— Я зустрічався з усіма, до кого вона могла б тут зайти.

— У неї могли з'явитися й нові друзі, яких ви не знаєте.

— Мені навіть пощастило бачитись з одним. Гітарист з нічного підвальчика на Сен-Жермен... Познайомилась з ним, коли була у Парижі минулого разу.

— То вона й раніше сюди приїжджала?

— Так. Але то було з дозволу батьків.

Боб витяг з кишені фотокартку. Комісар безцеремонно втупився у знімок.

— А що ви скажете про вдачу своєї сестри?

— Досить неврівноважена. Покинула колеж, не довчившись останній рік. Потім кілька разів пробувала знайти собі якийсь заняття, але щоразу його полишала...

— У неї були якісь серйозні стосунки з чоловіками?

— Так. Це в неї почалося ще з п'ятнадцяти років...

— Батьки знали?

— Ні, вона лиш мені довірялася.

— У Лозанні в неї є друзі?

— Коли сестра ще навчалась у колежі, я їх знав. Потім, після колежу, стала зовсім незалежною. Частенько виходила з дому увечері, а поверталася пізно вночі.

— І батьки з цим мирилися?

— Її нічим не можна було зупинити. Якщо вже задумає щось — обов'язково зробить...

Комісар жував сигару, не приховуючи свого подиву.

— Чим займається ваш батько?

— Пише історичні романи. Можливо, вони траплялися вам на очі: його книжки виходять тут, у Парижі, і мають чималий успіх. Він підписується справжнім ім'ям — Альбер Пуанте...

— Якщо я правильно розумію, батько не дуже опікується ні вами, ні вашою сестрою. А що ж мати?

— У неї свої інтереси...

— Таким чином, ваша сестра користується повною свободою. А чому вона вирішила податися до Парижа?

— Бачите, на її думку — тільки й світу, що Париж... Навіть не Париж... Точніше сказати б, Сен-Жермен-де-Пре, який вона обожнювала...

І зараз же злякано похопився й поправився:

— ...який вона обожнює...

— Не знаю, чим допоможемо вам. Навіть якщо ми і розшукаємо вашу сестру, то хіба ж змусиш її повернутися до батьків, якщо ті не годні втримати її вдома?

— Ось почитайте цього листа... Вона вкинула його у поштову скриньку перед тим, як сісти на поїзд, і я одержав його наступного дня.

Комісар прочитав листа дуже уважно.

— Розумію ваше занепокоєння, — сказав, повертаючи його Бобу. — Залишіть про всяк випадок сестрине фото. Я попрошу розмножити його і роздати нашим агентам.

— Ви гадаєте, ще не пізно?

— Ми зробимо все можливе, мосьє Пуанте. Але погодьтеся: ця історія — не простий горішок...

— Ваша правда... А чи не можна повернути мені знімок сьогодні? Я теж продовжуватиму розшук.

— Зайдіть о п'ятій. Черговий вам поверне фото і навіть дасть дві-три копії...

Комісар підвівся з-за столу і своєю могутньою п'ятірнею потиснув хлопцеві руку.

Вранці наступного дня Боб снідав у маленькому ресторанчику неподалік од свого готелю. Сидячи за столиком біля вікна, байдужим поглядом розглядав перехожих і думав про Оділію. Що зараз робить вона? Може, десь поблизу і так само снідає в якомусь непримітному ресторанчику? А може, ще у своєму номері, якщо вчора повернулась пізно, і так само, як любила робити це удома, гризе сандвіч, лежачи у ліжку? Якщо вона ще не здійснила свій страшний задум, якщо дала сама собі хоч кілька днів відстрочки, то, можливо, душевна криза вже позаду. І якщо то було якоюсь хвилинною слабкістю, чи не жалкує тепер, що написала йому листа?

Боб мучився тим, що йому ще майже нічого не вдалося зробити. Хоча таки натрапив на слід Оділії — це вже щось... Якби він заглянув у той нічний підвальчик на добу раніше, міг би зіткнутися з нею обличчя в обличчя. Зрештою, хіба під силу одній людині обійти всі ті бари та ресторани? В одному тільки Латинському кварталі їх сотні. І стільки ж готелів, де могла зупинитися сестра.

Боб уже був надумав опублікувати у газетах сестрине фото. Написав би короткий текст до нього... Хотів навіть порадитися з комісаром, коли заходив до нього вранці, але в останній момент відмовився від цього задуму, побоюючись, що можуть бути і небажані наслідки.

Вийшовши з ресторану, упіймав таксі і поїхав до інституту судово-медичної експертизи.

— Як її прізвище? — перепитав чоловік у білому халаті, вислухавши Боба.

— Оділія Пуанте... Але вона могла бути без документів.

— Саме так найчастіше й трапляється... Скільки їй років?

— Вісімнадцять. Струнка блондинка високого зросту. Одягнена, певно, у коричневі штани...

— І коли ж вона зникла?

— Останнього разу її бачили позавчорашньої ночі у Латинському кварталі.

— Тоді її тут немає. За цей час до нас привозили три трупи, але серед них не було жодної дівчини чи молоді жінки... Залишіть мені вашу адресу про всяк випадок...

Після цих слів у Боба поповзли мурашки по тілу. Записав

на аркушику своє прізвище і адресу готелю на вулиці Гей-Люссака.

— Ви сказали, сестра вас попередила про свій намір накласти на себе руки?

— Так, чотири чи п'ять днів тому...

— У такому випадку малоймовірно, щоб вона це здійснила. Коли насправді замислюють таке, то інших не попереджують.

Трохи згодом Боб купив у найближчому газетному кіоску план Парижа. На одній із сторінок був список лікарень. Усіх їх — близько п'ятдесяти, і чимало з них розташовані у Латинському кварталі або неподалік. Боб зайшов до першої-ліпшої. Немолода вже жінка у голубому халаті і чепчику такого ж кольору визирнула крізь віконце тісної, мов клітка, кімнатки:

— Якщо ви хочете когось відвідати, то он висить розпорядок дня, там написано, у які години це можна зробити.

— Я хотів би дізнатись, чи не потрапляла сюди моя сестра.

— Як її прізвище?

— Оділія Пуанте...

Жінка погортала журнал.

— Ні, пацієнтки з таким прізвищем у нас немає і впродовж останнього тижня не було.

— Тижня? Ну, тиждень тому вона ще була у Лозанні...

Справді, лишень чотири дні тому Оділія була вдома, усе спокійно було у них на віллі. Але тепер Бобу вже не вірилось у це. Розмірене життя у Лозанні раптом стало для нього тут, у паризькій круговерті, таким чужим і далеким, що здавалося майже несправжнім. Там кожен мав свій звичний ритм. Батько сидів собі з ранку й до вечора за письмовим столом у мансарді. У матері — своє... Вона оживала десь у другій половині дня, коли приходили її подруги, щоб зіграти у бридж, або коли вони разом збиралися в аристократичному клубі на вулиці Рюмін, щоб продовжити свою гру. Таки було батькам не до Оділії. Та й Боб приділяв їй уваги небагато. Щоправда, через навчання він майже ніколи не мав вільного часу...

Боб зайшов до іншої лікарні, там його зустріли люб'язніше.

— Білява дівчина, кажете? Зачекайте хвилиночку, я з'ясую, чи за останні кілька годин не поступали нові пацієнти... Ні, юначе, нікого, хто був би схожий на вашу сестру...

Так обійшов ще кілька лікарень. І скрізь:

— У нас такої немає, мосье...

Боб повернувся до готелю:

— Є щось для мене? Може хтось дзвонив?

— Ні, немає нічого. Перепрошую, я бачу, ви зморений. Може, трішки відпочили б?

Боб гірко всміхнувся: хіба ж тут до відпочинку? О п'ятій

вновь прийшов до поліції, забрав знімок Одилії і ще шість фотокопій з нього і тільки після цього повернувся до готелю й проспав там до вечора. Коли прокинувся, було вже зовсім темно, лиш відблиски вечірніх вогнів спалахували на скляних дармовисиках люстри. Боб прийняв душ, одягнувся. Була вже десята година. У першій-ліпшій кав'ярні перекусив трьома сандвічами, запиваючи їх пивом.

Схоже, збиралося на дощ. Десь далеко прогуркотів грім, і Бобу це нагадало гуркіт швидкого поїзда. Уявилось: з такого поїзда тут, у Парижі, сходила на перон сестра, тримаючи в руках голубу валізу... Але постривай! Якщо вона спакувала свою валізу, то це означає, що не збиралася у найближчі день-два розлучатися з життям. Значить, бодай кілька днів відстрочки собі відвела. Вона не хотіла зупинитися у «Меркаторі», де її легко було б розшукати. То, може, зупинила свій вибір на якомусь готелі неподалік вокзалу? Там чимало всіляких готелів різних категорій. А в цілодобовій привокзальній коловерті легше залишитися непоміченою...

Боб поїхав до Ліонського вокзалу. У готелях цього району правила не дуже суворі: подорожні могли й не пред'являти документи, а лиш назвати себе.

— У вас мадемуазель Пуанте не проживає?

— Ні, не було.

Обійшов кілька готелів — і скрізь одне й те саме. Аж нарешті якийсь консьерж відповів:

— Мосє, ви трохи запізнились. Учора після обіду вона поїхала від нас. Взяла таксі...

— І не знаєте, куди саме?

— На жаль, ні...

Отже, вона не виїхала з Парижа поїздом, адже для того, щоб потрапити на вокзал, таксі не потрібне. Але навіщо переїхала з готелю?

— Я можу від вас подзвонити?

— Телефон-автомат у холі ліворуч... Зачекайте, дам жетончик...

Боб накрутив номер поліції, попросив, щоб його з'єднали з комісаром. Незабаром обізвався знайомий хрипкуватий голос:

— Слухаю вас...

— Алло! Це Боб Пуанте. Я приходив до вас сьогодні вранці...

— А, це той молодий чоловік, що розшукує свою сестру? Ви вже її знайшли?

— Ні, але дізнався, в якому готелі вона зупинялась. Правда, учора виїхала звідси, взявши таксі. Пробачте, що телефоную у такий пізній час...

— Нічого, у нас в поліції з часом рахуватись не доводиться.

А те, що ви сказали, дуже важливо. У якому готелі вона зупинялася?

— Хвилиночку... Я не записав, але мені його ще видно звідси. Якась цікава назва: «Еліар».

— Це навпроти Ліонського вокзалу?

— Так...

— Мої люди займуться ним завтра...

Боб був дуже задоволений із себе: адже здогадався пошукати саме тут, біля Ліонського вокзалу. Але чому Оділія так раптово покинула готель? Чи не з'явиться вона знову десь у Латинському кварталі? Боб вирішив ще раз побувати в тому підвальчику, де познайомився з гітаристом.

Він сів за один із столиків, замовив собі шотландське віскі. Гітарист його відразу ж запримітив, і як тільки настала перерва, підсів до Боба.

— Ну як, ви бачили її?

Боб заперечливо хитнув головою.

— А я дещо дізнався. Від свого товариша. Він теж гітарист. Бачив її у нічному барі неподалік. «Чирвовий туз» називається...

— Але дивно, що, незважаючи на ваше з нею знайомство, вона так і не з'явилася тут... Можливо, навіть уникає цього місця, щоб не зустрітись із вами...

Про себе ж подумав: «Вона здогадується, що я у Парижі. Мене уникає. Може, навіть думає, що ми сюди приїхали з батьком удвох...»

Попрошавшись з гітаристом, вийшов на вулицю. Накрапав дрібний дощ, якого, мабуть, парижани чекали давно, бо тут, так само, як і в Швейцарії, вересень стояв напрочуд сухий.

«Боб виходить з дому раніше, ніж приходять пошта. Якщо листа одержить Матільда, вона віднесе його у братову кімнату. Якщо ж випадково лист потрапить до рук матері і вона упізнає мій почерк, то навряд чи втримається, щоб не прочитати його...» — так міркувала Оділія, сівши у Лозанні на трансєвропейський експрес до Парижа. «Що подумає брат, читаючи листа? Чи скаже про нього батькові? Цілком можливо, адже вони щирують між собою, і Боб частенько наникує в мансарду... Але чи сказав він батькові про мій намір? Чи, може, побоюється його травмувати і сказав лише про від'їзд? Боб, напевно, приїде до Парижа і спробує розшукати мене. Ну що ж, у нього буде багато шансів знайти мене серед кількох мільйонів парижан».

Якийсь чоловік середніх літ сидів навпроти, тримаючи на колінах шкіряний портфель, немов там лежало щось дорогоцінне;

він крадькома поглядав на Оділію, а коли погляди їхні зустрілися, ніяково всміхнувся.

Зійшовши з поїзда на паризький перон, Оділія загубилася в цьому величезному людському потоці, що штурхав її з усіх боків. Стояла безпорадна при тьмяному світлі припорошених ліхтарів, і їй здавалося, що і ця подорож, і усе, що відбувається нині з нею,— все це примарне. Що ж робити далі? Раніше і не думала б над цим, а просто взяла б таксі і поїхала б на вулицю Гей-Люссака, до готелю «Меркатор». Там вона завжди почувала себе ніби удома. Але тепер цього не можна. Адже саме туди в першу чергу нагряне Боб, тільки-но з'явиться у Парижі. Навпроти вокзалу було кілька готелів, їхні холи світилися серед ночі, і Оділія увійшла до найближчого з них, навіть не глянувши, яка назва на вивісці. Нічний консьєрж попросив у неї якісь документи. Оділія неохоче дістала із сумочки паспорт.

Кімната їй дісталась досить велика, але якась незатишна і неохайна. У ванній на тьмяній емалі відбилися довгі коричневі патьоки.

Сівши на краєчку ліжка, Оділія заплакала. Почувала себе зовсім самотньою, нікому на світі не потрібною. Не знала, що робити далі. Життя здавалося їй якимось нікчемним і недоречним, таке собі безмістове існування. Треба кудись йти, забути у людському натовпі, розвіятись у вечірньому гаморі великого міста. Але чи справді там, за цими стінами, їй стане легше? Адже всім цим переходим до неї байдуже... То чи не краще зараз же дістати із сумочки снодійне і проковтнути усі таблетки? Ні, мабуть, ще рано. Можна трохи й відтягнути смерть. Взяла тільки одну таблетку і запила її ковтком води з щербатої склянки. Лягла на ліжко і ще трохи поплакала. Їй не хотілося роздягатися, здавалося, немов десь тут, у цій непоказній кімнаті, чатує якась небезпека. Так і заснула одягненою...

Прокинулась пізно, було вже близько дванадцятої. Але при денному світлі кімната не здалася привітнішою. Хотіла прийняти душ, та не наважилась залізти у неохайну пожовклу ванну. Побачивши телефонний апарат на нічному столику, подзвонила черговому й замовила в номер пару бутербродів з м'ясом та сиром. Жувала їх, сидячи біля вікна, і байдуже спостерігала, як на привокзальній площі снували взад-вперед таксі, привозячи або відвозячи нових пасажирів. Потім знову заснула і встала лиш о четвертій пополудні. Посліхом зібралась, бажаючи якнайшвидше вийти з цих похмурих стін.

Прогулялась трохи по набережній Сени, зайшла у невеличкий ресторанчик повечеряти. Усе ще десь витала душею. Відчувала, що паморочиться голова. «А може, я нездужаю?» — подумала. За вечерею випила трохи джинну з водою, але ніякого полегшення це не принесло. У залі танцювали закохані парочки,

вони здавалися їй щасливими, і відчувала, що заздрить їм. Як не вистачало їй когось, з ким би можна було просто порозмовляти. Брата, наприклад. Ні, скоріше — лікаря, який би знайшов причину її недуги. А може, це ніяка не хвороба? Як вона досі жила? В порожнечі. Що це — її особиста вина? Чи, може, така вже атмосфера усього їхнього міста? Нікому не потрібна. Зайва людина. Більше того — тягар для інших. І завтрашній день не обіцяє нічого кращого...

«Ну що ж, жереб кинуто. Навіть спробувала усе пояснити Бобу. Чи зрозуміє? Адже він — повна мені протилежність. Вривноважений, певний у собі... Що він думав, прочитавши листа? Напевно, сів у перший же поїзд і виїхав до Парижа...»

Оділія спробувала вирахувати час, коли він міг з'явитися у Парижі. Їй раптом захотілося піти на вулицю Гей-Люссака, знайти його в готелі і сказати, що згодна відмовитись од своїх задумів, якщо він пообіцяє не виказати її батькам. Вона не повернеться у Лозанну. Це безперечно. Але що тут робитиме без спеціальності? Навіть колеж не закінчила... Покинула його так само, як покидала пізніше уроки гри на гітарі, уроки танцю або заняття англійською... Спочатку, правда, запалювалась, кілька тижнів працювала залюбки, але неодмінно наставав день, коли інтерес той зовсім пропадав. Наприклад, з англійською розпрощалася дуже просто — увечері, лягаючи спати, залишила Матільді цидулку: «Не буди мене вранці. Передзвони на курси, що я більше не прийду...» І знову цілими днями спала, слухала музику чи перегортала першу-ліпшу книгу...

До її столика підсів чоловік середніх літ.

— Мені здається, ви тут вперше, чи не так? — запитав, даруючи їй усмішку ловеласа. Оділія глянула на нього невидючим поглядом, і незнайомец знітився. Розплатилася і вийшла. У неї залишилося п'ятсот франків. Що робити, коли гроші закінчаться? Тепер вже картала себе, що поїхала так із Лозанни. Їй хотілося зникнути, та й годі.

Добре, щоб смерть була якась романтична. Про себе перебирала різні варіанти. Поліція натрапляє на тіло. Його везуть в інститут судової експертизи. З'ясовують особу. Батьки приїжджають до Парижа, щоб забрати тіло у Лозанну. Там, у церкві на місцевому кладовищі, їй проспівують відхідну. Мабуть, дадуть некрологи у газетах, і на похорон зйдуться всі її друзі. Прийдуть, звичайно, і материні партнерки по грі у бридж. Вона лежатиме у довгій новенькій труні, що нестерпно пахнутиме свіжим лаком, і буде задихатися від того запаху... Ну от, що за дурниці? Звичайно, вона не задихатиметься, адже буде вже мертвою. Втім, хіба був хтось, хто знав би, як воно там після того?..

У готелі Оділія знову ковтнула таблетку снодійного. Проки-

нулась під десяту ранку і, поспідавши, взялась прибиратися. Одягнулася так само, як і вчора: штани і сорочку, які щільно облягали тіло, підкреслюючи форми. Пообідала в ресторані на якійсь вуличці за церквою Сен-Жермен... Не знала, чим зайнятися, з ким заговорити. Тинятися вулицями не хотілося. Повернулася до готелю й спала там до вечора. Усе відклала і відклала той, найостанніший момент. І не тому, що боялася його, а відчувала потребу у такому повільному, майже ритуальному прощанні з життям. І при цьому ніхто із тих, хто зустрічався їй на вулиці або вітався з нею в готелі, не повинен був здогадатися про її наміри.

Увечері ще трохи погуляла по місту, перехопила по дорозі пару сандвічів. Знову подумалося про Боба. Він, без сумніву, уже приїхав. Що робитиме? Напевно, зазирне до «Канібала», бо ж якось йому похвалилась, що добре провела там час. Тоді, коли потрапила до «Канібала» вперше, у неї був стан якоїсь ейфорії. Пізніше не раз із сумом згадувала гітариста, який тоді повів її до себе. Тепер хотілося бачити його знову, поговорити в ним, але це було небезпечно. Адже цілком ймовірно, що Боб завітає до «Канібала» і познайомиться з гітаристом. Цікаво, чи визнається той, що трапилося між ними? Зрештою, зізнається чи ні — яка різниця? Вона вже давно не соромилася своїх інтимних стосунків з чоловіками... Навіть дядечко Артур, родич по матері, до неї залицявся... І не соромився після того, ніби нічого й не було, навідуватися до них додому, цілком задоволений із себе, ще й при нагоді масно жартував:

— Ну, моя красуне, скільки тобі після мене трапилося бідолашних жертв?..

Дядечко Артур був процвітаючим бізнесменом. Він подорожував на своєму чудовому автомобілі від ферми до ферми, укладаючи угоди на продаж сільськогосподарських машин. І ніколи не відмовлявся від того, щоб тут же «обмити» нову угоду склянкою доброго вина.

По матері у них є ще одна родичка — живе самотньо у Парижі, їй вже за вісімдесят. Сім'ї і дітей ніколи не мала, усе життя працювала, тож має і певні статки, і непогану пенсію. Одилія колись, ще зовсім маленькою, була у неї один раз і пам'ятає ту затишну, охайну, як іграшка, квартиру на Монмартрі. Завітати до неї зараз? Але про що вони розмовлятимуть? І чи не повідомить вона батьків, якщо ті вже зчинили тривогу?

Одилія шукала який-небудь бар, де можна було б провести вечір, а може, й частину ночі. Хотіла, щоб був він зовсім непримітний, у кожному разі — не з тих, про які знав Боб. Так і забрела у «Чирвовий туз». Якась жінка співала у супроводі гітари. Офіціантка з неохайно пофарбованими нігтями запитала Одилію, що вона питиме. Замовила джин з тоніком. Цим напоєм

уперше пригостив її у лозанському ресторані один із молоденьких викладачів колежу, коли Оділія була ще ученицею.

За сусіднім столиком сиділи двоє юнаків, одягнені зовсім просто, обоє у синіх потертих джинсах.

— Ви когось чекаєте, мадемуазель?

— Ні...

— Тоді чи не хотіли б приєднатися до нас?

Оділія пересіла до їхнього столика.

— Що у вашій склянці?

— Джин.

— Тоді допивайте, щоб ми могли вам замовити ще.

Оділія слухняно виконала це прохання.

— Ви французенка?

— Ні...— легка усмішка з'явилась на її вустах.

— Тоді, мабуть, бельгійка?

— Теж ні...

— Ви говорите по-французькому без акценту.

— Я приїхала з Швейцарії...

— Із Женеві? Я двічі бував у Женеві і один раз у Віллярі, там першокласні лижні траси...

— Я не із Женеві, а з Лозанни. А у Віллярі не раз бувала. Мій батьки там мають дачу, і раніше я їздила туди щоліта.

— Ви студентка?

— Так.

— Навчаєтесь у Парижі?

Тепер їй потрібно бути обережною, адже якщо ці хлопці студенти, то обман міг би викритись...

— Ні. У Лозанні. До Парижа просто приїхала на кілька днів.

— Раніше бували в цьому барі?

— Ні, оце вперше зайшла сюди. Випадково...

— Тут буває коли як... Іноді — чудові вечори, іноді — так сорбі... Це залежить від самих клієнтів. Хазяїн тут — хитра бестія. Дозволяє клієнтам витворяти усе, що їм заманеться. Навіть коли сюди приходять півдужини п'яних американських туристів, здатних влаштувати погром. А ви добре знаєте Париж?

— Я бувала тут часто.

— Вам подобається Латинський квартал?

— О, безперечно. Тут себе почуваю, як удома. Я ніколи не ходила в Лувр чи якийсь інший музей. Раз чи два бувала на Єлісейських Полях...

— Нам теж тут подобається найбільше.

— Ви десь навчаєтесь?

— Мій друг Мартін вчиться у Нантері. Я ж вивчаю англійську філологію. А ви на якому факультеті?

— На філологічному...

— І ким же збираєтесь стати? Викладачем? Літературним критиком? Письменницею?

— Ще не вирішила,— засміялась Оділія у відповідь. Все-таки приємно викликати у цих хлопців такий інтерес до себе. Вела з ними легку, невимушену бесіду, забувши на якийсь час про все, що було з нею досі.

— Ви танцюєте? — запитав Мартін.

— Залюбки...

Поміж столиками ледь вистачало місця для трьох пар, що танцювали.

— Ви не поспішаєте у свій готель? — тихо поцікавився Мартін під час танцю.

— Ні, мене ніхто не чекає...

— Тоді ось що: Луї незабаром нас залишить, і ми поблукаємо сьогодні разом по місту...

— Згода...

Мартін ледь чутно стиснув їй пальці, ніби подаючи змовницький знак.

— А потім можна було б зайти до мене у гості...

Відповіла ухильно:

— Побачимо...

Всілися знову за стіл. Хлопці ще раз замовили джину. Запала мовчанка. Мартін, здається, уже й жалкував, що зробив ту пропозицію. Адже була вже друга година ночі, і познайомились вони у закладі, котрий має не найкращу репутацію... Чи ця дівчина не з тих, хто шукає сумнівних пригод?

Доторкнувся легенько її коліна своїм, вона не відсунулась.

— Бачите он тих двох хіппі? Вони курять маріхуану...

— А якщо заскочить поліція?

— Поліція знає, але закриває на те очі. Аби лиш ЛСД не вживали... Тут це зовсім просто. Я теж пробував двічі, а на другий день почував себе мов побитий пес... Пропоную випити за ваше здоров'я!

Мартін зиркнув на годинник і підморгнув Оділії: чи не пора вже йти? Вона ледь помітно кивнула.

Мовчки йшли нічною вулицею, дослухаючись до власних кроків. І коли Мартін несміливо взяв руку Оділії у свою, вона зніжковіла, та руки не забрала. Це додало їй почуттям щось нове, таке, чого вона досі не спізнала. Ще ні з ким із чоловіків вона не прогулювалась ось так — рука в руці.

— Ви далеко живете? — запитала, аби щось сказати.

— Зовсім поруч. Вулиця Бак. Знімаю кімнату в сімейному пансіоні. Щоправда, хазяйка поставила дві умови — не куховарити удома і не приводити жінок.

— Але цю другу умову, напевно, ви частенько порушуєте?

— Та ні, що ви! Поки що хазяйка до мене не мала жодних претензій. Та й зараз вона нічого не знатиме...

Мартін відчинив ключем двері під'їзду, у піймах вони тихо зішли на третій поверх, навшпиньки перейшли через великий хол, крізь вікна якого на долівці розливалось місячне світло. Опинившись разом з Одилією у кімнаті, Мартін обережно причинив двері і замкнув їх ізсередини на ключ.

— Ну, ось і все!

Він увімкнув світло, підійшов до Одилії і обійняв її.

Кімната була досить простора, з високими стелями, темно-червоні шовкові штори щільно затуляли вікна. Ліжко було вже постелене.

— Нічого не бійся,— прошепотів Мартін на вухо Одилії,— ми тут у цілковитій безпеці. Тільки не можна говорити голосно.

— Я нічого й не боюся...

І справді, їй було зовсім не страшно з цим хлопцем. Напевне, вона могла б його покохати, якби зустріла раніше...

Мартін ще раз обійняв її ніжно, і Одилія відчула, що й у неї пробуджується до нього ніжність.

— Щось вип'ємо? У мене є коньяк і вино. Щоправда, вино не найкращої марки...

— Ну, тоді коньяк...

Поки він діставав пляшку і келихи із шафи старовинного меблевого гарнітура у стилі епохи Людовіка XV, Одилія скинула із себе куртку і встилася в крісло. Мартін підніс наповнені келихи.

— Я хотів би, щоб у вас назавжди залишилася добра згадка про цей вечір. Не знаю, чи побачу вас ще, адже ви поїдете у свою Лозанну?

— Так, я скоро поїду звідси...

— Шкода, що я не зустрів вас раніше...

— Мені здається, що і я шкодую про це...

...Коли трохи пізніше, вимкнувши світло, Мартін почав її роздягати, Одилія й не думала пручатися: не відчувала ані сорому, ані зніяковілості, їй були приємні ніжні доторки його сильних рук...

Вона уперше відчула справжню насолоду від інтимної близькості. Їй було напрочуд хороше. Лежала знеможена, і ні про що не хотілося думати, нічого взагалі не хотілося, тільки б ще довго отак лежати поруч із цим симпатичним і дужим хлопцем.

Досі ще нікого по-справжньому не кохала. Тепер вже, здається, й не покохає ніколи...

Одилія підвелася з ліжка, пройшла у ванну кімнату і, повернувшись через якийсь час, почала одягатися. Мартін уже зібрався.

— Ні, мене не потрібно проводити...

— Але ж небезпечно повертатися самій. В якому готелі ви живете?

— Це зовсім поруч. Допоможіть мені лиш звідси вибратись...

Мартін взяв Оділію за руку, і вони, крадучись, вийшли із кімнати, швидко зійшли вниз і опинилися на вулиці.

— Може, все ж таки вас провести?

— Я вже сказала: не потрібно. Далі піду сама.

Він притяг її до себе, міцно обійняв.

— Ми ще побачимося?

— Навряд... Мені вже пора звідси їхати...

Мартін дивився їй услід, поки вона не зникла за рогом.

По дорозі до готелю невідступно думала про Мартіна. Йй здавалося, що за такого хлопця могла б не вагаючись вийти заміж. Але тепер уже пізно. Надто пізно. Хоч би навіть тому, що довелося б розповідати, як жила до цього. Та це його, певно, збентежило б. Можливо, спочатку й не зважив би на її попередні любовні пригоди. А пізніше? Чи не став би докоряти пізніше?

Спробувала згадати, коли це в неї почалося. Було ще в коледжі. Більшість її подруг присягалися, що досі не мали інтимних стосунків з чоловіками або ж стосунки ті були зовсім невинні — ну там зітхання, поцілунки, несміливі пестощі... Та Оділія знала: бодай двоє її однокласниць казали неправду...

Одна з них — Емільєна. Зараз вона десь тут, у Парижі. А раніше вивчала народне декоративне мистецтво у курортному містечку Ве́ве, що неподалік Лозанни. Оділія теж там була з нею. У той період вони щиро дружили. І Емільєна, не криючись, розповідала про свої амурні пригоди. Вона вважала це цілком нормальним...

Тепер Емільєна в Парижі, навчається на факультеті мистецтвознавства. Може, й вийшла заміж. Можливо, й дітей уже завела. І всі її колишні пригоди, мабуть, забуті назавжди...

Друга її подруга, чорноока Елізабет, мала дуже гарненьку фігурку, пружні груди, і Оділія навіть заздрила їй. Якось вони разом пішли у кіно, і коли на екрані показували еротичну сцену, Елізабет нахилилася до Оділії і запитала:

— А ти вже пізнала кохання?

— Ні... А ти?

— У мене вже було... Правда, я нікому про це не казала. Уявляю, що було б, якби дізнався мій батько. Він би мене просто убив... Перший мій спокусник був друг нашої сім'ї, чоловік уже одружений, і мав досить гарну дружину... Він художник, у нього є майстерня на вулиці Пюллі, і ми там зустрічалися... Але після нього у мене були ще й інші коханці. Троє...

Пізніше їхні дороги розійшлися. А десь через рік Оділії надійшов лист аж із Бейрута. Елізабет запрошувала на своє весілля

ля. Сповідчала, що виходить заміж за... Ці арабські прізвища не вимовиш — языка поламаеш...

...Ось уже і набережна Сени. Місячне світло сріблило воду. Навколо — ані душі. Та Оділії зовсім не боязно. Вона і не думала про те, що хтось би міг на неї напасти. Двоє поліційних патрульних, проїжджаючи мимо, трохи пригальмували: самотня дівчина прогулюється глупої ночі...

Можна було, звичайно, зупинити якийсь таксі. Та Оділії хотілось ось так неспішно пройтися нічною набережною, поміркувати над тим, що непокоїло... Ні, вона нічого не змінюватиме. Вибір зроблено. Вона повідомила про це Боба. Та все ж цікаво, як він сказав батькові? Дивно, але тепер, на відстані, почувала до батька більше симпатії, ніж будь-коли раніше. Він їй чимось нагадував кудляня, здоровенного, проте лагідного.

Тож згадала, що в сусідів жив велетенський сенбернар. Іноді він забрідав у їхні «Липки», траплялося, саме тоді, коли маленька Оділія гралася у садку, залишена Матільдою без догляду. Щоб не лякати дівчини, сенбернар покійно вкладався на траві, усім своїм виглядом виказуючи тільки добрі наміри. Дуже швидко вони подружилися, і Оділія частенько бігала на кухню, щоб винести крадькома щось смачненьке своєму четвероногому другові. Пес звик брати їжу з її рук так вправно, що Оділія майже не відчувала доторку його великого шерехатого языка.

Її батько — лагідний і довірливий, як той сенбернар. Але чому і коли він розцурався з усіма, мало не замурувавши себе живцем у своїй мансарді? За яких обставин те відбулося? Мабуть, вже не дізнатися їй ніколи. Але так було скільки себе пам'ятає. Коли дідусь ще жив, так було. Та й сам дідусь рідко виходив із свого кабінету, за який йому правила нинішня вітальня. І до нього ніхто не мав права заходити без запрошення. В ту пору, коли Оділія була ще зовсім маленька, їх з Бобом годували на кухні. Але коли їй минуло шість років, їм обом дозволили обідати в ідальні за спільним столом: аби тільки не розмовляли за обідом. Оскільки старші також не розмовляли, обід майже завжди проходив у цілковитій мовчанці. Дідусь взагалі мало спілкувався з ними. Тоді Оділія ще не знала, що він так перемінився після смерті своєї дружини: останні десять років він не жив, а доживав. Нерідко вечорами було чути в домі, як дідусь знервовано ходить туди-сюди у своїй кімнаті і щось бурмоче голосно сам до себе. А одного разу перед дверима їхнього дому зупинився якийсь чудернацький автомобіль. Оділія, прокинувшись від гуркоту, визирнула у вікно. Було вже темно, і вона побоялася вийти із кімнати і дізнатися, в чому річ. Боб міцно спав і не чув нічого. Вранці їм сказали, що тієї ночі дідусь помер. Він покликав перед смертю батька, вони про щось

довго говорили увіглосо, а потім йому стало зовсім погано, і він помер швидше, ніж устиг приїхати лікар.

Оділії раптом закортіло подзвонити батькові: а була ж четверта година ранку... Ще не знала, що хотіла б сказати йому. Дивно: лиш тиждень тому ненавиділа його, маючи за невинного егоїста, і раптом тут, на відстані, він постав перед нею зовсім іншим — вразливим, беззахисним... Хотілося почути його голос. Але що йому скаже?

У цю хвилину їхня вілла вже не здавалася їй такою гнітючою, як сприймалося там, у Лозанні. І життя своє на тій віллі тепер побачила ніби в іншому світлі. Зрештою, чи не було і з її боку егоїзмом жити так, як досі жила? Дбала лиш про себе. Їй і на думку ніколи не спадало, що завдає комусь клопоту. Вважала цілком закономірним, що хтось мав виконувати якусь її забаганку. Чи не з цієї причини розгубила усіх своїх подругок? Після того не раз бажала їх повернути, просила в них пробачення, навіть ненавиділа себе, і була в цьому широю, але через якийсь тиждень усе починалось спочатку...

...Цієї ночі таки не подзвонила батькові. І не тому, що боялася потривожити його сон. Просто не знала, як з ним розмовляти, хоч відчувала внутрішню потребу виговоритись перед кимось, навіть перед першим зустрічним; хотілося, щоб хтось її вислухав, зрозумів...

У готелі, не роздягаючись, лягла на ліжко і довго не могла заснути. Так і лежала, втупивши погляд у стелю. «А може, подзвонити Бобові? Якщо він приїхав, то, без сумніву, зараз у «Меркаторі». Так хотілося б почути його голос...» Але ця ідея пропала так само раптово, як і прийшла. Натомість з'явилася інша. Добре було б зараз захворіти! Але не тут, у цій обшарпаній готельній кімнаті, звідки її одразу ж відвезуть у якусь лікарню, а ще там, у Лозанні. Тоді покликали б лікаря Віне, який її добре знав, бо часто йому розекаржувалась, коли почувала себе зле. От тільки на яку хворобу краще захворіти? Звичайно ж, на якусь жахливу, але не смертельну. Ну, й, зрозуміло, щоб вона не споганіла і не скалічила.

Оділія й раніше мріяла про таку «хорошу хворобу». Це траплялося після того, коли ще в ранньому дитинстві серйозно занедужала: у ті дні і батьки, і Боб, і Матільда невідступно чергували біля її ліжечка. Оділію постійно лихоманило, все довкола неї розпливалось, ніби в тумані, ледь впізнавала обличчя тих, хто в тривозі схилявся над нею. Лікар Віне приїздив двічі на день. Він зловив Оділію, ставився до неї поблажливо, якимось ніби аж по-змовницькому. Такими ж їхні стосунки залишалися

і пізніше, коли Оділія стала майже дорослою. Не раз, коли відчувала, що важко на душі, дзвонила йому.

— Це я, Оділія...

— Як твої справи?

Він знав її змалечку, тож і тепер продовжував називати на «ти».

Був дуже зайнятий, його частенько викликали до хворих навіть уночі. Але якщо вона дзвонила, то завжди старався викроїти час, щоб зустрітись. І вже тільки від того, що потрапляла у його кабінет, бачила його лагідні, з лукавинкою, очі, здавалося, ставало краще.

— Дівчинко моя, мабуть, розчарую, але у тебе нічого не болить. Це ти собі навіяла, та й годі. Ти маленька хитрюща симулянтка. І скажи-но мені: скільки за день випалюєш сигарет?

— Дві коробки...

— Зрозумій же: незабаром від цього у тебе тремтітимуть руки.

— Але я не можу кинути... До речі, ви теж. Разів із десять чула, як ви обіцяли кинути курити, а потім знову бачила вас із сигаретою...

— Але ж мені давно вже не вісімнадцять років, люба дівчинко...

Хворіти було так приємно. Тоді усі хвилювалися за неї, оточували її увагою...

Оділія простягла руку до нічного столика і взяла таблетку снодійного. Без нього вона не могла вже заснути. У неї ще великі запаси пігулок, прихоплених із дому. От ковтнути б всі ліки одразу — чим не легкий і безболісний спосіб піти із життя. Та згодом Оділія засумнівалася: десь вичитала, що великі дози медикаментів, всупереч загальноприйнятій думці, не завжди призводять до летального кінця — відразу ж викликають блювоту. Оділії ж зовсім не хотілося, щоб її знайшли забльованою. Що ж, тоді можна скористатися батьковим револьвером. Тільки треба, для більшої певності, цілитись у голову. Та коли Оділія уявила, що в неї голова розчереплена...

І взагалі, помирати у такому обшарпаному номері, брр...

Мартін... Яким уважним і ніжним він був! Згадала ту мить, коли так невимушено й довірливо взяв її руку у свою... І те, як навшпиньки прокрадалися вони у його кімнату... Все було так чудово! Це і є життя. Шкода, що не часто воно дарує такі хвилини.

Незчулася, як і заснула одягнена. Схопилася на ноги, коли постукали у двері. Глянула на годинник: дванадцята дня. Пішла відчиняти, але з того боку хтось уже сам вставляв у замкову шарпину ключа. То прийшла покоївка.

— Вибачте, я думала, що в номері вже нікого немає...

Покоївка лукавила. Її просто дратувало, коли хтось із постояльців вилежується до обіду, заважаючи їй прибирати.

— Пусте, я зараз виходжу...

Швидше, швидше з цього жалюгідного номера. Оділія вже складала речі до голубої валізи...

— Зовсім від нас виїжджаєте?

— Так...

Демонстративно не залишила чайових.

Зійшла у вестибюль, розплатилася за готель. Сіла в таксі,

— Куди вас відвезти? — запитав водій.

Цього й сама не знала. Їй було байдуже. Зрештою, куди б не поїхала — жити залишалося недовго...

— Зупиніть на перехресті Сен-Мішель...

Стояла на вулиці з валізою в одній руці, сумочкою — в іншій, таке враження, ніби заблукала в чужому місті. Набрела на якийсь готель. У свіжопофарбованому вестибюлі, обшитому світлим деревом, ще пахло стружкою і лаком. За віконечком адміністратора сиділа молода красива жінка. Біля неї просто на підлозі бавився малюк.

— У вас знайдеться вільна кімната?

— А на який вам строк?

— Не знаю... Може, на кілька днів...

Кімната була на третьому поверсі. Очевидно, недавно відремонтована: чиста, світла, з гарними м'якими меблями. Оділія відкрила валізу, речі з неї переклала у шафи. Розирнулася довкола спантеличено: тут так чисто, гарно, аж незвично.

Нагадав про себе голод. Спустилася вниз, знайшла неподалік невеличкий ресторанчик. Зайти? Можливо, це востаннє... Сіла біля вікна, дивилася на гамірну багатолюдну вулицю. Ці люди так само метушитимуться й тоді, коли її не стане. І в рідній її Лозанні усе залишиться так само. Батько, як і завжди, буде щоранку виходити у парк на прогулянку, щоб потім піднятися у свою мансарду і зачинитися там на цілий день. Мати гратиме у бридж з продругами. Напевно, у перші дні її таки будуть оплакувати, але потім про неї згадуватимуть все рідше і рідше... Хіба ж є хоч хтось на світі, кому вона по-справжньому була б потрібна?

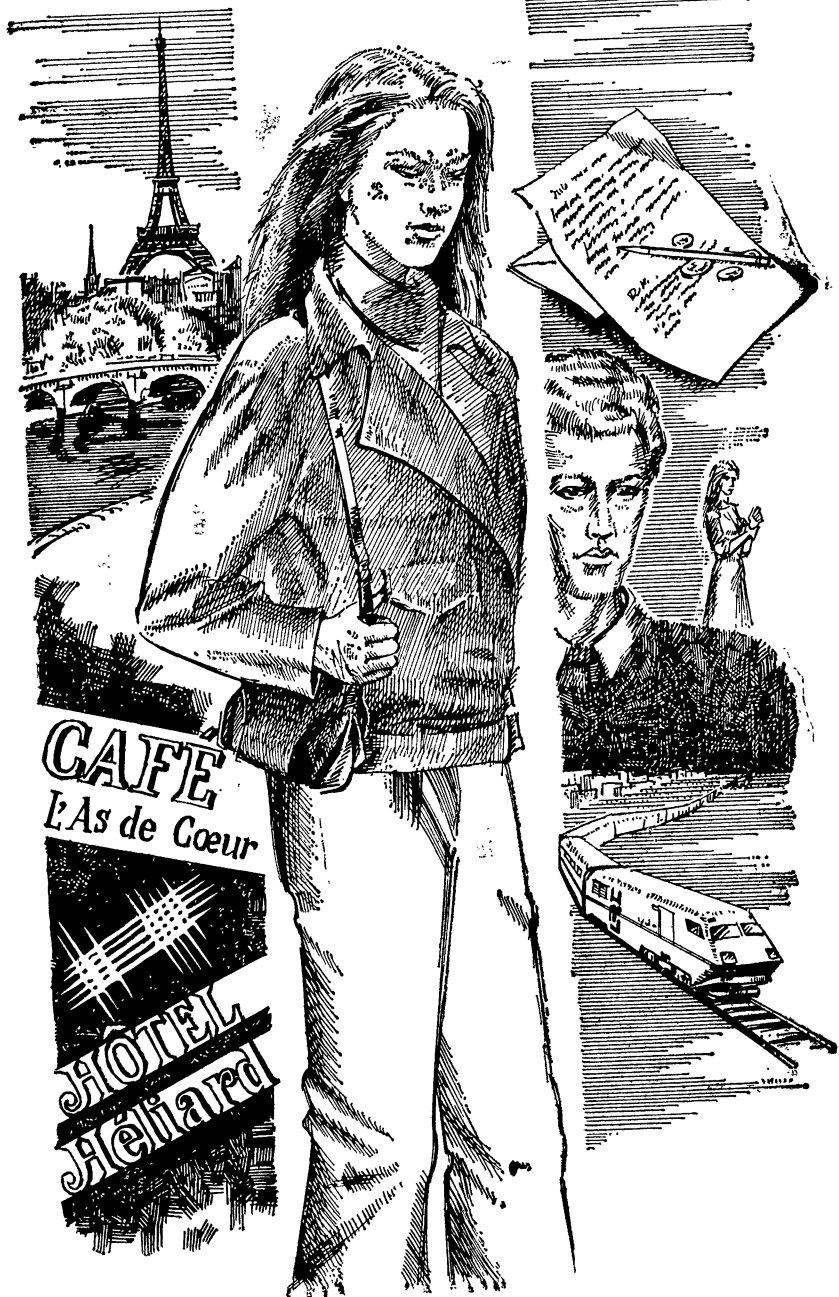
— Принесіть мені заливне м'ясо, так... І котлети з баранини...

Тут був гарний інтер'єр. Може, дещо манірний — цей невеличкий зальчик був розфарбований під старовину, але таки за тишний.

Може, випити скляночку джину? Зрештою, зараз їй можна робити все, що заманеться. Через годину, через дві години, у кожному разі — ще й ніч не мине, як усьому настане кінець.

— Офіціант! Джину з тоніком...

Їй зовсім не страшно, голова холодна і ясна. Єдине, чого їй

CAFÉ
Les As de Cœur

HOTEL
Meliand

зараз не вистачає — те, чого бракувало завжди: спілкування з кимось, кому можна було б довірити душу, свої думки, і хто, можливо, міг би захистити її від самої себе. Але, здавалось, такої людини просто взагалі не існує... Єдиний, хто її широко любив, — це Боб. Вона його також любила. Але у нього було своє, зовсім інше життя, тож зустрічались вони переважно лиш за обіднім столом...

А як же Мартін? Вона знала його лиш один день. В обіймах цього хлопця їй було затишно. Та чи збереглося б це відчуття, якби знайомство тривало? А може, вона шукала чогось такого, чого взагалі немає на світі? Чи реально, щоб хтось міг присвятити їй усього себе, усе своє життя? Свого обранця хотіла б бачити надійним і щирим, певним у собі, життєрадісним, з яким ніколи не було б сумно.

Іронічно посміхнулася сама собі:

— Ну й далеко ж тебе занесло, дівчинко! За якусь годину перед смертю мрієш про те, чого ніколи не може бути...

Цікаво, де зараз Боб? Може, теж вечеряє у цю хвилину? Він завжди такий спокійний, урівноважений. Певно, стане добрим сім'янином, заведе славу дружину, слухняних діток... Що він зараз думає про неї? Брат завжди брав на себе роль її покровителя, ставився до неї так, ніби вона не просто його молодша сестра, а хвора на якусь серйозну хворобу. А може, це й справді так? Може, то у неї душа болить? Вона й раніше частенько думала про це... Саме в такі хвилини й просилася на прийом до доктора Віне. І той завжди був на диво терплячим. Може, здогадувався: в своїх муках вона не винна...

Повечеряла усмак, замовила ще склянку червоного вина. Байдуже глянула на сусідів: двоє чоловіків голосно сперечалися про якесь там нерухоме майно. Аж дивно: чого так галасувати через якусь мерзенну мізерію.

— Щось принести на десерт, мадемуазель?

— А що б ви порекомендували?

— Пиріг зі сливами. Раджу...

Пиріг справді смачний. Закурила. Від кави відмовилась.

Ну, ось. Знову на вулиці. Куди далі? Довкола снували люди, їхали кудись машини... Поминуло ще дві години. Вже почали зачинятися деякі магазини. Зайшла в аптеку, попросила паечку лез.

— Вам якої марки, мадемуазель?

— Та байдуже...

Хотілося зареготати — мабуть, аптекар подумав, нібито леза їй потрібні для того, щоб голитися під пахвами.

Зумисне марнувала час. Не хотілося, щоб хтось з перехожих здогадався, на що вона відважилась. Ця повільність, цей непоспокій не від боягузтва. Ні, вона не чіплялася за життя...

Навпаки, рішення покінчити з ним якнайшвидше давало якесь дивне, не знане досі відчуття полегкості. Після того уже ніщо не мучитиме...

Йшла неквапливо, роздивляючись вітрини зустрічних магазинів так, ніби бачила вперше. Ось дві жінки заклакли у перукарських кріслах, серйозні й незворушні. Згадала, що й сама вже давно не була в перукарні. А що, зайти? Чому б востаннє не причепуритися? Увійшла. Запитала дівчину-касирку:

— Чи довго доведеться чекати?

— Боюсь, вже не встигнете сьогодні. Скоро зачиняємо...

Ну що ж, обійдеться без зачіски. Не йти ж на розшуки іншої перукарні... Та й ноги гудуть: такі чимало находилася сьогодні.

Повернулася до готелю. Всміхнулася жінці, що сиділа за виконцем адміністратора. Малюка на підлозі вже не було, напевно, спить десь неподалік.

— Вам ключ?

— Прошу вас...

— Ви повечеряли?

— Ще й як...

— У Марію, напевно?

— Не знаю, на вивіску не глянула. Це звідсіля метрів із сто...

— Значить, у Марію. У нього справді дуже гарна кухня...

Говорили, аби не мовчати. Може, в глибині душі вони обоє боялися самоти. Тієї самотності, від якої Одилії було так недобре в «Липках».

Зійшла до себе нагору, розирнула востаннє. Ну, ось і все. Не можна більше відступати. Рішуче повернула ключ у замку, штовхнула двері. Вікно у кімнаті було відчинене, мабуть, покоївка так залишила. Легкі штори надимались і тріпотіли від поривів леготу. Підійшла до вікна й зачинила його. Потім повільно роздяглася, пройшла у ванну і пустила воду з кранів. Довго роздивляла себе у дзеркалі. Несподівано відчула бажання поговорити востаннє з ким-небудь. У цьому величезному місті близьким для неї був тільки Мартін, але він навіть не залишив їй свого телефону...

Коли ванна налилася по вінця, Одилія закрутила крани, повернулася в кімнату. У бюварі на столі біліли три аркуші паперу і три конверти з емблемою готелю. Попорпавшись у своїй сумочці, дістала кулькову ручку з погризеним кінчиком. Сіла за стіл, зовсім гола, схилилась над білим аркушиком, покушуючи зубами кінчик ручки, а потім почала писати:

«Мій друже Боб!

Тепер усе остаточно вирішено. Коли отримаєш цього листа, мене вже не буде. Сподіваюся, хтось із службовців готелю здогадається наклеїти марку на конверт і вкинути цього листа у

поштову скриньку. Я вже роздяглась і не маю сили одягатися знову, щоб вийти й купити марку. Не пам'ятаю, що писала тобі у своєму останньому листі того гарячкового дня від'їзду. Сьогодні ж я цілком спокійна, і мені здається, що це не страшно — померти. І я подарувала собі ще чотири дні не тому, що боялася, а просто захотіла мати невелику відстрочку. Час поминув дуже швидко, і я не жалкую, що так вчинила. Багато над чим розмірковувала в ці дні. Здається мені, чимало зрозуміла. Тепер іншими очима дивлюся на світ. Очевидно, в моїй постійній невдоволеності життям винна не тільки гнітюча атмосфера нашого дому. Звичайно, атмосфера та справді дуже гнітюча, але наврод чи могли б щось змінити наші батьки. Я знаю, що в багатьох інших сім'ях ще гірше, ніж у нас, хоча, можливо, там почувають себе щасливими. І доказ цьому — хоч би те, що у тебе все складається гаразд. Знаєш, я тобі часто заздрю, твоїй силі характеру. Завжди трохи боялася твого погляду, боялася прочитати в ньому іронію або жалість до мене. Тепер розумію, що даремно. І до батька у мене ставлення вже інше. Так, батько живе сірим життям, але таке життя і в багатьох інших, навіть якщо вони постійно на людях, десь у своїх офісах... І на маму, запеклу бридjistку, дивлюсь вже іншими очима... У всій цій зловісній історії є лиш один справжній винуватець — я сама... І раніше, бувало, подумувалось про це, але щоразу знаходила собі якесь виправдання... Бобе, коли мене не стане, роздай усі мої речі — і гітару, і ліжж, і ковзани... Мені не хотілося б, щоб удома щось нагадувало про мене: навіщо ці траурні сувеніри? На щастя, у домі майже немає моїх фотографій: я ніколи не любила фотографуватися...

Так багато про що передумала за ці чотири дні, аж голова паморочиться. Ти знаєш: я не мрійниця і не романтик, на все і на всіх дивлюся холодно і тверезо. Тепер зрозуміла: це я винна в тому, що не змогла ужитися з людьми. Не знаю: чи писала тобі про це в листі з Лозанни?

Так багато хочеться тобі сказати. Адже не матиму більше такої нагоди. Не буде взагалі можливості спілкуватися з собою подібними... Що це я пишу? «Собі подібними»... Боже збав скидатися на мене... А може, я не єдина така химерниця, еге ж?

Бобе, у свої останні хвилини я думатиму про тебе. Згадує ти мене час від часу, згода? Я хотіла б зараз бути біля тебе, хотіла б, щоб ти обійняв мене міцно, погладив мене по голові, як це не раз бувало... Як бачиш, я забираю із собою тільки добрі спогади...

Не буду перечитувати цього листа. Тож вибач за можливі помилки. Міцно тебе обіймаю. Прощай, Бобе!

Твоя Оділія.

«Вона подумала якусь мить і дописала вниз: «P. S. Сподіваюся, ти не покажеш цього листа, так само, як і попереднього, батькові або матері. Я не хотіла б, щоб його читав ще хто-небудь, крім тебе. Спасибі».

Написала на конверті прізвище брата, його адресу: готель «Меркатор» на вулиці Гей-Люссака. Потім дописала угорі: «Терміново». Порившись у сумочці, дістала однофранкову монету і поклала зверху на конверт. Потім згадала, що не розплатилась ще за готель, тож на іншому аркуші написала: «Мадам! Вибачте за клопоти, завдані вам. Залишаю вам дві сотні франків у рахунок оплати за проживання в номері і за вчинене мною тут безладдя». Поклала на цю записку дві стофранкові банкноти і підвелася з-за стола. Ну ось, рахунки з життям покінчено. Підійшла до вікна, глянула востанне на вулицю крізь тюлеві гардини. Вулиця вирувала людьми, так само, як це було й вдень, і так, як буде це завжди... Закурила й рішуче пішла у ванну, та одразу ж повернулась, згадавши, що забула леза на журнальному столику. Дістала з пачки одне, знову зайшла у ванну, залізла у воду, зручно вместила, випроставши ноги. З насолодою затягувалась димом, пускаючи кільця в повітря. Йй не було страшно. Заздалегідь припасла кілька таблеток снодійного, щоб заспокоїти себе, але зараз не відчувала в них потреби. Була зовсім спокійна. Намацала вену на руці, щосили різонула лезом...

...Хтось великий і дужий нахилився над нею і робив щось з її рукою. Як, виходить, вона жива? Ледве розліпила повіки. Якийсь рудоволосий хлопець, увесь у ластовинні, забинтовував їй рану. Вода у ванній, в якій вона лежала, була червоною від крові, і Оділії стало млосно.

— Що ви тут робите?

— Самі бачите. Накладаю пов'язку. Не бійтеся, це чиста носова хустинка. Я взяв свою, бо ваші надто маленькі.

Він був увесь рудий, як апельсин, але очі мав світло-голубі.

— Як ви тут опинилися?

— Бо ви покликали...

— Що?! Я вас кликала?

Він зав'язав кінці хустинки.

— Допомогти вам вийти з ванни? У вас є щось накинути на себе?

— Халат лежить у моїй валізі...

Він помітив на вішалці біля дверей голубий пеньюар і подав його Оділії:

— Поки що візьміть це...

Обличчя його було непроникне.

- І як же я вас кликала?
- Я з сусіднього номера, почув за стіною пронизливий крик і здогадався, що тут щось скоїлось... Боявся, що двері замкнені на ключ, але вони були тільки зачинені. Ви лежали у ванні неприємно.
- Я хотіла померти...
- Розумію, що не заради розваги заподіяли собі таку рану...
- Вона глибока?
- Не дуже... Мабуть, як тільки з-під леза бризнула кров, ви злякалися і скрикнули...
- А я цього не пам'ятаю...
- На щастя, я, можна сказати, без п'яти хвилин лікар. Закінчую медичний факультет, а тепер саме проходжу практику у госпіталі Кошен. Сьогодні повернувся трохи раніше, ніж звичайно, і от, бачите, дуже вчасно... Як ви зараз себе відчуваєте?
- Не знаю... Я сама не своя...
- Вам не завадив би ковток спиртного...
- Вийшов з кімнати і незабаром повернувся з пляшечкою коньяку в руках. Хлюпнув трохи у склянку.
- А ви? — запитала Оділія.
- Я ж не поранив собі руку. Випийте, і я відвезу вас у госпіталь. Вам зроблять перев'язку краще, ніж я міг зробити в цих умовах.
- Ні, не треба в госпіталь, благаю вас. Вони одразу зрозуміють, що це була спроба самогубства, і повідомлять поліцію.
- Ви боїтеся поліції?
- Поліція повідомить моїх батьків. А я нізащо не хочу повертатися додому...
- Ну, гаразд, заспокойтеся. Вам не можна хвилюватися. Ви й так ще не зовсім міцно тримаєтесь на ногах.
- Дивно, я зовсім не відчувала болю...
- Це тому, що у вас збуджена нервова система.
- Трохи повагавшись, запитав:
- Ви живете у Парижі?
- Ні, я приїхала з Лозанни...
- І сім'я ваша тут...
- Ні, тут живе тільки тітка по матері... Правда, можливо, що в Парижі з'явився мій брат, Боб Пуанте...
- То це йому адресовано листа, що лежить на столі?
- Так...
- У мене є невідкладні справи, але пообіцяйте мені залишитися тут і чекати на мене. І тільки цур — поводитися розумно. Я прихоплю в аптеці ліки для вас...
- А ви не відправите мене в госпіталь?
- Хлопець вагався.
- Вам пощастило: я поки що не лікар, інакше мусив би по-

відомити поліцію... Тож, сподіваюся, будете поводитися розумно?

— Обіцяю вам...

Він пішов, забувши одягти піджак. Одилія, запаливши однією рукою сигарету, спробувала пригадати, як усе було. Ні, свого крику не пам'ятає, хоч убий. Правда, тоді у неї було якесь таке відчуття, ніби кудись падає і намагається вхопитися за щось руками. Певне, таки справді хапалася за вінця ванни... Цікаво, що думає про неї цей рудий студент? Чи не підозрює, бува, що просто розіграла перед ним комедію, точно усе розраховувавши і покликавши на допомогу саме тоді, коли це було потрібно? Але хіба ж вона знала, хто там, за стіною? У готелі появилася тільки сьогодні, і ніколи раніше їй не доводилось зустрічатися з цим рудим...

...Він повернувся, тримаючи в руках два невеликі пакунки.

— Зараз вам буде трохи боляче, але потерпіть...

Дістав з пакунків якісь інструменти, продезинфікував їх на спеціально розігрітій для цього спиртівці і наклав Одилії на рану невеликий шов у п'ять стібків. Вона зціпила зуби від болю, але ні разу не зойкнула.

— Ну ось, тепер забинтую — і все на сьогодні...

Його погляд упав на пляшку з коньяком.

— Вип'єте ще ковток?

Налив у склянку трохи, дав їй випити, присів на поручень крісла.

— Скажіть, ви... вагітна?

Одилія враз спалахнула, більше від сорому, аніж від обурення:

— Чому про це запитуете?

— Бачите, нерідко юні дівчатка намагаються вкоротити собі віку тоді, коли завагітніли, а їхні коханці не хочуть одружуватись...

— Ні, у мене якраз не той випадок... До речі, ви сказали «намагаються»... А що, багатьом не вдається здійснити свій задум?

— Бодай половині... Послухайте, а чи не варто вам подзвонити братові?

Одилія накрутила номер готелю «Меркатор». У трубці обізвався голос мосьє Бедона:

— Отель «Меркатор» слухає...

— Скажіть, Боб Пуанте зупинився у вас?

— Так, мосьє Пуанте живе у нас. Але зараз його немає: кудись виїшов годину тому... Може, щось йому переказати?

— Спасибі...

Одилія поклала трубку на важіль. Знову взяла сигарету. Її рятівник чиркнув запальничкою, підніс їй вогонь.

- Ну як вам — воскреснути знову?
- Я більше думаю, який ефект мала б моя смерть...
- У вас нещасливе кохання?
- Я не належу до тих, хто закохується...

Він помовчав трохи і несміливо запитав:

- А раніше з вами траплялося щось подібне?
- Ні...
- І ніколи не було спокуси?
- Була, й не раз... Коли наступала депресія...
- До лікарів зверталися?
- Мене консультував доктор Віне. Це наш сімейний лікар.
- І ви йому признавалися в бажанні заподіяти собі смерть?
- Я признавалася йому в усьому.
- І що ж він радив?
- Радив не курити так багато, тричі на день ковтати заспокійливі ліки, а на ніч — сподійне.

Вона відчувала довіру до цього добродушного велетня, на чий сорочці залишилось кілька плям її крові. Він сидів похмурий. Його, здавалося, не цікавило, яке враження справляє на дівчину. Дивився на неї стурбовано.

- Ви ще вчитеся у ліцеї?
- Я мала б уже вчитися у гімназії... У нас зовсім не така система шкільного навчання, як у Франції.
- Чому ви так сказали: «мала б...»?
- Тому що я не закінчила навіть колежу... І от, я тепер без освіти, без спеціальності...
- Вибачте за нескромність... А хто ваш батько?
- Письменник... Точніше, історик... Пише про видатних людей минулого...
- Ваш батько — Альбер Пуанте?
- А ви його знаєте?
- Читав кілька його книжок. Якщо правду пишуть у газетах, він видає їх щороку...
- Це таки правда...

Несподівано задзеленчав телефон. Оділія кинулась до апарата, але раптом зупинилася на півдорозі, на її обличчі читалося вагання. Нарешті таки підняла трубку.

- Алло...
- Це ти Оділіє? — почула голос Боба. — У тебе все гаразд?
- Усе гаразд... В тому розумінні, що і цей задум зірвався... Але зі мною навряд чи могло б трапитися якимось інакше...

Вона всміхнулася студентові. Той, здавалося, почував себе незручно при чужій розмові.

- Я можу до тебе зараз приїхати? Чи, може, ти приїдеш у «Меркатор»?
- Ні, я залишуся тут...

- Тоді їду до тебе. Де ти зараз?
- Готель «Модерн» на вулиці Арп.
- Буду хвилин за десять...

Рудоволосий дивився на неї з видимою цікавістю. Все-таки загадкова ця Оділія.

— Вибачте,— сказала Оділія,— я піду у ванну кімнату, перевдягнуся...

Ванна була повна червоної води, і Оділія вийняла пробку у днищі, щоб спустити воду. Натягнула на себе сірі штани, сірий плетений светр. Причепурилася перед дзеркалом. У кімнаті почувлися голоси. Здогадалася, що вже приїхав брат. Вибігла з ванни, кинулася йому в обійми.

— Моє кошеня...— Зрідка він називав її так удома, коли був сентиментальним.— Дай подивитися на тебе. Ні, маеш такий непоганий вигляд...

Оділія відчула якусь полегкість на душі. Як добре, що зараз поруч і Боб, і цей добродушний рудоволосий велетень. А то б пролежала в закривавленій ванні до ранку і знайшли б її уже мертвою...

— Бобе, дозволь тобі рекомендувати...— вона розгублено подивилась на студента, згадавши, що й досі не знає його імені.

— Альбер Галябар...

— А це мій брат Боб...

Хлопці зміряли один одного поглядами.

— Якщо я правильно розумію, ви приїхали до Парижа на розшуки сестри?

— Так. І двічі мало не зіткнувся з нею: спочатку в одному з барів, потім у готелі поблизу Ліонського вокзалу...

— Що? Ти знайшов готель «Еліар»?

— Я не дуже розраховував на готелі Латинського кварталу. Ти ж хотіла замести всі сліди. Тому обстежив готелі у районі Ліонського вокзалу... Але ніяк не сподівався, що ти опинишся тут, так близько від «Меркатора»...

— Ризик невеликий. Адже сьогодні мало вже бути по всьому... Альбер мені перешкодив. Тепер ось лікує мене... Він студент-медик, проходить практику у госпіталі...

Хлопці знов перезирнулися між собою.

— Може, подзвонимо батькові?

— Ну що ж, подзвони...— Вона спохмурніла, не знаючи, чим обернеться розмова.

Боб замовив Лозанну. Обізвався голос Матільди.

— Алло, Матільдо! Це Боб. Я хотів би porozмовляти з батьком.

— Чую по голосу, що у вас добрі новини...

За кілька хвилин обізвався батько:

— Що нового, Бобе?
— Прекрасна новина. Я відшукав Оділію...
— Що з нею?
— Усе гаразд. Якщо не брати до уваги поранення на руці. Але це не дуже серйозно. Лікар зробив усе, що треба...

— Коли ви повернетесь?
— Я, очевидно, виїду завтра. А Оділія... Ще не знаю... Зачекай, сама тобі скаже...

— Алло, це я, Оділія...
— Ну й налякала ж ти нас... Коли поранилась?
— Сьогодні...
— І як себе почуваш?
— Чудово, тату. Здається навіть, ще ніколи не почувала себе так добре,— Оділія пустила бісики Альберові.

— Повернутися додому разом з братом не хочеш?
— Я ще трохи тут побуду, відпочину, нехай загоїться рана... Батьків голос одразу посмутнів.

— Сподіваюся, не довго затримаєшся? Ти не уявляєш, як тут порожньо без тебе...

Якийсь час вони помовчали. Обізвалася телефоністка:

— Алло! Ви закінчили розмову?

— Ні, мадемуазель, не переривайте, прошу вас... Я приїду в Лозанну наступного тижня. Але доведеться повернутися до Парижа. Пошукаю якусь роботу... А поки що до побачення. Цілую тебе міцно. Я часто згадувала тебе і хочу зізнатися, що люблю тебе ще більше, ніж раніш...

— Спасибі, моя маленька. Побудь ще біля телефону. Я чую, що хтось прийшов. Напевно, це мама...

І справді, почувся голос матері:

— Оділіє! Ти жива? Дякувати богіві! Розкажи, що сподіюся?

— Тато вже все знає, він тобі розповість...

Оділія не знала, про що говорити з матір'ю.

— Ти прийдеш завтра?

— Ні, приїду через кілька днів. Боб приїде завтра, про все розкаже...

Альбер слухав цю розмову з неприхованим здивуванням: щоб це щойно врятована від смерті так діловито планувала діла майбутні...

Оділія поклала трубку на важіль і, зітхнувши так, немовби щойно завершила якусь важку роботу, впала у крісло.

Вона і справді переживала п'янке відчуття полегкості і внутрішньої свободи, ніби звільнилась від чогось поганого, гнітючого у самій собі.

— Бобє, ти попросиш батька, щоб надіслав мені трохи гро-

шей? З дому я прихопила шістсот франків. Тепер у мене майже нічого не залишилося...

— Ну звичайно! А поки що я залишу тобі свої...

Боб дістав з кишені гаманця, відрахував три стофранкові банкноти.

— Досить тобі на початок?

— Думаю, досить. Поки що не платитиму за готель...

— Вибачте, мушу вже йти,— сказав Альбер, підводячись з крісла.— І до Оділії:— Провідаю вас завтра. А сьогодні порадив би вам не перевтомлюватися. Відпочивайте. Змірюйте температуру. Якщо ж відчуєте себе погано, постукайте мені у двері...

— Спасибі... Спасибі за все, що ви зробили...

— Дякуйте не мені, а випадку, адже через нього я залишився в той момент у готелі...

Він поручкався з Бобом.

— Не знаю, чи матиму нагоду ще раз бачитися з вами до від'їзду... Було приємно з вами познайомитись.

Залишившись удвох з братом, Оділія кинулась йому на шию:

— Це так чудово, Бобе, що ти з'явився...

— Ти навіть не уявляєш, як я переживав за тебе. Дай-но ще раз тебе роздивитися. Ні, ти аніскілечки не змінилася. Тільки якийсь дивний блиск у твоїх очах...

— Бобе, не говори про це нікому, але мені здається, що я закохалася...

— І хто ж він, цей бідолаха?

— Підозрюю, що ти вже й сам відгадав.

— З тобою усе відбувається дуже швидко. То, може, це через нього залишаєшся у Парижі?

— Ні. Я просто не можу більше переносити атмосферу нашого дому. До речі! Поки трохи приберуся, почитай цього листа. Тоді мені не доведеться нічого пояснювати... Правда, я вже й сама не знаю, що писала. Усе, що лізло в голову. Може, подумаєш, що я ідіотка...

Так говорила, ніби це й не вона сиділа нещодавно за цим столом зовсім гола, мережачи ті рядки кульковою ручкою з погризеним кінчиком.

— Ти не можеш уявити, Бобе, як добре, що так усе склалося...

— О, згадав... Мені треба подзвонити.

— Кому?

— Сама почувеш...

Накрутив телефонний номер поліції і попросив, щоб з'єднали з комісаром.

— Я Боб Пуанте. Пам'ятаєте мене? До вас приходив з приводу своєї сестри. Так от: я вже її знайшов.

— З нею все гаразд?

— Так...
— І де ж ви зараз?
— У Латинському кварталі...
— А як же ви натрапили на слід? І
— Вона сама мені подзвонила...
— Ну, що ж, вітаю вас. Отже, справу закриваємо. Всього вам доброго, мосьє Пуанте...

Боб до Одилії:

— Ти все зрозуміла?
— Здається...
— Коли я вже обійшов чортзна-скільки готелів та барів і зрозумів, що аж ніяк не зможу обійти їх усі, бо лиш у Латинському кварталі їх сотні, ось тоді я й звернувся до поліції.
— Послухай, Бобе, гайда звідси! Погуляємо на свіжому повітрі, повечеряємо у ресторанчику, який сьогодні я знайшла неподалік... Читай-но швидше листа, і рушаймо...

Одилія причепурилася, ретельно, як ніколи, підфарбувала очі, крутнулась перед дзеркалом, явно задоволена із себе. І чому їй завжди здавалося, що вона негарна?

— Ну що, вже прочитав? І давай більше не будемо про це... Зібрала свою сумочку, поклала до неї банкноти, що лежали на столі. Вже на вулиці взяла брата під руку.

— Як чудово, Бобе!

Її радувало все: і теплий легіт, і вітрини магазинів, і перехожі...

У ресторанчику замовили для Одилії джин з тоніком, для Боба — віскі.

Вони всміхались одне одному, обмінюючись змовницькими поглядами.

— Як добре, що я знову з тобою, Бобе... А знаєш, що мені подобається в Альбері? В ньому щось тепліше з тобою...

— Щось замовимо поїсти? Я дуже зголоднів...

Вона вичитала у меню назву страви, якої ще не знала.

— Офіціант! «Поркетта»... Що це таке?

— Свинина у молочному соусі, запечена у плиті.

— Покуштуємо, Бобе?

— Залюбки...

— Отже, дві поркетти... Може, принести вам до цього легкого італійського вина?

Вони знову залишилися удвох, збуджені, радісні.

— О котрій завтра твій поїзд, Бобе?

— На початку другої...

— Я прийду на вокзал проваджати.

— Не люблю прощатися на перонах. Краще я сам забіжу до тебе у готель перед від'їздом...

Вони гуляли на бульварі Сен-Мішель, де яскраво світилися

переповнені людьми тераси. Їхня розмова сторонній людині могла б здатися безладною, сумбурною.

— Я завжди знав, що рано чи пізно ти втечеш з дому.

— Навіть коли я була ще зовсім маленькою?

— Принаймні відтоді, як тобі виповнилося дванадцять. Ти була не по літах розвинена...

— Це недолік?

— Ні, звичайно. Я навіть думаю: як на твою вдачу, твоя втеча дещо припізнилася...

— Отже, і тут тебе розчарувала? Але ти мене все одно любиш, правда ж?

— Правда...

— А за що?

— Знаєш, важко відповісти...

— От ти кажеш, Бобе, що у мене нестерпний характер...

— Ну, може, і не такий вже нестерпний, якщо тебе добре знати...— Боб згадав студента-медика і додав: — Або якщо тебе зовсім не знати...

— Якщо правильно зрозуміла, тільки посередині між цим я небезпечна?

— Ти чудова дівчина, Одиліе... Тільки є в тебе один ворог...

— І хто ж він?

— Ти сама...

Запримітивши вільний столик на якійсь терасі, повів туди сестру.

— Давай ще вип'ємо по скляночці і будемо прощатися на сьогодні...

— Так швидко?

— Вже забула, що тобі радив той студент?

— Так, і справді треба відпочити...

— Одиліе, це буде тільки між нами, але скажи: коли збираєшся повернутися у Лозанну?

— Мабуть, через тиждень, якщо моя рана до того загоїться...

— Залишишся на якийсь час з нами?

— Днів зо два, поки владнаю свої справи.

— Уявляю, як розсердиться мама...

— Я теж передбачаю це. Але батько зрозуміє. Мені здається, він уже давно здогадався, що скоро я поїду назовсім. А знаєш, Альбер читав багато його книжок...

Вони сиділи якийсь час мовчки, розуміючи, що найголовніше уже сказано.

— Зверни увагу, Бобе, як багато людей сидять за столиками поодинокі...

Боб нічого не відповів, але подумав, що через тиждень або два та ж самотність може чекати й Одилію...

— Ну що, пора?

Провів сестру до готелю.

— На добраніч, Бобе...

— На добраніч, Одиліє...

Вона ще довго дивилася услід, поки він віддалявся сягн-
стим кроком, й у неї з'явилося якесь тривожне відчуття, немов
знову втрачає брата...

У кімнати Альбера було темно. Стишила ходу, прислухалась
біля дверей, за ними — анічирк.

У себе в номері перевдяглася у нічну піжаму, змила косме-
тику, змастила обличчя кремом. Потім ковтнула дві таблетки
снотійного. Повагавшись якусь мить, проковтнула й третю. За-
снула майже одразу.

Вранці її розбудив стук у двері.

— Заходь! — гукнула Одилія, гадаючи, що то Боб.

— Двері замкнені на ключ...

Вона упізнала голос Альбера.

— Хвилиночку! Одягну халат...

Поправила зачіску перед дзеркалом.

— Я, напевно, вас розбудив? Бачите, учора не здогадався
попередити. Сьогодні моє чергування в госпіталі починається
пізніше, ніж звичайно. І звільнюся не раніше шостої вечора...
То я хотів би перед тим, як піти, оглянути вашу рану...

Сором'язливість цього барчистого велетня дуже йому пасу-
вала.

— Вам не було боляче, Одиліє? Ви нормально спали?

— Ні, все гаразд. Заснула об одинадцятій вечора і тільки
зараз прокинулася.

Він обережно зняв пов'язку, накладену вчора. Шкіра з обох
боків від порізу лиш трішки почервоніла.

— Заживає добре. Ось накладу нову пов'язку, і до завтра
рана зарубцюється ще краще... У вас дуже тонка і ніжна
шкіра...

Це вже прозвучало як комплімент.

— У вас сьогодні багато роботи?

— О, зараз у мене взагалі стільки справ, що не встигаю й
угору глянути...

— Нещасливі випадки?

— Та все, що завгодно...

Вони говорили тихо, майже пошепки. Говорили, щоб прихо-
вати свої почуття. В її душі щось народилося до нього, схоже
на сестринську любов, як до Боба, а проте якесь трохи інше
почуття...

— Ви часто провідуєте своїх?

— Обидві мої сестри уже заміжні, вони живуть у Тулузі.
А батьки залишились удома самі. Намагаюся щороку хоч би

частину канікул провести з ними, у Руані... У них гарна вілла, і влітку сестри також приїжджають з сім'ями...

— Як отримаєте диплом, залишитесь у Парижі?

— Не знаю... Якщо вдасться... Ну, ось... Готово... До завтра, Оділіє!

Абияк помилася у ванні, остерігалась замочити щойно накладену пов'язку. Одяглася, відкрила навстіж вікно у кімнаті. Позвонила, щоб на сніданок принесли у номер яечню. Відчула неабиякий голод. Звичайно їй завжди вистачало якогось бутерброда...

Боб з'явився, коли вона снідала, сидячи перед вікном.

— О! Бачу, апетит у тебе непоганий...

— А ти ж, мабуть, ще не снідав. Не хотів би перекусити разом зі мною?

— Поснідаю уже в поїзді... Послухай, Оділіє, хочу тебе попросити: не затримуйся тут більше тижня. Батьки будуть дуже занепокоєні. Тим паче коли дізнаються про твоє рішення. Не треба, щоб вони думали, ніби ти пішла з дому через них...

— Розумію, Бобе... Скажи, тобі подобається ця кімната?

— Тут приємніше, ніж у мене в готелі мосьє Бедона... Вона, мабуть, значно дорожча?

— Я не питала про ціну...

— Впізнаю тебе...

— Думаю залишити її за собою...

— У тебе вже є якісь плани на майбутнє?

— Ніяких планів ще немає, адже я без спеціальності. Треба пошукати якусь просту роботу, аби лише не монотонна. Я не змогла б, наприклад, працювати на заводі або, скажімо, у перукарні... Можна піти секретаркою у якийсь офіс, там спеціальної освіти не потрібно, або ж телефоністкою... Але ж ні... Телефоністка весь час сидить у тісній кабіні, як у клітці, і нудиться... Краще влаштуватись секретаркою у приймальні лікаря, бажано дантиста, або ж у приймальні адвоката... Читатиму оголошення в газетах, якщо ж не знайду нічого підходящого, сама дам оголошення...

— Мені вже пора...

— Я піду з тобою, Бобе, проведу хоч трохи...

Метрів за двісті від готелю була стоянка таксі. Кілька машин чекало на клієнтів.

— Щасливо, Бобе! Ще раз спасибі тобі за все...

— Видужуй, сестричко, і приїжджай якнайшвидше...

Він взяв її за плечі, глянув у вічі:

— Не бійся нічого. Ти ніколи не залишишся сама...

Сів у таксі. Оділія так і не збагнула, кого він має на увазі: себе чи студента-медика? Може, хотів натякнути, що цей хлопець міг би назавжди увійти в її життя?

Дійшла до бульвару Сен-Жермен, повернула праворуч. Тераса кав'ярні «Дві мавпи». Кілька столиків вільні. Сіла за один із них, замовила джин з тоніком. Треба, загадала собі, вже відмовлятися від цієї звички до спиртного, набутої в забігайлівках Лозанни. Прилюбилася до цього джину, так само, як і до сигарет.

Тепер почувала себе — мов на канікулах між двома епохами у своєму житті. Стояла чудова пора бабиного літа. Жінки ще ходили у легких сукнях. Лагідне сонце грало в листі дерев...

Оділія злегка стулила повіки. Силуєти перехожих, що снували перед терасою, ніби розплилися, відступилися... «Як хороше жити», — подумалось їй.

...Альбер щодня приходив провідувати, знімав старі і накладав нові пов'язки. Рана залишалась чистою, загоювалась швидко.

Всупереч сподіванням Оділії, з часом він ставав все сухішим, мовчазнішим, їхні розмови зводилися до того, що вона відповідала на його банальні запитання про самопочуття.

Оділія щодня купувала газети і перечитувала в них усі оголошення. Потрібні були друкарки, які знали б англійську мову, креслярки, фахівці з тих чи тих спеціальностей, а от і телефоністка, тільки тут же уточнювалось: вона повинна знати німецьку та англійську...

«Приїжджаю у суботу трансєвропейським експресом».

Телеграму відправила на ім'я брата, та в Лозанні її зустрів батько. Вона ще здаля помітила його у натовпі і відзначила про себе, що батько дуже перемінився. Але ж це неможливо за якихось два тижні! Може, це вона його побачила ніби іншими очима? Батько завжди був міцний, огрядний. Тепер же здавався їй просто товстим і неповоротким. І вокзал ніби поменшав, став якимось затхлим.

Батько помітно хвилювався. Він поцілував її в обидві щоки якось зовсім незграбно, невміло, адже дома вони майже ніколи не цілувалися.

— Твій брат дуже люб'язний, дозволив тебе зустріти.— Батько намагався поводитись так, ніби між ними нічого не сталося: звичайне повернення після звичайної прогулянки.— Дай-но мені щось нести...

Щоб потішити його, віддала туалетну сумочку.

— Ну, як тобі подорожувалося?

— Це було так недовго, сам знаєш...

— А мама дуже непокоїлась...

Вони поминули підземний перехід і вийшли на стоянку таксі.

— Вулиця Жаман, перша вілла справа...

— Я знаю, де ви живете, мосьє Пуанте...

Все перемінилося: і фарби, і люди. Вже не почувала себе

як удома. Скоріш — подорожня у незнайомому місті. А прожила ж тут вісімнадцять років...

Мати вибігла з дому назустріч, лиш вони поминули ворота. Плакала, шморгаючи носом, дивилася на дочку так, ніби вона з того світу повернулася.

— Моє бідолашне дитя...— примовляла, цілючи Оділію.— Ти багато настраждался за ці дні?

— Аніскілечки...

— Заходь швидше... У нас тут холодніше, ніж у Парижі... Усі троє увійшли в дім.

— Боб на заняттях. Скоро повернеться.

Не знала, про що з батьками говорити. Почувалася перед ними, мов перед чужими.

Тепер вітальня їхнього дому здавалася Оділії ще більш незатишною, ніж та осоружна кімната в готелі «Еліар» перед Ліонським вокзалом. Дивно, як дідусь міг працювати тут понад сорок років, а мати — спокійно запрошувати сюди подруг для гри у бридж.

— У нас знайдеться трохи джину? — запитала батька.

Він здивувався, однак кивнув головою.

— Я хотіла б випити скляночку... Після поїзда в мене голова обертом...

Це була неправда, але вона, здавалося, шукала привід для якогось конфлікту, щоб швидше поїхати з дому. Зайшла Матільда, обійняла.

— У тебе, Оділіє, непоганий вигляд.— Вона теж пошморгувала носом, витираючи очі краєчком фартуха.— Сподіваюся, ти більше нікуди не поїдеш? Ніде так нема, як дома...

Усі троє дивилися на неї, й Оділія вирішила, що настав зручний момент про все заявити батькам.

— Я від'їжджаю через два дні...

— Куди? — запитала підозріло мати.

— До Парижа, звичайно...

— Ти вирішила так, не порадившись з нами?

— Я маю право сама визначати своє майбутнє.

— І що ж думаєш там робити? — тон материного голосу ставав агресивним.

— Працюватиму...

— Ким? Ти ж не маєш ніякої професії!

— Працюватиму секретаркою у приймальні лікаря.

— Ти вже знайшла собі місце?

— Так...— злукавила Оділія.— І кімнату в готелі за собою залишила...

Батько налив у склянку джину їй і собі.

— За тебе, Оділіє!

Вона знала, що батько її підтримає.

— Отже, ти нас залишаєш і житимеш сама у Парижі?

— Я не змогла б тут більше жити. Намагалась, але ж самі бачите, що з цього виходить...

— А тобі не здається, що через кілька тижнів передумаєш?

— Якщо передумаю, то повернуся...

— Та-ак, я передчувала це... Як гвоя рука?

— Заживає... Скоро зніму пов'язку.

З вулиці почувся шум моторолера. Приїхав Боб. Забігши у кімнату, кинувся до сестри, міцно обійняв.

— Ну, як? Не дуже розгубилася, побачивши після Парижа наш старенький дім? — І підморгнув їй.— Коли від'їжджаєш?

— Через два дні...

— Ти чув, ким вона збирається стати? Секретаркою у приймальній лікаря!

— Не така вже й погана робота...

— Ти що, схвалюєш її вибір?

— Вона вже доросла. Може сама вирішувати...

...Вечеря була для Одилії суцєю мукою. Їй ніби бракувало повітря. Усі, окрім брата, поглядали на неї так, ніби раптом стала вона якимось феноменом.

Ледь закінчилася вечеря, підвелася з-за столу:

— Піду у свою кімнату. Треба владнати деякі справи...

Боб, підхопивши у вітальні валізу, увійшов слідом за нею, сів на краєчок ліжка.

— Отже, переступила Рубікон?

— Так потрібно. Завтра могло б бути гірше...

— Мабуть, маєш рацію...

— Мені шкода батька. Він ніби постарів за цей час, став не таким певним у собі...

— Боюся, що скоро і я почну жити так само. Може, не в цьому старому будинку, але життям таким самим, як у батька. На першому місці робота...

— А також дружина...

— Ну, якщо колись одружуся... Поки що парубкуватиму. До речі, як поживає твій юний лікар?

— Він ще не лікар...

— Ну, той студент...

— Щодня приходив робити мені перев'язку...

— Закохана у нього?

— Не знаю...

— А він?

— Не розумію його. Якийсь такий сором'язливий...

— Не насмілюється освідчитись?

— Я теж так думала спочатку, але тепер цього не певна...

— Твоя робота секретарки... То таки правда?

— Ні. Але, сподіваюся, так буде...

Оділія повідчиняла шафи, почала викидати на підлогу старий одяг.

— Подумати лишень, скільки ганчір'я!

Боб з подивом дивився на сестру.

— З доктором Віне побачишся?

— Навіщо? Я ж не хвора...

Вперше сказала ці слова. Раніше постійно непокоїлась своїм здоров'ям, скаржилась на якісь болячки...

— Доктору Віне буде прикро, коли дізнається, що ти поїхала, навіть не попрощавшись з ним...

— Зайду до нього завтра... Або краще зателефоную...

Купа одягу і білизни посеред кімнати зростала просто на очах.

— Оділіє, тобі майже нічого не залишиться взяти з собою...

— Мені хотілося б розквитатися з минулим... Лише тебе мені бракуватиме. Ти — мій єдиний товариш... Сподіваюся, навідуватимеш мене час від часу...

...Вихідні Альбера Пуанте мало чим відрізнялися від буднів. Після ранкової прогулянки працював у мансарді, прихопивши дві пляшки червоненького...

За дверима почулись легкі кроки: хтось піднімався сходами. Не сподівався побачити дочку так рано.

— Я тебе потурбувала?

— Ні. Сідай. Ти вже поснідала?

— Щойно з-за столу.

— А мама вже прокинулась?

— Ще не бачила її...

— Їй важко буде змиритися. Та й для мене це було ніби шок... Ми з матір'ю звикли жити так, як живемо...

— Коли кожен собі мовчить...

— Бачиш, Оділіє, у кожного з нас свої інтереси... Річ у тім, що батьки дорослих дітей не хочуть обтяжувати їх своїми клопатами. Ми не завжди осмілюємося розпитувати про ваші...— Подивився на неї меланхолійно.— Як думаєш влаштувати своє майбутнє?

— Працюватиму...

— Але ж ти не зможеш заробляти стільки, щоб жити так, як звикла у нашому домі... Я про це думав учора, довго не міг заснути. Боб старший від тебе, а він залишається на нашому утриманні, допоки вчиться, крім того, я видаю йому кишенькові гроші...

— Це зрозуміло, адже Боб ще студент...

— От і вважаймо, що так само й з тобою. Якби ти, скажімо, продовжувала навчання тут чи в Парижі, я б змушений був

допомагати тобі матеріально, поки сама зможеш непогано заробляти.

— Не думала про це...

— Поки освоюватимеш якусь роботу, я щомісяця виділяти му тобі невелику суму грошей...

Якусь хвилину дивилася на батька недовірливо.

— Справді?

— Так.

Кинулась до нього, поцілувала в обидві щоки:

— Ти у мене просто чудовий, тату!

— ...Але матері про нашу домовленість не кажи нічого. Принаймні поки що. Я сам виберу час сказати їй... Ти завтра ідеш?

— Завтра увечері, трансєвропейським...

— Я не піду на вокзал тебе проваджати. Ще розплáчуся на людях...

Перед від'їздом батько зайшов до неї в кімнату, поклав на стіл тисячофранкову банкноту:

— Щомісяця надсилатиму стільки ж. На перших порах тобі потрібні будуть гроші...

— Я попросила Боба, щоб він трохи пізніше переслав мені до Парижа мій мопед. Ти дозволяєш?

— Звичайно, він твій...

— Я візьму також свою гітару. Адже єдине, що я трохи вмю,— це грати на гітарі... І програвач візьму, якщо не заперечуеш...

Батько з Бобом провели Оділію за ворота вілли, де вже чекало таксі. Мати залишилась в домі, дивилася їй услід крізь вікно, відхиливши штору...

...Оділія повернулася в ту саму кімнату в готелі на вулиці Арп.

Була вже одинадцята вечора, але їй кортіло, незважаючи на такий пізній час, вийти на вулицю, знову опинитись в багатолюдному натовпі. За дверима кімнати Альбера не світилося. Оділія відчула якесь розчарування. «Невже ревную?»

Зайшла у бар на бульварі Сен-Жермен. Замовила собі джину... З цікавістю розглядалася довкола. Почувала себе трохи ніяково серед цієї вичепуреної публіки.

...Повернулася до готелю за північ і взялася розпаковувати валізи. Повісила гітару у кутку. На нічному столику приладнала програвач. Поставила платівку і під тиху музику почала розвішувати свій одяг у шафи. Тут було досить місця. Випила снодійне...

Прокинулася о дев'ятій ранку, замовила сніданок у номер.

Потім прийняла ванну, підфарбувалася. Робила усе неспіхом, ніби людина, що довго хворіла і тепер лиш починає одужувати. Потрібен якийсь час, щоб оговтатись у новому житті.

Альбер, напевно, почув кроки в її кімнаті, близько десятої ранку постукав у двері. Дивився на Одлію з неприхованим подивом:

— Не гадав, що ви повернетесь так швидко.

— Я не змогла б залишатися удома довше. Почувала себе там чужою...

— У вас вже нічого не болить?

— Абсолютно...

Вони сіли одне навпроти одного, і Альбер зняв їй пов'язку з руки.

— Чудово! Майже загоїлось... Тепер можна без пов'язки. Покладу на рану трохи марлі та лейкопластир...

— А в мене є новина...

— Яка ж?

— Починаю самостійне життя...

— Ви знайшли роботу? У Парижі?

— І навіть ту, яку хотіла: у приймальні лікаря. Дякуючи, правда, моїй забинтованій руці. Коли обідала у вагоні-ресторані, за моїм столиком сидів якийсь чоловік середніх літ. Досить симпатичний. Поцікавився, чи рана в мене серйозна. Він, виявилось, лікар. Відчувала до нього якусь довіру. Він не з тих, хто почав би залицятися. Відповіла, що ненароком розрізала руку і що рана вже загоюється. Поцікавився, чи я парижанка. Зізналась, що лиш збираюсь влаштуватися у Парижі. «І чим думаєте займатися?» — «Хотіла б знайти місце секретарки у якомусь бюро, у приймальні лікаря». Мій супутник поміркував трохи, а потім дав візитну картку: «Ось моя адреса. У другій половині дня я завжди у себе. Приходьте. Може, візьму вас на роботу. Моя секретарка недавно вийшла заміж, тепер чекає дитину...»

Альбер уважно слухав.

— Ви залишитесь у цьому готелі чи підшукаєте кімнату ближче до вашої майбутньої роботи?

— Залишусь тут...

Альбер не запитав чому.

— Вам краще з цією пов'язкою?

— Значно краще. Спасибі, лікарю...

...Взяла у руки гітару, почала добирати акорди. Їй раптом стало трохи лячно. Від того, що все владналося аж надто добре... Може, це погана прикмета? Відклала гітару, відкрила свою валізу, дістала невеликий згорток. Там був батьків револьвер, про який, забувши, так і не сказала йому. Постукала до Альбера. Він сидів за столом, перед ним лежала кипа розгорнутих зо-

шитів. Неабияк здивувався, побачивши Оділію з револьвером у руках.

— Чи не візьмете цю штуку на зберігання?

— Візьму, звичайно. Ви ще трохи боїтеся сама себе?

— Не думаю... Це, скоріше, як символ... Ви розумієте?.. Ну, я залишаю вас, працюйте...

Він провів її довгим поглядом, поки йшла до дверей.

Зміст

Буало П'єр, Нарсежак Тома 5	ПРИМАРИ ПІТЬМИ <i>Роман</i> <i>З французької перекла- ла Катерина Квітницька- Рижова</i>
119	У ЗАЧАРОВАНОМУ ЛІСІ <i>Роман</i> <i>З французької переклав</i> <i>Орест Черній</i>
Дененкс Дідьє 167	ЧОРНЕ СВІТЛО <i>Роман</i> <i>З французької переклав</i> <i>Петро Федосенко</i>
Сіменон Жорж 269	ХТО УБИВ ЛУІ? <i>Повість</i> <i>З французької переклав</i> <i>Анатоль Перепадя</i>
317	ЗНИКНЕННЯ ОДІЛІІ <i>Повість</i> <i>З французької переклав</i> <i>Олександр Руцак</i>

Французський детектив: Романи, повісті: Пер. з
Ф 84 франц./ Упоряд. Л. А. Єремеев; Худож. В. В. Маш-
ков.— К.: Молодь, 1990—384 с. іл.
ISBN 5-7720-0402-6

Гостросоціальні, глибоко психологічні твори майстрів детективного
жанру Франції Буало — Нарсежака, Д. Дененкса та Ж. Сіменона.

Ф 4703010100—102
М 228(04)—90 БЗ.31.28.89

ББК 84.4Фр

Литературно-художественное издание

Французский детектив

Романы, повести

Перевод с французского
Киев, издательство ЦК ЛКСМУ «Молодь»
Составитель Л. А. Еремеев
На украинском языке

Редактор
Т. М. СОРОКА
Художній редактор
В. І. ГЛАЗУНОВ
Технічний редактор
С. Г. ОРЛОВА
Коректори
Р. О. КОНДРАЦЬКА,
Л. В. СВИРИДЕНКО

ИБ № 4464

Здано до набору 20.03.90. Підписано до друку 15.05.90. Формат 84×108 1/32. Па-
пір друк. № 2. Гарнітура літерат. Друк високий. Умовн. друк. арк. 20,16. Умовн.
фарбовідб. 20,16. Обл. вид. арк. 24,87. Тираж 115 000 пр. Зам. 0—170. Ціна 5 крб.
Ордена «Знак Пошани» видавництво ЦК ЛКСМУ «Молодь». Поліграфкомбі-
нат ЦК ЛКСМ України «Молодь» ордена Трудового Червоного Прапора ви-
давничо-поліграфічного об'єднання ЦК ВЛКСМ «Молодая гвардия».
Адреса видавництва та поліграфкомбінату: 252119, Київ-119, вул. Пархоменка,
38—44.

5 крб.

